

**TÜRK LÜGATİ'NDE “ELİF” MADDESİ (C.1, s. 1 - 69):
İNCELEME - ÇEVİRİ YAZI - DİZİN**

Esra UZUN DİNÇ
Yüksek Lisans Tezi
Danışman: Doç. Dr. Bekir SARIKAYA
Eylül, 2023
Afyonkarahisar

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRK LÜGATİ'NDE “ELİF” MADDESİ
(C.1, s. 1 - 69):

İNCELEME - ÇEVİRİ YAZI - DİZİN

Hazırlayan
Esra UZUN DİNÇ

Danışman
Doç. Dr. Bekir SARIKAYA

AFYONKARAHİSAR, 2023

ETİK VE BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**Türk Lügati’nde “Elif” maddesi (C.1, s. 1 - 69): İnceleme - Çeviri Yazı - Dizin**” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

14/09/2023

İmza

Esra UZUN DİNÇ

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ENSTİTÜ ONAYI

Öğrencinin	Adı- Soyadı	Esra UZUN DİNÇ
	Numarası	190623113
	Anabilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı
	Programı	Türk Dili ve Edebiyatı
	Program Düzeyi	☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora ☐ Sanatta Yeterlik
Tezin Başlığı		Türk Lügati’nde “Elif” Maddesi (C.1, s. 1 - 69): İnceleme - Çeviri Yazı - Dizin
Tez Savunma Sınav Tarihi		14.09.2023
Tez Savunma Sınav Saati		10.00

Yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez, Afyon Kocatepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği’nin ilgili maddeleri uyarınca jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek ☒oy birliği – ☐oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Elbeyi PELİT
MÜDÜR

Bu tez, Enstitü Müdürlüğünce kontrol edilerek, elektronik imza kullanılarak onaylanmıştır.

ÖZET

TÜRK LÜGATİ'NDE “ELİF” MADDESİ (C.1, s. 1 - 69): İNCELEME - ÇEVİRİ YAZI - DİZİN

Esra UZUN DİNÇ

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Haziran, 2023

Danışman: Doç. Dr. Bekir SARIKAYA

Türk Lügati, Hüseyin Kazım Kadri'nin vahdet-i lisâniyye anlayışıyla etimolojik ve mukayeseli şekilde hazırladığı dört ciltlik eseridir. Bu anlayışından kaynaklı olarak eser; Türkiye Türkçesinde kullanılan Türkçe, Arapça, Farsça, Fransızca, İtalyanca, Rumca, Latince, İngilizce dillerinin yanı sıra; Uygur, Çağatay, Kazan, Azeri, Koybal, Yakut, Altay, Çuvaş, Kırgız gibi lehçe ve şivelerinin sözlüğüdür. Dil, lehçe ve şivelerden alınan bu kelimelere en az bir bazen de birçok örnek gösterilerek kelimeler edebi tanıklarla desteklenmiştir. *Türk Lügati* üzerine daha önceden eser içerisinde bulunan edebi eserlerin incelendiği çalışmalar ve Latin harfleriyle transkripsiyon konusunda çalışmalar yapılmıştır. Eser hakkında yapılan çalışmalar *Türk Lügati*'nin önemini daha da vurgulamış olacaktır. Bizim de bu eseri incelemekteki amacımız birçok dilden kelimeyi barındıran ve kelimeleri edebi metinlerle destekleyen *Türk Lügati*'nin zenginliğini bir kere daha gözler önüne sermektir. Çalışmamız; giriş (konu, amaç, yöntem...), Hüseyin Kazım Kadri'nin hayatı, eserleri ve ayrıca *Türk Lügati* hakkında bilgi, *Kutadgu Bilig*'den alınan beyitlerin *Türk Lügati*'ne aktarımında meydana gelen ses olayları ve yazım farklılıkları, çeviri yazılı metin, madde başı ve tanıklar dizini, sonuç bölümlerinden oluşmaktadır. Giriş bölümünde; çalışmanın amacı hakkında bilgiler vererek metni çeviri yazı haline getirirken kullandığımız yöntemden bahsedildikten sonra birinci bölümde Hüseyin Kazım Kadri'nin hayatından, eserlerinden ve *Türk Lügati* hakkında genel bilgi verilmiştir. İkinci bölümde ise belirlenen sayfa aralığında bulunan *Kutadgu Bilig* beyitlerinin asıl nüshalarındaki farklarından yola çıkarak ses olayları ve yazım farklılıkları incelenmiştir. Üçüncü bölümde belirlenen sayfa aralığının Arap harflerinden Latin harflerine çevirisi yapılmıştır. Dördüncü bölümde Latin harfli ve Arap harfli madde başı dizinleri ile tanıklar dizinine yer verilmiştir. Sonuç kısmında ise inceleme sonucunda elde edilen bulgular ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Hüseyin Kazım Kadri, *Türk Lügati*, *Kutadgu Bilig*, Dil Bilgisel İnceleme.

ABSTRACT

ARTICLE “ELIF” IN TURK LUGATI: (V.1, 1 - 69 PP) RESEARCH - TRANSCRIPTION TEXT - INDEX

Esra UZUN DİNÇ

AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE

June, 2023

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Bekir SARIKAYA

The *Türk Lügati* is a four-volume work prepared by Hüseyin Kazım Kadri with an understanding of linguistic unity, presented in an etymological and comparative manner. Due to this approach, the work serves as a dictionary for not only the Turkish language used in Turkey but also for various dialects and jargons, such as Uighur, Chagatai, Kazan, Azerbaijani, Koybal, Yakut, Altai, Chuvash, and Kyrgyz, alongside Turkish, Arabic, Persian, French, Italian, Greek, Latin, and English. These words borrowed from languages, dialects, and jargons are supported by literary references, with at least one, and sometimes several, examples provided for each word. Prior research has been conducted on literary works contained within the *Türk Lügati*, as well as studies on transcribing it into the Latin alphabet. These studies further emphasize the significance of the *Türk Lügati*. Our aim in examining this work is to highlight once again the richness of the *Türk Lügati*, which encompasses words from multiple languages and supports them with literary texts. Our study consists of an introduction (covering the subject, purpose, method...), information about Hüseyin Kazım Kadri's life, works, and general information about the *Türk Lügati*, an analysis of sound changes and spelling differences that occurred in the transfer of verses from *Kutadgu Bilig* to the *Türk Lügati*, the translated written text, article headings, and an index of references. In the introduction section, after providing information about the purpose of the study and the method used in turning the text into a translated form, the first section gives an overview of Hüseyin Kazım Kadri's life, works, and the *Türk Lügati*. In the second section, sound changes and spelling differences are examined based on differences found in the original versions of verses from *Kutadgu Bilig* within the designated page range. The third section provides the translation of the designated page range from Arabic script to Latin script. The fourth section includes alphabetical indexes in both Latin and Arabic scripts and an index of references. The conclusion summarizes the findings obtained from the analysis.

Keywords: Hüseyin Kazım Kadri, *Türk Lügati*, *Kutadgu Bilig*, Linguistic Analysis.

ÖN SÖZ

Eserlerinde genellikle Şeyh Muhsin-i Fani müstear adını kullanan Hüseyin Kazım Kadri Osmanlı Devleti'nin son dönemlerini ve Cumhuriyet'in ilk yıllarını görmüş değerli bir müelliftir. En belirgin özelliği olan ilmi ve fikri yönüyle gazete ve dergilerde dil, din, felsefe, iktisat, ziraat ve siyasetle ilgili birçok makale yazmış ve kitap yayımlamıştır. Onun en kıymetli ve hacimli eseri ise şüphesiz hayatının büyük bir bölümünü verdiği *Türk Lügati*'dir.

Hüseyin Kazım Kadri *Türk Lügati*'ni çeşitli Türk lehçelerindeki dil bilgisi özellikleriyle Batı Türkçesi'nin kurallarını ortaya koymak, Türk dillerinin bir asıldan türediğini göstermek ve böylelikle Türk dil birliğini sağlamak amacıyla yazmıştır. Bu amacını eserin doksan dokuz sayfalık dibacesinde belirtmiştir. Etimolojik ve mukayeseli bir şekilde hazırlanan eserin Batı Türkçesinin yanı sıra Uygur, Kırgız, Azeri, Çuvaş, Yakut, Kazan, Koybal lehçelerini kapsaması ve Osmanlı Türkçesine geçen Farsça, Arapça, Batı dillerinden kelimelerin kökeninin ve kullanımının verilmesi ve bu verilen örneklerin birçok edebi eserle örneklendirilmesi eserin büyük bir zenginliğe sahip olduğunu göstermektedir.

Büyük bir kültür ve dil varlığımız olan Hüseyin Kazım Kadri'nin ortaya koyduğu bu hazine değerindeki eserine ulaşımı kolaylaştırmak için çalışmamızda *Türk Lügati*'nin “elif” maddesindeki 1 - 69 sayfa aralığını Arap harfli metinden Latin harflerine aktarmayı amaçladık. Daha sonra inceleme yaptığımız bölümde *Kutadgu Bilig*'den alınan beyitlerin *Türk Lügati*'ne aktarımında meydana gelen ses olaylarını ve yazım farklılıklarını gösteren bir çalışma ortaya çıkardık.

Tez çalışmamda planlanmasında, yürütülmesinde ve oluşumunda bilgilerini, tecrübelerini, değerli zamanlarını, ilgisini ve desteğini esirgemeyen ve çalışmamı bilimsel temeller ışığında şekillendiren Sayın Hocam Doç. Dr. Bekir Sarıkaya'ya teşekkürü bir borç biliyor ve şükranlarımı sunuyorum. Ayrıca bu süreçte desteklerini esirgemeyen Sayın Hocam Doç. Dr. Serdar Karaoğlu'na teşekkür ediyorum. Tez sürecim boyunca bana her zaman destek olan ve beni motive eden sevgili eşime, aileme, ve arkadaşlarıma teşekkür ediyorum.

Esra UZUN DİNÇ
2023, Afyonkarahisar

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ETİK VE BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI	ii
ENSTİTÜ ONAYI	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖN SÖZ	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	ix
TRANSKRİPSİYON HARFLERİ.....	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

HÜSEYİN KAZIM KADRI VE TÜRK LÜGATİ

1. HAYATI VE ESERLERİ	6
2. TÜRK LÜGATİ.....	8

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK LÜGATİ'NDE GEÇEN KUTADGU BİLİĞ'E AİT BEYİTLER VE BEYİTLERİN TÜRK LÜGATİ'NE AKTARIMINDA MEYDANA GELEN SES OLAYLARI VE YAZIM FARKLILIKLARI

1. TÜRK LÜGATİ'NDE GEÇEN KUTADGU BİLİĞ'E AİT BEYİTLER	11
2. KUTADGU BİLİĞ'DEN ALINAN BEYİTLERİN TÜRK LÜGATİ'NE AKTARIMINDA MEYDANA GELEN SES OLAYLARI VE YAZIM FARKLILIKLARI.....	32
2.1. KELİMELEERDE GÖRÜLEN SES FARKLILIKLARI.....	32
2.1.1. Ünlüler	32
2.1.1.1. Ünlü Değişimleri	32
2.1.1.1.1. /e/ > /é/ değişimi	32
2.1.1.1.2. /e/ > /i/ değişimi.....	32
2.1.1.1.3. /e/ > /a/ değişimi	32
2.1.1.1.4. /ı/ > /u/ değişimi.....	33
2.1.1.1.5. /i/ > /ü/ değişimi.....	33
2.1.1.1.6. /u/ > /ı/ ve /ü/ > /i/ değişimi	33
2.1.1.2. Ünlü Yazımları	33
2.1.1.2.1. /e/ Ünlüsünün Yazımı	33
2.1.2. Ünsüzler	34
2.1.2.1. Ünsüz Değişimleri	34
2.1.2.1.1. /ç/ > /ş/ değişimi	34
2.1.2.1.2. /d/ > /t/ değişimi.....	34
2.1.2.1.3. /ğ/ > /k/ değişimi.....	35
2.1.2.1.4. /ğ/ > /g/ değişimi.....	35
2.1.2.1.5. /h/ > /k/ değişimi.....	36
2.1.2.1.6. /k/ > /g/ değişimi.....	36
2.1.2.1.7. /k/ > /h/ değişimi.....	36

2.1.2.1.8. /p/ > /b/ deęiřimi.....	36
2.1.2.1.9. /t/ > /d/ deęiřimi.....	36
2.1.2.1.10. /w/ > /b/ deęiřimi.....	37
2.1.2.1.11. /w/ > /p/ deęiřimi.....	37
2.1.2.1.12. /w/ > /v/ deęiřimi.....	37
2.1.2.2. Ünsüz Yazımları.....	37
2.1.2.2.1. Nazal /n/ “ŋ” Yazımı	37
2.2. KELİMELEDE GÖRÜLEN EK FARKLILIKLARI	38
2.2.1. Yapım Eklerinde Görülen Farklılıklar	38
2.2.2. Çekim Eklerinde Görülen Farklılıklar	38
2.2.2.1. İsim Çekim Ekleri.....	38
2.2.2.1.1. İyelik Ekleri	38
2.2.2.1.2. Durum (Hâl) Ekleri.....	39
2.2.2.2. Fiil Çekim Ekleri	40
2.2.2.2.1. Bildirme Kipleri.....	40
2.2.2.2.2. Tasarlama Kipleri	41
2.2.3. Fıilimsi Eklerinde Görülen Farklılıklar	42
2.2.3.1. Sıfat-Fiil Ekleri	42
2.3. SÖZ DİZİMİNDE GÖRÜLEN FARKLILIKLAR	43
2.4. TAHRİF EDİLEREK/DEĞİřTİRİLEREK YAZIMI YAPILAN KELİMELEDE VE EKLEDE MEYDANA GELEN FARKLILIKLAR	43
2.4.1. Farklı Yazılıřtaki Kelimeler	43
2.4.2. Farklı Yazılıřtaki Ekler.....	44
2.5. EKSİK YAZIMLI KELİMELEDEİN VE EKLEDEİN MEYDANA GETİRDİĐİ FARKLILIKLAR.....	44
2.5.1. Eksik Kelime Yazımları.....	44
2.5.2. Eksik Ek Yazımları	44
2.6. KUTADGU BİLİĐ NÜSHALARINDAN KAYNAKLANAN FARKLILIKLAR.....	45
2.7. KUTADGU BİLİĐ'DEN TÜRK LÜGATİ'NE FARKLI AKTARILAN KELİMELEDE DİZİNİ	47

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇEVİRİ YAZILI METİN

1. ÇEVİRİ YAZI.....	50
1.1. ÇEVİRİ YAZILI METİN.....	50
1.2. SORUNLU BIRAKILAN YERLER.....	252

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DİZİNLER

1. DİZİNLER	254
1.1. MADDE BAřI DİZİNİ (ARAP ALFABESİNE GÖRE)	254
1.2. MADDE BAřI DİZİNİ (LATİN ALFABESİNE GÖRE)	265
1.3. TANIKLAR DİZİNİ	275
SONUÇ	281
KAYNAKÇA.....	284
EKLER	288

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

- , — : *Türk Lügati*'nde eserlerden alınan bazı örneklerin, darb-ı mesellerin başında ve madde başındaki kelimelerden sonra kullanılmıştır. Tarafımızdan da aynen aktarılmıştır.
- : Madde başlarında belirtilen eklerin başında kullanılmıştır.
- : *Türk Lügati*'nde kelime ve kelime grupları özellikleri arasında, eser ve yazar arasında, *bakınız* ifadelerinden sonra kullanılmıştır. Tarafımızdan da aynen aktarılmıştır.
- * : Tahmini okunan yerlerin sonuna eklenmiştir.
- ? : Hüseyin Kazım Kadri tarafından eser içerisinde verilen metinlerin şairinin ya da yazarının bilinmediğini ve bu metinlerdeki okunamayan yerleri belirtmek için kullanılmıştır. Tarafımızdan da aynen aktarılmıştır.
- [] : *Türk Lügati*'nde madde başlarının transkribi verilirken ve madde başındaki bazı kelimelerin kökü belirtilirken kullanılmıştır. Tarafımızdan da aynen aktarılmıştır.
- [[]] : Metin içerisinde eserlerin orijinalinde bulunan fakat *Türk Lügati*'ndeki tanıklarda bulunmayan bölümlerin eklendiğini belirtmek için kullanılmıştır.
- “ ” : Alıntıları belirtmek için kullanılmıştır.
- << >> : *Türk Lügati*'nde alıntıları belirtmek için kullanılmıştır.
- = : *Türk Lügati*'nde yabancı dillerden alınan açıklamalar içerisinde kullanılmıştır. Tarafımızdan da aynen aktarılmıştır.
- A:** Herat Nüshası
- B:** Fergana Nüshası
- BD:** Baki Divanı
- bk.:** Bakınız
- BN:** Babürname
- BV:** Bedayiul Vasat
- C:** Cilt
- C:** Mısır Nüshası
- FLM:** Fuzuli Leyla ile Mecnun
- HKK:** Hüseyin Kazım Kadri
- İtalik harf:** Kelime ve kelime gruplarının özelliklerini belirtmek için kullanılmıştır.
- KB:** Kutadgu Bilig
- KL:** Kubbealtı Lügati
- Koyu harf:** Madde başlarının okunuşları, Arap harfli yazılışları ve darb-ı mesel başlıkları için kullanılmıştır.
- krş.:** Karşılaştırınız
- MK:** Mahbubul Kulub
- NdD:** Nedim Divanı
- NfD:** Nefi Divanı
- NH:** Nabi Hayriye
- RD:** Ruhi Divanı
- RRŞ:** Riyazi Riyazüş Şuara
- RŞ:** Rûbab-ı Şikeste
- s.:** Sayfa
- SD:** Sabit Divanı
- T.C.:** Türkiye Cumhuriyeti
- TL:** Türk Lügati
- vd.:** Ve diğerleri
- YND:** Yahya Nazım Divanı

TRANSKRİPSİYON HARFLERİ

	HKK'nin Kullandığı Transkripsiyon Harfleri	Bizim Kullandığımız Transkripsiyon Harfleri
ا	a, e	a, e
آ	â	ā
ء	' ve ,	'
ب	b	b
پ	p	p
ت	t	t
ث	th	ṯ
ج	dj	c
چ	ş	ç
ح	ḥ	ḥ
خ	kh	ḫ
د	d	d
ذ	dh	ḏ
ر	r	r
ز	z	z
ژ		j
س	s	s
ش	ch	ṣ
ص		ṣ
ض		ḏ, ḏ
ط	t	ṭ
ظ		ṭ
ع	‘	‘

	HKK'nin Kullandığı Transkripsiyon Harfleri	Bizim Kullandığımız Transkripsiyon Harfleri
غ	g	ġ
ف	p	f
ق	q, k	ķ
ك	k	k, g, ġ
ڨ	n	ŋ
ڨ	ng	ŋ
ل	l	l
م	m	m
ن	n	n
و	ou, oū	v, o, ö, u, ü, ū, û
ه	é, è [Batı kökenli kelimelerde kullanılır.], h	h, e, a, è
لا	lâ	lā
ي	ï, i, y (ı sesi yerine), î, é	y, ı, i, ī, é

GİRİŞ

KONU

Çalışmamızın konusu *Türk Lügati*'nin 1 - 69 sayfa aralığının çeviri yazısı, dizin ve çeviri yazısı yapılan bölümde bulunan *Kutadgu Bilig* örneklerinin incelenmesidir. *Türk Lügati*'nin çalışmamıza konu olmasının en büyük nedeni, Türk dilinin çok eski devirlerden beri devam eden zengin söz varlığıyla beraber dilimizin edebi yanını da görüyor olmamızdır. Arap harflerinden Latin harflerine çeviri yazısını yaptığımız bölümde de bu zenginliği görmekteyiz. Sözlük; Osmanlı Türkçesini, Türk lehçelerini tanıklarıyla beraber içermesi konusunda da benzersiz bir kaynaktır. Aynı zamanda çeviri yazıdaki madde başını örnekleyen tanıklar da dikkat çekmektedir. Kaynağı bulunan bazı tanıkların *Türk Lügati*'ne farklı aktarımları tespit edilmiştir. İncelenen kısımda özellikle *Kutadgu Bilig* beyitlerinin büyük oranda ek, kelime, söz dizimi, ses değişiklikleri vb. gibi farklılıklarla *Türk Lügati*'nde geçtiği tespit edilmiştir ve bu kısım incelemeye alınmıştır.

AMAÇ

Amaç, bu çalışmaya kaynak olan Hüseyin Kazım Kadri'nin *Türk Lügati*, *Türk Dillerinin İştikakî ve Edebî Lügatleri* adlı sözlüğün bir bölümünün çeviri yazısı yapılarak esere ulaşılmasında kolaylık sağlamaktır. Ayrıca *Kutadgu Bilig*'den *Türk Lügati*'ne alınan birçok örnek bulunmaktadır ve *Kutadgu Bilig*'in yazıldığı dönem ile Hüseyin Kazım Kadri'nin imlası arasında farklılıklar tespit edilmiştir. Bu sebeple çalışmamızda söz konusu farklılıkları göstermek ve okuyucuların *Türk Lügati*'nde geçen *Kutadgu Bilig* beyitlerine temkinli yaklaşımları gerektiğini göstermek amaçlanmıştır.

ÖNEM

Hüseyin Kazım Kadri'nin 35 yılını vererek yazdığı dört büyük ciltten oluşan Türkçenin Batı'sını ve Doğu'sunu kapsayan *Türk Lügati*'ni diğer lügatlerden ayıran en büyük özelliği etimolojik ve mukayeseli bir sözlük olmasıdır. Bu özelliğinin yanı sıra kelimelere örnek olarak verilen deyimler, darb-ı meseller, manzum ve mensur örnekler esere edebi bir nitelik kazandırmıştır. Günümüz Türkçesiyle, "Bu sözlük etimoloji sözlüğü, lehçebilim sözlüğü ve edebiyat sözlüğüdür." şeklinde ifade uygun düşebilir

(Sarıkaya, 2021: 403-430). Müellif hayatının büyük ve önemli bir kısmını *Türk Lügati*'ni hazırlamaya adanmıştır. *Türk Lügati*'ne verdiği önemi ise eserin dibacesinde Türkler arasındaki dil birliği vurgusunu yaparak belirtmiştir.

Osmanlı Türkçesi açısından da çok takdir gören eser Doğu Türkçesiyle ilgili eksikli ve hatalı bulunmuş, bazı kelimelerdeki tanık yetersizliği eleştirilere sebep olmuştur. Bu eleştiriler her ne olursa olsun eserin Türk dili tarihi açısından önemini göz ardı edemez. Eser, tanıklar konusunda eleştirilere maruz kalırken Namık Kemal'in oğlu Ali Ekrem Bey tarafından şu sözlerle övgülere layık görülmüştür: “*Müellif o nâ-mütenâhi ilm ü irfaniyla Kur'an'dan, hadisten, şark felsefesinden, Arap ve Acem ve Türk eserlerinden, darb-ı mesellerden, halk dilinden, garb edebiyatından velhasıl bütün menba ve me'hazlerinden izah etmekte olduğu lüğatin tekâmülüne, ehemmiyetine göre birçok misal gösterir. Bütün Türk üdebâsının, Türk şairlerinin, isimlerini bile tanımadığımız Türk muharrirlerinin eserleri, yazıları Hüseyin Kazım'ın eleğinden geçmiş incilerini onun lüğatine dökmüştür.*” (İnce, 2015) Böylece fazlaca verilen örneklerin, tekrarların okuyana katkı sağladığı görüşü savunulmuştur.

Türk Lügati'nin Arap harfleriyle yazılan ilk cildinden seçilen 1 - 69 sayfa aralığının çeviri yazısının yapılması konusunda daha önce yapılmış bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu doğrultuda çalışma, çeviri yazılı metne ulaşımı sağlamak için ele alınmıştır. Seçilen sayfa aralığında bulunan tanıkların arasında *Kutadgu Bilig*'den alınan örneklerin fazlalığı tespit edilmiş ve *Türk Lügati*'ne aktarımında ortaya çıkan farklılıklar incelenmiştir. Art zamanlı olarak *Kutadgu Bilig*'te bulunan birçok kelimenin uğradığı değişiklikler de ortaya çıkmıştır.

PROBLEM

İlk iki cildi Arap harfleriyle diğer iki cildi ise Latin harfleriyle yazılan etimolojik ve mukayeseli bir şekilde hazırlanan *Türk Lügati* üzerine yapılan çalışmalar daha çok eser içerisinde bulunan şiir örnekleriyle ilgili olmuştur. Eserin çeviri yazısı üzerine çalışma azlığı nedeniyle biz de *Türk Lügati*'nin 1 - 69 sayfa aralığının çeviri yazısını gerçekleştirdik. İncelediğimiz kısmın herhangi bir çalışmaya konu olmadığı görülmüştür. Ayrıca *Türk Lügati*'ne *Kutadgu Bilig*'den alınan örneklerin birçok farklılık içermesi, kaynağın olduğu gibi aktarılmadığını göstermektedir. Biz de çalışmamızın inceleme kısmında bu problemi incelemeyi gerekli gördük.

YÖNTEM

Metin Okuma Yöntemi

Bu çalışmanın ilk bölümünde Hüseyin Kazım Kadri'nin hayatı ve eserleri ile ilgili genel bilgi verildikten sonra *Türk Lügati*'nin önemini vurgulayan bilgilere de yer verilmiştir. İkinci bölümde *Türk Lügati*'nin belirlenen sayfa aralığında bulunan *Kutadgu Bilig*'den alınan örneklerin yazım farklılıkları üzerine durulan bir inceleme yapılmıştır. Üçüncü bölümde ise bu sayfa aralığının çeviri yazısı verilmiştir.

Belirlenen sayfa aralığı, Arap harflerinden Latin harflerine aktarılırken okunamayan ve doğruluğundan emin olunmak istenen kelimeler Şemsettin Sami'nin “Kamus-i Türki” eserinden, “Misalli Büyük Türkçe Sözlük”ten, “Osmanlıca Sözlük”ten bulunmuştur. *Türk Lügati* ilkleri barındırmasının yanı sıra her kelimeye örnek olarak verilen tanıkların fazlalığıyla da ayrı bir yere sahiptir. Verilen bu tanıklar ilgili divanlardan, “Kamusü'l Alam”dan ve “Kamus-ı Osmani”den bulunarak tespit edilmiş ve daha doğru kabul edilebilecek metin, çeviri yazıda kullanılmıştır. *Türk Lügati*'nde bulunan metnin çeviri yazısı ise dipnotta belirtilmiştir.

Metin İnceleme Yöntemi

Metin üzerinde yapılan *Kutadgu Bilig* beyitlerinin incelemesi için Karahanlı Dönemi dil özellikleri hakkında araştırma yapılmıştır. *Kutadgu Bilig* eserinin başta Fergana olmak üzere Mısır ve Herat nüshalarına ulaşılmıştır. TL'de bulunan KB beyitlerinin ve başlıklarının nüshalardaki yazımı ile TL'deki yazımı karşılaştırılırken Reşit Rahmeti Arat'ın *Kutadgu Bilig* üzerine yapmış olduğu *Metin, Çeviri ve İndeks* çalışmalarından ve Mustafa Sinan Kaçalın'ın *Kutadgu Bilig Metin* çalışmasından yararlanılmıştır. Bu eserler üzerinden *Türk Lügati*'ndeki yazım biçimiyle farklar ortaya konmuştur. Bu farklar ortaya konurken Hüseyin Kazım Kadri'nin *Kutadgu Bilig*'in üç nüshasından da yararlandığı tespit edilmiştir.

Metnin Çeviri Yazım Yöntemi

1. Öncelikle Hüseyin Kazım Kadri'nin *Türk Lügati*'nin 1. cildi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Kütüphanesi'nden PDF formatında temin edilmiştir.

2. Ana madde başları önce transkripsiyonlu haliyle yazılıp hemen ardından Osmanlı Türkçesi harfleriyle olan yazımı eklenerek koyu renkle yazılmıştır.

3. Metnin kendisinde [] içinde bazı madde başlarının Latin harfli yazımı da mevcuttur. Onlar da [] içinde *Calibri* fontuyla yazılmıştır.

4. Metin içerisinde Arap harfli kelimeler *Traditional Naskh* fontuyla yazılmıştır.

5. Genel olarak çeviri yazı içerisinde *Times Turkish Transcription* fontu kullanılmıştır.

6. Ara madde başları, ana madde başlarından ayırt edebilmek için sağa girintili şekilde yazılmıştır.

7. Ana maddeler ve ara maddeler büyük harfle başlanmıştır.

8. Madde başlarında açıklanan sözcükler veya sözcük gruplarının kökeni, türü ve görevi gibi özellikleri italik yazı stiliyle yazılmıştır.

9. Madde başlarına örnek verilen şiirler ve cümleler, ara madde başlarından daha sağa girintili şekilde yazılmıştır.

10. Metindeki imla hataları düzeltilmiş, dipnotta açıklamalarda bulunulmuştur.

11. Madde başlarında Arap harfli farklı okunuş biçimleri olan sözcükler madde başında tek çeviri yazı ile karşılanmıştır. Farklı yazımı olan madde başlarının yanına Arap harfli farklı okunuş biçimleri eklenmiştir.

12. Madde başlarına verilen örnekler eserlerden kontrol edilmiştir. Sözlükteki haliyle eserdeki hali farklı olan örneklerde eserdeki biçimi esas alınmıştır. Metin farklılığı dipnotta gösterilmiştir.

13. Metinde kelime ve kelime gruplarını örneklendirmek amacıyla kullanılan şiir ve atasözleri kaynaklardan bulunmaya çalışılmıştır. Ancak bazı tanıkların şiirleri bulunamamıştır.

14. Madde başlarına verilen örneklerdeki eksik kelimeler ya da ekler eserlerden kontrol edilerek [[]] içine eklenmiştir.

15. Madde başına eklenmiş eklerin önüne kısa çizgi eklenmiştir. [-li], [-yı] gibi.

16. Matbu nüshada alıntıları belirtmek için kullanılan << >> yerine metin içerisinde “ ” tırnak işareti kullanılmıştır.

17. Tahmini okunan yerlerin sonuna * eklenmiştir.

18. Arapça ve Farsça bulunan şiirler 3. ve 4. ciltte olduğu gibi Arap harfleriyle ve Traditional Naskh fontuyla aynen yazılmıştır. Değerlendirmeleri okuyucuya bırakılmıştır.

19. Madde başlarına ait açıklamalarda sözlükteki noktalamalara sadık kalınmıştır.

20. Sonlarına -İp zarf-fiil eki alan ve Arap harfleriyle /b/ ile gösterilen sözcüklerin yazımı ölçünlü Türkiye Türkçesine uygun olarak /p/ harfiyle gösterilmiştir.

21. Matbu nüshada “*Kudatku Bilig*” şeklinde yazılan eser , “*Kutadgu Bilig*” şeklinde çeviri yazıya aktarılmıştır.

22. Latin harflerine aktarımda çeviri yazı işaretleri kullanılmıştır.

23. Metin içerisinde bazı kelimelerin Arap harfli halinde hemze yazılmadığı Kamus-ı Türki ve Kubbealtı Lugati sözlükleri eşliğinde fark edilmiştir. Bu kelimelerin çeviri yazısı metne sadık kalınarak yazılmıştır. TL شمائل şemâil: KL شمائل şemâ'il, TL غائب gâib: KL غائب gâ'ib, TL حيا hayâ: KL حياء hayâ', TL شى şey: KL شى şey'

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR

Çalışmada; etimolojik, mukayeseli ve edebi bir şekilde hazırlanan *Türk Lügati*'nden seçilen bölümün çeviri yazısı yapılmıştır. Seçilen bölüm, eserin 1 - 69. (a - az madde başı arası) sayfalarını kapsamaktadır. Bu sayfa aralığında bulunan *Kutadgu Bilig* beyitleri üzerine bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Son bölümde ise metin içinde bulunan madde başı dizinine ve tanıklar dizinine yer verilmiştir. Latin harfli ve Arap harfli olmak üzere iki farklı madde başı dizinine yer verilmiştir. Bu dizinlerde belirtilen kelimelere, matbu eserdeki sayfa numaraları verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

HÜSEYİN KAZIM KADRI VE TÜRK LÜGATİ

1. HAYATI VE ESERLERİ

Türkiyat alanında çalışmalar yapan, Türk Dünyası'nın ve Türk Dili'nin birliği, bütünlüğü konusunda görüş belirten ilim adamlarından biri olan Hüseyin Kazım Kadri, 1870 yılında İstanbul'da doğdu. Beylerbeyi Sıbyan Mektebini, Soğukçeşme Askeri Rüştiyesi'ni bitirdi. Mülkiye Mektebi İdadisi ve İzmir İngiliz Ticaret Mektebi'nde okudu. İngilizce, Fransızca, Arapça, Farsça, İtalyanca, *Türk Lügati* adlı eserini yazmaya karar verdikten sonra da Yunanca ve Latince öğrendi. Almanya'da ziraat tahsili gördü. Sırasıyla Aydın Vilayeti Muhasebe Kalemi, Maliye Nezareti Mektubi Kalemi, Hariciye Nezareti Umur-i Şehbenderi Kalemi'nde çalıştı. Bir süre Darüşşafaka'da astronomi hocalığı yaptı. İkinci Meşrutiyet'ten sonra Tevfik Fikret ve Hüseyin Cahit ile birlikte Tanin Gazetesi'ni çıkardı. 1909 yılında Siroz mutasarrıflığı, 1910 yılında Halep valiliği, 1911 yılında İstanbul şehreminliği ve İstanbul vali vekilliği görevlerine getirildi (Uca, 2001: 281).

“İstanbul'da görev yaptığı 1911 yılında İctihad'da “Türk Lisanlarının Tevhidi” adlı makaleleri yayımladı. Burada ilginç fikirler ileri sürdü: ‘Çin Türkistanı’ndan Avusturya hudutlarına kadar uzanan büyük kıtada yaşamakta olan Turan Kavimleri arasında siyasi ilişkileri geliştirmek üzere Türk Dili'nin muhtelif lehçelerini birleştirmek lüzumunu bugün olmasa bile yarın bütün şiddetiyle hissedeceğiz. Çünkü her kavim ve millet günün birinde kendi lisanı etrafında toplanmaya mecburdur.’ Diyerek Türk Dünyası'na birlik ve beraberlik çağrısı yaptı. Çeşitli Türk lehçelerinden örnekler vererek bu lehçeler arasındaki bağları gündeme getirdi.” (Uca, 2001: 281).

Hüseyin Kazım'ı yakından tanıyanlar onun adil olmayan idarecilere karşı cesur ve cüretli bir mücadeleci, gerektiğinde mensubu bulunduğu fırka ve grupları bile en ağır şekilde tenkit etmekten çekinmeyen, idareciliğinde otoriter bir şahsiyet olduğunu söylerler. Bazı görevlerinden maaş almayacak kadar menfaat ve hırstan uzak, fedakar, bir insan olarak bilinen Hüseyin Kazım Arapça ve Farsça'dan başka Fransızca, İngilizce, İtalyanca, Yunanca ve Latince'ye de vakıftı (Albayrak, 1998: 554).

Eserlerinde genellikle Şeyh Muhsin-i Fani müstear adını kullanan Hüseyin Kazım Kadri'nin en belirgin özelliği ilmi ve fikri yönünün kuvvetli olmasıdır. Trabzon Vilayet Gazetesi, Resimli Kitap, Saadet, Tan, Yeni Asır, Tasvir-i Efkar, Vakit, Malumat, Tanin, İkdâm, İctihad, Servet-i Fünun, Sebilürreşad gibi gazete ve dergilerde dil, din, felsefe, iktisat, ziraat ve siyasetle ilgili birçok makale yazdı, kitap yayımladı. Kültür konularında muhafazakar bir anlayışa sahip olmasına karşılık dini konularda

modernist anlayışı savundu. İslam'ı doğru anlamak ve müslümanları gerilikten kurtarmak için Kur'an'ın ruhuna yönelmeye önem verdi (Albayrak, 1998: 554).

Hüseyin Kazım Kadri'nin ilmi yönü diğer yönlerinden çok daha üstündür. Hayatında mülki ve beledi memuriyetler çok sürmemiş ve bütün hayatını ilme adanmıştır. İlminde de tek bir konu üzerinde durmamıştır. Siyasete, dine, ziraate, lisana ait olmak üzere dört farklı konuda çalışmış olduğu eserlerinden anlaşılmaktadır. Hüseyin Kazım Kadri'nin sıralı olarak eserleri şunlardır:

1. *Hak ve Hakikat*, İstanbul Ebüzziya Matbaası, 1288 HŞ (1909), 88 s.
2. *Felaha Doğru, İslamiyet'in Avrupa'ya Son Sözü*, Şeyh Muhsin-i Fani müstear adıyla İstanbul, Tanin Matbaası, 1331-1328 (1912) 51 s.
3. *İstikbale Doğru*, Şeyh Muhsin-i Fani müstear adıyla İstanbul, Ahmed İhsan ve Şürekası Matbaacılık Osmanlı Şirketi, 1331-1329 (1913), 58 s.
4. *On Temmuz İnkılabı ve Netaici*, Türkiye Inkırazının Saıkları: Makedonya, Ermenistan ve Suriye meseleleri, Şeyh Muhsin-i Fani müstear adıyla, İstanbul, Matbaa-yı Orhaniye, 1336 (1920), 198 s.
5. *Yirminci Asırda İslamiyet*, Şeyh Muhsin-i Fani ez-Zahiri müstear adıyla, İstanbul, Evkaf-ı İslamiye Matbaası, 1339 (1923), 260 s.
6. *Nurü'l-beyan-Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Tercümesi*, Heyete Şeyh Muhsin-i Fani müstear adıyla katıldı, İstanbul Matbaa-yı Amire, 1340 (1924), I. C. 6-600 s.; II. C. 601-1147+4+35 s.
7. *Mahdumkulu Divanı ve Yedi Asırlık Türkçe Bir Manzume*, şerh ve tenkit eden: Şeyh Muhsin-i Fani, İstanbul, Kağıtçılık ve Matbaacılık A.Ş., 1340 (1924), 4+64 s.
8. *Türk Lügati* (I-II, İstanbul 1927-1928; III-IV, 1943-1945).
9. *İnsan Hakları Beyannamesi'nin İslam Hukukuna Göre İzahı*, yay.: Osman Ergin, İstanbul, Sinan Matbaası ve Neşriyat Evi, 1949, 96 s.
10. *Ziya Gökalp'in Tenkidi*, haz.: İsmail Kara, İstanbul Dergah Yayınları, 1989, 171 s.
11. *Bağlar Arasında*, İstanbul, Alem Matbaası, 1316, 376 s.
12. *Çiftçilik Nasihatları*, İstanbul Ebüzziya Matbaası, 1328, 263 s.

13. *İlm-i Ziraat*, İstanbul, Tanin Matbaası, 1327, 295 s. 2. bs. İstanbul, Hilal Matbaası, 1332, 295 s.
14. *Ziraat Dersleri*, İstanbul, Tanin Matbaası, 1328, 327 s.
15. *Bağcılık*, İstanbul, Tanin Matbaası, 2. bs. 1328, 478 s.
16. *Ziraat Albümü*, İstanbul, Tanin Matbaası, 1329, 223 s.
17. *Çiftçi Çocuğu*, İstanbul, Hayriye Matbaası, 1331, 80 s.
18. *Anadolu Köylüsüne Çiftçi Öğüdü*, İstanbul, Hayriye Matbaası, 1329-1331, 93 s.
19. *Ameli ve Tatbiki Ziraat Dersleri*, İstanbul, Orhaniye Matbaası, 1335-1339 (6 Kitap). 2. bs. *Yeni Çiftçilik Dersleri* adıyla; İstanbul, Marifet Matbaası, 1928, 198 s.
20. *İlmi İktisadi Zirai*, İstanbul, Orhaniye Matbaası, 1339, 181 s. (Görel, 2019: 3)

2. TÜRK LÜGATİ

Hüseyin Kazım Kadri'nin otuz beş yıllık yorucu, uzun ve sürekli çalışmasının sonucunda ortaya çıkarmış olduğu dört büyük ciltten oluşan *Türk Lügati* kültürel anlamda en önemli eseridir. Türkçenin Batı Türkçesi ve Doğu Türkçesi olmak üzere iki ana kolunu kapsayan bu eser, Türkiye dışında “Uygur, Çağatay, Kazan, Azeri ve Garb Türkçeleriyle Koybal, Yakut, Altay, Çuvaş ve Kırgız lehçelerinin lügatleri”ni bir araya toplamak suretiyle telif edilmiş son derece önemli bir emeğin ürünüdür. Hüseyin Kazım Kadri bu eserini ön sözünde de belirttiği gibi “vahdet-i lisaniyye” Türk birliğini sağlamak amacıyla yazmıştır. Sözlük çok fazla lehçe ve şiveyi içerisinde barındırdığı için “aynı dili konuştukları halde siyaset gereği birbirinden koparılmış milletlerin ortak kelimelerinin sözlüğü” anlamında çoklehçeli sözlük kavramı kullanılabilir (Sarıkaya, 2021: 403-430).

Bu eseri, 1985'te Tevfik Fikret, Beyrut valisi Nurettin Bey ve Şevki Bey ile birlikte hazırlamaya karar vermiş olmasına rağmen bu karar yerine getirilememiş; arkadaşlarının vazgeçmesi üzerine Hüseyin Kazım, hedefine doğru tek başına yola çıkmıştır (Gürgen, 2014: 5). Hüseyin Kazım Kadri, eserin kapsamını ve yazılma sebebini sözlüğün dibacesinde şöyle ifade etmektedir:

“Büyük Türk Lügati, Garb lehçesinden başka Uyğur, Çağatay, Azerî ve Kazan dillerinin ve Uyğurcadan ayrılan ve bu nokta-i nazardan bütün Türk dilleriyle uzak yakın bir münasebet arz eden Koybal, Yakut, Çuvaş, Kırgız gibi lehçelerin iştikakî, mukayesevî ve edebî bir lügatnamesidir. Otuz beş senelik mütemadi bir sa'yin hasılası olan bu kitabı Türk dillerinin bir asıldan türediğini göstermek ve atiyen bir vahdet-i lisâniyyeye doğru gidebilmek imkânını hazırlamak için yazdım.” (Kadri, 1927: 1).

Bu sözlerle girişi yapılan sözlüğün dibacesinde; tarihi ve çağdaş Türk lehçelerinin söz varlığından, imla ve ses özelliklerinden, bu lehçelerin geçirdiği tarihi gelişmelerden ayrıntılı bir biçimde bahsedilmiştir.

Türk Lügati esas itibariyle Batı Türkçesinin yanı sıra Uyğur, Çağatay, Azeri ve Kazan lehçeleriyle diğer bazı lehçelerden alınmış kelimelerin etimolojik (kök esasına dayalı), mukayeseli ve edebi (örnekli) bir lügatidir. Hüseyin Kazım, çeşitli ülkelerde ve farklı zamanlarda kullanılan Türk dilleri ve lehçeleri üzerinde durup örnekler vermiş, daha sonra Batı Türkçesi'nin alfabesi, kelime türleri ve özellikleriyle ilgili açıklamalar yapmıştır. *Türk Lügati*'nin tertibi elif harfinden başlayıp ye harfine kadar otuz üç harf üzerinedir (Kaçalın, 2012: 544).

Sözlük, dört ciltten oluşmaktadır:

I. Cilt İstanbul, Devlet Matbaası, 1927, XCIX+885+4 s.

II. Cilt İstanbul, Devlet Matbaası, 1928, 982 s.

III. Cilt İstanbul, Maarif Matbaası, 1943, 4+928 s.

IV. Cilt İstanbul, Maarif Matbaası, 1945, 894 s. (Öbek, 2009:849)

Eserin Arap harfleriyle basılan ilk iki cildinde Osmanlıca-Türkçe bütün kelimelerin Latin harfleriyle okunuş şekilleri gösterilmiştir. Latin alfabesine geçildikten sonra yayımlanan diğer ciltlerde ise kelimeler yine Arap alfabesine göre sıralanmış, bunların yanına Latin harfleriyle okunuşları yazılmış, açıklamaları yapılarak örnekler verilmiştir. Dört büyük cilt içinde örnek olarak verilen deyim, atasözü, beyit ve cümleler müstakil birer çalışma teşkil edecek mahiyettedir (Kaçalın, 2012: 544).

Sözlük etimolojik ve mukayeseli şekilde hazırlandığı için diğer sözlüklerden ayrılır. Madde başları kelimelerin kök biçimlerinden oluşmakta, türemiş kelimeler bunun altında verilmektedir. Sözlük maddelerinde kelimelerin çeşitli Türk lehçelerindeki biçimleri ayrı ayrı kaydedilmekte, bu maddelerle ilgili örnek metinler, atasözleri ve deyimler yazılmakta, ayrıca yabancı kelimelerin hangi kökten geldiği açıklanmaya çalışılmaktadır. Başka sözlüklerde bulunmayan birçok kelime, tertip ve

terimi içermesi eserin zenginliğini ve farklılığını ortaya koymaktadır (Kaçalın, 2012: 544).

Hüseyin Kazım Kadri'nin bu önemli çalışmaları hakkında araştırmacılar tarafından değerli sözler söylenmiştir:

“Hüseyin Kazım'ın *Türk Lügati* adlı eseri dilimizin bir abidesidir. Bu eser Türk Milleti'ne mukaddes ve ölmez bir armağandır. Milletine büyük bir lügat armağan eden Hüseyin Kazım'ın milli gayretleri, milli onur ve haysiyeti, vatan sevgisi çok yüksekti. Türkçeye hakkıyla vakıf bir lisan alimi idi, Türk dilinin bütün lehçelerini bilirdi. Eski ve Yeni Türkçemizin en büyük üstadı idi. Onun duyup da zapt etmediği, isteyince de aynını meydana çıkarıp dökmediği ne bir şive ne bir lehçe vardı. Bir Buhara Türk'ü, bir Azeri Türk'ü, bir Kırım ve hatta Kazan Türk'ü gibi konuşurdu. O, dilimizin ancak kendinde, aslında olanı yazdı. Asri ve metodik bir zihniyetten, ilmi ve fenni vakar ve ciddiyetten uzak kişilerin konuşurken yazarken yaptıkları karşısında titizlendi durdu. Türkçenin gramer yapısına uygun olmayan bir şekilde yeni kelimeler türetilmesini lügatçilik dininde çok günah bir bid'at, pek kara bir delalet olarak gördü. Bu hususta kati bir taassub gösterdi. Bunun içindir ki o, tam bir lügatçi idi. Ancak sağlam bulduğunu derleyip topladı, kanıtını da karşısına dikti. O kadar büyük sorunlar, ağır sorumluluklar altında önemli görevleri üstlenmesinin yanında Türkiyatla meşgul oldu. *Türk Lügati* çıkmaya başlayınca Türkiyadaki çalışkanlığı ve bilgisi hayranlık uyandırdı. Türk Devleti kitabın kıymetini derhal takdir etti ve Devlet matbaasında bastırmaya başladı.” (Uca, 2001: 281).

Osmanlı Türkçesi açısından çok takdir gören *Türk Lügati*, bilhassa Doğu Türkçesiyle ilgili eksiklik ve yanlışlar içermesi dolayısıyla eleştirilmiştir: M. Şakir Ülkütaşır, eserin, muhtevası ve zayıf taraflarını içeren yazısında özetle; tertip tarzının eski şekilde olması; Osmanlıca bakımından mükemmel olan sözcüğün değişik Türk lehçelerine ait kısımlarında hayli yanlışlıklar ihtiva etmesi; bazı kelimelerdeki tanık yetersizliği; etnik ve tarihi bilgilerin, çoğunlukla eski eserlerden derlenmiş olması; bazı maddelerin boş yere uzun tutulması... gibi noktalara değinmiştir. Ancak buna rağmen Türk lehçelerinin mukayesesi alanında ilk ciddi teşebbüs olması dolayısıyla, Türk lehçeleri açısından da önemli bir sözlük olduğu inkar olunamaz (Öbek, 2009: 850).

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK LÜGATİ'NDE GEÇEN KUTADGU BİLİĞ'E AİT BEYİTLER VE BEYİTLERİN TÜRK LÜGATİ'NE AKTARIMINDA MEYDANA GELEN SES OLAYLARI VE YAZIM FARKLILIKLARI

1. TÜRK LÜGATİ'NDE GEÇEN KUTADGU BİLİĞ'E AİT BEYİTLER

Hüseyin Kazım Kadri, *Türk Lügati*'ni (TL) etimolojik ve mukayeseli şekilde hazırlarken kelimelere örnek olarak birçok lehçeye ve dile ait çok sayıda tanık kullanmıştır. Bu yanı, sözlüğe aynı zamanda edebi eser özelliği katmıştır. Yapılan incelemede birçok şairin divan ve mesnevilerinden mısra, beyit, kıta, tahmis gibi alıntılara ve halk şiirlerine, halk sözlerine, çeşitli şiir parçalarına, deyimlere ve atasözlerine yer verdiği görülmüştür. Hüseyin Kazım Kadri bu alıntılara kaynak gösterme hususunda dikkatli davranmış, kaynağına ulaşamadığı ya da şairi belli olmayan durumlarda da soru işareti kullanmıştır. Bazı örneklerin kaynaklardaki şeklinden biraz farklılık gösterdiği tespit edilmiş ve bu farklılıklar dipnotta belirtilmiştir.

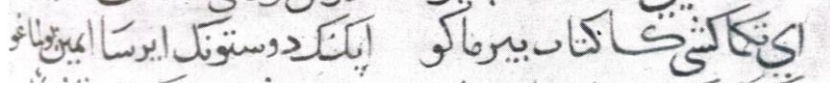
İncelediğimiz bölümde toplam 230 tanıktan yararlanıldığı tespit edilmiştir. En çok yararlanılan kaynağın ise *Kutadgu Bilig* (KB) olduğu görülmüştür. TL'de geçen 46 beyit ve 3 başlık, KB'nin Fergana (B) ve Mısır (C) nüshalarıyla kıyaslandığında çok sayıda farklılık tespit edilmiş ve incelemeye alınmıştır. Bu farklılıklarla beraber Hüseyin Kazım Kadri'nin TL'ye KB'den örnekler alırken mevcut Fergana, Mısır, Herat nüshalarının üçünden de yararlandığı tespit edilmiştir. TL'deki 46 KB beyti ve 3 KB başlığı öncelikle B nüshasında aranmıştır, bu nüshada bulunamayanlar Reşit Rahmeti Arat'ın *Kutadgu Bilig I Metin* çalışmasında incelenip C nüshasında bulunmuştur. Herat (A) nüshasında olan bir beyit tespit edilmiştir. A nüshasında bulunan bu beytin, Arat'ın *Metin* çalışmasındaki yazımı ile TL'deki yazımı karşılaştırılarak incelenmiştir. Toplam 46 beyit ile 3 başlığın açıklaması ve beyitlerdeki kelimelerin anlamları, Reşit Rahmeti Arat'ın *Kutadgu Bilig* üzerine yapmış olduğu *Çeviri* ve *İndeks* çalışmalarından, beyitlerin çeviri yazısı Mustafa Sinan Kaçalın'ın *Kutadgu Bilig Metin* çalışmasından incelenerek TL'deki farkları büyük ölçüde ortaya konmaya çalışılmıştır.

Bu kısımda, KB'den TL'ye tanık olarak alınan ve kendi aralarında sıra numarası verilen 46 beytin ve 3 başlığın KB'deki yerleri gösterilmiştir. Sıralama ise, TL'deki sayfa numarasına göre yapılmıştır.

KB'nin nüshası (A, B, C), yanına nüshanın sayfa, satır numarası (C4/12 gibi) ve KB'den alınan örneklerin nüshadaki orijinal şekli verilmiştir. Hemen altına Kaçalı'nın çeviri yazısı (KB/21 gibi) ile Arat'ın çevirisi eklenmiştir. Ardından TL'deki sayfa numarası (TL/7 gibi) ve matbu şekli konduktan sonra yaptığımız çeviri yazı eklenmiştir.

1.

C4/12

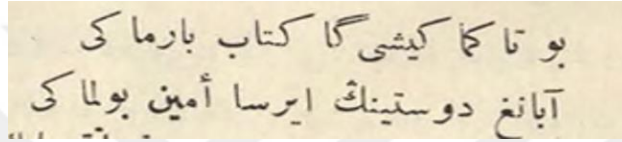

KB/21

Ay tegme kişike kitāb bérmeğü / Apañ dōstun ėrse imīn bolmağü

(Kitabı herkese vermemeli; dostun olsa bile, emin olmamalı.)

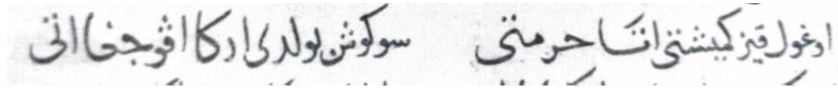
TL/7

Bu tegme kişige kitāb bermegi / Abaṅğ dōstun ėrse emīn bolmağı

2.

C384/8

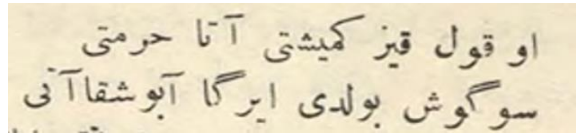

KB/6491

Oğul kız kemişti ata hürmeti / Söküş boldı erke awuçğa atı

(Oğul-kız babaya hürmetini bıraktı; ihtiyar kelimesi insana bir hakaret sözü oldu.)

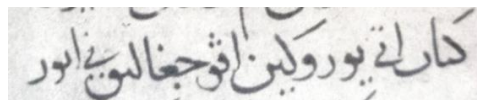
TL/9

Oğul kız kemişti ata hürmeti / Söküş boldı érge abuşğa atı

3.

C8/12

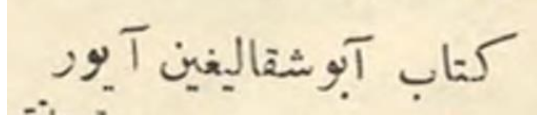

B4/2

KB/11. Bab Kitāb atı yörügin yéme awuçğalıķın ayur

(Kitabın adını, tefsirini ve bir de kendi ihtiyarlığını söyler.)

TL/9

Kitāb [[atı yörügin yéme]] abuşğalıķın ayur

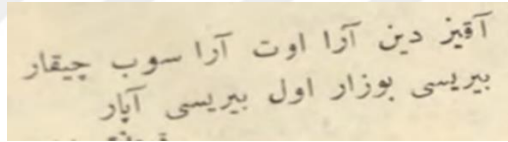
4.

B119/14

KB/2686 Ağızdın ara ot ara suw çıkar / Birisi itigli birisi yıkar

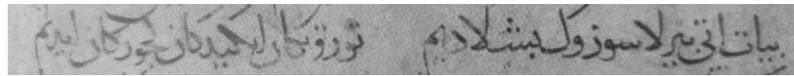
(Ağızdan bazen ateş, bazen de su çıkar; bunların biri yapar, biri de yıkar.)

TL/10

Ağız dın ara ot ara sub çıkar / Birisi buzar ol birisi apar

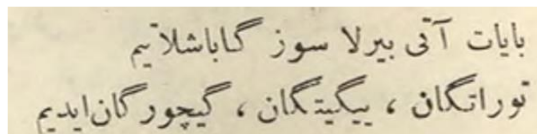
5.

C12/1

KB/1 Bayat atı birle sözüg başladım / Törütgen, igidgen, keçürgen idim

(Yaratan, yetiştiren ve göçüren rabbim olan Tanrının adı ile söze başladım.)

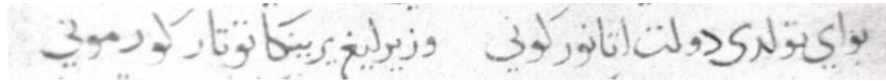

TL/15

Bayat atı birle sözge başlatım / Törütgen, yigitgen, kéçürgen idim

6.

C7/9

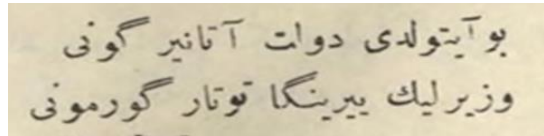

KB/69

Bu ay toldı devlet atanur köni / Vezîrlık yérine tutar kör munı

(Devleti Ay-Toldı ismi ile zikreder ve bunu onun veziri sayar.)

TL/15

Bu ay toldı devlet atanır köni / Vezîrlık yérine tutar kör munı

7.

B311/11

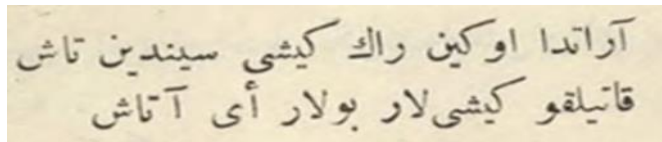

KB/4336

Er atta öğin beg kişisinde taş / Җатılғу kişiler bu ol ay җадаş

(Hizmetkârlardan başka ve beyin adamları dışında, münâsebette bulunacak kimseler şunlardır.)

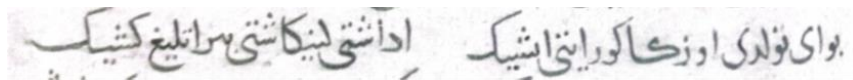
TL/15

Er atda öğin rek kişisindin taş / Җатılғу kişiler bular ey атаş

8.

C19/15

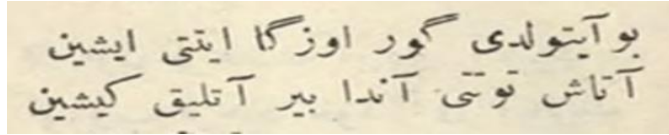

KB/501

Bu ay toldı özke kör itti işig / Adaş tutdı anda bir atlıg kişig

(Ay-Toldı bir gün ileri gelen biri ile ahbap oldu; onu dost edindi ve işlerini ona danıştı.)

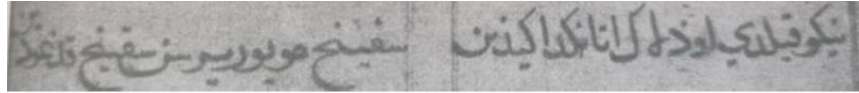
TL/15

Bu ay toldı kör özge étti işin / Ataş tuttı anda bir atlık kişin

9.

B124/4

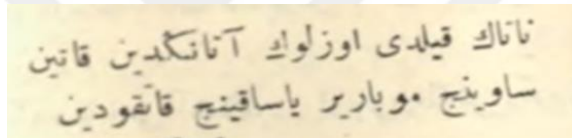

KB/1584

Negü kıldı ödleک ataңda kédin / Sewinçmü bérür ya saķınç ڭadğudın

(Babandan sonra felek sana neler yaptı; seni sevindirdi mi, yoksa yerindirdi mi?)

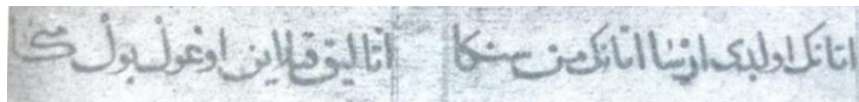
TL/16

Netek kıldı özlük ataңdın ڭatın / Sevinçmü berir ya saķınç ڭatğudın

10.

B122/2

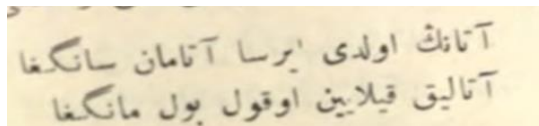

KB/1552

Ataң öldi erse ata men saņa / Atalık ڭılayın oğul bol maņa

(Baban öldü ise, ben de sana bir babayım; ben sana babalık edeyim, sen de bana oğul ol.)

TL/16

Ataң öldi érse ata men saņa / Atalık ڭılayın oğul bol maņa

11.

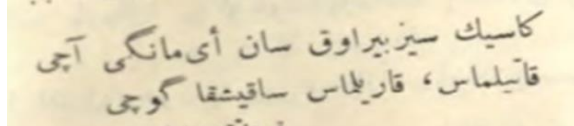
B13/9

KB/10

Séziksiz bir öך sen ay menü açu / atılmaz, arılmaz saıřa saçu
(*Sen, řüphesiz, birsin, ey sonsuz Tanrı; istisna sayıya gelmez.*)

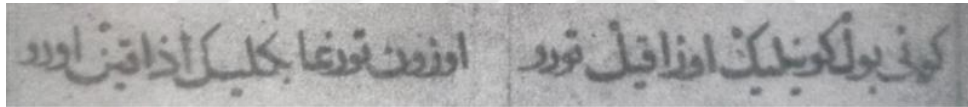
TL/16

Kesiksiz bir öך sen ey menü açu / atılmas, arılmas saıřa güçi

12.

B372/12

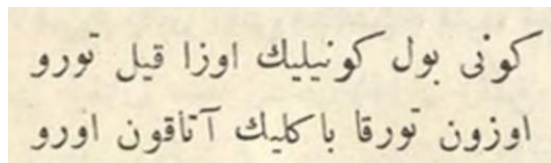

KB/5170

Köni bol könilik öze ıl törü / Uzun turğa beglik adaın örü

(*Doğru ol ve doğruluk üzere hüküm et; beylik ancak böylelikle uzun müddet payidar olabilir.*)

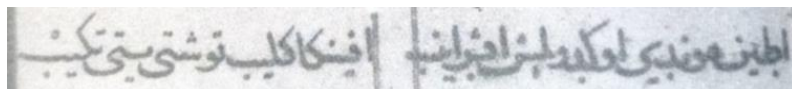
TL/17

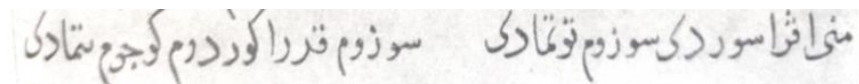
Köni bol könilik öze ıl törü / Uzun tura beglik ataun örü

13.

B277/10

C374/15

KB/6244 Méni ewre sürdi sözüm tutmadı / KB/3835 Atın mindi ögdülmiş ewre yanıp

(Bana itiraz etti, sözümü dinlemedi; sözüne karşı koymağı denedim, fakat gücüm yetmedi.)

TL/22

مەنى آترا سوردى سوزوم تۇتمادى
آتىن مىندى آترا يانيب

Meni atra sürdi sözüm tutmadı / Atın mindi [[ögdülmiş]] atra yanıp¹

14.

C382/15

قوش قارما بولدى مسلمان نىكى قانى ادر اوتخان حرامىغ اونكى

KB/6482

Қапуş қарма boldı müsülmān neñi / Қанı adra tutğan ҳарāmıғ öñi

(Müslümanların malı çalındı, yağma edildi; haramı halâlden ayıran ve buna riâyet eden nerede.)

TL/22

قوش قارما بولدى مسلمان ناكى
قانى آترا توتقان جرامىن اونكى

Қовуш қарма boldı müsülmān neñi / Қанı atra tutğan ҳарāmın öñi

15.

B169/7

ادىرغان ياراغلىغ ياراغسىز كىشىگ

KB/2236

Adırğan yarağlıғ yarağsız kişig

(...işe yarayan ve yaramayan kimseleri ayırt edebilmelidir.)

¹ Dizeler iki farklı beyitten yazılmıştır.

TL/25

آتیرقان یاراقلیق یاراقسیز کیشین !

Atırқан yaraqlıq yaraqsız kişin!

16.

B433/7

آدیغنج بلع من شتو کوردوگوم | تیریکلیک تورور ای قاتاش یوردوگوم

KB/6052

Ediz bağnalıg men şatu kördüküm / Tiriglik turur ay qadaş yördüküm

(Gördüğüm basamaklı yüksek merdiveni, ey kardeş, ben hayat olarak yoruyorum.)

TL/25

آتیزباقنالیق شاتی مان گور دوگوم
تیریکلیک تورور ای قاتاش یوردوگوم

Atız baqnalıq şatı men kördüküm / Tiriglik turur ey qataş yördüküm

17.

B14/6

ای سرقاقین ای کونکوزکا ادیز

KB/20

Ay sırqa yakın ay köñülke ediz

(Ey her sırqa yakın, ey her gönül için yüksek Tanrı)

TL/25

آسیرقا یاقین سان کونکولدین آتیز !

A sızqa yakın san köñüldin atız!

18.

B119/14

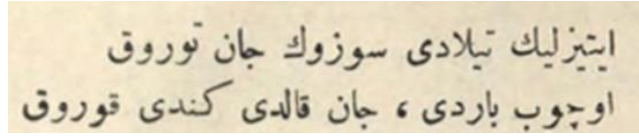
ادیز لک نیلادی سوزوک طاروع | ادوز بزدی جان کالبت قورق

KB/1521

Edizlik tiledi süzük cān turuğ / Uçup bardı cān qaldı kalbüd quruğ

(Saf ve temiz ruhu yükselmek diledi; ruhu uçtu, gitti, boş bir kalıp kaldı.)

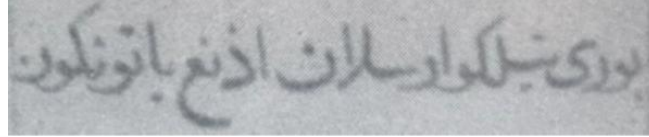
TL/25

İtizlik tiledi süzük cān turuq / Uçup bardı, cān qaldı kendi quruq

19.

B386/3

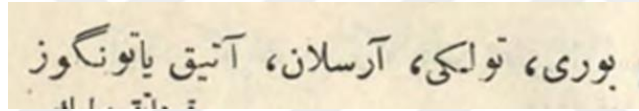

KB/5376

Böri tilkü arslan adıg ya toñuz

(Kurt, tilki, arslan, ayı veya domuz hiç biri senin elinden kurtulamaz, hepsini de avlar öldürürsün.)

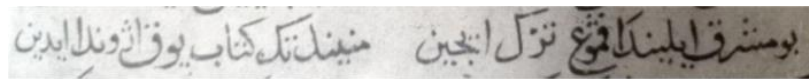
TL/25

Böri, tülki, arslan, atıq ya toñuz

20.

C4/10

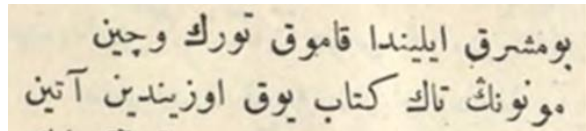

KB/19

Bu maşrıq élinde qamuğ Türk ü Çin / Munı teg kitāb yoq ajunda adın

(Türk, Çin ve bütün maşrik illerinde, dünyada bunun gibi başka bir kitap yoktur.)

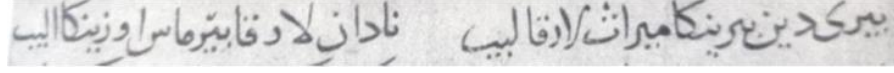
TL/25

Bu maşrıq élinde qamuğ Türk ü Çin / Munuñ teg kitāb yoq özindin atın

21.

C4/5

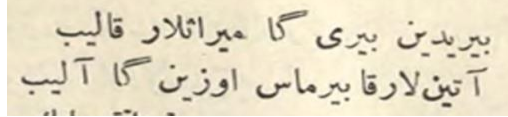

KB/14

Birindin biriḡe mīrāslar alıp / Adınlara bérmez öziḡe alıp

(Birinden birine miras olarak kalır, bunlar da kendilerine alıp,
bařkalarına vermezlermiř.)

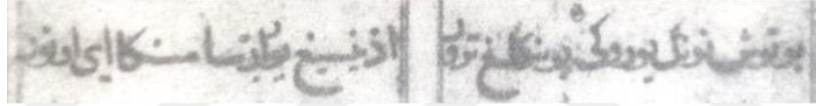
TL/25

Biridin biriḡe mīrāslar alıp / Atınlara bérmes öziḡe alıp

22.

B434/11

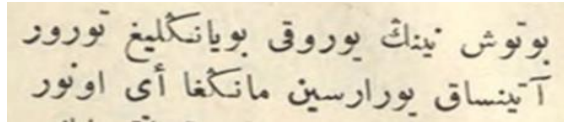

KB/6067

Bu tüřnüş yörüḡi bu yaŦlıḡ turur / Adınısıḡ yörer sen maḡa ay unur

(Bu rüyanın tâbiri böyle olur; ey kudretli insan, sen bunu bana bařka
türlü yoruyorsun.)

TL/25

Bu tüřnüş yoruḡı bu yaŦlıḡ turur / Atınsaḡ yörer sên maḡa ey unur

23.

KB/6641

Yoluḡ tüzgil emdi yorıḡın köni / Özüş iki ajunda bulḡıl töre²

(řimdi yolunu düzelt, doḡru hareket et, her iki dünyada da bař köřeye
geç.)

² Arat'ın alıřmasında bu beytin sadece A nüshasında bulunduḡu tespit edilmiřtir. A nüshasında bulunan bu beyit, Arat'ın *Metin* alıřmasındaki yazım ve TL'deki yazım karşılařtırılarak incelenmiřtir.

TL/27

يولونڭ تۈزگىل ايمدى يورۇقنىڭ كۈنى
اوزونڭ ايكي آجۇندا بولقىل تۈرە

Yoluñ tüzgil émdi yoruxıñ köni / Özüñ iki acunda bulkıł töre

24.

C7/16

برور من ائوئىدىن ائىتت سىز اوزۇڭ اوشللىغىل عىرتا اچقىل كۈزۈڭ

KB/76

Barur men ajundın eşit sen özüñ / Üküş ‘ibret algıl ma açğıl közüñ

(Ben dünyadan gidiyorum, sen beni dinle, bundan çok ibret al ve gözünü aç.)

TL/27

بارىرمان آجۇندىن ائىتگىل اوزونڭ
اوگوش عبرت آلفىل دا آچقىل كۈزۈڭ

Barır men acundın işitgil özüñ / Üküş ‘ibret alkıł da açqıl közüñ

25.

B30/12

كۈرۈر سايىزدا بىرغۇچى قاراتۇت يابكلار اوزۇتۇغۇچى

KB/250

Körü tursa bizde oza barguçı / Ƙara tut ya begler ajun tutğuçı

(Bizden önce göçenlere dikkat edersen, ister halktan , ister dünyayı elinden tutan beylerden olsun)

TL/27

بىلۈبىر سا بىزدىن اوزا بار قۇچى
قاراتۇت يابكلار آجۇن تۇتۇقۇچى

Bilü bérse bizdin oza barkuçı / Ƙara tut ya begler acun tutğuçı

26.

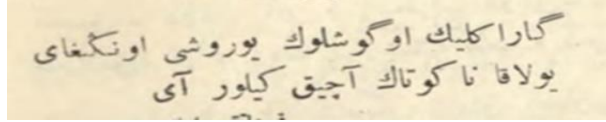
C5/15

كۈرۈر سايىزدا بىرغۇچى قاراتۇت يابكلار اوزۇتۇغۇچى

KB/41 Kereklig ukušluğ birisi onay / Yulağa negü teg açığ kıldı ay

(Çerağ olarak, nasıl ay ihsan edildi ise, bu işler işin de anlayışlı ve uygun kimseler lazımdır.)

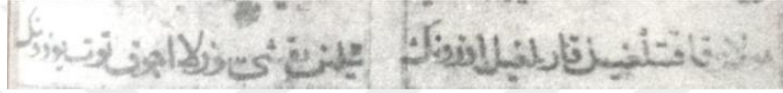
TL/30

Kereklig ukuşluk yürüşü onğay / Yulağa negü teg açığ kılur ay

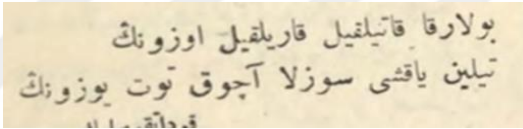
27.

B318/5

KB/4418 Bularğa qatılğıl qarılğıl özün / Tilin yaqşı sözle açuq tut yüzün

(Sen de bunlara katıl ve münâsebet kur; onlara tatlı söz söyle ve güler yüz göster.)

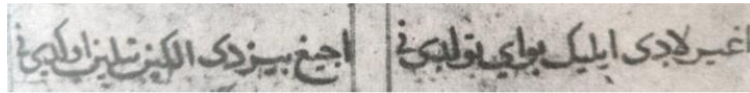

TL/30

Bularğa qatılğıl qarılğıl özün / Tilin yaqşı sözle açuq tut yüzün

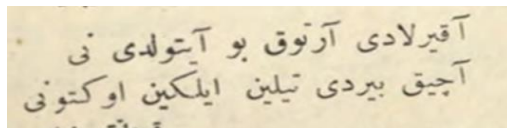
28.

B86/11

KB/1035 Ağırladı ilig bu ay toldını / Açığ bérđi elgin tilin ögdini

(Hükümdar Ay-Toldı'yı taltif etti; ona karşı dili ile medihte ve eli ile ihsanda bulundu.)

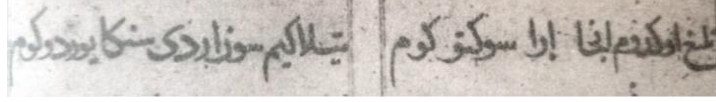

TL/30

Ağırladı artuq bu ay toldını / Açığ bérđi tilin élgini ögtüni

29.

B26/2

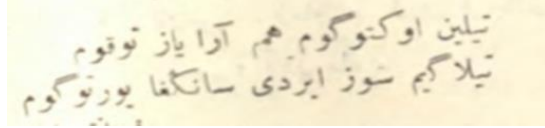

KB/184

Tilig ögdüm ança ara söktüküm / Tilekim söz érdi saña yördüküm

(Dili bu kadar eğmekten ve arada bir söğmekten maksadım, sana sözün ne olduğunu anlatmak ıdı.)

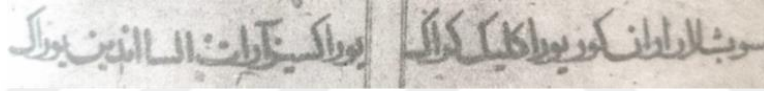
TL/46

Tilin öktügüm hem ara yaztuqum / Tilekim söz érdi saña yörtüküm

30.

B156/7

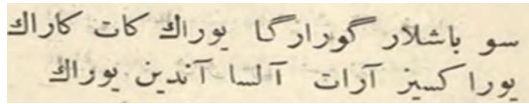

KB/2044

Sü başlar eren kür yürekliğ kerek / Yüreksiz er at alsa andın yürek

(Korkak askerin cesaret alması için, kumandanın kahraman ve cesur olması lâzımdır.)

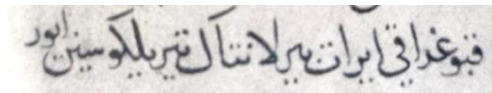
TL/49

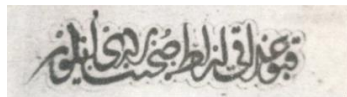
Sü başlar küreke yürek ket kerek / Yüreksiz erat alsa andın yürek

31.

C10/17

B10/2

KB/55.

Bāb Qapuğdağı er at birle negü teg tirilgüsin ayur

(Kapıdaki hizmetkârlar ile nasıl geçinileceğini söyler.)

TL/49

قابوқта آرات بیلا نا گوتاک یاراشقوسین آیور .

Çapukta arat bile negü teg yaraşqusın ayur.

32.

B172/11

یوراک سیز کیلیلار چریک آرتاتیر
چریک آرتاسا ار ایریک آرتاتیر

KB/2284

Yüreksiz kişiler çerig artatur / Çerig artasa er erig artarur

(Korkak kimseler orduyu bozarlar; ordu bozulursa, askerler birbirini ifsat ederler.)

TL/53

یوراک سیز کیلیلار چریک آرتاتیر
چریک آرتان ایر ایریک آرتاتیر
قودانقوبیلیک

Yüreksiz kişiler çerig artatır / Çerig artan ér érig artatır

33.

C382/13

اژدن برچا بوترو توکال ارتادی

KB/6480

Ajun barça bütrü tükel artadı

(Dünyanın her tarafı baştan başa bozuldu;)

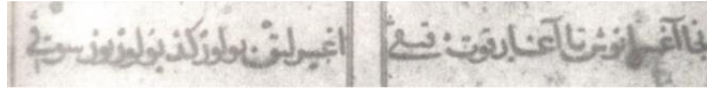
TL/53

آجون بارچا بوترو توکال آرتادی !
قودانق

Acun barça bütrü tükel artadı!

34.

B432/8

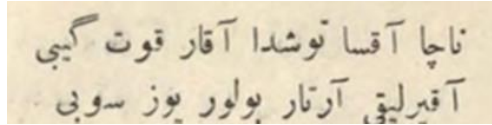

KB/6040

Neçe ağsa tüşte ağır kut kıwı / Ağırılık bulur ked bulur yüz suwı

(Rüyada insan ne kadar yükselirse, onun bahtı ve hâli de o kadar yükselir.)

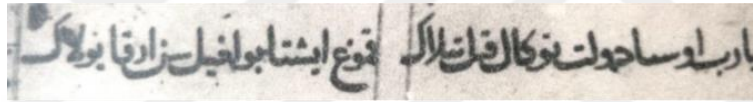
TL/53

Neçe aqsa tüşde aqar kut kıbı / Aqırılıkı artar bulur yüz subı

35.

B21/2

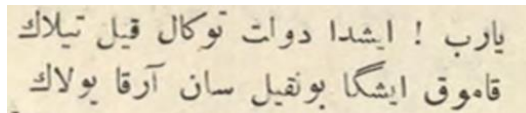

KB/116

Ya Rab üste devlet tükel kıl tilek / Xamuğ işte bolğıl sen arqa yölek

(Ey rabbim, sen onun devletini arttır; bütün dileklerini yerine getir, her işinde arka ol, destek ol.)

TL/53

Ya Rab! İşde devlet tükel kıl tilek / Xamuğ işge bolğıl sen arqa yölek

36.

B157/12

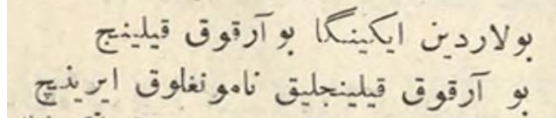

KB/2064

Bularda en ınğa bu arkuğ kılınç / Bu arkuğ kılınçlığı ne muñluğ erinç

(Bunların en kötüsü bu inatçılıktır; inatçı kimse, hiç şüphesiz, çok sıkıntı çeker.)

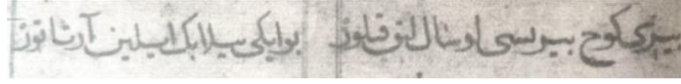
TL/53

Bulardın eñ inga bu arkuq kılınç / Bu arkuq kılınçlık ne mungluk érinç

37.

B155/2

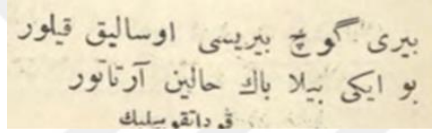

KB/2024

Biri küç birisi usallık kılur / Bu iki bile beg ilin artatur

(Bunlardan biri zulüm, biri ihmalkârlıktır; bu ikisi ile bey memleketini harap eder.)

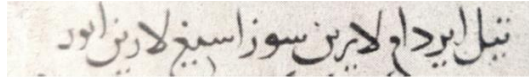
TL/55

Biri güç birisi usallık kılur / Bu iki bile beg hâlin artatur

38.

C9/5

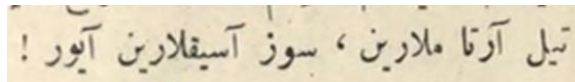

KB/22.

Bâb Tîl erdemlerin söz asıqların ayur³

(Dilin meziyetlerini ve sözün faydalarını söyler.)

TL/55

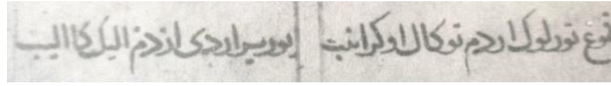

Tîl artamların, söz asıqların ayur!

³ B nüshasında bu bab bulunmamaktadır.

39.

B45/3

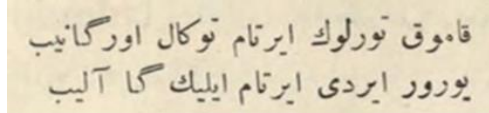

KB/465

Ꞑamuę trlę erdem tükel öğrenip / Yorır erdi erdem eligke alıp

(Her türlü fazileti tam olarak öğrenmiř idi; hiębir zaman fazileti elden bırakmazdı.)

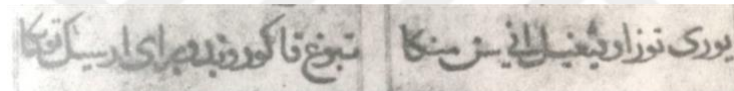
TL/55

Ꞑamuę trlę ertam tükel rgenip / Yorur erdi ertam iligge alıp

40.

B52/4

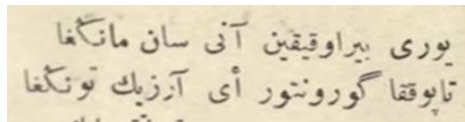

KB/573

Yorı bar okıgıl anı sen maņa / Tapuęķa köründür ay ersig toņa

(Haydi arslanım, yr, git; sen onu bana çağır, huzuruma getir.)

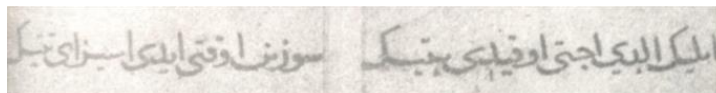
TL/58

Yorı bir okıķın anı sen maņa / Tapuęķa görüntür ey arzik toņa

41.

B122/7

KB/1557

İlig aldı açtı okıdı bitig / Sözin uķtı aydı isiz ay tetig

(Hükümdar mektubu aldı ve açıp okudu; ne demek istedięini anladı ve dedi : — Ne yazık, ey akıllı insan.)

TL/58

ایلیک آلدی آجتی اوقیتی بیتیک
سوزون اوقتی آبدی ای آرزیک تاتیک

İlig aldı açtı okıtı bitig / Sözüñ uqtı aydı ey arzik tetig

42.

B47/12

ایلیک یاقین خاص حاجب ایردی
اتی ارسیل ایلیک سلا سوز کا بیر

KB/505

İligke yakın hâs hâcib érdi bir / Atı ersig ilig bile sözke sır

(Hükümdara yakın bir has hâcib var idi; çok merd bir insandı ve hükümdarın mahrem-i esrarı idi.)

TL/58

ایلیک گا یاقین خاص حاجب ایردی بیر
اتی آرسین ایلیک بیرلا سوز گا بیر

İligge yakın hâş hâcib érdi bir / Atı arsin ilig birle sözge bir

43.

B156/10

کور ارسلان بولور بارسا آت قاپاشی
بولیت برچا ارسلان بولور اوژ توچی

KB/2047

Kör arslan bolu bérse ıtka başı / Bu ıt barça arslan bolur öz tuşı

(Arslan köpeklere baş olursa, köpeklerin her biri kendi karşısındakine arslan kesilir.)

TL/58

کور ارسلان بولور بارسا آت قاپاشی
بو آت بارچا ارسلان بولور اوژ توچی

Kör arslan bolu bérse atka başı / Bu at barça arslan bolur öz tuşı

44.

B318/13

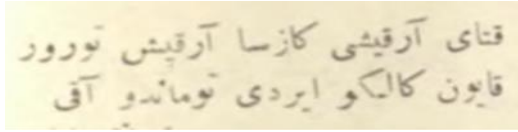

KB/4426

Hitay arqışi kesse arqış toğı / Qayun kelgey erdi tümen tü ağı

(Hitay kervanları yolları toz dumana boğmamış olsalar idi, bu çeşitli ipekliler nereden gelirdi.)

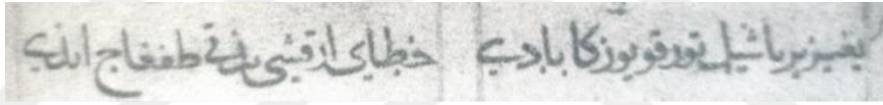
TL/62

Hitay arqışi kezse arqış turur / Qayun kelkev érdi tümen dü ağı

45.

B18/2

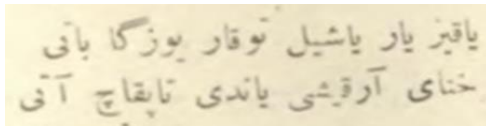

KB/68

Yağız yer yaşıl torğu yüzke badı / Hitay arqışi yadı tawğaç edi

(Kara yer yüzüne yeşil ipek bağladı; hitay kervanı da bunun üstüne çin kumaşı yaydı.)

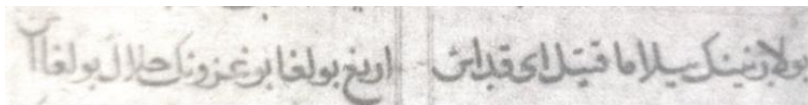
TL/62

Yağız yar yaşıl toğar yüzge batı / Hitay arqışi yatdı tapğaç atı

46.

B317/6

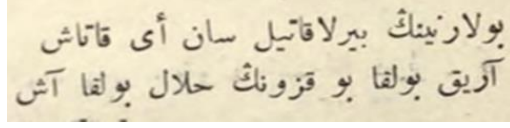

KB/4405

Bularnıñ bile me qatıl ay qadaş / Arıq bolğa boguzun ǵalāl bolğa aş

(Ey kardeş, bunlar ile de temas et ve münâsebette bulun; boğazın temiz kalır ve yiyeceğin halâl olur.)

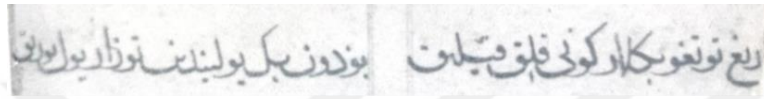
TL/68

Bularnıñ birle qatıl san ey qataş / Arıq bolqa boquzun ħalāl bolqa aş

47.

B160/13

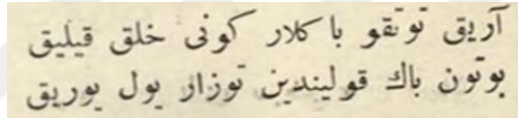

KB/2110

Arıq tutğu begler köni kılq kılık / Budun beg yolındın tüzer yol yorık

(Beyler tavır ve hareketlerini temiz ve doğru tutmalıdırlar; halk yolunu ve gidişini beyin yoluna uydurur.)

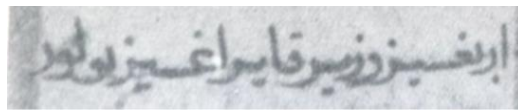
TL/68

Arıq tutğu begler köni kılq kılık / Butun beg qolındın tüzer yol yorık

48.

B166/11

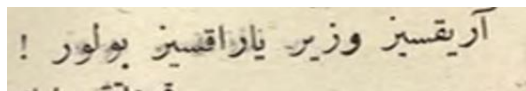

KB/2194

Arıqsız vezîrka yaraqsız bolur

(...temiz olmayan kimse vezirliğe yakışmaz.)

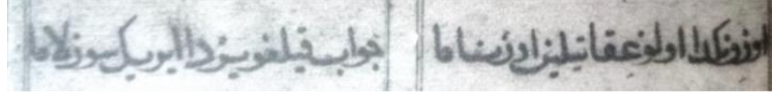
TL/68

Arıqsız vezîr yaraqsız bolur!

49.

B309/2

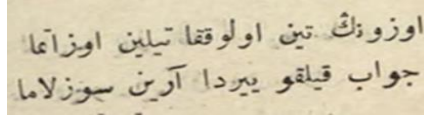

KB/4303

Özüñde uluğka tilin özneme / Cevāb kılğu yérde irig sözleme

(Kendinden büyüklerin sözüne karşı gelme; cevap vermek icap ettiği zaman, kaba söz söyleme.)

TL/68

Özüñtin uluğka tilin özetme / Cevāb kılğu yérde arin sözleme

İncelenen kısımda Karahanlı Türkçesi dil yadigarı olan ve Yusuf Has Hacib tarafından yazılan, Türk kültür tarihinin en önemli eserlerinden biri olan *Kutadgu Bilig*'den de çok sayıda tanığın kullanılmış olması *Türk Lügati*'nin çok değerli kaynakları içerisinde barındırdığının göstergelerindendir. Bu öneminin yanı sıra KB'nin yazıldığı dönemin imlası ile Hüseyin Kazım Kadri'nin eserinin imlası arasında farklılıklar bulunmaktadır. KB'den tanık olarak alınan yukarıdaki beyitlerin ve başlıkların imlası bu farklılıkları ortaya koymaktadır. Bunun için TL'deki KB tanıklarına temkinli yaklaşılmalıdır. KB ve TL arasındaki imla farklılıkları, yukarıda beyitler ve başlıklar bağlamında incelenecektir.

2. KUTADGU BİLİĞ'DEN ALINAN BEYİTLERİN TÜRK LÜGATİ'NE AKTARIMINDA MEYDANA GELEN SES OLAYLARI VE YAZIM FARKLILIKLARI

2.1. KELİMELERDE GÖRÜLEN SES FARKLILIKLARI

2.1.1. Ünlüler

2.1.1.1. Ünlü Değişimleri

2.1.1.1.1. /e/ > /é/ değişimi

Genellikle KB'de /e/ sesi *elif* (l) harfiyle yazılırken TL'de bu sesin *elif* (l) - ye (ɛ) harfleriyle /é/ biçiminde yazıldığı tespit edilmiştir. Bu ses, boğumlanma noktası /i/ ve /e/ ünlüleri arasında bulunan kapalı /e/ sesidir. Kapalı /e/ sesi, aşağıda verilen örneklerde de olduğu gibi ön ya da iç seslerde olmak üzere her zaman kök hecede bulunur (Ay vd., 2022: 68). İncelediğimiz KB beyitlerindeki kelimelerin TL'deki yazımında ortaya çıkan /e/, /é/ seslerindeki farklılıklar aşağıda verilmiştir.

- KB/6491 *erke*; TL/9 *érge*
- KB/2284 *erig*; TL/53 *érig*
- KB/1 *keçürgen*; TL/15 *kéçürgen*
- KB/2064 *eñ*; TL/53 *éñ*
- KB/1552 *erse*; TL/16 *érse*
- KB/2064 *erinc*; TL/53 *éring*
- KB/6067 *sen*; TL/25 *sén*
- KB/465 *erdem*; TL/55 *értam*
- KB/6641 *emdi*; TL/27 *émdi*
- KB/4426 *erdi*; TL/62 *érdi*
- KB/2284 *er*; TL/53 *ér*

2.1.1.1.2. /e/ > /i/ değişimi

KB'de incelenen beyitlerde bulunan bazı kelimelerde *elif* (l) harfiyle /e/ biçiminde yazılan geniş ses, TL'de *elif* (l) - ye (ɛ) harfleriyle /i/ biçiminde yazılarak bu seste daralma olayı gerçekleşmiştir.

- KB/76 *eşit*; TL/27 *işit*
- KB/1521 *edizlik*; TL/25 *itizlik*

2.1.1.1.3. /e/ > /a/ değişimi

KB'de incelenen kelimede *elif* (l) harfiyle /e/ biçiminde yazılan ince sesin TL'de uzatmalı *elif* (l) harfiyle /a/ biçiminde yazılarak kalınlaştığı görülmektedir.

- KB/6052 *ediz*; TL/25 *atız*

2.1.1.1.4. /ı/ > /u/ deęiřimi

KB’de incelenen kelimede *ye* (ﻯ) harfiyle /ı/ biçiminde yazılan düz sesin TL’de *vav* (ﻭ) harfiyle /u/ biçiminde yazılarak yuvarlaklařtıęı görülmektedir.

- KB/6641 *yorıkıŋ*; TL/27 *yoruıkıŋ*

2.1.1.1.5. /i/ > // deęiřimi

KB’de incelenen kelimede *ye* (ﻯ) harfiyle /i/ biçiminde yazılan düz sesin TL’de *vav* (ﻭ) harfiyle // biçiminde yazılarak yuvarlaklařtıęı görülmektedir.

- KB/1035 *gdini*; TL/30 *gtni*

2.1.1.1.6. /u/ > /ı/ ve // > /i/ deęiřimi

KB’de incelenen beyitlerde bulunan bazı kelimelerde *vav* (ﻭ) harfiyle /u/ ve // biçiminde yazılan yuvarlak ses, TL’de *ye* (ﻯ) harfiyle /ı/ ve /i/ biçiminde yazılarak seste düzleřme olayı gerçekleřmiřtir. Kelimelerin TL’de düzlük-yuvarlaklık uyumuna uyduęu görülmektedir.

- KB/10 *au*, TL/16 *aı*
- KB/6052 *řatur*, TL/25 *řatı*
- KB/10 *meŋ*, TL/16 *meŋi*

2.1.1.2. nl Yazımları

2.1.1.2.1. /e/ ünlüsünün Yazımı

KB beyitlerinde geçen ince ünlülü bazı kelimeler TL’de *elif* (ﻻ) harfi ile yazılmıřtır. rnek olarak *men* kelimesi, KB’de من biçiminde yazılırken TL’de ﻣﺎﻥ biçiminde yazılmıřtır; *yer* kelimesi, KB’de ﻳﯩﺮ biçiminde yazılırken TL’de ﻳﺎﺭ biçiminde yazılmıřtır; *brmeg* kelimesi KB’de ﺑﯩﺮﻣﺎﻛﻮ biçiminde yazılırken TL’de *bermegi* ﺑﺎﺭﻣﺎﻛﻰ biçiminde yazılmıřtır; *meŋ* kelimesi, KB’de ﻣﻨﻜﻮ biçiminde yazılırken TL’de *meŋi* ﻣﺎﻧﻐﻰ biçiminde yazılmıřtır. Verdięimiz bu örnekler gibi birçok kelime, inceledięimiz beyitlerde bulunmaktadır.

2.1.2. Ünsüzler

2.1.2.1. Ünsüz Değişimleri

2.1.2.1.1. /ç/ > /ş/ değişimi

Boğumlanma yerleri bakımından aynı olan ve diş-damak ünsüzleri olarak bilinen sürtünmeli /ç/ ile sürtünmesiz ve sızıcı /ş/ sesleri, birbirlerine kolaylıkla dönüşebilmektedir (Karaağaç, 2010: 162). KB’de incelenen kelimede *çim* (چ) harfiyle /ç/ biçiminde yazılan sesin TL’de *şın* (ش) harfiyle /ş/ biçiminde yazılarak sızıcılaştığı görülmektedir.

- KB/6491 *awuçğa*; TL/9 *abuşka*

2.1.2.1.2. /d/ > /t/ değişimi

KB’de incelenen beyitlerde bulunan bazı kelimelerde *dal* (د) harfiyle yazılan iç ses durumundaki ötümlü diş-damak patlayıcısı /d/’nin TL’de *te* (ت) harfiyle /t/ biçiminde yazılarak ötümsüzleştiği görülmektedir.

- KB/501 *adaş*, TL/15 *ataş*
- KB/1584 *kadğudın*, TL/16 *katğudın*
- KB/5170 *adağın*, TL/17 *atağın*
- KB/6482 *adra*, TL/22 *atra*⁴
- KB/2236 *adırğan*, TL/25 *atırğan*
- KB/6052 *ediz*, TL/25 *atız*
- KB/6052 *kadaş*, TL/25 *kataş*
- KB/20 *ediz*, TL/25 *atız*
- KB/1521 *edizlik*, TL/25 *itizlik*
- KB/5376 *adığ*, TL/25 *atık*
- KB/19 *adın*, TL/25 *atın*
- KB/14 *adınlarğa*, TL/25 *atınlarğa*
- KB/6067 *adınsığ*, TL/25 *atınsağ*
- KB/1035 *ögdini*, TL/30 *ögtüni*
- KB/68 *yadtr*, TL/62 *yatdı*

⁴ Bu kelime KB/6244. beyitte *ewre* biçiminde geçmektedir.

- KB/4405 *kaḁaṣ*; TL/68 *kaṭaṣ*
- KB/2110 *budun*; TL/68 *butun*

2.1.2.1.3. /ğ/ > /k/ değişimi

İç ve son ses durumlarında görülen bu değişimde, KB’de *gayın* (غ) harfiyle yazılan ötümlü arka damak patlayıcısı olan /ğ/ ünsüzünün TL’de *kaf* (ق) harfiyle yazılan ötümsüz arka damak patlayıcısı olan /k/ ünsüzüne dönüşerek ötümsüzleştiği bazı örnekler görülmektedir.

• KB/6491 <i>oğul</i> ; TL/9 <i>oḁul</i>	• KB/6040 <i>ağsa</i> ; TL/53 <i>aḁsa</i>
• KB/6491 <i>awuḁğā</i> ; TL/9 <i>abuṣḁka</i>	• KB/6040 <i>ağar</i> ; TL/53 <i>aḁkar</i>
• KB/2686 <i>ağızdın</i> ; TL/10 <i>aḁızdın</i>	• KB/116 <i>ḁamuğ</i> ; TL/53 <i>ḁamuḁ</i>
• KB/1584 <i>kaḁğudın</i> ; TL/16 <i>kaḁḁudın</i>	• KB/22. bab <i>asığların</i> ; TL/55 <i>asıḁların</i>
• KB/1552 <i>oğul</i> ; TL/16 <i>oḁul</i>	• KB/465 <i>ḁamuğ</i> ; TL/55 <i>ḁamuḁ</i>
• KB/2236 <i>yarağsız</i> ; TL/25 <i>yaraḁsız</i>	• KB/573 <i>tapuğḁa</i> ; TL/58 <i>tapuḁḁa</i>
• KB/6052 <i>bağnalığ</i> ; TL/25 <i>baḁnalıḁ</i>	• KB/4426 <i>ağır</i> ; TL/62 <i>aḁı</i>
• KB/1521 <i>turuğ</i> ; TL/25 <i>turuḁ</i>	• KB/68 <i>yağız</i> ; TL/62 <i>yaḁız</i>
• KB/1521 <i>ḁuruğ</i> ; TL/25 <i>ḁuruḁ</i>	• KB/68 <i>tawğaç</i> ; TL/62 <i>tapḁaç</i>
• KB/5376 <i>adığ</i> ; TL/25 <i>atıḁ</i>	• KB/4405 <i>arığ</i> ; TL/68 <i>arıḁ</i>
• KB/19 <i>ḁamuğ</i> ; TL/25 <i>ḁamuḁ</i>	• KB/4405 <i>boğuzuḁ</i> ; TL/68 <i>boḁuzuḁ</i>
• KB/41 <i>açığ</i> ; TL/30 <i>aḁıḁ</i>	• KB/2110 <i>arığ</i> ; TL/68 <i>arıḁ</i>
• KB/1035 <i>ağırladı</i> ; TL/30 <i>aḁırladı</i>	• KB/2194 <i>arığsız</i> ; TL/68 <i>arıḁsız</i>
• KB/1035 <i>açığ</i> ; TL/30 <i>aḁıḁ</i>	• KB/2194 <i>yarağsız</i> ; TL/68 <i>yaraḁsız</i>
	• KB/4303 <i>uluğḁa</i> ; TL/68 <i>uluḁḁa</i>

2.1.2.1.4. /ğ/ > /g/ değişimi

KB’de incelenen kelimedede *gayın* (غ) harfiyle yazılan ötümlü arka damak patlayıcısı olan /ğ/ ünsüzünün TL’de *gef* (ج) harfiyle yazılan ötümlü ön damak patlayıcısı olan /g/ ünsüzüne dönüştüğü görülmektedir.

- KB/2064 *ınğā*; TL/53 *ınḁa*

2.1.2.1.10. /w/ > /b/ deęiřimi

Eski Türkçede kelime ortasındaki ve sonundaki /b/ sesi Karahanlı Türkçesinde ift dudak sesi olan /w/’ye dönmüřtür (Argunřah ve Saęol Yüksekkaya, 2016: 56). KB’de  noktalı *fe* () harfiyle yazılan çift dudak sesi /w/, TL’de Eski Türkçedeki kullanımı gibi *be* () harfiyle /b/ biçiminde yazılan bazı örnekler görülmektedir.

- KB/6491 *awua*; TL/9 *abuřa*
- KB/6040 *suwı*; TL/53 *subı*
- KB/2686 *suw*, TL/10 *sub*
- KB/6040 *kıwı*; TL/53 *kıbı*

2.1.2.1.11. /w/ > /p/ deęiřimi

KB’de incelenen kelimede iç seste  noktalı *fe* () harfiyle yazılan /w/ nsznn TL’de *pe* () harfiyle yazılan /p/ nszyle yazıldıęı görülmektedir.

- KB/68 *ta~~w~~a*, TL/62 *tapa*

2.1.2.1.12. /w/ > /v/ deęiřimi

Kařgarlı Mahmut, /w/ sesi tařıyan kimi kelimelerin iki türlü sesletildięini söyler (Argunřah ve Saęol Yüksekkaya, 2016: 57). KB’de incelenen kelimede ise bu ses  noktalı *fe* () harfiyle /w/ biçiminde yazılırken TL’de *vav* () harfiyle /v/ biçiminde yazıldıęı görülmektedir. İki farklı sesletimin de kullanılmasından kaynaklı olarak KB ve TL arasında bu deęiřim ortaya çıkmıř olabilir.

- KB/1584 *Sewinçmü*; TL/16 *Sevinçmü*

2.1.2.2. nsz Yazımları

2.1.2.2.1. Nazal /n/ “” Yazımı

KB ve TL arasında // nsznn farklı yazımları bulunmaktadır. KB’de bu nsz bazen sadece *kef* () harfiyle (KB/6482 *neı*) bazen de *nun* () - *kef* () harfleriyle (KB/69 *yrie*) gösterilmiřtir. TL’de ise KB’deki yazımların yanında bařka yazımlar da bulunmaktadır. Bu nsz kalın kelimelerde *nun* () - *gayın* () harfleriyle (TL/53 *munęluk*), ince kelimelerde *nun* () - *gef* () harfleriyle (TL/16 *meı*) yazılmıřtır.

2.2. KELİMELERDE GÖRÜLEN EK FARKLILIKLARI

2.2.1. Yapım Eklerinde Görülen Farklılıklar

İncelediğimiz KB beyitlerinde yapım eklerinden ikisine ait farklı imla tespit edilmiştir. KB’de *lam* (ل) - *ye* (ي) - *gayın* (غ) harfleriyle yazılan isimden isim yapan +[lığ] eki, TL’de birçok örnekte *lam* (ل) - *ye* (ي) - *kaf* (ك) harfleriyle +[lık] biçiminde yazılmıştır. Aynı zamanda KB’de *lam* (ل) - *vav* (و) - *gayın* (غ) harfleriyle +[luğ] biçiminde de yazılan bu ek, TL’de *lam* (ل) - *vav* (و) - *kef* (ك) harfleriyle +[luk] biçiminde de yazılmıştır.

- KB/501 *athıg*, TL/15 *atlık*
- KB/2236 *yarağıg*, TL/25 *yaraqlık*
- KB/6052 *bağnalıg*, TL/25 *bağnalık*
- KB/41 *uğuşluğ*, TL/30 *ukuşluk*
- KB/2064 *kılınçlıg*, TL/53 *kılınçlık*

Bir diğer farklılık ise fiilden fiil yapım ekinde tespit edilmiştir. KB’de *dal* (د) - *vav* (و) - *ra* (ر) harfleriyle -[dür] biçiminde yazılan ek, TL’de *te* (ت) - *vav* (و) - *ra* (ر) harfleriyle -[tür] biçiminde yazılmıştır. Bu ekin TL’de ötümlü ünsüzden sonra -[tür] biçiminde gelip ünsüz uyumunu bozduğu bir örnek görülmektedir.

- KB/573 *köründür*; TL/58 *görüntür*

2.2.2. Çekim Eklerinde Görülen Farklılıklar

2.2.2.1. İsim Çekim Ekleri

2.2.2.1.1. İyelik Ekleri

KB’de incelenen kelimedeki ünlüsü *vav* (و) harfiyle yazılan +[uğ] teklik 2. iyelik eki, TL’de ünlüsü *ye* (ي) harfiyle +[ıñ] biçiminde yazılmıştır. Bu ekin ünlüsünün KB’de düzlük-yuvarlaklık uyumuna uyarken TL’de uyuma uymadığı görülmektedir.

- KB/21 *döstuğ*, TL/7 *döstüñ*

2.2.2.1.2. Durum (Hâl) Ekleri

I. Belirtme Durumu Ekleri

Eski Türkçenin isimlere gelen +[g] belirtme ekini bazı KB beyitlerinde de görmekteyiz. KB’de *gayın* (غ) ve *gef* (ف) harfleriyle +[ıg] /+[ıġ] / +[ig] biçimlerinde yazılan bu ek, TL’de *nun* (ن) harfiyle +[ın] / +[in] biçimlerinde yazılmıştır. KB’de incelenen beyitlerde kullanılan bir diğer belirtme eki ise +[n] biçiminde yazılmıştır. Bu ekin ünlüsü KB’de düz ünlülüken TL’de yuvarlak ünlülü yazılarak düzlük-yuvarlaklık uyumuna uyduğu bazı örnekler görülmektedir.

- KB/501 *işig*; TL/15 *işin*
- KB/501 *kişig*; TL/15 *kişin*
- KB/ 6482 *harāmıġ*; TL/22 *harāmın*
- KB/2236 *kişig*; TL/25 *kişin*
- KB/184 *tilig*; TL/46 *tilin*
- KB/1557 *sözin*; TL/58 *sözün*

II. Yönelme Durumu Ekleri

KB’de incelediğimiz beyitlerde kullanılan yönelme eki genellikle +[ke] ekidir. Ötümlü ünsüzle biten bazı kelime tabanlarına +[ke] ekinin gelerek ünsüz uyumunu bozduğu görülmektedir. KB’de incelediğimiz beyitlerde ünsüzü *kef* (ك) harfiyle +[ke] biçiminde yazılarak ünsüz uyumunu bozan bu ekin TL’de ünsüzü *gef* (ف) harfiyle +[ge] biçiminde yazılarak ünsüz uyumuna uyduğu bazı örnekler de görülmektedir. Bu ekin yanında +[a] yönelme ekinde de farklılık tespit edilmiştir. KB’de +[a] biçiminde yazılan yönelme eki, TL’de bazen +[ga] biçiminde yazılmıştır.

- KB/21 *kişike*; TL/7 *kişige*
- KB/501 *özke*; TL/15 *özge*
- KB/6491 *erke*; TL/9 *érge*
- KB/6067 *maḡa*; TL/25 *maḡga*
- KB/465 *eligke*; TL/55 *iligge*
- KB/505 *iligke*; TL/58 *iligge*
- KB/505 *sözke*; TL/58 *sözge*
- KB/68 *yüzke*; TL/62 *yüzge*

III. Bulunma Durumu Ekleri

KB’de genellikle ötümlü ünsüzlerden sonra +{dA}, ötümsüz ünsüzlerden sonra +{tA} biçimlerinde gelip ünsüz uyumuna uyduğu görülmektedir. İncelediğimiz KB beyitlerinde bu ek, ötümsüz ünsüzlerden sonra *te* (ت) harfiyle +{tA} biçiminde yazılırken TL’de *dal* (د) harfiyle +{dA} biçiminde yazıldığı ve ünsüz uyumunun bozulduğu bazı örnekler görülmektedir.

- KB/4336 *atta*, TL/15 *atda*

- KB/6040 *tüşte*, TL/53 *tüşde*

IV. Ayrılma Durumu Ekleri

Karahanlı Türkçesinde yaygın ayrılma durumu eki +{DIn}'dır. +{DA} eki bulunma yanında Eski Türkçedeki gibi ayrılma işleviyle de kullanılır (Argunşah ve Sağol Yüksekaya, 2016: 65). İncelediğimiz KB beyitlerinde de +{DA} biçiminde yazılmaktadır. TL'de ise yaygın kullanımı olan +{DIn} biçiminde geçtiği bazı örnekler görülmektedir.

- KB/4336 *kişisinde*, TL/15

kişisindin

- KB/2064 *bularda*, TL/53

bulardın

- KB/1584 *atanda*, TL/16 *atandın*

- KB/4303 *özünde*, TL/68 *özüntin*

- KB/250 *bizde*, TL/27 *bizdin*

2.2.2.2. Fiil Çekim Ekleri

2.2.2.2.1. Bildirme Kipleri

I. Geniş Zaman Eki

KB'de geniş zaman ekleri -{Ar}, -{Ir}, -{Ur} biçimindedir. Karahanlı Türkçesinde şimdiki zaman eki olmadığı için geniş zaman eki bu kipi de karşılamaktadır (Ercilasun, 1984: 124). KB'de incelediğimiz beyitlerde geniş zaman eki, ünsüzlerden sonra gelerek yuvarlak ünlülü -{Ur} biçiminde yazılmaktadır. TL'de ekin ünlüsünün düzleşerek günümüz kullanımına uygun bir şekilde geçtiğini görmekteyiz. Aynı zamanda kip ekine gelen şahsın KB'de ekleşmediği ve zamir olarak yazıldığı, TL'ye de bu şekilde geçtiği bazı örnekler görülmektedir.

- KB/69 *atanur*, TL/15 *atanır*

- KB/76 *barur men*, TL/27 *barırmen*

- KB/1584 *bérür*, TL/16 *berir*

- KB/2284 *artatur*, TL/53 *artatır*

II. Görülen Geçmiş Zaman Eki

KB'de incelediğimiz beyitlerde görülen geçmiş zaman eki -{Dı} biçimindedir. Kelimelerde ekin birinci ve üçüncü şahıslara göre olan çekimini görmekteyiz. Birinci şahısta fiil düz ünlülü bitiyorsa görülen geçmiş zaman eki de düz ünlülü, üçüncü şahısta ise ek daima düz ünlülü yazılmaktadır. Ekin ünsüzü nüshalar arasında da farklılık gösterdiği için TL'ye de bu farklılığın yansımış olabileceği düşünülmektedir. KB'de incelenen bazı kelimelerde ekin *dal* (د) harfiyle yazılırken TL'de *te* (ت) harfiyle yazıldığı ya da KB'de *te* (ت) harfiyle yazılırken TL'de *dal* (د) harfiyle yazıldığı görülmektedir.

- KB/1 *başladım*; TL/15 *başlatım*
- KB/1557 *okıdır*; TL/58 *o kıtı*
- KB/68 *badır*; TL/62 *batır*
- KB/68 *yadıtr*; TL/62 *yatdı*

III. Gelecek Zaman Eki

KB’de incelediğimiz beyitlerde gelecek zaman eki *-[ğa]* biçimindedir. İncelenen örneklerde de olduğu gibi bu ek, bazen geniş zaman anlamı bazen de istek anlamı ifade eder. KB’de ekin *gayın* (غ) - *elif* (ل) harfleriyle *-[ğa]* biçiminde yazıldığı görülürken TL’de *kaf* (ك) - *elif* (ل) harfleriyle *-[ka]* biçiminde yazıldığı görülmektedir.

- KB/5170 *turğa*; TL/17 *turka*
- KB/4405 *bolğa*; TL/68 *bolka*

2.2.2.2.2. Tasarlama Kipleri

I. Emir Kipi

Emir kipinde, KB’de her şahıs için farklı ekler kullanılır. Ekli kullanımların yanında emrin eksiz kullanımı da mevcuttur. İncelediğimiz beyitlerde eksiz ve teklik ikinci şahıs emir eki *-[ğıl]* biçimleri görülmektedir. KB’de bu ek *gayın* (غ) - *ye* (ع) - *lam* (ل) harfleriyle *-[ğıl]* biçiminde yazılırken TL’de *kaf* (ك) - *ye* (ع) - *lam* (ل) harfleriyle *-[kıl]* biçiminde yazılmıştır. TL’de ek, *-[kıl]* biçiminde yazılarak *açkıl* kelimesinde olduğu gibi ünsüz uyumuna uyarken bazı kelimelerde ekin ünsüz uyumuna uymadığı da görülmektedir. Aynı zamanda TL’de *kaf* (ك) - *ye* (ع) - *nun* (ن) harfleriyle *-[kın]* biçiminde yazılan bu ek, KB’nin Herat (A) nüshasında *-[ğın]* biçiminde yazılmıştır.⁵ KB’de eksiz yazılan *eşit* kelimesi TL’de *işitgil* biçiminde ekli yazılmıştır.

- KB/6641 *bulğıl*; TL/27 *bulkıl*
- KB/76 *eşit*; TL/27 *işitgil*
- KB/76 *alğıl*; TL/27 *alkıl*
- KB/76 *açğıl*; TL/27 *açkıl*
- KB/4418 *katılğıl*; TL/30 *katılkıl*
- KB/4418 *karılğıl*; TL/30 *karılkıl*
- KB/116 *bolğıl*; TL/53 *bolkıl*
- KB/573 *okığıl*; TL/58 *okıkın*

⁵ *-[ğıl]* emir eki, Herat nüshasında *okıgın* kelimesinde *-[ğın]* biçiminde yazılmıştır. TL’de ise *okıkın* - *[kın]* biçiminde yazılmıştır. Herat nüshasının etkisiyle TL’de *-[kın]* biçiminde yazıldığı düşünülen bu ekin yazım hatası sonucu *-[ğın]* ve *-[kın]* biçiminde yazıldığı düşünülmektedir.

II. Gereklilik Kipi

KB’de gereklilik eki **-{GU}**’dur. Bu kip tasarlanan hareketin yapılmasının gerekli olduğunu ifade eder (Ercilasun, 1984: 149). Ek, beyitte de bu anlamda kullanıldığı için gereklilik kipi başlığı altında incelenmiştir. KB’ye ait olan *gayın* (غ) - *vav* (و) harfleriyle **-[ğu]** biçiminde yazılan bu ekin TL’de ötümsüz bir ünsüzden sonra ötümsüzleşerek geldiğini ve ünsüz uyumuna uyduğunu, *kaf* (ك) - *vav* (و) harfleriyle **-[ku]** biçiminde yazıldığı bazı örnekler görülmektedir.

- KB/21 *bolmağ*; TL/7 *bolmağ*
- KB/2110 *tutğ*, TL/68 *tutku*

2.2.3. Fiilimsi Eklerinde Görülen Farklılıklar

2.2.3.1. Sıfat-Fiil Ekleri

-{GAn} eki KB’de incelenen kelimelerde *gayın* (غ) - *elif* (ل) - *nun* (ن) harfleriyle **-[ğan]** biçiminde yazılmıştır. TL’de ise bu ek *kaf* (ك) - *elif* (ل) - *nun* (ن) harfleriyle **-[қан]** biçiminde yazılmıştır. İki yazım da KB nüshalarında görülmektedir. TL’de incelediğimiz kelimelerde kelime kökündeki ötümsüz sestten dolayı **-[ğan]** değil de **-[қан]** biçiminde kullanıldığını görmekteyiz. TL’de bu ekin ünsüz uyumuna uyduğu da görülmektedir.

- KB/6482 *tutğan*; TL/22 *tutқан*
- KB/2236 *adırgan*; TL/25 *atırқан*

-{GUçl} incelediğimiz beyitlerde karşımıza çıkan bir diğer sıfat-fiil ekidir. Karahanlı Türkçesinde **-[kuçl]** biçimine nadiren rastlanmaktadır (Argunşah ve Sağol Yüksekaya, 2016: 82). KB’de incelenen kelimede *gayın* (غ) - *vav* (و) - *cim* (ج) - *ye* (ي) harfleriyle **-[ğuçl]** biçiminde yazılan ek TL’de *kaf* (ك) - *vav* (و) - *çim* (چ) - *ye* (ي) harfleriyle **-[kuçl]** biçiminde yazılmış ve böylelikle kelime kökündeki ötümsüz ünsüzle uyum sağlanmıştır.

- KB/250 *tutğuç*, TL/27 *tutkuç*

-{DUK} sıfat-fiil eki KB’de ötümlü-ötümsüz uyumuna uyan bir ektir (Ercilasun, 1984: 160). KB’de *dal* (د) - *vav* (و) - *kef* (ك) harfleriyle **-[dük]** biçiminde yazılmıştır. Fakat bu ekin TL’de *te* (ت) - *vav* (و) - *kef* (ك) harfleriyle **-[tük]** biçiminde yazılarak ünsüz uyumu dışında kaldığı görülmektedir. İncelenen kelimede ekin teklik iyelik şekilleri günümüz Türkçesi ile aynı yazılmaktadır.

- KB/184 *yördüküm*; TL/46 *yötüküm*

-{GU} sıfat-fiil eki incelediğimiz beyitlerde iki farklı yerde karşımıza çıkmaktadır. *kılğû yérde* örneğinde bu ekin sıfat tamlaması içerisinde sıfat olarak vazife gördüğü ve yer ismiyle kullanıldığı tespit edilmiştir. Ekin bu şekilde kullanılışından Kaşgarlı, *ismi mekan* olarak bahsetmiştir (Ercilasun, 1984: 174); örneğimizde de *kılınacak yer* anlamına gelmektedir. -{GU} sıfat-fiil ekinin *katılğû kişiler* örneğinde olduğu gibi yer dışındaki isimlerle de kullanıldığı görülmektedir. Ek, KB’de *gayın* (غ) - vav (و) harfleriyle -[ğû] biçiminde yazılırken TL’de *kaf* (ك) - vav (و) harfleriyle -[kû] biçiminde yazılmıştır. KB/4336 *katılğû kişiler*; TL/15 *katılku kişiler*

- KB/4303 *kılğû yérde*; TL/68 *kılku yérde*

2.3. SÖZ DİZİMİNDE GÖRÜLEN FARKLILIKLAR

Kutadgu Bilig’deki bazı beyitler *Türk Lügati*’ne tanık olarak alınırken, bazı kelimelerin söz dizimi içinde yerlerinin değiştirildiği görülür. İncelenen beyitlerde yan yana olan iki kelimenin kendi aralarında yer değişikliği yaptığı görülür.

- KB/501 *Bu ay toldı özke kör itti işig*; TL/15 *Bu ay toldı kör özge étti işin*
- KB/6052 *Ediz bağnalığ men şatu kördüküm*; TL/25 *Atız bağnalık şatı men kördüküm*
- KB/1035 *Açığ bérđi elgin tilin ögdini*; TL/30 *Açığ bérđi tilin elgin ögtüni*
- KB/4405 *Bularnıñ bile me katıl ay kadaş*; TL/68 *Bularnıñ birle katıl san ey kataş*

2.4. TAHRİF EDİLEREK/DEĞİŞTİRİLEREK YAZIMI YAPILAN KELİMELERLE VE EKLERLE MEYDANA GELEN FARKLILIKLAR

Kutadgu Bilig’in üç nüshasından farklı olarak TL’de kelimelerin, harflerin ve eklerin farklılaştığı görülmektedir. Beyitlerde bazı kelimeler birbirinden tamamen farklı yazılırken bazı kelimelerde ise bir ya da iki harf değişimi olduğu görülmüştür. Eklerde ise bazen bir ya da iki harf değişimi olurken bazen de farklı görevdeki eklerin birbiri yerine kullanıldığı tespit edilmiştir.

2.4.1. Farklı Yazılıştaki Kelimeler

- KB/21 *ay*; TL/7 *bu*
- KB/2686 *yıkar*; TL/10 *apar*
- KB/4336 *bu oğ*; TL/15 *bular*

- KB/1584 *kédin*; TL/16 *katın*
- KB/10 *séziksiz*; TL/16 *kesiksiz*
- KB/10 *saçur*; TL/16 *güçi*
- KB/6244 *ewre*; TL/22 *atra*
- KB/20 ay *sırka*; TL/25 a *sızka*⁶
- KB/2024 *ilin*; TL/55 *hâlin*
- KB/573 *bar*; TL/58 *bir*
- KB/68 *torkur*; TL/62 *toğkar*
- KB/4405 *me*; TL/68 *san*
- KB/2110 *yolındın*; TL/68 *kolındın*
- KB/4303 *özneme*; TL/68 *özetme*

2.4.2. Farklı Yazılıştaki Ekler

- KB/1 *sözüg*; TL/15 *sözge*
- KB/41 *kıldı*; TL/30 *kılur*
- KB/2284 *artasa*; TL/53 *artan*
- KB/116 *işte*; TL/53 *işge*
- KB/4426 *kelgey*; TL/62 *kelkev*

2.5. EKSİK YAZIMLI KELİMELERİN VE EKLERİN MEYDANA GETİRDİĞİ FARKLILIKLAR

2.5.1. Eksik Kelime Yazımları

KB’de bulunan beyitlerdeki bazı kelimelerin TL’de yazılmadığı tespit edilmiştir. Eksik olan bu kelimeler TL’de [[]] içerisinde gösterilmiştir.

- KB/11.Bab *Kitāb atı yörügün yéme awuçğalığın ayur*; TL/9 *Kitāb [[atı yörügün yéme]] abuşğalığın ayur*
- KB/3835 *Atın mindi ögdülmiş ewre yanıp*; TL/22 *Atın mindi [[ögdülmiş]] atra yanıp*

2.5.2. Eksik Ek Yazımları

İncelenen beyitlerde bulunan *vezîr* kelimesi, KB’de yönelme eki alırken TL’de bu eki almadığı görülmüştür. KB/2194 *vezîrka*; TL/68 *vezîr*

⁶ *sırka* kelimesi TL’de yazım hatası sonucu *sızka* yazılmış olabilir.

2.6. KUTADGU BİLİĞ NÜSHALARINDAN KAYNAKLANAN FARKLILIKLAR

Kutadgu Bilig'in (KB) Fergana nüshası başta olmak üzere Mısır nüshasıyla beraber *Türk Lügati*'nde (TL) bulunan beyitlerin eski harfli halleri karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırmalarda Arat'ın çalışmasındaki dipnotlardan da yola çıkılarak nüshalar arasındaki farklılıklar tespit edilmiştir. Arat gibi Hüseyin Kazım Kadri de TL'ye tanık olarak KB beyitlerini alırken tek bir nüshaya bağlı kalmamış; Fergana (B), Mısır (C), Herat (A) nüshalarından yararlanmıştır. Aşağıda KB olarak gösterilen sembolün bulunduğu sütun Arat'ın üç nüshadan tercih ettiği şekli Kaçalin'in de çeviri yazısı dikkate alınarak gösterilmiştir. Arat'ın tercih etmediği farklı şekil A, B veya C nüsha adı ve kelimelerin nüshada bulunan satır numaralarıyla ikinci sütuna, TL'deki farklılık ise üçüncü sütuna yazılarak KB (A), KB (B), KB (C) ve TL arasında oluşan farklı kelimeler aşağıda verilmiştir.

- KB/21 *imān*; A₁₃ *emin*; TL/7 *emān*
- KB/2686 *itigli*; A₂₇ *busar ol*; TL/10 *buzar ol*
- KB/1 *igiden*; A₂₀ *yigidgen*; TL/15 *yigitgen*
- KB/69 *yériçe*; A₁₉ *yeringe*; TL/15 *yéringe*
- KB/4336 *öñin beg*; A₂₅ *ögin-rek*; TL/15 *ögin rek*
- KB/4336 *kadaş*; A₂₅ *adaş*; TL/15 *ataş*
- KB/501 *adaş tutdı*; A₇ *adaş tuttı*; TL/15 *ataş tuttı*
- KB/1584 *negü*; A₅ *nedeg*; TL/16 *netek*
- KB/1584 *ödlek*; A₅ *öslek*; TL/16 *özlük*
- KB/1552 *sağa*; A₁₀ *sangga*; TL/16 *sağğa*
- KB/1552 *mağa*; A₁₀ *mangga*; TL/16 *mağğa*
- KB/10 *katılmaz*, *karılmaz*; C₁₇ *katılmas*, *karılmas*; TL/16 *katılmas*, *karılmas*
- KB/6482 *kapuş*; A₁₅ *kovuş*; TL/22 *kovuş*
- KB/20 *ay köñülke*; A₁₀ *sen köngültin*; TL/25 *san köñöldin*
- KB/1521 *kalbüd*; A₈ *kenti*; TL/25 *kendi*
- KB/19 *muni*; A₁₁ *munung*; TL/25 *munuñ*
- KB/19 *ajunda*; A₁₁ *ösintin*; TL/25 *özindin*
- KB/14 *birindin*; C₅ *biridin*; TL/25 *biridin*
- KB/14 *adınlarğa*; C₅ *nadanlarğa*; TL/25 *atınlarğa*
- KB/14 *bérmez*; C₅ *birmes*; TL/25 *bérmes*

- KB/6067 *yörüğü*; A₈ *yoruğu*; TL/25 *yoruğu*
- KB/6067 *adınsıgı*; A₈ *adınsağ*; TL/25 *atınsağ*
- KB/6641 *ajunda*; A₂₁ *acunta*; TL/27 *acunda*
- KB/76 *ajundın*; A₃ *acuntın*; TL/27 *acundın*
- KB/250 *körü tursa bizde*; A₃₀ *bilü barza biztin*; TL/27 *bilü bérse bizdin*
- KB/41 *birisi oňay*; A₁₂ *yürüşü onggay*; TL/30 *yürüşü oňgay*
- KB/1035 *ilig*; A₂₂ *arduğ*; TL/30 *artuğ*
- KB/184 *ögdüm ança ... söktüküm*; A₂₅ *ögdüküm hem yesdüküm*; TL/46 *öktügüm hem yaztuğum*
- KB/184 *sağa*; A₂₅ *sangga*; TL/46 *sağa*
- KB/2044 *eren ... yürekliğ*; A₂₅ *küerke yürek ket*; TL/49 *küerke yürek ket*
- KB/55.bab *kapuğdaki ... birle ... tirilgüsin*; A₂₃₋₂₄ *kapuğta bile yaraşğuzın*; TL/49 *kapuğta bile yaraşğusın*
- KB/6480 *ajun*; A₁₃ *acun*; TL/53 *acun*
- KB/6040 *ağırlıq ... ked*; A₂₀ *ağırlıqı ardar*; TL/53 *ağırlıqı artar*
- KB/116 *üste*; A₁₇ *işte*; TL/53 *işde*
- KB/2064 *erinç*; A₁₅ *irinç*; TL/53 *érinç*
- KB/22.bab *erdem*; C₅ *irdem*; TL/55 *artam*
- KB/465 *ögrenip*; A₂₂ *örnenip*; TL/55 *örnenip*
- KB/573 *oğığil ... mağa*; A₂₃ *oğığın mangga*; TL/58 *oğığın mangğa*
- KB/573 *ersig toğa*; A₂₃ *irsig tongga*; TL/58 *arzik toğa*
- KB/1557 *isiz ay*; A₁₅ *ay ersig*; TL/58 *ey arzik*
- KB/505 *erdi*; C₂ *irdi*; TL/58 *érdi*
- KB/505 *ersig*; A₁₁ *ersin*; TL/58 *arsin*
- KB/505 *sır*; B₁₂ *bir*; TL/58 *bir*
- KB/2047 *ıt*; A₂₈ *at*; TL/58 *at*
- KB/2047 *tuşır*; A₂₈ *tuçır*; TL/58 *tuçır*
- KB/4426 *toğır*; A₃₅ *turur*; TL/62 *turur*
- KB/68 *edi*; A₂ *eti*; TL/62 *atı*

2.7. KUTADGU BİLİĞ'DEN TÜRK LÜGATİ'NE FARKLI AKTARILAN KELİMELER DİZİNİ

Kutadgu Bilig'in nüsha farklılıkları dışında *Türk Lügati*'ne farklı aktarılan yazımda ve ses olaylarında farklılıklar görülen kelimelerin dizini aşağıda verilmiştir.

<i>açğıl</i> KB/76; <i>açkıl</i> TL/27	<i>atañda</i> KB/1584; <i>atañdın</i> TL/16
<i>açığ</i> KB/1035; <i>açık</i> TL/30	<i>atlığ</i> KB/501; <i>atlık</i> TL/15
<i>açığ</i> KB/41; <i>açık</i> TL/30	<i>atta</i> KB/4336; <i>atda</i> TL/15
<i>açu</i> KB/10; <i>açı</i> TL/16	<i>awuçğa</i> KB/6491; <i>abuşka</i> TL/9
<i>adağın</i> KB/5170; <i>atağun</i> TL/17	<i>awuçğa</i> KB/6491; <i>abuşka</i> TL/9
<i>adaş</i> KB/501; <i>ataş</i> TL/15	<i>awuçğa</i> KB/6491; <i>abuşka</i> TL/9
<i>adığ</i> KB/5376; <i>atık</i> TL/25	<i>awuçğalığın</i> KB/11. bab; <i>abuşkalığın</i> TL/9
<i>adığ</i> KB/5376; <i>atık</i> TL/25	<i>ay</i> KB/21; <i>bu</i> TL/7
<i>adın</i> KB/19; <i>atın</i> TL/25	<i>ay</i> KB/4336, 10, 6052, 6067, 573, 1557, 4405; <i>ey</i> TL/15, 16, 25, 25, 58, 58, 68
<i>adınlarğa</i> KB/14; <i>atınlarğa</i> TL/25	<i>ay sırğa</i> KB/20; <i>a sızğa</i> TL/25
<i>adınığ</i> KB/6067; <i>atınsağ</i> TL/25	<i>badı</i> KB/68; <i>batı</i> TL/62
<i>adırgan</i> KB/2236; <i>atırğan</i> TL/25	<i>bağnalığ</i> KB/6052; <i>bağnalık</i> TL/25
<i>adırgan</i> KB/2236; <i>atırğan</i> TL/25	<i>bağnalığ</i> KB/6052; <i>bağnalık</i> TL/25
<i>adra</i> KB/6482; <i>atra</i> TL/22	<i>bar</i> KB/573; <i>bir</i> TL/58
<i>ağar</i> KB/6040; <i>ağar</i> TL/53	<i>barur men</i> KB/76; <i>barır men</i> TL/27
<i>ağı</i> KB/4426; <i>ağı</i> TL/62	<i>başladım</i> KB/1; <i>başlatım</i> TL/15
<i>ağırladı</i> KB/1035; <i>ağırladı</i> TL/30	<i>bérür</i> KB/1584; <i>berir</i> TL/16
<i>ağızdın</i> KB/2686; <i>ağızdın</i> TL/10	<i>bile</i> KB/4405; <i>birle</i> TL/68
<i>ağsa</i> KB/6040; <i>ağsa</i> TL/53	<i>bile</i> KB/505; <i>birle</i> TL/58
<i>algıl</i> KB/76; <i>alkıl</i> TL/27	<i>bizde</i> KB/250; <i>bizdin</i> TL/27
<i>apañ</i> KB/21; <i>abang</i> TL/7	<i>boğuzuñ</i> KB/4405; <i>boğuzuñ</i> TL/68
<i>arığ</i> KB/2110; <i>arık</i> TL/68	<i>bolğa</i> KB/4405; <i>bolğa</i> TL/68
<i>arığ</i> KB/4405; <i>arık</i> TL/68	<i>bolğıl</i> KB/116; <i>bolğıl</i> TL/53
<i>arıgsız</i> KB/2194; <i>arıksız</i> TL/68	<i>bolmağı</i> KB/21; <i>bolmağı</i> TL/7
<i>artasa</i> KB/2284; <i>artan</i> TL/53	<i>bu ol</i> KB/4336; <i>bular</i> TL/15
<i>artatur</i> KB/2284; <i>artatır</i> TL/53	<i>budun</i> KB/2110; <i>butun</i> TL/68
<i>asığların</i> KB/22. bab; <i>asıkların</i> TL/55	<i>bularda</i> KB/2064; <i>bulardın</i> TL/53
<i>atanur</i> KB/69; <i>atanır</i> TL/15	

bulğıl KB/6641; *bulkıl* TL/27

dōstuñ KB/21; *dōstıñ* TL/7

ediz KB/20; *atız* TL/25

ediz KB/6052; *atız* TL/25

edizlik KB/1521; *itizilik* TL/25

eligke KB/465; *iligge* TL/55

emdi KB/6641; *émdi* TL/27

eñ KB/2064; *éñ* TL/53

er KB/2284; *ér* TL/53

erdem KB/465; *értam* TL/55

erdi KB/4426; *érđi* TL/62

erig KB/2284; *érig* TL/53

erınç KB/2064; *érınç* TL/53

erke KB/6491; *érge* TL/9

erke KB/6491; *érge* TL/9

erse KB/1552; *érse* TL/16

eşit KB/76; *işit* TL/27

eşit sen KB/76; *işitgil* TL/27

ewre KB/6244; *atra* TL/22

harāmıg KB/6482; *harāmın* TL/22

Hitay KB/4426; *Kitay* TL/62

ınğa KB/2064; *ınga* TL/53

iligke KB/505; *iligge* TL/58

ilin KB/2024; *hālın* TL/55

işig KB/501; *işin* TL/15

işte KB/116; *işge* TL/53

kadaş KB/4405; *kataş* TL/68

kadaş KB/6052; *kataş* TL/25

kadğudın KB/1584; *katğudın* TL/16

kadğudın KB/1584; *katğudın*

TL/16

kamuğ KB/116; *kamuğ* TL/53

kamuğ KB/19; *kamuğ* TL/25

kamuğ KB/465; *kamuğ* TL/55

karılğıl KB/4418; *karılkıl* TL/30

katılğıl KB/4418; *katılkıl* TL/30

katılğu KB/4336; *katılku* TL/15

keçürgen KB/1; *kéçürgen* TL/15

kédin KB/1584; *katın* TL/16

kelgey KB/4426; *kelkev* TL/62

kıldı KB/41; *kılur* TL/30

kılğu yerde KB/4303; *kılku yerde* TL/68

kılınçlıg KB/2064; *kılınçlık* TL/53

kılık KB/2110; *hılık* TL/68

kıwı KB/6040; *kıbı* TL/53

kışig KB/2236; *kışın* TL/25

kışig KB/501; *kışın* TL/15

kışike KB/21; *kışige* TL/7

kışisinde KB/4336; *kışisindin* TL/15

köründür KB/573; *görüntür* TL/58

köründür KB/573; *görüntür* TL/58

kuruğ KB/1521; *kuruğ* TL/25

küç KB/2024; *güç* TL/55

ma KB/76; *da* TL/27

maña KB/6067; *mañga* TL/25

me KB/4405; *san* TL/68

meñü KB/10; *meñi* TL/16

oğul KB/1552; *oğul* TL/16

oğul KB/6491; *oğul* TL/9

okıdı KB/1557; *okıtı* TL/58

okığıl KB/573; *okıkın* TL/58

ögdini KB/1035; *ögtüni* TL/30

özke KB/501; *özge* TL/15

özneme KB/4303; *özetme* TL/68

özünđe KB/4303; *özüntin* TL/68

saçu KB/10; *güçi* TL/16

sen KB/6067; *sén* TL/25

sewinçmü KB/1584; *sevinçmü* TL/16

séziksiz KB/10; *kesiksiz* TL/16
sözün KB/1557; *sözün* TL/58
sözke KB/505; *sözge* TL/58
sözüğ KB/1; *sözge* TL/15
suw KB/2686; *sub* TL/10
suwı KB/6040; *subı* TL/53
şatu KB/6052; *şatı* TL/25
tapuğka KB/573; *tapuqka* TL/58
tawgaç KB/68; *tapkaç* TL/62
tawgaç KB/68; *tapkaç* TL/62
tilig KB/184; *tilin* TL/46
torğu KB/68; *toğar* TL/62
turğa KB/5170; *turğa* TL/17
turuğ KB/1521; *turuğ* TL/25
tutğan KB/6482; *tutқан* TL/22
tutğu KB/2110; *tutqu* TL/68
tutğuçı KB/250; *tutquçı* TL/27

tü KB/4462; *dü* TL/62
tüşte KB/6040; *tüşde* TL/53
uğuşluğ KB/41; *ukuşluk* TL/30
uluğka KB/4303; *uluqka* TL/68
vezırka KB/2194; *vezır* TL/68
yadı KB/68; *yadı* TL/62
yadı KB/68; *yadı* TL/62
yağız KB/68; *yağız* TL/62
yarağlığ KB/2236; *yaraqlıq* TL/25
yarağsız KB/2194; *yaraqsız* TL/68
yarağsız KB/2236; *yaraqsız* TL/25
yıkar KB/2686; *apar* TL/10
yolındın KB/2110; *qolındın* TL/68
yorıqıñ KB/6641; *yoruqıñ* TL/27
yorır erdi KB/465; *yorur érdi* TL/55
yördüküm KB/184; *yörtüküm* TL/46
yüzke KB/68; *yüzge* TL/62

Hüseyin Kazım Kadri'nin *Türk Lügati*'nde tanık olarak kullandığı *Kutadgu Bilig* beyitlerinin yazımında farklılıklar görüldüğü gibi, birçok kelime de ses olayları meydana gelmiştir. Bu farklılıklar ve ses olayları *Kutadgu Bilig*'in nüshaları incelenerek yukarıda ortaya konmuştur. Bu nüsha farklılıklarının, Kadri'nin sözlükte birçok lehçe ve ağız kullanmasından kaynaklandığını söyleyebiliriz. Ayrıca bu değişimlerin tespit edilmesi, Türk dillerinde oluşan ses olaylarının bir kısmını göstermesi bakımından önemlidir. KB kaynağından alınan beyitlerin TL'ye farklı aktarılması, bu beyitlerin tanıklığına temkinli yaklaşılmalıdır fikrini doğurmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇEVİRİ YAZILI METİN

1. ÇEVİRİ YAZI

1.1. ÇEVİRİ YAZILI METİN

[1]

elif ı

Ā ı — [ā] - Ğarb - Hemze ile eliften mürekkebdır; “medli elif” dérler.

Ā ı — [ā] - Ğarb - *nidā* - Ā bu ne! Ā şuna bađ! Ā gözüm! Ā cānım! Ā dostum! Ā dostlar! Ā kızum! Ā gülüm!

O nihāl-i bāğ-ı [devlet]⁷ ‘ işve saña éder temāyül
Ā göñül ne āh édersin baña rüzgār derler

Sırrı

O yılan kıvıli fermāyişi dün ben aldım
Tāze semmūr için etrafa haberler şaldım
İşte bayram da gelüp çatmada şaştım kaldım
Ne yapayım ay efendim! Ā benim sultānım!

Vāşıf

Đarb-ı meşeller:

Ā köse! Şayılmadıķ kaç tel şaķalıñ var?

⁷ bk. Sırrı Dīvānı

Ā kız! Ağaŋ ne çirkin? - Babam evinde o da yoktu ya!

- Te'kîd ifâde éder: Baŋsaŋ ā! Değil ā!

Fi' llerin ŋonlarında ūā'it bulunup bulunmamasına göre [ya! e!] ūekillerini alır.

Görseydi ya! Söyleseydi ya! Gelseŋiz e! Gelseŋ e!

Seyr édüb raŋş ve ħarāmıŋ nice azmaz ūūfi
Görün ey meh seni o yeşār bile azmaŋ değıl ā
Ne kırar sın ikide birde benim ħātrımı
Göŋlüm ey tıfl-ı ziyān-kār oyuncak değıl ā

Vāşıf

Şaklamaŋ duŋter-i rezi görelim
Siziŋ içün o yalnız değıl ā
N'ola hem-şiremiz değılse bizim
Ya siziŋ de ħelāliŋiz değıl ā

Mū'eyyed-zāde Ĥānım

Hani milliyyetiŋ islām idi.. ħavmiyyet ne!
Şarılub şımşıkı tursaydıŋ ā milliyyetiŋe

Meĥmed ' Ākif Beğ

- Te' accüb ifâde éder:

Ā siz misiŋiz? Ā bu ne ya? Ā saŋa ne oldu? Ā be!

- Eşkıyādan alınan dillerden menķūldür, ki eşkıyā birbirine çağrısub: «Ā be babam oğı! Bu niżām-ı cedīd istediğimiz gibi değıl imiş; tartıldık, işte bizden altı oŋka ziyāde geldiler!...» diye söyleşirlermiş...

Ķoca Sekbān Başı - Lāyiĥa

Ā ĩ — [ā] - Ķazan - *nidā*: Ā bin köp! ā mu ne heybet!

A ĩ — [a] - Fārisi - Tenbīh, te'kîd ve te' accüb ifâde éder ve münādalarıŋ ŋonlarına gelir.

Ĥüsrevā, dād-gerā, padişahā, tāc-verā
Ey ūehin-şāh felek mesned u ĥūrşīd-ārā

Nef' i

بلبا! مژده بهار بياز

خبر بد بوم باز گذار

Sa‘dī

Hoşā! - Ne güzel! Ne kadar güzel!

Hoşā! Gül-zār-ı feyz-i ‘aşk kim yek-renk olur anda

Gül-i hürşid, maḥşer-i lāle-i şahrā-yı istignā

Leskofçalı Gālib

Āf-tābā! - Ey güneş!

آفتابا! ترك اين گلشن كنى

تا كه تحت الأرض را روشن كنى

Celālū’d-dīn-i Rūmī

Şāhā! Şahā! Hıdārā! Hayfā! Hayfā ki! Va esefā! Va esefā ki!

Haqqā! Haqqā ki! Derdā ki! [2]

Umdı ki benimle olasın şād

Derdā ki ümīdın oldu ber-bād

Fuzūlī

Dil mī-reved zi destem, şāhib-dilān ḥodārā

Derdā ki rāz-i pinhān ḥvāhed şod āşikārā

Hāfız

Hoş ḥāne-yi ‘ayşdır bu ‘ālem

Derdā ki deġil esāsı muḥkem

Fuzūlī - Mecnūn u Leylī

Ā ı [ā] — Fārisī - *edāt* - Taḥkīkīlerin şonlarına gelir ve şıfat-ı müşebbehe yapar ve

fā‘iliyyetde mübālağa ifāde éder: dān - dānā; bīn

- bīnā; gū - gūyā; rev - revā; şekīb - şekībā; gūş - gūşā; penzīr - penzīrā; ḥān - ḥānā

AAA ııı — Kazan - *nidā* - Hayret ve te‘accübde ifrāt bildirir.

A, Ay ! آى، آ — Āzerī - *nidā*:

A ne günlere kaldık! A balam! Ay gözümlü..

Ay uşaqlar oluñ biraz hāmūş

Yıgılunuz başıma, vériñ mene gūş

Mecīd Ġanizāde

A! Ay! ! آى! آ — Çağatay - *nidā*.

Āb آب — [āb] - Fārisī - *isim* - Şu;

Ḍarb-ı meşeller:

Āb-ı pāke ne zarar vaqvaqa-i kurbagadan.

— آب در جوی تست.

— Taşavvuf - mazhar-ı mezāhir u esmā olan nefs-i kāmīle, ‘akl-ı küll, nefs-i mülhime, rūh-ı a‘zam; hüsn, güzellik, leṭāfet;

پیش رخسار عرقناک تو مه را آب نیست

چشمه خورشیدرا تابست گر این آب نیست

Nizāmī

— Şa‘şa‘a, parlaklık:

Āb-u-tāb - baqınız - Tāb

Ger olsa āb u tāb-ı feyz-i ṭab‘ım ṭab‘-ı Feyzī’de

Éderdi feyze mustağrağ sevād-ı mülk-i Lāhor’ı

Nefī

Ḥimāyetinle ṭurur āb u tāb gülşen-i mülk

‘İnāyetinle müretteb meşāliḥ-i cumhūr

Nābī

Ne leṭāfet ola dil-dārında

Āb-u-tāb olmaya ruḥsārında

Fāzıl - Ḥubān-nāme

Şıhhat bozılır şebâb kalmaz
Kuvvet gider âb-u-tâb kalmaz

Žiyâ Paşa - Muḳaddime-i Ḥarâbât

گر برای او نباشد تو نخواهی جاه و آب
ور برای تو نباشد او نخواهد صدر و قدر

Enverî

Ṭa‘n étme zâhid ehl-i ğamıñ sūz u tâbına
Seyr ét ‘izâr-ı dilberi baḳ âb-u-tâbına

Nâbî

- Mecâzen şarâb ma‘nâsına gelen terkîbler: âb-ı âteş-renk; âb-ı âteş-nâk; âb-ı âteş-pâre; âb-ı âteş-nümâ; âb-ı âteş-fürûz; âb-ı âteş-mizâc; âb-ı âteş-zây; âb-ı âzer; âb-ı âzer-âsâ; âb-ı âzer-sâ; âb-ı aḥmer; âb-ı engûr; âb-ı erġuvân; âb-ı bād-renk; âb-ı ḥarâm; âb-ı ḥarâbât; âb-ı dide-câm; âb-ı zer; âb-ı zühre; âb-ı surḥ; âb-ı siyâh; âb-ı şeḳâ’ik; âb-ı ṭarab; âb-ı ‘işret; âb-ı la‘l; âb-ı nâr; âb-ı nâfi‘; âb-ı neşât; âb-ı yâḳût...

Odur sâḳiyâ âb-ı âteş-sūz
Odur sâḳiyâ âb-ı âteş-fürûz

Ṭaşlıcalı Yahyâ

بدہ ساقیا آب آتش مزاج
کہ در بزم دل عشق یا بدرواج

Ebū’l-me‘ânî

- Gözyaşı ma‘nâsına gelen terkîbler: âb-ı âzer-âsâ; âb-ı âzer-sâ; âb-ı bad-renk; âb-ı bāde-renk; âb-ı âteş’in; âb-ı çeşm; âb-ı ciger; âb-ı ḥasret; âb-ı dīde; âb-ı rengin; âb-ı şūr; âb-ı la‘l...

شود خون جگر از دل چکیده
کہ آب آتشین آید ز دیده

Daḳîḳî

Āb-ı bî-licām - *mürekkab isim* - *mecâzen* - Devlet, iḳbâl, sa‘âdet, yâver-i ṭâli‘, baḥt.

Āb u âteş - *terkîb* - *mecâzen* - Ḥilm ü ğaḏab.

Āb-pil - *mürekkēb isim* - *mecāzen* - Gök, semā.

Āb-ı telh - *tavşīfī isim* - Acı su; *mecāzen* - Gözyaşı, eşk.

baķınız - Āb-ı şīrīn

Āb-ı hayāt - *izāfī isim* - Zulumātte bulunduđı zannédilen bir menba‘, ki şuyından içen hayāt-ı ebediyyeye mālīk olurmuş; *mecāzen* - Nāzīk ve rūh-ı baķş-süz; *taşavvuf* - Bā‘ iş-i hayāt-ı cāvidānı olan çeşme-yi ‘aşķ u muħabbet, ‘aşķ-ı ḥaķīķī; ‘ilm-i ledün [3]

أى آب حیات مضمراًندر لب تو

مگذار که بوسد لب ساغر لب تو

گر خون صراحی نخورم مرد نیم

اوخود که بود که لب نهذبرب لب تو

Ḥayyām

Ḥızr u İskenderi sīr-āb éde cūy-ı naẓmı

Eylese āb-ı ḥayāta bedel icrā-yı suḥan

Sünbülzāde Vehbī

Dest-i kūtāhımızı itmemiş Allāh resā

Menba‘-ı luṭfunı yoksa elimizle ḳaparız

Bize virsün mi Ḥudā āb-ı ḥayāt-ı tevḥīk

Ḥızr’ı bulsaḳ reh-i zulmette külāhın ḳaparız!

‘İzzet Molla

Āb-ı hayāt içmiş! - *mecāzen* - Pīr-sāl-ḥörde ve sāl-dīde, pīr-i fānī.

Āb-ı hayāt ma‘nāsında ḳullanılan terkībler: āb-ı ḥızır; āb-ı ḥayvān; āb-ı beḳā...

Beni sīr-āb-ı ḥayāt eyledi bir nūkte ile

Āb-ı ḥayvān leb-i cān-baķşine ḳurbān olsun

Rāmī

Ey Muḥibbī yār elinden bir ḳadeḥ nūş eyleyen

Ḥızr elinden, ger olursa āb-ı ḥayvān istemez

Sulṭān Süleymān

Söz açma hıızr ile āb-ı beķādan
Efendim, sevdiğim, ben bildiğim ben
Bu şekker-hand ile, bu ķadd ile sen
Ĥayāt-ı tāze, ‘ömr-i cāvidānsın

Nedim

Leb-i cān-baķşı olunca gūyā
İmrenirdi lebine āb-ı beķā
Gün yüzünden utanub āb-ı ĥayāt
Meskenin étdi verā-yı zulumāt
Ol siyeh cāmede ol faķr-i cihān
Āb-ı ĥayvān éde zulmetde nihān

Ĥaķānī - Ĥilye

Āb-ı ĥōr, āb-ı ĥūrd - *mürekkēb isim* - *mecāzen* - Naşīb, kısmet.

Āb-ĥīz [ĥāsten] - *mürekkēb isim* - Tuğyān, feyzān; dalğa, talaz, mevce-i āb.

Āb-dān [-dān - ķap] - *mürekkēb isim* - Şu koyulan ķap, destī; göl ; sidik ķavuşı, meşāne.

Āb-u-dāne - *terķīb* - *mecāzen* - Rızķ-ı muķadder.

Ey tā’ir-i āşiyāne-i ‘aşķ
Ser-geşte-i āb-u-dāne-i ‘aşķ

Fuzūlī - Mecnūn u Leylī

Cihānıñ ni‘ metinden kendü āb-u-dānemiz yeğdir
Éliñ kāşānesinden gūşe-i vīrānemiz yeğdir

Nāmī

İĥtiyārıyla cihānda kimse gitmez ĥurbete
Āb-u-dāne serpilir, insānı kısmet gezdendirir

?

Āb-dest [āb-ı dest - el şuyu] - *mürekkēb isim* - Namāzdan ve ba‘zı ‘ibādetlerden evvel, vücudıñ ba‘zı aķsāmını şu ile yıķamak, vuzū’; cenābetden tahāret, ĥusl.

āb-dest almak; āb-dest bozmaķ; āb-dest iķtiza étmek; āb-dest ĥavlusı...

- ‘*āmiyāne ta‘bīr* - Azar, taqdīr, tevbiḥ:

Āb-dest vérmek - Azarlamak taqdīr étmek.

Āb-destinde şüphesi olmamak - *mecāzen* - Nefsiniñ ‘iffet ve ‘işmetine i‘timād étmek.

Āb-destli - Āb-dest almış olan.

Āb-destsiz - Āb-destli olmayan; *mecāzen* - Pervāsız, lā-ubālī-meşreb.

Ḍarb-ı meşel:

Āb-destsiz sūfiye namāz mı dayanır!

Āb-dest-hāne - Ayak yolu.

Āb-destlik - Zeybeklerin giydikleri uzun ve geniş cübbe;

Āb-dār⁸ - *mürekkebat şıfat* - Güzel, laṭif, şīrīn; parlak, rengīn;

Şi‘r-i āb-dār; yāḳūt-ı āb-dār..

Ṭarz-ı suḥende kimseye baş eymezin meğer

Eş‘arı ola ben dédiğim gibi āb-dār

Veysī

Gülberg içinde gonca, gūyā ki zāhir eyler

Levh-i zümür-rūd üzere yāḳūt-ı āb-dārı

Żiyā Paşa

- Zağlı, keskin: şimşīr āb-dār; tīg-i āb-dār...

عروس ملک کسی در کنار گیرد تنک

که بوسه بر لب شمشیر آبدار دهد

Żahīrū’d-dīn Fāryābī

Nuşret yüzini⁹ oldı nümāyende ‘āleme

Āyīne-veş elinde o şemşīr-i āb-dār

Bāḳī

⁸ İmla iki şekillidir: آبدار، آبدار

⁹ TL yüzinde : BD yüzini

- Ekşer-i leşkerini ta‘ me-i şimşir-i āb-dār édüp kal‘ ayı yedlerinden taḥlîş eyledi.

Ḳoçi Beğ - Lāyiḥa [4]

- Şulu, tāze, ṭarī: meyve-i āb-dār; eşmār-ı āb-dār...

- Engür-ı tāze ve sā‘ir eşmār-ı āb-dār bî-ḥadd ve bî-endāze idi...

Na‘ imā - Tārīh

Āb-rū, Āb-ı rû, Āb-rûy - Yüz şuyı - *mürekkab isim* - *mecāzen* - Minnet, imtinān; ḳadr u i‘tibār, medār-ı şeref, müceb-i iftiḥār, bā‘iṣ-i mübāḥāt ; şeref ü ḥayṣiyyet; güzide, münteḥab. *baḳıñız* - yüz şuyı

یکی کرده بی آب رویی بسی

چه غم دارد از آب روی کسی؟

Sa‘ dī

آبروی شمعرا بیوده نتوان ریختن

صد شب یلداست درهر گوشه زندان ما

‘Urḫi

ما آب روی فقر و قناعت نمی بریم

باپادشه بگوی، که روزی مقدّرست

Ḥāfız

Āb-rûy-ı ḥabīb-i ekrem için

Kerbelāda revān olan dem için

?

Āb-rū dökme - *mecāzen* - Tezlil étmek.

baḳıñız - Yüz şuyı dökme

Sen yine bir nev-niyāz ‘āşık mı peydā eyledin?

Kūyına yer yer dökülmüş āb-ı rûlar var idi!

Nedim

Āb-ı revān - *tavşifi isim* - Aḳar şu, mā’-i cārī; *mecāzen* - Rûḥ, cān.

گر خامه نبسته ست صبارنك ریاچین

أز عكس چرا رنك دهد آب روان را؟

Enverî

Görüp eşkim, déme ey naḥl-ı nāz āb-ı revāndır bu

Nişār-ı ḥāk-ı pāy étdiğim iksîr-i cāndır bu

‘İzzet

Her kucā āb-ı revān sebze buved

Her kucā eşk-i revān raḥmet şevéd

Celālū’ d-dīn-i Rūmī

Şāfdır āb-ı revān gibi o deḡlū naẓmım

Ki yazarken ḡalem-i ḡāpūk u zībende ḡırām

Nef’î

Bir gülistāndır ḡayālim, dil-şüküfte bülbüli

Ol gülistānın latîf āb-ı revānıdır sözüm

Nef’î

بر من بگذشت دوش چون آب روان

آن آب روان هنوز در چشم منست

؟

با مطرب و می حور سرشتی گر هست

یا آب روان و لب کشتی گر هست

به زین مطلب، دوزخ فرسوده متاب

حقّا که جزاین نیست بهشیّ گر هست

Ḥayyām

Āb-rāh, Āb-rāha - *mürekkab isim* - Şu yolu, reh-güzār-ı āb; seyl, seylāb.

Āb-rīz¹⁰, Āb-rīze [rihten - dökülmek] - *mürekkebi isim* - Āb-dest-hāne; şu koyulan kap, ibrīk; oturađ. Havruz, bunun muharrefidir.

Havruz atısup dār-ı şifāda delillerle
Şıçdıķ şıvadıķ, bizde velākin boķa batdıķ!

?

Āb-ı zülāl - *tavşīfi* - Şāfi ve hafif şu.

تفاوت کند هرگز آب زلال؟
گرش کوزه زرّین بود یا سفال

Sa‘dī

Keder vérür yine ıalb-i ‘adū-yı bed-gühere
Selāmet-i suhanımla bir iken āb-ı zülāl

Veysī

عشقی بکمال ودلر بائی بجمال
دل پرسخن وزبان زگفتن شده لال
زین نادره تر، که دید یارب بجهان
من تشنه وپیش من روان آب زلال؟

Hayyām

سخنهایست همه سحر حلالست
بسی صافی تر از آب زلالست

Nāşır-ı Hüsrev

عنف تو وقت قهر، تاب سعیر
لطف تو وقت مهر، آب زلال

Reşidü’-d-dīn Vafvāt

¹⁰İmla iki şekillidir: آب ریز، آب ریز

Sühenim āb-ı zülāl-i çemenistān-ı cihān
Ṭab‘ ım āteş-gede-i sīne-i sūzān-ı felek

Nef‘ī

Āb-ı zer - *izāfī isim* - Altun şuyı, yaldız; za‘ ferān; *mecāzen* - Beyaz şarāb: mey-i za‘ ferānī.

Āb-ı zer ile münakkaş ve pür-zebūr idi...

Na‘īmā - Tārīḥ [5]

Zeh, Āb-zeh [zehīden - şızmaq, tereşşuḥ étmek] *mürekkab isim* - Şu şızıntısı; kaynaq, bulak, göze, menba‘.

Āb-sūvār - *mürekkab isim* - *mecāzen* - Şu kabarcığı, ḥabāb.

Āb-şinas [şenāhten - bilmek, tanımaq] - *mürekkab sıfat* - Şu işinden anlayan, şu yolcu; gemi kılavuzu; *mecāzen* - Ḥaḳīkat-şinās, vāḳıf-rāz; ḳā‘ ide ve uşūl bilen; māhir, becerikli, çire-dest.

Āb-şār [şārāb] - *mürekkab isim* - Yuğarıdan düşen şuyun çıkardığı ses, şarılı.

Ābiş-ḥuver [āb - ş - ḥuver], **ābiş-ḥuverd** - *mürekkab isim* - *mecāzen* - Zevḳ, āb u dāne.

بخت ما تابکجامی برد آبشخورما؟

Āb-ı şōr - *tavşīfī isim* - Ṭuzlı ve acı şuy; *mecāzen* - Gözyaşı.

کس نبیند که تشنگان حجاز

بلب آب شور گرد آیند

Sa‘dī

رک رکست این آب شیرین آب شور

در خلایق می رود تانفخ صور

Celālū‘d-dīn-i Rūmī

Āb-ı şirin - *tavşīfī* - Tatlı şuy.

هردم صورت گریهم ماند رواست
آب تلخ و آب شیرین را صفاست

Celālū'd-dīn-i Rūmī

Āb-ı şādef - *mürekkēb isim* - *mecāzen* - Gök, semā, güneş ve ay.

Āb-tārem - *mürekkēb isim* - *mecāzen* - Gök.

Āb-ı kevşer - *izāfī* - *bağınız* - Kevşer.

تویی آن کس که گر خواهی برائی
بلطف از جوی دوزخ آب کوثر

Enverī

Āb-ı kār, Āb-kār - *mürekkēb isim* - Şu taşıyan, saça; *mecāzen* - Şarāb ḥ'ār, şarāb fūrūş, meyḥāneci. **Āb-gāh, ābgāh** - *mürekkēb isim* - [*bağınız* - gāh] - Şu toplanan yer, şu yatağı, bataklık.

Āb-ı gūn, Āb-gūn. [gūn - renk] - *mürekkēb isim* - Şu rengi, mā'i, havā'i renk.

Āb-gündür günbed-i devvār, rengi bilmezem
Ya muḥīṭ olmuş gözümünden günbed-i devvāre şu

Fuzūlī

Saḫf āb-gūn; Ṭās āb-gūn; Ḥayme-i āb-gūn - *mecāzen* - Gök, semā.

Āb-ı kafes - *mürekkēb isim* - *mecāzen* - Gök.

Āb-gīr, Ābgīr [giriften - tutmak, almak] - *mürekkēb isim* - Şu tutan yer, gölcük.

Āb-gīr olur o gülşen, güli nīlüfer olur
Feyz-i te'sīr-i rūḥ u dīde-i giryānumdan

Fehīm

Āb-gīne¹¹ - *mürekkēb isim* - Pul şişe; billūr; elmās; *mecāzen* - Şarāb.

¹¹ İmla iki şekillidir: آب گینه، آبگینه

آبگینه همه جاهست، ازان قدرش نیست
لعل، دشوار بدست آید، ازانست عزیز

Sa‘dī

زمنجیق فلک سنک فتنه می بارد
من ابلهانه گریزم در آبگینه حصار

‘Urfī

خیّام زمانه از کسبی دارد ننک
کودر اّیام غم نشیند دلتنک
می خور، تودر آبگینه، باناله چنک
زان پیش که آبگینه آید بر سنک

Ḥayyām

Berķ urur revzenlerinde¹² ābgīne cāmlar
Gösterir dünyāda cennet oldığın günden ‘ıyān

Nef‘ī

Ābgīne içinde mey gibidir
Leb-i la‘lī ḥayālī dilde mūdām

Bākī

Ābile - *isim* - Kabarcık, sivilce, tebḥāle; çiçek, cedr; şu kabarcığı, ḥabāb.

Āb u hevā - İklim.

Yoksa¹³ şimdi eyleyen āb u hevāsın terbiyet
Āfitāb-ı devlet-i şāh-ı cihān-ārā mıdır

Nef‘ī

Altında mı, üstünde midir cennet-i a‘lā
El-ḥaḳ bu ne ḥālet, bu ne ḥōṣ āb u hevādır

Nedīm

¹² TL revzenlerinden : NfD revzenlerinde

¹³ TL Yoḥsa : NfD Yoksa

عمر بر آبست وعالم برهواست
بگذر از آب وهوا، جمله خداست

Ferīdū'd-dīn 'Aṭṭār

Her ġarībe, nāzenīn şehir ü velāyeti vaṭan
Her mizāca, mu' tedil āb u hevāsı sāz-ı kār

Fuzūlī

Ābī - [-ye - yā-yı nisbet] - *ḳıyāsī şıfāt* - Şuya mensüb ve mu' allak olan; şuda yaşayan ve şuda nābit olan; şu rengi, mā'ī.[6]

Āb-yār - *mürekkab şıfāt* - Şulayıcı, şulayan; *mecāzen* - Feyz-i baḥş, muḥyī; meded, imdād.

Bāġbān-ı nazm olaldan tā ki cānım tendedir
Bāġ-ı na' tın̄da ola mīzāb-ı¹⁴ kilkim āb-yār

Naẓīm

Āb-yārī - *mürekkab isim* - *mecāzen* - Meded, yardım, kömek, mu' āvenet.

Āb-rū, Āb-rūy آبرو, آبروی - Qazan - Fārisī - Ḥayşīyyet, şeref, qadr u i' tibār.

Āb-rūyeli - Şeref ve ḥayşīyyet şāḥibi.

Āb-ruyesiz - Şerefsiz, ḥayşīyyetsiz, i' tibārsız.

Āb آب — **[āb]** - Fārisī - *isim* - Nebaṭīler ile Keldānīlerin taqvimlerinde aġustos ayına verdikleri isim.

Abzar, Azbar آبزار, آبزار — **[abzar, azbar]** - Qazan - [ḥ^vāb-zār *muḥarrefi*] *mekān* - Ḥayvān bağlanan yer, āḥūr..

At abzarı; şıġır abzarı; şarak abzarı...

— Şaṭrançda oyunun fenā gitdiğini bildirir: abav! Oyununuz abzar kebk!

Aba آبا — **[aba]** - Qazan - *isim* - Çocuk ta' bīri - Abzıy muḥaffef.

bakınız - Abzıy, abı.

¹⁴ TL mīzān : YND mīzāb

Aba آبه, آبا — [aba] - Çağatay - *isim* - Baba kardeş, ‘amuca.

— Şeyh Ebū’l-vāhid Fāriğī kim Şeyh Zeyn Havāfini abesi bolur érdi...

Bābūr-nāme

Ābād, Ābādān آبادان, آباد — [ābād, ābādān] - Fārisī - [zind - āvātī, āvāhātī] - *mekān* -

Ĥarāb zıddı - şen, şenlik, ma‘ mūr;

Ābād māddiyyātta ve ma‘ neviyyātta, ābādān yalnız māddiyyātta kullanılır.

Luṭf u iḥsānıyla yapıldı nice vīrān göñül

Devletinde oldı ābādān nice cāy-ı ĥarāb

Nedīm

Cihān ma‘ mūr ve ābādān olub ĥalkı oldı āsūde

Zamānında zūhūr étdi nice Āşār-ı Sübhānī

Hemdemī

Edāt gibi kullanılır ve çokluk ifāde éder:

‘İşret-ābād; miḥnet-ābād; ġam-ābād; feyz-ābād; ĥarāb-ābād; cennet-ābād; behişt-ābād;

‘adem-ābād; zūlmet-ābād; āzar-ābād; ĥürrem-ābād; şems-ābād...

یا بصد خوارى بیايد ساخت باخار غمش

یا قدم، در محنت آباد عدم باید نهاد

؟

Benimle görmek ol şūḥ-ı sitem mu‘ tādı bir yerde

Ĥarāb-ābād ile seyr étmedir ābādı bir yerde

Süleymān Sālim’dan

Bir ĥāneniñ étse vaşfını yād

Eyler anı şanki cennet-ābād

Żiyā Paşa - Muḥaddime-i Ĥarābāt

Hindustan’da ve Īrān’da birçok şehir isimlerini teşkīl éder:

Ĥaydarābād; Allahābād; Selāmābād; Aḥmedābād; Celālābād...

— Eskiden İstanbul’uñ ba‘ zı bāġçe ve mesāirelerine ıtlāk olunmuşdı:

Sa‘ dābād; Neşātābād; Feyzābād; Āşafābād...

Ābādī, Ābādānī — Şenlik, ma‘ mürriyyet; ‘ umrān. zıddı: ḥarābī.

Ābād, Ābādān آباد, آباد - Kazan - Fārisī - Ma‘ mūr, şen.

Ābādānlık - Ma‘ mürriyyet, ‘ umrān.

Ābādān; Ābādānlık آبادانلىق; آبادان — Āzerī - Fārisī - Ma‘ mūr, ma‘ müre.

Ābādī آبادى — [ābādī] Ġarb — Eskiden, Hindustan’ın Devletābād şehrinde, ipekden yapılan kağıd, Hind ābādīsi.

Abajur آبژور — Ġarb — Fransızca: abat-jour - Lambalarda, ziyāyı aşağı ‘ aks étdirmek ve gözleri şiddetli bir aydınlıktan korumak içün, şişenin üzerine geçirilen ve ekşeriyā renkli kağıddan veya kumāşdan yapılan külāh.

Abaga, Abaka آباغا, آباغه, آباغا — [abaga] - Çağatay - isim - Babanın büyük veya küçük kardaşı; dost.

- Bular atanın ağa inisin abaga dérlar...

Nevāyī - Muḥakemetü’l-lügateyn

Abaga آباغا — [abaga] - Kazan - isim - Eğreli otı.

Abagı آباغى — [abagy] - Kazan - sıfat - Çirkin, yakışıksız; terbiyesiz, kaba.

Abagıda cabağı - itbā‘ elfāzdan - Çirkin ve kıyāfetsiz, çūlpā.

baķıñız - Şaḥsı.

Abagıda cabağı; altun gümüş tabağı!

Abaka آباقا — [abaca] - Ġarb - isim - Nev‘ i muzun elyāfından çıkarılan iplik, manila keneviri.

Abalanmak آبالانماق — [abalanmak] - Kazan - lāzım - Ayağ ilişmek, sürçmek; dürtmek.

baķıñız - Sürtünmek; abanmak; türtülmek.[7]

Abalandırmak; abalaşmak, abalanuşmak.

Taşlarğa abalanmaq.

Abana tibene; abalana tibelene - İte қақа; itiyle қақыла.

Abamak آباماق [abamak] - Çağatay - *müte‘addī* - Abamak, men‘ étmek; dayatmaq, qarşı koymaq, muhālefet étmek.

Abamak آباماق [abamak] - Ğarb - *müte‘addī* - Esirgemek, diriğ étmek; māni‘ olmaq, qarşı durmaq.

Abanmaq - Üzerine eğilüp ve kapanup māni‘ olmaq, çullanmaq.

Abandırmaq - Deveyi çökertmek. *baqınız* - İhlamak.

Ābān آبان [ābān] - Fārisī - *isim* - Eski Fars takvīminde ve tārīḡ-i celālīde sekizinci ayın ismi: ābān-māh.

Abanğ, Avang آوانغ، آبانغ — [abang, avang] - Uygur - *edāt* - Eđer, şāyed.

Ay tegme kişike kitāb bérmeğü

Apañ dōstıñ érse imīn bolmağü¹⁵

Қутадғу Билиг¹⁶

Ābānoz آبانوز — [abanoz] Ğarb - *isim* - Fārisī: Ābnūs *muḥarrefī* - Aşlī ‘İbrānīce: ābnūs,

āvnūs - Siyāh ve sert bir ağac;

هوا گشت از أبر چون آبنوس

در آن نعره رعد و گلبانك كوس

Hātefī

Nūr-ı mihr-i şubḡ ü ‘ūd-ı şāmdan ḡazırladı

‘Arş bir tāk-ı muraşşa‘, ferş taḡt-ı ābnūs

Şābit

— *mecāzen* - Dayanıqlı, sağlam, metīn.

¹⁵ TL Bu tegme kişige kitāb bermegi / Abanğ dōstıñ érse emīn bolmagı

¹⁶ Matbu nüshada eser adı istisnasız Qutadqu Bilig olarak yanlış yazılmıştır.

— Eđerçe tahta idi, ama ki şu‘ übet ve istiḥkâmede âbnûsdan metîn, belki şalâbetde mânend şaḥîfe-i âhenîn idi...

Na‘îmâ - Tārîḥ

Abav آباو — [abav!] - Qazan - *nidâ*: Şikâyet ve te‘ellüm bildirir - Ah! Vah! Yazık!

Aman! - Abav Allâh! Abav biçâre! Abav başım avurta! Abav bik qaranğı! Abav bik yaman! abav Ḥudâyem!..

Abtıramak, Abdıramak آبدرامق، آبدرامق - [abtramak] - Qazan - *lâzım* - Şaşmak; şaşırmak;

mecâzen - Müzâyaqaya düşmek.

Bizniñ bayıñ iki gözi yaltıradı
Ardı tamâm işden çıqdı abtıradı

Tuqay

Ḥasretin niçin izḥâr éter ki âb-darı!

Abdırağan - Şaşkın, müteḥayyir.

Abdıratmak - Şaşırtmak, ḥayrete düşürmek.

Abdırışmak - Fi‘l-i müşâreket.

Abdırış; abdırav - Şaşkınlık, ḥayret, te‘accüb; *mecâzen* - Müzâyaqa, ihtiyâc. *baqıñız* - kavşatmak.

Âbdâl آبدال [âbdâl] - Ğarb - ‘Arabca: bedelin cem‘i: ebdâl - *şifât* - Alık, böñ, şâf-dil, şâf-derün;

Ḍarb-ı meşeller: Âbdâl düğünden, çocuk oyundan uşanmaz.

— Âbdâlın qarnı doydığı zamân, gözi yolda olur.

— Kendini budâlâ yerine koyan dilenci; evliyâ muḳallidi meczûb; saçlı sultânın âbdâl!

Bu dehr bizüm tekye-i miḥnet-gedemüzdür

Âbdâllaruz kim aña¹⁷ Âdem dedemüzdür

Meşâmî

¹⁷ TL ḥazret : RRS kim aña

Kişi esrār-ı ğamı ‘ aql ile fehmi étmez imiş
Bırağub cāme-i nāmūs mı ābdāl olayın

Nev‘î

Ḍarb-ı meşel:

Ābdāl tekyede, ḥācī Mekke’de.

— Taşavvuf - bir cemā‘at evliyā’; bāṭinen Allāh’a ve naşīḥat u mev‘ize ile ıslāḥ
müslimāne müteveccih olub ḥalkı ḥaḳḳa da‘vet eden yedi zāt.

El-büdelā min ümmetī erba‘ün;

Büdelā’u ümmetī erba‘ün, semānietü ‘aşrin mine’n-nisa’i ve işnāni ‘işrüne mine’r-
ricāli.

Kelām-ı Şārī‘

جمله عالم زين سبب گمراه شد

کم کسی ز ابدال حق آگاه شد

Celālū’d-dīn-i Rūmī

کیست ابدال آنکه مبدل شده ست

خمرش از تبدیل یزدان خل شده ست

Celālū’d-dīn-i Rūmī

Şanmañız zāhid gibi ḥavf u recā ābdālız

Geçmişiz andan şehā bezm-i liḳā ābdālız

Tekye-i iḳlīm lāḥūtda baḳā ābdālız

Baş açık yalın ayak rāḥ-ı fenā ābdālız

Ref’ idüp ten cübbesin ‘üryān olan añlar bizi

Niyāzī

Ābdālīlīḳ - [-lī] - *isim* - Ābdāl ḥāl u şıfatı, budalalık, alıḳlık; sādedillik, böñlük.

Abdān, Obdān اوبدان، آبدان [abdan, obdan] - Çağatay - Fārisī: Ābādān *muḥarrefī* - *şıfat* -

Eyi, güzel; ma‘mūr, şen.

— Ābādān yigitler...

— Neḳāhet eyyāmını ābādān ri‘āyet kıla almay...

— ‘Abdü’l-laṭīf Baḥşī başlık biş altı yüz abdān kişini kelf güzerige yiberdi... [8]

— Abdān bibeklerni ve yaḥşi yaḥşi yigitlerni tüşürüp keltürdiler...

Bābūr-nāme

Abdanlık, Abdanlığ - *isim* - İyilik, güzellik; şenlik, ma‘muriyyet, ‘umrān.

Abdıramak آبدراماق [abdramak] Çağatay - *lāzım* - Korkmak, ürkmek; şaşırma, hayret etmek; telāş ve ıztırāba düşmek, müteheyyic olma.

— Kurgan ile bisyār abdıradılar muḳīm bibeklerni arağa salıb kulluḳğa kélīb kabelni tapşurmakğa boldı...

— Abdıragandın tōküb kélkünce iki katla yıkıldı...

Bābūr-nāme

Abdıragan - Korkub telāş ve ıztırāba düşen, müteheyyic; şaşkın, sersem.

Abdhal آبدخال — [abdhal] - Çağatay - Dile yabancı söz - *isim* - ālat ve edevāt, avadanlık; ev eşyası.

Abzalı tüzgün kişi - Hāl u vaḳti yerinde olan.

Abraş أبراش — [abrach] - Ğarb - ‘Arabca: Ebreş ve ebraş *muḥarrefi* - semm - alaca benekli at; atın tüysüz yerlerinde çıkan ve uyuza benzeyen bir deri hastalığı.

Ābrāş getirmek - At hakkında - uyuz olma.

Abız آبز — [abyz] - Qazan - ‘Arabca: Hāfız *muḥarrefi* - *şifāt* - Ta‘zīm u tevḳir ifāde eder. ‘Avām dilinde ‘ālem ve fāzıl ma‘nāsında kullanılır: büyük abız kişi!

Muḥātabātda, ta‘zīm ḳaşdıyle - ye - ‘ilāve edilir: ‘Abdurrahmān Abızı, ‘Abdullāh Abızı...

Enesi birdi cevāb: evvel ki oḳlum bu ménim

Dünyāda yoḳ ol ḥāzırda, bir toḡan abzaṅ sēniṅ

Tuḳay

Abız ata; abız ana - Ecdāda ḳaşd ta‘zīm ile itlāk edilir.

Abız ağayi - Köy imāmı ve h^vācesi; ba‘ zan qadınlara da ta‘ bīr olunur:

baķıñız - Ğarb: Molla qadın

Abız cingay; abız kélün..

Abıztay, abıztuñay, abıñtay - *baķıñız* - Tuñay

Ābisten آبستن — **[ābisten]** - Fārisī - *şıfāt* - Gebe, hāmīl, yüklü *mecāzen* - Hāvī, şāmīl, muñtevī.

Ābisten-i nefāyih-i quds olsa ümmehāt

Ābā-yı çarha cevher-i gül kılsa intikāl

Merdüm-keyā toğar yine ümm-i zamāneden

Yā Rab nedür tabi‘ at-ı küllide bu kelāl

La‘ net ricāl-i ‘āleme yā eyyübe‘ n-nisā!

Nefrīn nisā-yı nā-kese yā eyyühe‘ r-ricāl!

Yenişehirli ‘Avnī

Ābisten-i şafā vü kederdir leyāl hep

Gün toğmadan meşīme-i şebden neler toğar

Rahmī

‘Arabca: El-leyletü ħablī.

Absint, Absint آبسنت، آبسنت - Ğarb - Fransızca: **absinthe** - *isim* - Faşıla-i mürekkebeden acı ve keskin koqulı bir ot, payın, aķ payın; payınle yapılan içki.

Dā-i absent - Absentiñ sū-i isti‘ mālinden ileri gelen mehleke ħastalık.

Absentin - absinthine - Peliniñ cevher-i mü’eşşiri.

Absentemi - absinthémie - Absentiñ qanda mevcüdiyyeti.

Abson آبسون — **[absoun]** - Uyğur - Fārisī: Efsūn ve füsūn *muħarrefī* - *isim* - Siħir, bögü.

Absuncı - Efsūn-ger, bögücü; maşalcı, ħikāyecı.

Āb-şār آبشار — **[abchar]** - Qazan - Fārisī: āb - şu; şār-ı aşvātdan - *isim* - Şelāle; yüksek bir yerden dökülen şuyun vėrdiğı ses.

baķınız - Őarıldamak; Őırıldamak; toyğun

Abķır آبķر — [abķyr] - Őazan - *isim* - Güherķile.

Abla آбла — [abla] - Ėarb - *isim* - Büyük ķız ķardeő; yaőca büyük ve muķterem ķadın;
dā'irede eski cāriye;   Arab ĥalāyık, bacı.

Ablaķ آبلان — [ablak] - Ėarb -   Arabca: Aylaķ *muķharrefi* - *isim* - Őaralı beyāzlı.
[Kānefihi sudavūn ve beyāzun - Aķreb-ūl-Mevārid] ; dolğun yüzli ve deĖirmi ķehreli
genc irisi; ķara ķaőlı ve beyāz yüzli gūrbūz tāze ve deliķanlı.

Abluķa آبلوķا، آبلوķه - Ėarb - İtalyanca: **blocare** - muķāőara étmek; **a blocco** - Muķāőara -
isim - Ėarb gemilerinin, bir memleket sāhilini tutup ve limanlarını ķevirūp her dūrlū
muķāberāt ve muvāőalāte māni  olmaları, muķāőara-ı baķriyye.

Abluķa étmek; abluķaya almak; abluķayı ķaldırmak...

Yigirmi beő ķıţ  a sefine idi ĥūkmūnde Fidel
 ttdı bir Rūm vapurın bir sene iķdāma bedel
Hiķ Baķriyye'den āġāĥ deĖilken evvel
Vérmedi abluķada őān-ı donanmaya ĥalel
İngiliz devletine olsa sezādır amiral

Żiyā Paőa - Őafer-nāme

Ābile آبله — [ābil ] - Ćaġatay - Fārisi - *isim* - Őan ķıbanı; uķuķ, tebhāle.

- Ābile marāziga giriftār bolub ilin ayaġıdın ķalıp niķe y l. [9]
- T rl g t rl g   azāb ve meőaķķatlar tartıb uőbu beliyye bile oķ   alemdin naķl ķıldı...
- Őızıl ābilenin ġavzesiġa őebiyed r...
- V c dında abile cerāĥatı peydā bolub idi...

Bāb r-nāme

G yā ki koyar āġzı ot ĥurķatidin kim
Enc mdin olur abileler kerdi da peydā

Nevāy 

بازبانی پر بخار و بالی پر آبله

أزچه سوزد کربت محرق ندارد دریدن

Selmān Savcı

Abli ابلی — Ğarb - Rumca: μαπλιογ Yelkeniñ ucında bağı olan ip, ki ekşeriyā elde tutulur ve yelken onuñla kullanılır.

Abliyi bırakmaq — *mecāzen* — Ne yapacağını bilememek, şaşırıp kalmak.

Abo! آبو! — [abou] - Ğarb - ‘Āmiyāne - *nidā* - Abo cānım!

Sen vérirsın fit bütün gün kaynanañ mekkāreye

Söylemez mi görümceñ eltiñe abo seni?

‘İzzet Molla

Abur cubur, Obur cubur آبور جو بور، اوبور جو بور — Ğarb - itbā‘-i elfāzdan - *şıfat* - Fārisi:

Evbār — Doymaz - Şıḥḥate muzırr ve qarışık yemekler; saçma şapan sözler, hezeyān.

baķıñız - Obur cubur

- Hāşılı ‘azizim, siz muḥabbetde dā‘im, bende ḥidmetmede kā‘im. Lakin “seni ben naşb étdim, biliyor mısıñ?. Şöyle étmediñ, ‘azl édeyim mi?. Böyle étmediñ değışdireyim mi?.” gibi abur cubur māddelele iki günde bir başımıza kaķılıb, tırılacak ve bu mu‘āmele iş güc olacak ise taḥammül éder tırırım désem yalan söylemiş olurum..

‘Ākif Paşa - Şeyḥ Müştāk’a Mektub

Abur cubur آبور جو بور — Kazan - itbā‘-i elfāzdan - *mürekkēb şıfat* - Abur cubur.

Abuşķa أبوشķا - [abouchka] - Uyğur - *isim* - Koca, ihtiyār; zevc.

Oğul kız kemişti ata ḥürmeti

Söküş boldı erke awuçğa atı¹⁸

Ķutadgu Bilig

¹⁸ TL Oğul kız kemişti ata ḥürmeti / Söküş boldı érge abuşķa atı

Abuşkalık - Kocalık, ihtiyârlık; abuşka hâl u sıfatı.

Kitâb [atı yörügün yéme] awuçğalığın ayur¹⁹

Çutadgu Bilig

Çağatay - Abuşka.

Macarca - Abuş - Koca, zevc; babacık.

Abuşka آبوشقه، آبوشقه — [abouchka] - Çağatay - *isim* - Babacık ma' nāsına - kadınların,

kocalarına hitâben kullandıkları ta' bîr; koca, zevc.

Bir yandın oğul gamm u şikenci

Bir yandın abuşka derd u renci

Nevāyî - Mecnûn u Leylî

Abuğ şabuğ أبوق صابوق — [abouk sabouk] Ğarb - itbā'-i elfāzdan - *müreккеب şıfat* -

Şaçma şapan. Aşılız ve boş sözler, mālāya' nî, hezeyân.

Ďarb-ı meşel:

Abuğ şabuğ söyler.

Abulcağ, Abuncağ أبولجاق، أبونجاق — Çağatay - *isim* - Bir dağın adı.

Abuncan Tağı'dın séni aşursam

Ulus görmes alıs yérde yaşursam

Şûfî Allāhyâr

Abunmak أبونمق [abounmak] — Kazan - *lāzım* - Ayak bir yére ilişmek, sürçmek.

bağınız - Abalanmak; sürtünmek; türtülmek.

Abundırmak; abunuşmak.

Abunğalamak - Ayak bir düziye sürçmek.

Oyalanmak bir paravanın cebri, qahrı üstge minmeçe

Cağlamak birle birdir hiç bir eyber ki abınmıça

Tuğay

¹⁹ TL Kitâb [atı yörügün yéme] abuşkalığın ayur

Abone آبونه — Ğarb - Fransızca: abonnement; abonné - Maḥdūd bir zamān içün yapılan ve bedeli evvelden vérilen alışvériş; bir ğazete ve risāle-i mevķūteye maḥdūd bir müddet içün, bedeli evvelce vérilmek üzere, müşteri yazılma.

Abone olmak ve yazılmak; abone defteri; abone bedeli...

Abi آبی — [aby] Қазан - *isim* - Ağabey muḥaffefi. *baķıñız* - Aba

- Ménim sebaķ okunuñ gire kelgen anlağan bir abim bolup işancım anardağına idi...

‘ Abdü’r-reşid Ramażānuf

Ap آپ — [ap] - Ğarb - mütāba‘ ātdan: [A] ile başlayan ba‘ zı şıfatların evvellerine gelir: apaçık; apāşikāre; apak; apañsız; apañsızın...

Ap آپ — Çağatay - mütāba‘ ātdan: Ta’kid ve mübālağa ifāde éder: apag; apak; apaķgine; apañsız...

Ap آپ — Āzeri - mütāba‘ ātdan: Apaçıl; apāşikār; aparı...

Ap, Ep آپ، پ — [ap, ép] - Қазан - mütāba‘ ātdan: Apak; appāk; [10]

Apaz; epez; apacı; apaçık; aparķ...

Apagam; appagam! - cānım! nāzeninim! güzelim!

- Ķargada öz balasın appagam, gerçide öz balasın yumşağam dib éte!...

Apa آپا — [apa] - Қазан - *isim* - Büyük kız kardeş, abla.

Selām bérdik apa! - Ķazaķların, kadınlar selām vérmeleri tarzı.

Her çeçek señlik, apañ, abzañ evseb turgan ağac

Sén ciday niçke avaz birle şayırı şandugac

Tuķay

Apara آپارا — [apara] - Қазан - *isim* - Mayalanmış hamur.

“Ķadimrek çüpre ornına müsta‘ mel nerse idi; baş yeki ķāmūr başı tesmiye kılnur idi.

Zor ķursaķlını - apara ķurşaķ - dérler idi.” [Lehçe-i Tatari]

Apatit آپاتیت — Ğarb - Fransızca: apatite - Ṭabī‘ī fosforiyyet keles.

Apartmand آپارتمان — Ğarb - Fransızca: appartement - Müte‘addid odaları ḥāvī bir veyā birkaç ‘ā’ileniñ iḳāmetine maḥşûş dā’ire.

Aparmak آپارماق — Āzerī - müte‘addī - Alup götürmek, aparmak.

Yāri dērler ki gider zākirine çora éde
Nüşdārūni evvelinden sora Sührāb aparar

Zākir

Apartmak - Apartmak, aldırmaq

Apardığ - Aparılmış.

Aparmak آپارماق — [aparmak] - Çağatay - *baķınız* - Aparmak - Āzerī

Aparmak آپارماق — [aparmak] - Ğarb - müte‘addī - *mehcūr* - Alup varmak, alup götürmek, kaçup kaçmak; çalup çarpmaq, aşırmaq, ğaşb étmek.

Biñ yıl ağla, umma fikir āb-rū daldarda
“Geçme nāmerd köprisinden ḳavī aparsun şu seni!”

‘İzzet Molla

Cf. *arménien* — ապրել = enlever, saisir; *sanscrit* — arb’et rab’ = Saisir; *Grec* — ἀπαυράω et ἀρπάξω = arracher, enlever; *latin* — eripere et capere = id.; *vieux-haut-allemand*-harpen = saisir, harponner, accrocher. Bedros Efendi Keresteciyan

Aparmak, Afarmak آفارماق، آپارماق — [aparmak] - Qazan - müte‘addī - *baķınız* - Aparmak - Ğarb.

Apaz آپاز — [apaz] - Ğarb - *isim* - Lisān-ı ḥalkda [hapaz] telaffuz edilir - Yumulmuş avuc; avuca şıgabilecek ḳadar şey.

Apazlamak - müte‘addī - Avucla almak; yelken, rûzgârı avuclayup şişirmek ve doldurmak; gemi bordadan esen ḥafif rûzgârla yavaş yavaş gitmek.

Apazlama - *taḥfîfî* - Geminiñ, bordadan esen ḥafif rûzgârla seyir étmesi; ḥafif yalpa.

Apansız, Apansızib — آپانسز، آپاكسزب، آپاكسزب — Ğarb - *baķıñız* - Ak; ap.

Apalak — آپالاق — [apalak] - Ğarb - *isim* - Kucaķta ve memedeki tombul ve iri çocuk.

Āptāb — آفتاب — [āptab] - Çaġatay - *isim* - Fārisi: Āftāb *muħarrefi* - Gün, güneş.

Apış, Apuş — آپیش، آپوش، آپیش — [apych] - Ğarb - *isim* - Buduñ iç tarafı: apış arası.

Dédi kavdıyla göçdi, bütün yazıyla kışım
Da‘ vācı gitdi Bursa’ya, yok ġayrı hiç işim
Yapışdı kaldı birbirine iki apışım
Çıkmazdan evvel, abo, aķız, yigirmi yaş dişim
On beş yaşında kendime bir oynaş arayım!

Vāşif

Apışaķ - *şifat* - Bacakları, hilķatte birbirinden açık olan, şabanı açık; *mecāzen* - Yorgun, dermānda; tenbel, ‘ātıl, üşengen.

Apışmaķ - *lāzım* - Bacaklarını ayırub ve apışı üzerine gelüb çevken yorgun hayvān gibi - yorulup kalmaķ; *mecāzen* - İşden yılmaķ; mużtar ve nāçār kalmaķ.

Ātiyi karanlık görivérmeķle apışdın!
Esbābı elin den ataraķ ye’s e yapışdın!

Mehmed ‘Ākif Beġ

Apışdırmaķ - *müte‘addi* - Yormaķ, tākatsız ve dermānda biraķmaķ; bildirmeķ, gözini korkutmaķ; şaşırtmaķ; gemiyi iki yandan bağlayup veya demirle muħkem kaşmaķ.
[lehçe]

Apışık - *isim* - Yorulup kalan ve kıyuŗuđını bacaklarının arasına şıkışdırup yılan hayvān.

Apmaķ — آپماق — [apmak] Uyġur - *müte‘addi* - Yapmaķ, işlemeķ; ev yapmaķ, inşā étmek.

Ağızdın ara ot ara suw çıkar

Birisi itigli birisi yıkar²⁰

Qutadgu Bilig [11]

Apokorya آپوقوريا — Ğarb - Rumca: αλογορά - *isim* - Et kesimi; karnaval.

Apul apul آپول آپول — [apoul apoul] - Ğarb - *zarf* - mütetābi‘ attan - Yağlı ve semiz kazlar gibi, iki tarafa şallanup yürüme: apul apul yürümek.

Apolet آپولت، اپولت — Ğarb - Fransızca: **épaulette** - *isim* - Rütbelerine işâret olmak üzere, zâbıtâların omuzlarına takdıkları düz ve saçaklı şey.

Apiko آپيقو — Ğarb - İtalyanca: **à picco** - *isim* ve *şifât* - Geminin demiri kaldırılacağı sırada, boş kalan kısmının toplanmasıyla, zincirin aldığı ‘amūdī važ‘ iyyet ve gerginlik; *mecāzen* - Hâzır, âmāde, müheyyâ; tetik, çālāk, eteği belinde.

Āt آت [āt] - ‘Arabca - *edāt* - İsimleri ve şifâtları cem‘ yapar: mevcūd - mevcūdāt; ma‘ lūm - ma‘ lūmāt; kâ’in - kâ’ināt; müsteşnī - müsteşniyāt; temennī - temenniyāt; te’lif - te’lifāt; istiqlā‘ - istiqlā‘ āt...

Şonlarında ‘alāmet-i te’nīs bulunan mü’enneş isimler cem‘ yapılacağı sırada bu ‘alāmet hâzıf olunur: ‘atebe - ‘atebāt; muḥaddere - muḥadderāt; zerre - zerrāt; ḥikāye - ḥikāyāt; şadaqa - şadaqāt; derece - derecāt...

Şonlarında tā-i te’nışden evvel [elif] bulunan kelimelerde cem‘ yapılacağı zamān, bu [elif]ler aşilları [vav] ise [vav]a münkalib olur: zāt - zevāt; berāt - berevāt; edāt - edevāt... aşilları [ye] ise [ye] ye münkalib olur: vefāt - vefeyāt; müteveffāt - müteveffeyāt...

At آت — [at] - Ğarb - *isim* - Üzerine binmek, yük taşımak ve araba çekmek gibi işlerde kullanılan hayvān.

baqınız. Aygır; iğdiş; kışrak; hergele; tay; beygir; külük; midilli, yava.

Ďarb-ı meşeller:

— Ata bakma tavına bak, içindeki cāna bak.

²⁰ TL Ağızdın ara ot ara sub çıkar / Birisi buzır ol birisi apar

- Ata binersen Allāh'ı, atdan inersen atı unutma.
- Ata binmeden ayaklarını sallıyor.
- Ata dost gibi bakup düşmān gibi binmelidir.
- Ata nal çakıldığını görmüş de kurbaga ayaklarını uzatmış.
- At yerine eşek bağladı.
- Atı zabt eden gemdir.
- At binicisini bilir.
- At bulunur meydān bulunmaz, meydān bulunur at bulunmaz.
- At tepir, kaṭır tepir, ara yerde eşek ölür.
- At çalındıktan sonra, aḥuruṅ kapısını kapar.
- Attan indi eṣeḡe bindi.

Fārisī – از آسب فرود آمدو بر خر نشست.

- Attan düşene tīmār, deveden düşene mezār.
- Atta duran var, duramayan var.
- Eğreti ata binen tiz iner.

‘ Aceb mi kaṭre-yi ārām étmese ebr-i bahār üzre
Binenler tiz nüzül eyler semend-i müste‘ār üzre

Nābī

- At şāhibine göre eṣer.
- At izi it izine karışdı.

Hakīm - bu taḡdīrce kabāḥat sende, öyle at izi it izine karışmış gargaşalıkta ne
gezersin?

Edhem Pertev Paşa - ‘Av‘ave

- At ölür meydān kalır; yiḡit ölür şān kalır.
- At ile arpayı büzüştürür.

- At ile eşek bir değil.
— At ile eşek yarışamaz.
— At ileñ, torba emānet; bizim dah daha ne var?
— Atla yola giden eşeğin vay hāline.
— Bir sürçen atın başı kesilmez.
‘Afv eyleyelim ki belki bilmez
Bir sürçen atın başı kesilmez.

Ġālib Dede - Hüsñ ü ‘Aşk

- At alan Üsküdar’ı geçdi.
Sinnim ki çil ü çehārı geçdi
Atı alan Üsküdar’ı geçdi

Žiyā Paşa

- Baħşış atın dişine bakılmaz.
— At arıklıkda, yiğit ġarīblikde.
— At ile ‘avrat yiğidin iqbāline.
— At beslenirken, kız istenirken.
— At ile ‘avrata inan olmaz.
— At başı beraber.
— At tırnağtan, insān kulağtan kapar dérler.
— At görür akşar, şu görür şuşar.
— At yiğidin yoldaşı.
— At yürümekle yol alır; kibār vérmekle ün alır.
— Atın ölüsü, beygiriñ dirisi.
— Atın ölümü arpadan olsun.
— Atın yüğrük ise bin de kaç
— Ata arpa, yiğide pilav.

— Ata k am ı, e e e  ılbur. [12]

— At ile , it ile  bize ne?

— Yek at, yek mızrak.

— At bineni , kılı  ku ananı .

Binek, cenk,  o u, yedek.. atı

At pazarı; at balı ı; at tım arı; at s r si; at s r cisi; at sine i; at  akımı; at  uyru ı; at yelesi; at meyd nı; at yarışı; at y r y  i; at  onı; at u a ı; at kestanesi; at s l  i...

At ba ı beraber - *mec zen* - Ya  ya a; m s v , mu  dil, seyy n.

F ris  -   n n-ber-  n n.

H kim  ehr-i  it  ile gid p m h-ı  iy m

Geldi nevr z ile at ba ı ber ber bayram

Ye i ehirli   Avn 

At ba ı ber ber   ara  u b de s r ls n

Donsun  o u meyd nına meyd n-ı  ar b t

 abr    kir

A supposer que ce mot turc repr sente la racine du verbe atlamak, il y aurait lieu de le rapprocher du sanscrit-*atya*, qui signifie “marcheur” “cheval” (de *at*, *ata mi* = marcher d’une fa on continue); il en est de m me de cet autre mot sanscrit-*kranta* = cheval, participe pr sent du verbe *kram* = marcher. Bedros Efendi Keresteciyan

At s rmek; At  aldırma ; atı d rt nala  aldırma ; ata dizgin  tmek; at  alma ; at  o turma ...

Nedem   azim eyley p meyd ne, at  alsaydı k ff re

 anaydın ber -i   tıfdır, elinde t  -i berr n 

Hemdem 

Attan in p e e e binmek - *mec zen* - Daha iyi bir  eyden, daha fen  bir  ey’i i tiy r  tmek; a a ılama , tedenn  ve tenezz l  tmek.

S lik-i r h  a  a ma lab d ny -y  den 

Evc-i a  l  iken al a a inmek gibidir

Mesned ‘azzeni vérmek feleğın manşıbına
Atdan inüb meşelâ işeğe binmek gibidir!

Rûhî

At oynatmak - Atı koşturup üzerinde hüner göstermek, cündilik étmek.

Haşm-ı bed kişi oyunda ruhberuh şeh-mât éder
Cenkde at oynadır ferzâne bir iz yok mıdır?

Hâfız Paşa

Düşmeni mât étmeğe ferzâneym ben dér iden
Haşma karşı şimdi at oynatmağa yer yok mıdır?

Sultân Murâd - Hâfız Paşa’ya Cevâb

Atlı - Ata binmiş, süvârî; süvârî ‘askeri, sipâhî.

Maşraf aħura oldukça zebûn
Yorılır atlu yayadan efzûn

Nâbî - Hayriyye

Đarb-ı meşeller:

- Atlı ‘ases;
- Atlıya sâ‘at olmaz.
- Atlıyı atdan indirir.

Atlı qarınca - Bir nev‘iri qarınca.

Atlı qaraca - Bayramlarda çocukları üzerine bindirüp döndürdükleri ağaçtan at.

Atlı ‘ases - Eskiden at üzerine dolaşup kol gezen zâbıta me’mûrî; - *mecâzen* - Hiçbir yerde durup eğlenmeyen, serserî, der-be-der.

Atlamak; atılmak - *lâzım* - At gibi kalkup sıçramak ve fırlamak; sıçrayup bir yerin ötesine geçmek; uzağa sıçramak; düşmân üzerine şaldırmak, şavlet ve hücum étmek; dereden, hendekden ve bir mâni‘adan karşıya geçmek; çukura uçmak; okurken dikkâtsizlikle bir yeri geçmek; *mecâzen* - Aldanmak, kapılmak.

Adım atlamak; Adım atlamaca..

Atlama - *müte‘addī* - Şıçradup öte tarafa geçirmek; aşırmaq; hastalığı şavmaq, sağalmak; tehlikeden kurtulmaq; aldatmaq.

Atlamak - *lāzım* - Ata binmek, süvār olmak;

Çalışur bir tarīk ile seferden kalmağa herkes
Kānī bir atlañur gider ġazāya fī sebīlī’llāh?

Veysī

- At gibi şıçramak, şāhlanmaq; At şāhibi olmak, ata binüp kibār ve zengīn olmak.

Atlandırmaq - *müte‘addī* - Ata bindirmek; ata bindirüp yola çıkarmak.

Atlambac - *isim* - Çocukların atlama oyunu.

Atlangıc - *isim* - Bir dereyi geçmek için dizilen taşlar.

Atlama; Atlayış - *taḥfīfī* ve *nev‘ī* - Şıçrama, atlayup öte tarafa geçme;

Yarın ümīd édiyorlar ki, bir genişçe adım,
Bir atlayış, -ne diyorlardı pek de anlamadım,- ḡayātı kurtaracak;
Beşer, bu şimdi mu‘azzeb sürüklenen meflūc,
Adım adım édecek zirve-i ḡalāşa ‘urūc...

Tevfīk Fikret

- *mecāzen* - Unutma, nisyān, zūhūl.

Atlama taşı - Çamurlu bir yolda, bir kaldırımından karşıya atlayup geçmek için konulan büyük taş.

At آ — [at] Āzerī - *isim* - At. [13]

Atı atıñ yanına bağlasan, ḡān görüp déyer: birini bağışlamana!

At ile ‘avratda tapılmaz vefā
Yaḡşi meşeldir déyüb ata baba
Yekce eli eğri, uzun dil yava
Bit bireli, sirkeli hem bi-ḡayā
Bis bu başı daşlı kişi démesin
Eylemesin şığa, hem oyalanmasın!

‘Alī Rāzī

Atlı, atlu - Atlı, süvārī.

- O yanı çeper, bu yanı çeper, içinde atlu çapar. Bilmece

Atlanmak - *lāzım* - Ata binmek, atlanmak, süvār olmak.

At salmak; at çapmak; at oynadmak; at kovmak...

At oynamak - Çocukların oyunu.

At başı salmak - *mecāzen* - Söze karışmak.

At آت — [at] - Çağatay - *isim* - At.

Darb-ı meşeller:

— Yahşi atğa bir kāmçı; yaman atğa ming kāmçı.

— At arıklıkta, yiğit ġariblikte.

— At minmegen at minse çapa çapa oturur, ton giymegen ton giyse kağa kağa tüzdürür.

Atlıġ, Atlık - Atlı, süvārī.

Anda atlıġğa had yok érdi pedīd

Şadğa hem ‘aded yok érdi pedīd

Nevāyī - Seb‘ a-i Seyyāre

Atlanmak - *lāzım* - Ata binmek, atlanmak, süvār olmak; yola düşmek, sefere eşmek; şaldırmak, hücüm etmek, atılmak.

Darb-ı meşel:

Türkmen atlanganda atasını tanımayıdur.

Atlandurmak - *müte‘addī* - Ata bindirmek, süvār etmek.

Atlanur ayaġı - *isim* - Ata binilüp yola çıkılacağı zamān içilen şarāp.

Atlanılmak - *mechūl* - Ata binilmek.

- Şa‘bān ayıda, āf-tāb dolu bir ceydā idi, kim Kābil’din Hindūstān ‘azīmeti bile atlanıldı...

Bābūr-nāme

Atmak - *müte‘addī* - Atmak, fırlatmak; elinden yere bırakmak.

Tanın atmak - Tanı yeri ağarmak, şabâh olmak.

Atışmak - *müşâreket* - Birbirine atmak, atışmak.

Atışlıg - kıyâsî - Atıcı, mâhir nişâncı.

Atar tutar - *mürekkeb şıfât* - Atar tutar; *mecâzen* - Hâdîd, şedîd, mütehevvir.

Atmaca - *isim* - Şikâr üzerine atılır kuş, atmaca.

Atlamak - *lâzım* - Atlamak, sıçramak; şuraya buraya koşmak, seğirtmek; atılmak, saldırmak, hücum etmek.

Atım - *isim* - Adım, haıve.

Atım atmak - *mürekkeb lâzım* - Adım atmak, yürümek.

Atım - *isim* - Tüfek veyâ okun atılması, atım; bir kurşun veyâ okun gittiğı mesâfe.

- Kurgandın deryâ bir ok atımı bolğay...

Bâbü-r-nâme

Atgülamak, Atkûlamak - *müte‘addī* - Atmak - ; Atup vurmak; kurşun ve ok atmak; saldırmak, üzerine atılmak, hücum ve şavlet etmek.

- Atkûlab kıla yürür érdi, birisi ok birlen ağzımğa urdı...

- Bizge çapқан yavni atgûladı...

Ebü'l-gâzî - Şecere-i Türkî

Atgûlanmak - *lâzım* - Atılmak, saldırmak; müdâhale ve ta‘ arruz etmek, şataşmak.

- Toqtamış Hân'ının üstige atgûlandı, barıb idil suyunı boyunda Toqtamış Hân birlen uruştılar...

Ebü'l-gâzî - Şecere-i Türkî

Atgûlaşmak - *müşâreket* - Birbirine saldırmak, muhâceme etmek; döğüşmek, vuruşmak.

- Her günde bizniñ aşlıkçı ve alarnıñ aşlıkısı atgûlaşurlar idi...

Bâbü-r-nâme

Atgulaş - *isim* - Muhāceme, şavlet, atılma, atılış; ta‘arruż, müdāhele; döğüş, muḍārebe.

Atguçı - *müştaḳḳ* - Atıcı, nişāncı; muḥārib, cengāver.

- Muhammed kulu Sulṭān Yavğa Bahādur atgucu toğuşlı yaḥşi yiğit érdi...

Ebü'l-gāzī - Şecere-i Türkī

At, Aṭ آت، آط — **[at]** - Qazan - *isim* - At. *baḳıñız* - Aṭ.

Ḍarb-ı meşeller:

— Yavaş atın tibuy ḳaṭı bolur.

— At ḳabadıb it ḳaba, it ḳabadıb bit ḳapa.

— At tübinde buzav izlemek.

At ṭonları: doru; ḳabtar; gök; temur gök; cıran; börli; ḳara; ala... ḳabḳun, yurtak, güçli... at.

At abzarı - *mürekkab isim* - At aḥurı.

At ḳozalağı - Bir ot adı.

At ḳuyruğı - Bir ot adı.

At ḳaravaçı - Ata baḳan adam, seyis, at uşağı.

At öğretmek - *mürekkab müte‘addī* - Atı ta‘līm étmek. [14]

Atlı, aṭlı - *ḳıyāsī* - Süvār, süvārī, atlı.

Atlı ‘asker - *tavşīfī* - Süvārī ‘asker, sipāhī.

Atlı ṭonlı - *mürekkab şıfat - mecāzen* - Hāl u vaḳti yerinde, zengin.

atğa atlanmak; atğa atlanup barmaq; atğa atlanup yürümek..

At ḳaduru - At ḳoşdurma, ılğar, türktāz.

Atlanmak, Aṭlanmak - Ata binmek, atlanmak, süvār olmak; rüküb étmek.

- Bir o ‘ömründe eşekge atlanganı yok iken atıñ düldülden artuğdır déme!...

‘ Abdü’l-kayyūm Molla ‘ Abdü’n-nāşroğlı

Çü gör tiz! Eyde başla ey ciyavlı* ‘ asker atlargā

Āşaq! Ey atlı ‘ asker sin de tiz bol! Aţlan atlargā

Tuğay

Muntazırlar lā-mekānlar, bar melā’ikler saña

‘ Arş-ı a‘ lā kēldi atlansañ ayağının astına!

Tuğay

Atlandırmak - *müte‘addī* - Atlandırmak, irkāb étmek, bindirmek.

Atlanışmak, Atlanuşmak - *müşāreket* - Birbiri üzerine atlamak; at gibi şıçrayup binmek.

Atlamak, Aţlamak - *lāzım* - Atlamak, şıçramak; adımlamak.

Atlatmak, Aţlatmak - *müte‘addī* - Atlatmak, şıçratmak.

Atlam, Aţlam - *isim* - Adım, haţve. *baķıñız* - Adum, atum.

Atlamalamak - *müte‘addī* - Atlam ya‘ nī adımla ölçmek, adımlamak.

At آت — [at] - Çağatay - *isim* - Ad, isim; *mecāzen* - Şöhret, üñ, şīt.

Çün perī hūr érür atıñ bigim

Sür‘ at içre deyü érür atıñ gibim

Her hadengi kim ulus andın kaçar

Nātüvān cismim sārī atıñ bigim

Nevāyī - Ferhād ü Şirīn

Bu gülşen içre ki yoktur beķā, gülinde şebāt

‘ Aceb sa‘ ādet érür çıkşa yahşılık bile at

Nevāyī

Dédim yahşıraķ bāde ol zühd din

Ki kılğay kişi şöhet u at üçün

Nevāyī - Tercī‘ -i Bend

Mini at anlamakdın ‘aşk étib yat
Min andın yat ve mindin yat olub at

Nevāyī - Ferhād ü Şīrīn

Derd yüreğinde ot bolur
Söz bu cihānda at bolur

Maḥdumkūlī

Atı bolğay - *mürekkeb şifāt* - İyilik veyā fenālīkla ad kazanan meşhūr, nām-dār, adlı.

At kıymak - *müte‘addī* - Ad kımak, isim vérmek, tesmiye étmek.

At kıyulmak - *mechūl* - Ad vérmek.

- Bular arasında öziğe kalender at kıyğan mel‘ūn, adımılıkdın mağbūn ve deyü ve şeytān alıyda maṭ‘ūn...

Nevāyī - Maḥbūbu’l-Ḳulūb

Ataş [at - taş] - *kıyāsī* - Adaş, hem-nām.

baķıñız - Taş - *edāt*

Atsız - *kıyāsī* - Adsız, adı olmayan - *ism-i ḥāş*; bir ‘ā’ileniñ ad almayup tālī‘ni denemek içün, başka bir ‘ā’ileye intisāb étmek emeliyle, serseri ve kızak kızıp dolaşan evlādı.

Atsızlar ḥaķķında birçok esāṭīr vardır, ki bunlardan birtakımlarınıñ Türk tārīhinde naşıl mühim vaķ‘alar tutmuş olduklarını bildirir. Bir ad almak ve büyük bir ‘ā’ileye intisāb étmek içün Part ve Fars padişahlarına, Çin fağfurlarına, soğdyāne ḥanlarına ve Bağdād ḥalīfelerine mürāca‘at éden atsızlar vardır. Timurlenk de bir atsız idi. Timucin’iñ, Cengiz ‘unvānını almadan evvel, Kereyit ḥanlarına deḥāletle bu ‘ā’ileye kıbūl édilmesini istediği muḥaķķaķdır. Selçuķ ve Osmānlı ḥükümetlerini de Türk atsızları te’sīs étmişlerdi. [Lionķahun] Fergana ḥükümet-i mevrūsesinden maḥrūm olduķdan sonra, Sulṭān Bābūr de bir atsız gibi kızaklığa düşmüşdi. “ekşer kızaklıklarda ve fetretlerde seniñ bile ayırdılar...” Sözlerinden, vālidesi Kıtulūķ Nigār Ḥānımıñ da kendisiyle beraber kızıp dolaşdığı anlaşılır. Sūriyye’de, İrān’da, Anadolu’da, ‘Arāf’da Çin’de ve Mısıır’da Türk atsızları büyük mevķi‘ler tutmuşlar ve birçok ḥükümetler devirüb meydāna getirmişlerdi.

Atsız Ḥan - *ism-i ḥāş* - Ḥ^varezm padişahlarından Tatar ḥanıñ büyük oğlu.

Atamak - *müte‘addī* - Ad kımak - isim vermek.

Atanmak - *lāzım* - Ad almak - adlanmak.

Atkımak - *müte‘addī* - Bir adama, istihzā maşıadıyla, ad kımak; fenālıkla adını çıkmak; ad vermek.

Atlıđ, Atlık - *kıyāsī* - Adlı, nām-dār, meşhūr, ünlü.

Min ki bezl ü sehāda atlıđ min

Bolsa yüz munca hem o yatlıđ min

Nevāyī - Seb‘ a-i Seyyāre

Atık - *baķıyız* - Atlıđ

Atıkmak - *müte‘addī, lāzım* - Ad vermek; ad kızmanak, istihār etmek, ü almak; adaqlamak, nām-zed etmek.

Atamak - *baķıyız* - Atamak

Atalmak; Atıđmak - *baķıyız* - Atanmak; atıkmak

Ataldı biri Mısıır u Bağdad’ğa

Yazıldı biri melek Nevşād’ğa

Nevāyī - Sedd-i İskenderī [15]

Bināğa gerçe her kim bolsa bānī

Atarlar bānī ismi birle anı

Nevāyī - Bedāyī‘ ü’l-Bidāye

At آ — [at] Kızan - *isim* - Ad, isim.

Nāmüssuzluk bilen atı çıđanca canı çıksun!..

At kutarmak; at kıldırmak; at çıkmak; at kılmak; at kımak...

- Artıđda yahşı at kıldırır uçun ıraşı, adam balası ölse de, yahşiligi ölmey mengü kıalur...

Til Yarışı

Atamak - *müte‘addī* - Ad kıymak, ad vermek; adamak, ‘ahd u nezir etmek; vaşıyyet etmek.

Atalmak, Atanmak, Ataklanmak - *lāzım* - Adlanmak, adalmak, meşhūr ve nām-dār olmak.

Ataklı - *kıyasī* - Adlı, meşhūr ve nām-dār.

Atsız - *isim* - Nezle; ısıtma. *baķıñız* - Çağatay

baķıñız - Tamav bizgek

Atsız tüşgen - Nezle oldu.

Atsız barmaq - Küçük parmağın yanındaki parmaq.

At آ — [at] Uyğur - *isim, mecāzen* - Üñ, ses, şöhet; da‘ vet, çağırma.

Bayat atı birle sözüğ başladım

Törütgen, igidgen, keçürgen idim²¹

Qutadgu Bilig

- Manıñ atımnı ayıtğan tin soñra sanıñ ātıñnı atıķaylar...

Mi‘ rācnāme

Şāh tadı bartur uluğ şöhetim

Ġaznī’de Mahmūd atarlar atım

Mağzen Mīr Hāydar

Atanmak - *lāzım* - Adlanmak.

Bu ay toldı devlet atanur köni

Vezīrlık yéringe tutar kör munı²²

Qutadgu Bilig

Özi bilgen ‘ilmni her kez kim érse bilmedi

Hem ‘ibādet kılğanını iki ‘ālem tanıñlayor

Oldı tizildi tamuğğa girdi çıķdı yine

Ucmağ içre girdi qaldı bugün andanıklayor

²¹ TL Bayat atı birle sözge başlatım / Törütgen, yigitgen, keçürgen idim

²² TL atanır: KB atanur; TL yéringe: KB yéringe

- Atı Ahnūh érdi anuñ pīške ders ayǵan üçün İdrīs atandı özi hayyātılık tesbīh éver

Rabǵūzī

Atlık - *қыyasī* - Adlı, isimli.

- İmām Beǵavī rahmetu'llahi ʿaleyh Meşābih atlık kitābında bu hadīşni keltürmiş tutur...

Miʿ rācnāme

Atuk - *қыyasī* - Adlı, ünlü, nāmdār, meşhūr.

Ey atuk küt!

Ataş - *қыyasī* - [at – tāş] Adaş, hem-nām; dost, yār; arқадаş.

Er atta öñin beg kişisinde taş
Қатılғу kişiler bu ol ay қadaş²³

Қутадғу Билиг

Bu ay toldı özke kör itti işig
Adaş tutdı anda bir atlıǵ kişig²⁴

Қутадғу Билиг

Ataşlık - *isim* - Dostluq, yārī; arқаdaşlıq, refākat.

Ataq - Adaq, nezr.

baқıǵız - Ayumaq, ayıtmak, aykucı

Yaқut - Et - Étmek, démek, söylemek . (?)

Etit - Naql u hikāye étmek.

Etin - Kendini bildirmek.

Çaǵatay - Aytmaq; aykamaq; aykaq; aytım; at; atıq; atıqmaq; adaq.

Āzerī - Ad; adlamaq; adaq; adaklı; adaş [ad - daş]

baқıǵız - Çaǵatay - Taş

baқıǵız - Āzerī - Daş

²³ TL Er atda ögin rek kişisindin taş / Қатılғу kişiler bular ey атаş

²⁴ TL Bu ay toldı kör özge étti işin / Атаş tuttı anda bir atlıқ kişin

Çuvaş - Ayt - Démek, étmek, söylemek.

Yat - Ad, *isim*.

Koybal - At - Ad.

Adaş - Dost.

Adıryen, Adarben - Ad koymak.

Altay - Aayt - Étmek, söylemek.

Aayttır - Söylettirmek, kendinden bahs ettirmek.

Ata اُت — [**ata**] Çağatay - *isim* - Ata, baba; *mecāzen* - İhtiyār; baba yerinde ve şāyān hürmet adam.

- Türk halkı ‘azîz kişilerini ata dér: meşel Hâkîm Ata ve Seyyid Ata

Ebü’l-gāzî - Şecere-i Türkî

Darb-ı meşel:

Atlangan atasın bilmes.

Ata böri - *tavşîfi* - Kocamış kurt.

Atakaz - Babakaz.

Atalığ, Atalık, Atağlık - *isim* - Atalık, babalık, übüvvet; baba yerinde olan adam, babalık; mürebbi, atabeg. Ahâliniñ ‘arz ve dâdını istimâ‘ ederek pâdişâha teblîğ ve ‘arz étmeğe ve babalık şıfatıyla müşfikâne hâl u keyfiyyetlerinden âgâh ve haberdâr olmağa me’mûrdur. [Şeyh Süleyman Efendi]

- Uyğur Qurban Hacıniñ oğlı minin atalıkım érdi..

Ebü’l-gāzî - Şecere-i Türkî [16]

Ata اُت — [**ata**] Ğarb - *isim* - Baba, peder; baba yerinde olan ihtiyār ve şāyān hürmet adam; büyük baba, dede, cedd; Kazan Türkçesinde [ata] baba ve [baba] ata birinde kullanılır.

Ay u gündür hüsniñde cemâlün ‘âcizi

Güiyâ atan meh-i tâbândur atan âf-tâb

Fuzûlî

- Baba yerine geçen adam, babalık: kayın ata

Atalar - Ābā', ecdād.

Atalar sözi - Ecdāddan naql u rivāyet edilen sözler ve öğüdler; durūb-ı emşāl.

Ḍarb-ı meşeller:

— Atalar sözünü tutmayanı yābāna atarlar.

— Atalar şan' atı oğlana mīrāşdır.

— Atalar sözi Qur'an'a girmez ammā Qur'an yanınca lūk lūk yalışır.

— Atalara at kaldı démişler, kula idi ola démiş; at uçdı démişler, doru idi ola démiş!

— Atalara babam öldi démişler, iş başına düşmüş démiş; anam öldi demişler, öksüz olamazsın demiş.

Atalık - *isim* - Ata hal vu şıfatı, babalık; haqq-ı übüvvet, babalık haqqı; babanın evlādına karşı duyduğu maḥabbet.

Atabeg - *isim, ism-i ḥaş* - “Bā-yi muvaḥḥide ile çekavek vezninde görüp gözedici ve edeb ve iz'ān öğretici nigeḥ-dārında ve edeb-āmūzunda ma'nāsına. Ḥāliyā iştilāhımızda lala ta'bir olunan şahısdır, ki çocukların hıfz u terbiyelerine mu'ayyendir.”

[Tercüme-i Burhān-ı Qāṭı']

baqıñız. Çağatay

بايتىمى چو مصطفىا ميساز

چهكنى جبرئيل آتابك نست

Ḥākānī

Ata آتا — [ata] - Uyğur - *isim* - Baba, peder. *baqıñız* - Atayık. 'ilm ataları

Negü kıldı ödlele atañda kedin

Sewinçmü bérür ya saqınç qadğudın²⁵

Qutadgu Bilig

²⁵ TL Netek kıldı özlük atañdın qatın / Sevinçmü berir ya saqınç qatğudın

Hemdemı u hem nefsi barı ‘ aşk
Hem atası ve hem anası barı ‘ aşk

Maḥzen Mîr Ḥaydar

Atalık - *isim* - Babalık, babalık ḥakk ve şıfatı.

Ataṇ öldi erse ata men saṇa
Atalık kılayın oḡul bol maṇa²⁶

Ḳutadgu Bilig

Çağatay - Ata; atalık

Açı, acı [Luğat-ı Faḫlu’llah Ḥan] - Baba.

Séziksiz bir öḡ sen ay meṇü açu
Ḳatılmaz, ḡarılmaz saḡışḡa saçu²⁷

Ḳutadgu Bilig

Çuvaş - Aba - ana, vālide.

Oba - Atnı.

baḡıñız - Atayık

Ḳoybal - Ada - baba; baba ḡardaşı. ‘ amuca; ḡala.

Ata, Atay آتا، آتای [ata, ataı] - Ḳazan - *isim* - baba, peder.

Atakay - *baḡıñız* - Ata, atay

Ḳayın ata; ögey ata..

Evvel millet adamları üçün millet atası idi...

Bāmı éden ataylarıṇ kūn tūn ‘ azāb çıḡganun
Allāḡ kimler cebir kılub, ağır coklıḡa çıḡganun

Ḳarîfü’l-Beşîrî

Evvel miz gelelerinde işleb ekmek tuz getirdiṇ; bizniṇ şartın köp avarlarını cilgeṇe
götürüb bizni kişi éterge tıruşduṇ. İrtük kıyaş çıḡḡançı nemli yüküṇ ḡaldırub, gice
ḡaranḡu tüvenge çaḡılı, il arasında kişi kebek gün görsünler deyib, bazarda aluş bérış

²⁶ TL Ataṇ öldi érse ata men saṇḡa / Atalık kılayın oḡul bol maṇḡa

²⁷ TL Kesiksiz bir öḡ sen ey meṇi açı / Ḳatılmas, ḡarılmas saḡışḡa güci

şartın katıg şuvaqlarda, dır dır tönub, katub yorduñ. Yaşımız onğa başdıqda, abzayğa sebķ oğurğa bérđiñ. Calğavalıķ kılmayınca gün tün işleb şoķa şoķalab, igen çaçub, peçen çabub bolsa da baylıķ çevüb bizge bölek étđiñ. Bizni, yaman gözden, uşal kuldın şaklab kanat astıñda aşradıñ. Bizden bu yağşılıqlarıñğa karşı tülerlik hāl yoğdur; seni Tañrı yarlıķab aķ yüzli kılsun!..

Til Yarışı [17]

Atalıķ - *isim* - Babalıķ.

Atalı - *ķıyāsı* - Babalı.

Atalı oğullı; atalı analı.

- Ğayvanlarıñ erkeklerine de [ata] denilir:

Ata ayu; ata koyan; ata gögerçin; ata şandugac; ata ördek; ata kaz; ata gurka...

Ataç - *baķıñız* .. Eteç

Ata at - *isim* - Ayğır. *baķıñız* - Ayğır.

Ata آء آء — [ata] - Āzeri - *isim* - Ata, baba. Ata, vezin zarüretiyle şi' rde kullanılır.

Darb-ı meşeller:

- Ata olmayan ata kadrin bilmez.
- Ata oğula bağ kıydı, oğul ataya salkım kıymadı.
- Ata malı olan yerde özün kazandığın ħarāmdır...

“Molla Naşru'd-din” den

Teşni' oğuna olub nişāne

Bizār ola andan ata ana

Fuzūli

Cem' olub bir yerde Īrān ve Tūrān

Eylerler atañ évin vīrān

Mecid Ğanizāde

Atasınıñ düşüb öpdü ayakın

Öpüb ma' mül édüb ħidmet siyāķın

Atalar - Atalar, ecdād, babalar.

Atalar sözi - Atalar sözi, đurüb-ı emsāl ve cümel-i hikmetiyye.

- Atalar sözidür, ki başına gelen başmağcı olar...

“Molla Naşru’d-din” den

Atalık - isim - Ata *hāl u şıfatı*, atalık, babalık.

Etmişsin ifā atalık mihrini
Çekmişsin evlādının fikrini
‘Ömrümün olsa görerek behrini
Onda ki onlar uyacak sirâte
Habsde meşğul olacak işrete
Fahır éderek bizde bütün millete
Kim ne diyor bizde olan gayrete
Ey bâreka’llâh bu güzel niyyete!

Şâbir

Atabék, Atabékiyye - *bağınız* - Çağatay.

Ataşmak آتاشماق — [ataşmak] – Çağatay - *bağınız* - Adaşmak

Ataşmak, Atışmak آتاشماق، آتیشماق —Türkmence - *müte‘addî* - Şarkı söylemek, teganni etmek; görüşmek, konuşmak.

Ateşe آتاشه — Fransızca: **attaché** - isim - Bir sefârete tâbi‘ ba‘z me’mürlara vérilen ‘unvân, sefâret ma‘iyyet me’mûrı.

Ateşe naval - attaché naval - Sefâret ma‘iyyetine me’mûr bahriyye zâbıtı.

Ateşe militer - attaché militaire - Sefâretin ‘askerî me’mûrı.

Atağ آتاغ — [atag] - Çağatay - isim - Adak, nezir; va‘d, ‘ahd.

bağınız - Adağ, adak

Atağlık, Ataklık - *kıyāsî* - Adaklı, nâm-zed; mev‘ūd, ma‘hūd.

Mihr-i zülfiğa könlü bağılıđ idi

Güiyā bu aᅇa atalıđ idi

Nevāyī - Seb‘a-i Seyyāre

Atađlamak - *müte‘addī* - Adamađ, nezr etmek; adađlamak, nām-zed etmek; tevkīl etmek.

Atađlanmak - *lāzım* - Adađlanmak, adađlı ve nām-zed olmak.

Atađ آتاق — [atak] - Uyğur - *isim* - Ayak; bacak.

Tört ayaklık - Dört ayaklı, çār-pā.

Atakun - Ayakta, ayak üzerinde, qā’im.

Atakun öri turmak - Ayakta durmak, qā’im olmak.

Köni bol könilik öze qıl törü

Uzun turğa beglik adađın öri²⁸

Qutadgu Bilig

Adađı [Qalaprut] - Ayak.

Yaqtut - Atađ - Ayak; bacak; dayaq, destek.

Atılla - Ayak atmaq, yürümeđ; adımlamađ.

Altay - Ayak - Ayak.

Alta - Adım atmaq, yürümeđ.

Altam - Adım, haıve.

Çağatay - Ayak; atım.

Çuvaş - Oda - Adımlamađ.

Ot - Gitmek, yürümeđ.

Ora - Ayak.

Oralan - Ayakta durmaq.

Qoybal - Azak - ayak.

²⁸ TL Uzun turğa beglik atakun öri

Atake آتاكه، آتاكه — [ataghé] - Çağatay - *isim* - Baba karadaşı, lala, atabek, mürebbî; sūd baba.

Atika - *baķınız* - Atake - *baķınız* - Atabék [18]

- Andak havādiş yozlandı, kim yolda ol kız, bir atake ve bir havāce sarāy bile kaldı...
Nevāyî - Tevārîh-i Mülūk

- Şeyhimniñ h^vāher-zādesidür kim ‘ Abde’l-Rezzāk atakeniñ oğlı bolğay...

- İtdi zāhir bolubdur, şeyh Bāyazıd atakeniñ nebiresidür...

Nevāyî - Mecālisü’n-nefāis

Atakelik - *isim* - Hükümet, riyāset; derebeylik.

- Mîr hîred Hendal’niñ atakeligige yükündürüldi...

Bābür-nāme

Atala, Atalama آتالا، آتالا — [atala, atalama] - Çağatay - *isim* - Bulamaç.

Faķr içredür selāṭiñ kandin ṭa‘ āmıdın hūb

Ehl-i himemge tuzsuz omac ile atala

Mūnis H^varezmi

Atav آتاو — [atav] - Kazan - *isim* - Ada.

Yarım atav - *murekkeb isim* - yarım ada, şibh-i cezāre.

Āteş آتش — [ātich] - Fārisî - *isim* - Ġarb Türkçesinde tāniñ fethiyle telaffuz edilir. -

Odun ve kömür gibi şeyleriñ yanmasından hāşıl olan sıcaklık ve aydınlık, ot, nār;

Gül āteş, gülbün āteş, gülşen āteş, cūybār āteş

Semender-ṭıynetān-ı ‘ aşķa besdir lālezār āteş

Ġālib Dede

Libās āteş, ten āteş, ustuhān āteş, nefis āteş

Semender-veş vucūdum mürğ-i āteş havārdır sensiz

Zārî

Āteş-i firķat; āteş-i ḥasret; āteş-i fesād; āteş-i fitne; āteş-i celādet; āteş-i ‘ aşķ; āteş-i kahr u sitem; āteş-i ġayret; āteş-i ḥamiyyet...

Dérım kim gelüp yādına fırkatım
Anı yakmasun âteş-i asretim

‘ İzzet Molla

Sen muhriğ-i fitendiğ
Ey âteş-i celâdet
Söndüğ nihâyet ammâ
Berğ oldu her şerâriğ

‘ Abdü’l-hağ Hâmid Beğ

‘ Ömrüm ki yandı âteş-i aşğa bu âna dek
Sevdâ yolunda isterim olsun bütün tebâh

Recâizâde Ekrem

- *mecâzen* - Nûr, yalığ; revnağ, parlaklık; iddet, şiddet; revâc, sürüm; şiddet-i ‘ aşğ ve muhabbet...

Âteş-efşân, Âteş-feşân - *mürekkebe sıfat* - Âteş saçan; *mecâzen* - Hâdîd, ğazûb, âteş püsküren.

bağınız: Efşân, feşân

صبا ازکوی لیلی گروزد بر تربت مجنون

کند آتش فشان چون شمع مغز استخوانش

‘ Urfî

Küh âteş-efşân - *mürekkebe isim* - Yanar dağ, volğan, birkân.

Âteş-efrûz, Âteş-furûz - *mürekkebe sıfat* - parlâtıcı; yakıcı, muhriğ.

bağınız: Efrûz, furûz

Ger mizâc-ı âba vërse hıfz u ‘ adli terbiyet
Kûre-i âteş-furûz olurdu biğ yıl bir ubâb!

Nef î

Âteş-engîz - *mecâzen* - Müheyyic, mü’eşşir. *bağınız:* Engîz.

Âteş-bâr - *mürekkebe sıfat* - [bârîden - yağmak; yağmur gibi düşmek ve dökölmek]
Âteş yağdırıcı; *mecâzen* - Mü’eşşir, muhriğ.

Görüp bünyân-ı mülkü münkariz zulm ü denâ'etden
Büyük bir nevha kopdı kalb-i âteş-bâr-ı milletden

Kemâlzâde Ekrem Beğ

‘Ukûs-ı vech-i mağrîble olur bir düzâh-ı nevvâr
Gezer maķberleri zulmet-nümâ eşgâl-i âteş-bâr

Kemâlzâde Ekrem Beğ

Âteş-bâz - *mürekkab şıfat* - Âteş oyunları yapan.

Âteş-bâzî - *mürekkab isim* - Eski hârblerde barut ve âteşle yapılan ba‘z şanâyî‘ ve
hiyel, âteşbâzlık.

- Neşâra devletleri gördiler, ki ‘Osmânî bu ‘asker ile bütün Frengistan’ı zabt edecek,
hemân tanzîm-i ‘askere başladılar; ve âteş-bâzlık ‘ilminde ve ‘asker a‘mâlinde ve
hiyel-i hârbîyye ihdâsında mebâlîge eylediler...

Ğoca Sekbân Başı

Âteş-i bahâr - *mürekkab isim* - *mecâzen* - Bahar mevsiminin kuvvet u revnâķı; gül
veya lâle.

Âteş-i bî-bâd - *mecâzen* - Şarâb; zulm, ğadr, te‘addî.

Âteş-i bî-dâd - *mecâzen* - Revâc-ı zulm u ‘udvân.

Âteş-i bî-dûd - *mecâzen* - Güneş; hiddet; ğazab, şarâb; âteş-pâre - âteş parçası;
kıvılcım; şerâre;

می کنم از سینه بیرون این دل غم خواره را

چند بتوان در گر بیان داشت آتشیاره را

Şâ’ib

- *mecâzen* - Hâşârı, yaramaz, afacan, ele âvûca şıgmaz; fa‘‘âl, cevval. [19]

Âteş-pây - *mecâzen* - Çâlâk, serî‘, cüst; bî-ķarâr, mużtarib.

Âteş-perâb - *mürekkab isim* - *mecâzen* - Şarâb; gözyaşı, eşk; şarâbla dolu ķadeh, sāğar
serşâr.

Âteş-perest - *mürekkab şıfat, isim* - Âteşe tapan, kibr, zerdüşti, mecûsî; *mecâzen* -
Pervâne, kelebek.

Āteş-peyker - Āteş yüzli - *mecāzen* - Güneş; cin, şeytān.

Āteş-tāb - Āteş gibi Һarāretli ve şıcāk, āteşin; parlak, dirahşān, nūrlı.

Nece manşūr olmaz ol şāh mü'eyyed kim çıka

Һaşımdın AҺmed'e şemşir āteş-tāb-ı kīn

Üsküdarlı Һaqqı Beğ

Düşer her dem gisüye dil-i bī-tābdan feryād

Sipend āsā eder her rūy-ı āteş-tābdan feryād

Кoca Rāğıb Paşa

Urup bir na'ra-yı cān-suz-ı "Yā Һaqq!" mā-sivāyı yak

Nedir te'sir-i āteş-tāb-ı berķ-i āhı görsünler

Sırrı Paşa

Āteş-i ter - *mürekkab isim* - *mecāzen* - Kırmızı şarāp; la'ı; yāķūt.

Ter geçme āteş-i teri ey rind-i bī-Һaber

Yaķmışdır āl ile o nice Һānumānları

Mu'allim Nācī

Āteş-i tevbe-sūz - *tavşifi* - *mecāzen* - Şarāp.

Āteş-i Һātır - *mürekkab şıfat* - *mecāzen* - Her gördiği güzeli seven, şıpsavdi; mü'eşşir ve muһriķ sözli; çabuk anlayan, tiz-fehm, rūşen-re'y.

baķınız - Āteş-dil

Āteş-Һ'ār - *mürekkab şıfat* - Āteş yiyen - *mecāzen* - Һarām-Һ'ār; el-mü'ellim, ğaddār; rūşvet-Һ'ār, mürteşī.

Āteş-Һirām - *mürekkab şıfat* - Āteş yürüyüşli - *mecāzen* - Tiz, çalak, cüst, ivgen.

Şu'le serv-āsā çıkar Һālimden ol yerlerde kim

Pāy-māl-i tevsen-i āteş-Һirām etdiņ beni

Nedim

Āteş-dem - *mürekkab şıfat* - Āteş nefesli - *mecāzen* - Sözi veya sesi mü'eşşir ve muһriķ.

baķınız - Āteşin-dem

Āteş-dān - *mekān* - Āteş yakılan yer, ocak; mangal; küçük el mangalı.

Yazsalar ravzasının nāmını āteş-dāna
Zīr-i āteşde olur bir çemen-i sebz remād

Nābī

Āteş-dil - *bakınız* - Āteş-i hātır.

Āteş-rīz - *mürekkab şıfat* - Āteş dökücü - *mecāzen* - Fitne ve fesād uyandıran, müfsid, fitne-ger; nizā‘ u mücādele éden.

Āteş-zebān - *mürekkab şıfat* - Āteş dilli - *mecāzen* - Keskin ve mü’essir sözli, tünd-zebān, tiz-zebān: şā‘ir āteş-zebān

Rütbe-i iclālīni varsun kıyās etsün felek
Kim kuluñdur ben gibi bir şā‘ir āteş-zebān

Żiyā Paşa

Āteş-zen - *mürekkab şıfat* - Āteş vurucu - yakıcı, yağan; *mecāzen* - Müşevvik, muharrik, öñ ayak.

Ey ‘aşk belā-yı cānım olduñ
Āteş-zen dūdumānım olduñ

Mu‘allim Nācī

Pertev-i nūr-ı cemālīñ olalı berķ-efken
Dāmen-i maḥşere dek olmadadır āteş-zen

Yenişehirli ‘Avnī

Vechi varsa sebebin eyle su’āl
Olma āteş-zen-i kânūn-ı cidāl

Nābī

Āteş-zen - *mürekkab isim* - Çakmak.

Āteş-zede - *mürekkab şıfat* - Āteş vurulmuş, yakılmış, yanık.

Āteş-zār - *mekān* - [-zār - *edāt-ı muḥalliyet*] Āteşi çok olan yer.

Āteş-suḥan - *mürekkab şıfat* - Āteş sözli - *mecāzen* - Sözi mü’essir; dil-āzār, göñül kırıcı, hātır-şiken.

bakınız - Āteşin-suhan.

Āteş-i sūzān - *tavşīfī* - [sūhten - yakmak] yakıcı ateş, nār-ı muhriķ.

Havf-ı şemşirūn ile oldı perişān fitne
Vêrdūn ol ateş-i sūzān ile dünyāya nizām

Cevrī

Taḥammül mülkünü yıkdın Hülāgū Ḥan mısın kāfir?
Āmān dünyāyı yakdın ateş-i sūzān mısın kāfir?

Nedīm

Ḳurb-i sultān ateş-i sūzān būd
Bābdan ülfet helāk-ı cān būd

Feridü'd-din 'Atṭār

Ḳavurmuş ateş-i seyyāl-i girye dīdesini;
Döküp zamān zamān ecfān-ı ḥūn-çekānından
Uzaḳ ufuklara bir iştiyāk-ı pūr-ḥalecān
Oḳur neşīde-i derd-i herem-resīdesini

Tevfīķ Fikret

Āteş-i seyyāl - *tavşīfī* - Aḳıcı ateş - *mecāzen* - Şarāb. [20]

چون شراب لعلی ساقی ریخت بر جام بلور
آتش سیال در آب زلال آید برون

Selmān Savcı

Āteş-sitān - *mekān* - [-sitān - *edāt-ı muḥalliyet*] Āteşi çok olan yer.

Āteş-şubḥ - *izāfī* - *mecāzen* - Güneş.

Āteş-ṭab^c - *mürekkab şıfat* - *mecāzen* - Çalak, fa^cāl, cevval, tiz ve tünd-ṭab^c, ateşin mizāc.

Āteş-fikir - *mürekkab şıfat* - Keskin zihinli, buluşlı; mażmūn-perdāz.

bakınız - Āteş-i ḥātır; ateş-dil

Āteş-fām - *mürekkab şıfat* - Āteş renkli, parlak kırmızı renk, ateşī.

Āteş-gire - *isim* - Āteş tutacak ve alacak şey. maşa; âteş tutuşturan ve alıştırır şey, çıra, tutuşturak.

Āteş-gün - *mürekkab sıfat* - Āteş renginde parlak kırmızı, la‘l-gün.

Āteş-gede - *mekân* [-gede - *edât-ı muḥalliyet*] Mecûsların âteş yakup ‘ibâdet ettikleri ma‘bed, âzer-gede, âteş-ḥâne.

Düşse kemter şerer-i şu‘le-i berķ-i ğazabı

Bağ-ı Firdevs olur âteş-gede-i dâr-ı sa‘îr

Üsküdarlı Hakkı Beğ

Gördi ki pertâb semender-i şifât

Hem-ser-i âteş-gede-i sūmenât

Nabî

Seyyâredir o, bu mihr-i maḥşer

Āteş-gede bu, o birkaç aḥker

?

Düşerse na-gehân bir kaṭre-i berfî bu sermânın

Ger âteş-ḥâne-i şad sâle-i gebr u muğân üzre

?

Ḥod muḳîm-i ḥarem ka‘be-i islâmım lîk

Hevesim zâ‘ir-i âteş-gede-i küffâr set!

Ṭalib Âmilî

Āteş-mizâc - *mürekkab sıfat* - *mecâzen* - Ḥadîd, şedîd; ele avuca şıgmaz, cevval.

Āteş-nâk - *ḳıyâsî* [-nâk - *edât*] Āteşli, âteşin, yakıcı, muḥriķ.

بادل سنگینست آیا هیچ در گیرد شبی

آه آتشناك وسوز سینہ شبگیرما

Hâfız

Her yolu bir dağ-ı âteş-nâk olur mâhilerin

Ger semûm-ı ḳahrî olsa rûy-ı deryâya revân

Nef‘î

Ser-girān-ı himmetiz bir cām-ı âteş-nâkdan
Kim çerāğ-ı meclis-i Cemşid'dir her kaṭresi

Hersekli 'Ārif Hıkmət

Eşkimin her mevc-i tūfān-bārı bir deryā-yı 'ışk
Sınemin her dağ âteşine ki bir güher-i feyz

Leskofçalı 'Ārif

Āteş-nişār²⁹ - *mürekkēb şıfat* - Āteş saçan; *mecāzen* - Sirişk hūn-ālūd, kanlı gözyaşı.

Āteş-nihād - *mürekkēb şıfat* - Āteş ṭabī'atlı, âteş-mizāc, ḥadīd, şedīd; *mecāzen* - Kızgın, ğazūb.

Ṭoṇup kaldı anda gelüb incimād
Ṭutuşdı o gül-i niḥal âteş-nihād

'İzzet Molla

Āteş-i hicrān - *izāfī* - Ayrılıktan ḥiss édilen elemeler ve ıztırāblar.

Şöyle sūzān olmuşum 'aşkında kim yanmak değil
Ṭāb vėrdim sūz-ı dilden âteş-i hicrāna ben

Veysī

Āteşī, Āteşin - *kıyāsī* - [*baḳınız* - -in - *edāt*] Āteşli, ḥarāretli; âteş renginde olan; *mecāzen* - Şedīdü'l-ṭab', tiz-meşreb.

İki kan çanağı idi gözleri
Yaḳardı beni âteşin sözleri

'İzzet Molla

Āb-ı âteşin - *baḳınız* - Āb

Āteşin ruḥsār; âteşin dem; âteşin sūḥan; âteşin zebān; âteşin mizāc...

Āteşiyān - Ehl-i cehennem, dūzaḥiyān; âteşe ya'nī cehenneme müvekkel olan melekler, zabāniler.

Āteş آتش — [*atéch*] - Ġarb - *isim* - Ot, nār;

²⁹ TL'de yanlışlıkla سى harfiyle yazılmıştır.

Ḍarb-ı meşeller:

— Āteşten gömlek. - Fuḡarālīḡ āteşten gömlek.

— Āteş düştüğü yeri yaḡar.

— Āteşin dostluğu olmaz.

— Āteşe vursaḡ tütünü çıḡmaz.

— Āteş almaya gelmiş gibi.

— Barut ile āteşin oyunu olmaz.

İşte barut ile āteş oyunu

Ḳurda ısmarlamadır bu ḡoyunu

Fāzıl - Zenān-nāme

— Āteş olsa cürmi ḡadar yer yaḡar.

— Āteş ile pamuḡun oyunu olmaz. [21]

N'ola andan ıraḡ isem her bār

Od ile penbeniḡ ne oyunu var?

Yaḡyī

Baḡa yār ola şandım, dédi dil-dār

Odu ile penbeniḡ ne oyunu var?

‘Azīzī - Şehrengīz

El-ḡazer sūz-ı derūnumdan amān yaḡlaşma

Āteşin penbe ile olmaz oyunu zīrā

Vāşıf

— Āteşi yaḡla söndürür.

— Āteşin yavrusı kül olur.

— Āteş kenarı ḡış ḡününiḡ lāle-zārıdır.

‘Arabca - Ennāru fākihetüşşitai

Āteş yaḡmaḡ; āteş yanmaḡ; āteş vérmek; āteşlemek; āteş söndürmek; āteş uyandıрмаḡ;
āteş tütmeḡ; āteş almaḡ...

Āteş balığı - *mürekkebe isim* - Kayıkların uçlarında çalı yakılıp avlanan taze sardalya, tirhoş.

Āteş böceği - *mürekkebe isim* - Muğattiyü'l-cenāhiyyeden bir nev' fosforlu böcek, yıldız böceği, şeb-tāb.

Yok şübhe bunun tğleri ürperteceğinde

Hāfızda ne varsa o var āteşi böceğinde

‘ Abdü'l-hak Hāmid Beğ - İlhan

Āteş-i meşel:

Āteş böceği görse, yangın şandır.

Āteş gecesi - *mürekkebe isim* - Yahya ‘Aleyhisselām’ın yevm-i maşşüşı, ki o gece Ortodokslar āteş yakarlar;

Putperestler zamānında köylülerin āteş yakub oynadıkları gece. [Lehçe-i ‘Osmānī]

Āteşlik - [-li] - *mekān* - Āteş nakl édilen kap; āteş yakılan yer, külhan; āteşe ve yanmaya layık olan, cehennemlik.

Āteşli - *kıyāsī* - Sıcak, harāretli, hārr.

Āteşçi - *kıyāsī* - Bir fabrika ocağında, loğomotifde, vapurda kazana kömür atan adam.

Āteşçilik - *isim* - Āteşçi şan‘at u şıfatı.

- Yangın, harik;

Āteş çıkmak - *mürekkebe lāzım* - Bir yerde yangın çıkmak.

- Esliha-yı nāriyyenin boşaltılması;

Yaylın āteşi - *mürekkebe isim* - ‘Askerin hep birden yaptığı endāht.

Avcı āteşi - *mürekkebe isim* - Muhtelif noktalara ta‘biye édilen efrādin nişān olarak tüfek atması.

Āteş kumandası - *mürekkebe isim* - Efrāda, āteş étmek için vérilen kumanda.

Āteş étmek - *mürekkebe müte‘addī* - Topa ve tüfeğe āteş vérmek, atmak.

Āteş açmak - *baķınız* - Āteş étmek.

Āteş kesmek - *mürekkeḥ müte‘addī* - Yaylım āteşi durdurmak, āteşe fāşıla vérmek.

- Vücūduñ ḥarāreti; ḥastalığıñ te’şiriyle vücūdda artan ḥarāret.

Uyku yokmuş; gece öksürüyormuş; āteşin oluyormuş azıcık dindiği....

Ben zāten işin

Bir ay evvel biliyordum ne vaḥīm olduğunu..

Mehmed ‘Ākif Beğ

Āteş köyneği - *mürekkeḥ isim* - Şir-pençeye beñzeyen bir çıban.

Fārisī - Āteş-i pārsī; ‘Arabī - Cemre

Āteş çıbanı - *mürekkeḥ isim* - Yanma ḥissi véren bir çıban; *mecāzen* - Muşibet, beliyeye, derd.

Āteşten gömlek - *mürekkeḥ isim* - *mecāzen* - Taḥammül édilemeyecek derecede şedid ve mü’essir ḥāl.

- Revnağ, parlaklık; revāc, sürüm;

Āteş bahāsına - Ġāyet bahālī, ġālī.

Siyāh-ı faḥm ile āteş bahāsına hīzem

Netice serdī-yi қаһт ile dīl meşakḳatde

Sāmī

- Şiddet-i ‘aşq u muḥabbet; ġaḏab, ḥiddet;

Āteş almak; āteş püskürmek; āteş kesilmek; āteşlenmek..

- Qalıpsa tekrār yanar āteş kesilüp derece derece şavt-ı şikāyeti müzdād eyledi...

Yūsuf Kāmil Paşa - Tercüme-i Telamāğ

Āteşlendirmek - *müte‘addī* - Qızdırmak, iğzāb étmek, ḥiddetlendirmek.

Āteşli - *ḳıyāsī* - Ḥiddetli, kızgın, ġaḏūb.

- Tehālūk, telāş, ‘acele:

Āteşi āteşine - Hemān, derḥāl, vaḳit geçirmeksizin.

Böyle âteşle gelüp âb gibi geçmekden
Kaşdın âzâre mi tatıyb-i dil-i zâre midir?

Nedim

Âteşe düşmek - *mecâzen* - Telâş u tehâlûk étmek, isti‘ câl étmek.

Şaşırdım rāh-ı maḫşûdı kemāl-i pîç ü tâbımdan
Huzûr-ı âşafide âteşe düşdüm şitâbımdan

Fikrî Paşa

Âteş yağdırmak - *mürekkeḫ müte‘addî - mecâzen* - Telâş ı ıztırâba düşürmek.

Benim ol şafdır ma‘ na ki berḫ-i tîğ-i nazmımdan
Seḫâb-ı tab‘ ım âteş yağdırır ḫaşm-ı cebân üzre

Żiyâ Paşa [22]

Âteş kayığı - *mürekkeḫ isim* - Sür‘ at kayığı.

Ḳalafatcılarda âteş kayḡan yağlatdık
Yine ş u aldı çeküb iskeleye bağlatdık

Sürûrî - Hezliyyât

Atra آترا — [atra] - Uyḡur - *isim* - Art, arḡa, géri; *edât* - Yine, tekrâr, yeniden, yeni başdan.

Atra sürmek - *mürekkeḫ müte‘addî* - Géri sürmek; *mecâzen* - Taḫḫîr étmek.

Méni ewre sürdi sözüüm tutmadı
Atın mindi [[ögdülmiş]] ewre yanıp³⁰

Ḳutadgu Bilig

Atra tutmak - *mürekkeḫ müte‘addî* - Géri tutmak.

Ḳapuş ḡarma boldı müsülmân neḡi
Ḳanı adra tutḡan ḡarāmıḡ öḡi³¹

Ḳutadgu Bilig

³⁰ TL Manı atra sürdi sözüüm tutmadı / Atın mindi [ögdülmiş] atra yanıp

³¹ TL Ḳovuş ḡarma boldı müsülmân neḡi / Ḳanı atra tutḡan ḡarāmın öḡi

Atarmak - müte‘addi - Géri döndürmek, çevirmek, i‘ade etmek.

baķıñız - Ora, ibre, ormak

Çağatay - Adra - Arķa; adramak

Macarca - Hat - Arķa

Hatra - éri.

Atropin آتروپين — Ğarb - Fransızca: **atropine** - *isim* - Güzel ‘avrat otundan [lüffāh] çıkarılan şibh-i kalva mādde, lüffāhın.

Aterina آترينه — Ğarb - Rumca: αθερίνη İtalyanca: **aterina** - *isim* - Gümüş balığının büyüğü.

Atķamak آتķاماق — [atkamak] Çağatay - müte‘addi - Oķumak; ezberden oķumak; irād u inşād etmek.

baķıñız - Aytmak.

Atķır آتķير — [atkyr] - Uyğur - *isim* - Ayğır; ğül-i beyābānī.

Çağatay - Ayğır

Yakut - Atır

Qoybal - Asker

Asker takay - Erkeñ tavuķ. ğoroz.

Atmak آتمق — [atmak] - Āzeri - *müte‘addi* - Atmak.

Atdurmak آتدورماق، آتدرمق - *müte‘addi* - Atdırmak.

Atılmak آتيلماق، آتلماق - *lāzım* - Atılmak

At ķalemi, boşla kalem-dānıñı

Qoy yere efsāne-yi destānıñı

Salma cehennem odına cānıñı

Eyle mürüvvet, eyleme zemzeme!

Bu müslimler ki bu yerde yatublar
Tamāmı kavm u aqvāmı atublar

Meḥmed Bākır Ḥalḥālī

El atup dutdı kıyruḡın berk berk
Yanına yanbuzına vurdı kötek

Mecīd Ğanīzāde

Atup dutmaḡ - *terkīb* - Atup tutmaḡ, mütefāḥirāne sözler söylemek.

Atar dutar - Atar tutar.

Atlamac, Atdırmac - *taḥfīfī* - Atlama.

Atılab düşmek - Çırpınmaḡ, çabalamaḡ.

Atıcı - *müştaḡḡ* - İyi nişān atan, nişāncı, atıcı; ḥallāc.

Atma - *taḥfīfī* - Atma, atış.

Atışmaḡ - *müşāreket* - Atışmaḡ.

Atışma, atış - *taḥfīfī* - Atışma, münāza‘a, mücādele.

Atım - *isim* - Atım.

Atlamaḡ, Atdamaḡ - *lāzım* - Atlamaḡ.

Atlatmaḡ; Atdanmaḡ - *müte‘addī* - Atlamaḡ; atlanmaḡ.

Atmaḡ اتمق — [atmak] - Ğarb - *müte‘addī* - Elden yakına, uzaḡa, yere ve dışarıya

şiddet ve sür‘atle ḡomaḡ ve bıraḡup vurmaḡ;

Ḥayfā ki ḡadr ü ḡıymeti bilmeyüp deni

Atdı zemīn-i ‘acize özinde gevheri

Üsküdarlı Ḥaḡḡı Beḡ

- Çeküp ve tartup fırlatmaḡ;

Bildir baḡa nerde, nerde Yā Rab?

Kim atdı beni bu derde Yā Rab?

‘Abdü’l-ḡaḡ Ḥāmid Beḡ

- Uzağa göndermek, uzaklaştırmak, teb‘îd etmek; başkasına yüklemek, ‘atf u isnād etmek; ‘azv ü bühtân etmek, iftirâda bulunmak; def‘ u tîrd etmek;

Vanî-i cāni gelince devlete
Eyledi âyîn-i Mevlânâ’yı redd
Hâzret-i molla anı bir atdı kim
Ez-cüdâyihâ şikâyet mî-koned!

?

- Yalan söylemek;

Bilir misin ne dehâ[[lar]] yetişti medreseden?
Dehâ mı? At bakalım, hiç şıkılma, bol kîseden!

Meḥmed ‘Âkif Beğ

- Barut ve emşâli şeylerle bir havâ etmek;

- Ne metrîs ile yakın varmak kıabil ve ne lağmayla atmak mümkün...

Na‘îma - Târîḫ [23]

- Bıçak ve kâse gibi şeylerin kenârları kırılup dış dış olmak

Ḍarb-ı meşeller:

- Atdığı vurur; tutdığını koparır.

- Atılan ok geri dönmez.

- Atdığı atdı, tutdığını tutdık.

Adım atmak - Ayağını ileri koyup yürümek, bir adım ileri gitmek; ayak ta‘lîmi yapmak.

Ağ atmak; olta atmak

Üzerine atmak - *mecâzen* - ‘Azv u isnād etmek.

Üzerinden atmak - *mecâzen* - Kıbâḥatı başkasına yüklemek, teberrî etmek.

Omuzdan atmak - *mecâzen* - Def‘ etmek, şavmak.

Baştan atmak - *mecâzen* - *bağınız* - Omuzdan atmak.

Beniz atmak - Korkudan yüzün rengi uçup şararmak.

Boğ atmak - *mecāzen* - Seyyi'e ve ahlāksızlık isnād etmek, bulaştırmak.

Pamuk atmak.

Perende atmak - Taklak kılmak.

Perendeden atmak - *mecāzen* - Aldatmak, iğfāl ve dek etmek.

Tüy atmak - Hayvān tüyünü değiştirmek.

Tohum atmak - Tohumu tarlaya saçmak.

Temel atmak - Yapının temelini kırmak.

Cān atmak - *mecāzen* - Şiddetle ārzū etmek; sür'at ve tehālūk göstermek.

Çifte atmak - Hayvān ayaklarını kaldırıp vurmak.

Öteki çiftiyi atdı bu yanaşdıķça biraz
Sonra lakin aradan kalkdı bütün nāz u niyāz

Şināsi - Eşek ile Tilki

Çeñe atmak - Hālet-i nez'e gelmek.

Harf atmak - Söz atmak, takılmak.

Demir atmak - Gemi, demirini denize bırakmak; *mecāzen* - Oturduğu yerde uzun boylu kalmak, minder çürütmek.

Renk atmak - *baķınız* - Beñiz atmak.

Zar atmak - Tavlanın zarlarını atup oynamak.

Sille atmak - Tokatlamak; yumruķla vurmak.

Silāh atmak - Silāhı boşaltmak.

Söz atmak - *baķınız* - Harf atmak.

Şopa atmak - Şopa ile döğmek.

Şırttan atmak - *mecāzen* - *baķınız* - Üzerinden atmak.

Dayak atmak - Döğmek.

Tokat atmak - El ile döğmek, tokatlamak.

Top atmak - Topa atış vérmek; oşurmak; iflās étmek.

Taş atmak - *mecāzen* - Ta^ç rîz étmek, taşılmaq.

Taň atmak - Taň yeri ağarmak, şabāh olmaq, fecr sökmek.

Kılıc atmak - Düşmānı kılıçla vurup öldürmek, kılıc üşürmek.

Qurşun atmak - Tüfeği āteşleyüp boşaltmaq.

Qantārlıyı atmak - *mecāzen* - Sögmek, sebb u şetm étmek.

Qur^ç a atmak - Qur^ç a çekmek.

Qapağı atmak - *mecāzen* - Fırlayup kaçmak, biraqup şavuşmaq, kaçup kurtulmaq.

Ermenî kızlarına çatmış idi

Tuyulunca qapağı atmış idi

Sünbülzāde Vehbî - Şevk-engîz

Der meyhāneyi şahne qapamak ister étmiş

Ayağı denk alarak gizlü qapağı atdık

Sünbülzāde Vehbî

Qaş atmak - *mecāzen* - Qaş ile işāret vérmek, qaş göz étmek.

Qaşık atmak - *mecāzen* - Çok yemek.

Qıç atmak - Hayvān çifte atmak.

Quftiyi atmak - Yalan söylemek.

Göz atmak - *mecāzen* - Tāma^ç étmek.

Göğdeye atmak - Yiyüp içmek.

Lāf atmak - Gevezelik étmek, lāflanmaq; konuşmaq, görüşmek.

Na^ç ra atmak - Ser-hōş olup bağırmaq.

Qomşulardan şıkılıñ, pesden atıñ na^ç raları

Büsbütün şuşdururum şonra, çıkarısam yuqarı!

Meḥmed ^ç Ākif Beğ

Yaқadan atmak - *mecāzen* - Baştan şavmaq, def^ç étmek, aşırmaq.

Yabana atmak - *mecāzen* - Redd etmek, kabûl ve taşdîk etmemek; ehemmiyet vermemek.

Nev'î yabana atdı bizi gerçi rûzgār
Düşdük hevā-yı aşk ile bir özge aleme

Nev'î

Hep toğrılıkla vāşıl olur tir, menzile
Pek de yabana atmayalım istikāmeti

Dāniş

Atmadıñ yabana luţf étدیñ bu abd-i bî-kesi
Bir duā-güyende-i dīrīneyim hem bende-zād[[e]]

Ġālib Dede

Vādī-yi hicre şaldılar ehl-i muḥabbeti
Gör bî-vefāları bizi yabana atdılar

Rūḫī

Atup tutmak - *terkīb* - *mecāzen* - Ta'n u teşnī etmek, söğüp saymak; mütefāḫirāne sözler söylemek, öğünmek. [24]

Sen de at tut sāyesinde vāşıf ol şāh-ı cihān
Kām alupdur zīr-rān étdikçe raḥş-ı devleti

Vāşıf

Şā' iriñ dā'im atup tutmağdır endīşesi
Sözlerim ister ḫaḳīkat tut, diler efsāne tut

Ḥalīl Nihād Beğ

Baḡa da baḡt-ı mübāḫāt at tut dērdi
Olsa ḡarbende ḳadr bende de sa'd-i eyyām

Yenişehirli Avnī

Damar atmak - Nabız vurmak.

Yüksekte atmak - *mecāzen* - Öğünmek.

Attırmak - *müte'addī* - Şıçratmak ; def éttirmek, gidertmek.

Atışmak - *müşāreket* - Birbirine atmak; birbirine taş ve kılıç havāle ile döğüşmek; birbirine kötü sözler söylemek; mu‘ āraza ve münāza‘ a étmek.

Atıştırmak - *müte‘addī* - Ta‘ n u teşnī‘ étmek; ‘ itāb étmek, azarlamak; söğüb şaymak; ‘ acele ile yemek, tıksıdırmak; kār ara şıra düşmek.

Atılmak - *lāzım* - İleri varmak; şavlet ve hücum étmek, şaldırmak.

Atılır her yana biñ rahş-i şavā‘ iķ pīrev

Gerd-i haşyetle tolar künbed-i vārüne-i cev v

Tevfik Fikret - Der-haķķ-ı Neḡ ī

- Biriniñ sözini kesüp laķırdıya ķarışmak; bir tarafa ķarpılup bükölmek; uzađa götürölmek, teb‘ id édilmek; def‘ édilmek, şavılmak; şuraya buraya şaķılmak, dađılmak; nazardan ve i‘ tibārdan düşmek; uzak bir yerden gelmek.

Étdi ğarbāl-ı nemā cism-i nazārım ħālā...

Ķūs-ı gerdün belādan atılan tīr-i ħadeng

Üsküdarlı Haķķı Beğ

Papucı dama atılmak - *mecāzen* - İ‘ tibārdan düşmek.

Atlatmak - *müte‘addī* - Şıratmak; ħastalığı ve tehlikeyi geķiştirmek, şavuşdırmak;

İnsān ki çıkar perde-i mektüm-i ‘ ademden

Tā şaĥne-i hestīde zuhūr éttiđi demden

İkmāle ķadar fāci‘ ā-i devr-i ĥayātı

Atlatmaya maĥküm ne mühlik ‘ aķabātı!

Meĥmed ‘ Ākif Beğ - Ķayd-ı Ma‘ išet

- Aldatmak, iğfāl étmek; def‘ étmek, baştan şavmak.

Atak - *müştaķķ* - Mülāĥazasız, şayğısız; mütecāviz, fuzöl.

- Atak oğlandır esāsen... démek azdırdı işi...

- Bilmem azdırdı mı, lakin ĥoşa gitmez gidişi.

Meĥmed ‘ Ākif Beğ

Ataklık - *isim* - Mülāĥazasızlık, şayğısızlık; tecāvüz, ta‘ arruz.

Atılış - *nev‘ ī* - Şavlet, hücum, şaldırış, ĥamle.

Atma - *taḥfīfī* - Baştan şavma, def' étme; teberri; yalan; isnād, bühtān, iftirā; bir nev' yamuk bezi.

Atmaca - *isim* - Avıñ üzerine atılır bir nev' şikār kuşı.

Atmaca otı - *mürekkab isim* - Faşile-i mürekkebden bir ot.

Atmacacı; atmacacı başı - Eskiden padişahların ma' iyyetlerinde atmacalara başkan ve av kuşlarını şikār gāha götüren adam.

Atıcı - *müştaḳḳ* - İyi tüfek atan, nişāncı; *mecāzen* - Yalancı.

Atıcılık; Atıcılık öğrenmek.

Atış - *baḳıñız* - Atma; *mecāzen* - Atup tutma, taфра; yalandan va' d étme.

Atış tutuş; atar tutar; atub tutma - *baḳıñız* - Atış.

Atkı - *isim* - Argacın arışı üzerine gelen telleri, mekik ile atılan pūd; arkaya ve omuza atılan örtü.

Atkılamak - *müte'addī* - Bizi dest-gāha kımak.

Atık - *isim* - Yoğurt atılup çalkanan küçük yayık.

Atım - *müştaḳḳ* - *isim* - Bir kıurşun veya gürleyi atacak mıkḍārda barut; tüfeği doldurup atma; tüfek veya topuñ barutla doldurulup atılması; kıurşunun atılup gittiği uzaklık.

Bir atım barut - *tavşīfī* - Tüfeğin bir def' a doldurulup atılmasına kifāyet édecek miktārda barut; *mecāzen* - En şon elde kıalan şey.

Adım; adımlamak - *baḳıñız* - Adım

Atmak اتمق — [atmak] - Kıazan - *müte'addī* - Atmak. *baḳıñız* - Taşlamak; urgutmak

Atup oturmak - Atup geçirmek ve aşırmaq.

Molotof atmak - Tüfek atmak. Ok atmak.

Tanıñ, tañ atmak - Tañ yeri ağarmak, şabāḥ olmak.

Çiçek atmak - Ağaç çiçeklenmek.

Cān atmak - *mecāzen* - Şiddetle ārzū étmek.

Ḳayturgā cān atup turamın - ‘avdete cān atup durıyorum.

Cānım sēni yār atam

Bir görür ki cān atam!

Burçaḳ atmaḳ - *mecāzen* - Yalan söylemek.

Atu; atış - Atma, atış.

Attırmaḳ - *müte‘addī* - Attırmaḳ; vurdurmaḳ, oldurtmaḳ.

Tanıḳ attırmaḳ - Taḅ atıncaya ḳadar söyleyüp oturmaḳ, şabāḥlamaḳ.

Atışmaḳ, Atuşmaḳ - *müşāreket* - Atışmaḳ; mu‘āraza ve mücādele étmek.

Edebden mi ḳişilerge ḳanışmaḳ

Tögül şānım lāf örmek, hem atışmaḳ

Vāḳıf el-Celālī [25]

Atışu - *taḥfīfī* - Atışma; müşādeme, vuruşma; mu‘āraza, münāza‘a.

Atılmaḳ - *آتلمق، اتولمق* - *lāzım* - Atılmaḳ, şıçramaḳ; atılup düşmek.

Yulduz atılmaḳ - Yıldız düşmek.

Atınmaḳ, atunmaḳ; atundırmaḳ; atundırtmaḳ; atunuşmaḳ...

Taḡan atunmaḳ - *baḳıñız* - Taḡan.

Atuldırmaḳ - *müte‘addī* - Ḳuvvetle atmaḳ, fırlatmaḳ.

Atḳalamaḳ - *müte‘addī* - Tekrār tekrār atmaḳ; birbiri ardınca atmaḳ.

Atḳalaḡanım bar - Çok def‘a attım, mükerreren atdığım vāḳi‘dir.

Atulḡalamaḳ - *mechūl* - Atılmaḳ.

Yulduz atulḡaladı.

Atulmalı - Atılmaya lāyık.

Atum; atumlıḳ - *isim* - Atım; atımlıḳ.

Oḳ atımı - Oḳ atımı.

Atna آتنة — [atna] - Kazan - *isim* - Fārisī: Āzīne *muḥarrefi* - Hafta.

Atnalık - Haftalık.

baķıñız - Atna.

Atun, Hātūn آتون، خاتون — [ātonn, khātoun] - Çağatay - *isim* - Kadın, hātūn; pādīshāh zevcesi, baş kadın; kalfa.

baķıñız - Uyğur - Katun

- Atunı ki köp yıllarımın vālidemniñ hıdmeti de idi ve aşl hānımım idi bu mertebe olan...

Semerķand'ta ƙalıp idi...

Bābūr-nāme

Atun آتون — [atoun] - Çağatay - *isim* - Şefā' at; tevassuţ, araya girme.

Atırmak آتيرماق — [atırmak] - Uyğur - *müte'addi* - Ayırmak; seçmek, intiḥāb étmek.

Adırğan yarağlıg yarağsız kişig³²

Ƙutadgu Bilig

Atız, İtiz آتیز، ایتیز — [atyz, iytyz] - Uyğur - *şıfat* - Yüksek, mürtefi'; uzak.

Ƙalapurt - Adız

Ediz bağnalıg men şatu kördüküm

Tiriglik turur ay ƙadaş yördüküm³³

Ƙutadgu Bilig

Ay sırƙa yakın ay köñülke ediz³⁴

Ƙutadgu Bilig

Atız aķmak - Yükselmek, yukarı çıķmak, ağmak.

İtizlik, atızlık - Yükseklik, irtifā'.

Edizlik tiledi süzük cān turuğ

³² TL Atırğan yarağlık yarağsız kişin!

³³ TL Atız bağnalık şatı men kördüküm / Tiriglik turur ey ƙataş yördüküm

³⁴ TL A sızƙa yakın san köñöldin atız!

Uçup bardı cān kaldı kalbüd quruğ³⁵

Qutadgu Bilig

Atıla — *ism-i hāş* — Hunların pādişāhları.

Le nom d’Atilla, en magyar, Atzel, formé sur Aczel, “acier”, paraît une traduction dialectalée du ture Timour ou Timour-Dach.

Lion Qahun

Atıq آتیق — [atyk] — Āzerī - *isim* - Yayık, nehre, atık.

Atıq آتیق — [atyk] - Uyğur - *isim* - Ayı. [Qalapurt - Adık] *mecāzen* - Qaba, ġalız; vaḥşī, yabanī.

Böri tilkü arslan adığ ya toñuz³⁶

Qutadgu Bilig

Moğolca - Otaka.

Yağut - Asa - Büyük baba; ayı.

Samoyedler, büyük babaya ayı ta‘bır édiyorlar:

Carlén im Bulletin historico – phil. IV, 39, Anm.(7). Etymologisches wörterbuch der Turko-Tatarischen Sprachen-Vàmbéry.

Çağatay - Ayığ, atık

Atın آتین — [atyn] Uyğur - *şifat* - Diğér, başqa, ayrı; diğeri, başkası, yabancı, yat.

Bu maşrıq élinde kamuğ Türk ü Çin

Munı teg kitāb yoğ ajunda adın³⁷

Qutadgu Bilig

³⁵ TL İtızlık tiledi süzük cān turuğ / Uçup bardı, cān kaldı kendi quruğ

³⁶ TL Böri, tülki, arslan, atık ya toñuz

³⁷ TL Bu maşrıq élinde kamuğ Türk ü Çin / Munı teg kitāb yoğ özindin atın

Birindin biriğe mîrâşlar kalıp
Adınlarğa bérmez öziğe alıp³⁸

Ꞗutadgu Bilig

Mizdin atın - Bizden başqa.

Atınsık, Atınsak - Başqa tarz ve şekilde.

Bu tüşnün yörügi bu yañlıg turur
Adınsıg yörer sen maña ay unur³⁹

Ꞗutadgu Bilig

Atınmak - *muṭāva‘at* - Başqa olmak, tebeddül ve teḥavvül etmek.

Atırmak - *müte‘addī* - Tebdil etmek, değışdirmek.

Yaḳut - Atın - Başqa, ayrı.

Çağatay - Ayırmak; ayruk, ayrı; ayıran.

Ꞗazan - Ayrım, ayırma.

Ġarb - Ayırmak; ayrı.

Çuvaş - Ayır - Ayırmak. [26]

Uyrık, Urık - Ayrı.

Çağatay - Aynıkmaq; ayınmaq.

Aç چ — [adj] - Ġarb - *şıfat* - Boş, tehī; ṭoḳ zıddı; istekli, iştihālī.

Ḍarb-ı meşeller:

- Aç esner, ‘āşık gerinir.
- Aç, amān bilmez.
- Aç ölmez, gözi kararır.
- Açla eceli gelen söyleşir.

³⁸ TL Biridin biriğe mîrâşlar kalıp / Atınlarğa bérmez öziğe alıp

³⁹ TL Bu tüşnün yörügi bu yañlıg turur/ Atınsak yörer sén maña ey unur

- Açla dost olma.
- Aç ayı oynamaz.
- Aç köpek furun dıvârı deler.

Açtır köpek ister ki yemek şöhbeti olsun!

Sürûrî - Hezliyât

- Aç tavuk kendini arpa anbarında şanır.

Fârisî. . گر به همه شب جنواب بیند دنبه.

عاشق جنودش گر بکند وصلتش امید

گر به همه شب جنواب بیند دنبه!

Mîr Şâdık

- Aç doymam, tok acıkmam şanır.

- Aç, kılıca şarınır.

وقت ضرورت چونماند گریز

دست بگیرد سر شمشیر تیز

Sa' dî

Étmez ger-sengân-ı heves ğamzeden ħazer

Meşhûrdur: kılıca şarılur démişler aç

Ĥâtem

- Aç kurt arslana saldırır.
- Aç kurt yavrusını yer.
- Aç kimiñle olsa şavaşır.
- Aç gezmekten tok ölmek yeğdir.
- Açın ħarnı doyar; gözi doymaz.

Cerr-i nef' étmededir leyl ü nehār
Ya' nî cerrār değıldir cebbār
El açar olmasa dağı muhtāc
Karnı tok olsa yine gözleri aç

Sünbülzāde Vehbi

- Aç gözli daya çocuğı.
- Aç ile arkadaş olma, yemem dēr de sömürür.
- Aç, yanından kaç.
- Açıñ uykusı gelmez.
- Açıñ koyınada etmek durmaz.
- Aça dokuz yorğan örtmüşler de uyuyamamış.

Aç karnına; Aç acına - Bir şey yememiş olduğı hālde.

Dérken aç karnına bir tilki görünce geldi
Böyle bir taze üzüm hasreti bağıın deldi

Şināsī - Eşek ile Tilki

Aç olmak; aç durmak; aç kalmak; aç yatmak...

Şevk olur sūziş-i dil-i mātemde
Aç kalan zehri de yer 'ālemde!

' Abdü'l-hak Hāmid Beğ

Aç şusuz - *mecāzen* - Muhtāc, bīnevā.

Aç gözli - *mecāzen* - Gözi doymaz, harış, tama' kār.

Aç gözlilik - *mecāzen* - Hırş, tama'.

Aç doyurmak - Fuqarāya yedirüp içirmek, muhtāc olanları it'ām etmek.

Aç kımak; Aç bırakmak - Yiyecek ve içecek vermemek.

Çekme hiç gürsinelükden haşyet
Kulın aç kıor mı veliyyü'n-ni' met?

Nābī - Hayriyye

Acından ölmek; acından t̄ab-ı t̄üvānı k̄almamak...

Acımağ - l̄āzım - mehcūr - Aç olmak, acıkmak.

Her ki yerse bu ağacın yemişin
Açmıya h̄iç, t̄oğ ola yazdan k̄ışın

‘ Āşık Paşa

Açlık - isim - Aç olan adamın h̄ālī, cū‘; *mecāzen* - T̄ama‘, hırş, aç gözlilik; kıtlık, kaht.

Darb-ı meşeller:

- Açlıktan kimse ölmez.
- Açlıktan nefesi k̄oğar, t̄oğluktan gert gert geğirir.
- Açlıktan k̄öpük k̄uşar.
- Açlıktan ne h̄aber?
- Açlıkta darı etmeğī h̄elvādan ā‘ l̄ā gelir.
- Açlık şūfiliğī bozar.

Açlık çekmek, açlığa dayanmak, açlıktan ölmek...

Açık - isim - mehcūr - Oruç.

Acıkmak - l̄āzım - Aç olmak, açlık duymak;

- ‘ Aqlım érmezse de evlād, bu işin bitmesine

İki şeyden biri l̄āzım..

- O nedir?

- Diñleseñe:

İngiliz bekle ki, t̄oysun.. ya acıksın..

- Vay vay!

- Bunun imk̄anı bul, meselenin h̄alli kolay!⁴⁰

Mehmed ‘ Ākif Beğ [27]

- *mecāzen* - Ārzū ve heves étmek.

⁴⁰ Safahat’ta farklı geçen bu kısım, TL’ye Sebülürreşād dergisinden alınmıştır.

Acıkdırmak - *müte‘addī* - Aç bırakmak; iştihā vérmek, iştihāsını artırmak.

Acıklımak - *mechūl* - Biri aç olmak.

Aç چ — **[adj]** - Çağatay - *baķıñız* - Aç

Açlık - *isim* - Açlık.

Acıgmak, Acıkamak - *lāzım* - Aç olmak, acıkamak.

Bérmeseñ açdur, bérsen toķ!..

- Isıg savuğ tenleriğā tefāvūt kılmay, açlıg yalangāçlıg zararını cismeleri bilmey...⁴¹

Nevāyī - Maħbūbu’l-Ķulūb

Açıg, Açık - *şifat, isim* - Acı; keder, acı, ıztırāb; hiddet, gāzab, öfke.

Hicr imgekini katıg yaratķan

Ķamm şerbetini acıg yaratķan

Nevāyī - Mecnūn u Leylī

Firāk içre ecel zehrini tut ey sākī ki ‘ışķ andaķ

Açıg şerbetni bu katıķ marāzğā sūd-mend étmiş.

Nevāyī

Açık keffétđi! - Hiddetini izhār étđi!

- Sultān Muħammed açıgın basıp...

- Ķarındaş açıgına çıday bilmey...

Ebü’l-gāzī - Şecere-i Türkī

- Açıķımdan bir muşt yüzige urdum...

Bābūr-nāme

Açık çocuk - *terķib* - Acı tatlı.

baķıñız - İsiğ savuğ

Açıg til - *tavşīfī* - Acı dil - *mecāzen* - ‘Unf u āzār, tekdīr.

- Ol köñülge kim katıg sözdin rīş bolğay, açıg til zehr-ālūd nīş bolğay...

Nevāyī - Maħbūbu’l-Ķulūb

⁴¹ TL açlık: MK açlıg; TL yalangāçlıg: MK yalangāçlıg

Pîr-tâdı ey şeh ‘ālî-nijād
Karnı açup ne yesün ol nâ-murād

Maḥzen Mîr Ḥaydar

Acun, Açun - *isim* - Boşluk, fezâ - dünyâ, cihân, ‘âlem.

Yoluñ tüzgil emdi yorıkıñ köni
Özüñ iki ajunda bulğıl töre⁴²

Qutadgu Bilig

Barur men ajundın eşit sen özüñ⁴³
Üküş ‘ibret alğıl ma açğıl közüñ

Qutadgu Bilig

baķıñız - Açmak

Acunluk - *ķıyāsî* - Acun ya‘nî dünyāya mensûb ve müte‘allık olan.

Dünyalık, Dünyevî; *mecāzen* - Fānî, beķası olmayan, hâlik.

Acunçı - *ķıyāsî* - Dünyâ şāhibi; dünyevî.

Acun tutķuçı - *mürekkab sıfat* - Dünyāya şāhib ve mâlik olan. *mecāzen* - Pâdişāh.
Fārisî - ‘âlem-gîr

Körü tursa bizde oza barğuçı
Kara tut ya begler ajun tutğuçı⁴⁴

Qutadgu Bilig

Aç چ — [adj] - Āzerî - *isim* - Toķ zıddı, aç.

Haftalarla ķalur idi ķarın aç
Bî-nevâ, baş açık, eğîn yalavaç

Mecîd Ğanizāde

Atam açdur, anam aç, külfetim aç
Muşîbet oğlarına oldum amaç

Muḥammed Bāķir Ḥalḥālî [28]

⁴² TL Yoluñ tüzgil émdi yorukıñ köni / Özüñ iki acunda bulğıl töre

⁴³ TL Barır men acundın işitgil özüñ / Üküş ‘ibret alğıl da açğıl közüñ

⁴⁴ TL Bilü bérse bizdin oza barğuçı/ Kara tut ya begler acun tutğuçı

Biz meğer açlara vakf eylemişik malımızı?
Ta ki her müsteḥakḳa bezl édek emvālimizi...
Biz mūrā' āt éderik ancak öz aḥvālimizi
Dā'imā besleyerek nāz ile eṭfālimizi
Anasız ıfılları bastı pūrānlık bize ne?
Tapmıyor, aç yalavaçlar güzerānlık bize ne?

Şābir

Ḍarb-ı meşeller:

- Açın amanı olmaz, toḥuṇ imānı.
- Aç gezüp toḥ sallanur.
- Aç toyuk yuḥusunda darı görer.

Acımaḳ آجیماق، آجماق، **Acalmaḳ** - *lāzım* - Aç olmak, acımaḳ.

Kéçdi bir üç gün daha
Acub o tülki ağa

Şāyık Ṭālibzāde

Ḍarb-ı meşel:

Acan kılıca çarpar.

Aç acına - Aç acına.

Aç göz; aç gözlük - Aç gözli.

Aç yanık - *mecāzen* - Fakir, muḥtāc, bī-nevā.

Aç yanık kimse değildir yemeğe var çöreği
Yemeğe var çörek ammā buña düzmir yüreği

Şābir

Acar (أجار) — **[adjar]** - Ġarb - *şıfāt* - Kuvvetli, tuttuḡını koparır, zıpır.

Bizim ev maḥkeme; ḥākim, bereket vérsin, acar;
Géceden ḥükmü vérir, gündüzün icrāya қоşar!

Mehmed 'Ākif Beḡ

Acarsız (؟) آجارسز — [adjarsyz] — Qazan - *sıfat* - Çirkin.

Acib آجب — [ādjb] - Uyğur - *isim* - Qutadgu Bilig - ‘Arabca: Hācib *muḥarrefi* - Vezir.

Aciblik - *isim* - Vezāret.

Ācür آجر — [adjur] - Ğarb - *isim* - ‘Arabca: Ācurretniñ cem‘i - tuğla; kiremit. Fārisi - āgür mu‘arrebî - müfred yerinde kullanılır.

— Tāb u āteş kārgir olmayan müstaḥkem binālar, ki cişşu ācür ile müşeyyed idi...

Na‘imā - Tārīh

Acente آجته — Ğarb - İtalyanca: **agente** - *isim* - Bir sigorta veyā vapur qumpanyasının, bir şirket-i ticāriyyeniñ başqa bir memlekette bulunan vekili; bu vekilleriñ işi gördükleri dā’ire.

Ce terme s’applique, en turc, aux agents diplomatiques, des compagnies de navigation et d’assurances, des sociétés de banques etc.

Bedros Efendi Keresteciyan

Acun, Açun آچون، آچون — [adjoun] - Çağatay - *isim* - Dünyā, cihān, ‘ālem.

baqıñız - Açmaq; açun

baqıñız - Uyğur - Aç; acun, açun

Heme acun - Bütün dünyā; kāffe-i nās, ḥalq-ı ‘ālem.

Sin tig acunda közleri ‘ayn-ı belā qanı

Mın tig anıñ belāsına bir mübtelā qanı⁴⁵

Luṭfi

Bolsun acun içre arıñ göñli şād

Barça ulus üstige sürsün murād

Maḥzen Mır Haydar

⁴⁵ TL Sin dig acunda bir gözi ‘ayn-ı belā qanı? / Mın dig anıñ cefası bile mübtelā qanı?

Acı آجى — [adjy] Ğarb - *şifât* - Tatlı zıddı; *mecāzen* - Veca⁶, ağrı, şızı; elem, keder, iztirāb; sert, şedīd: acı acı bağırmağ.

Her şey vérir oldu cāna fırķat
Her şey gelir oldu ǵalbe rıķķat
Eyvāh! Ne zehir imiş hayātım
Bunca acıya gelir mi tāķat?

‘ Abdü’l-ħaķ Hāmid Beğ

Soñ gonce-i sevdāsını⁴⁶ dökmüşdü nihālān,
Soñ ķatre-i gevherle bezenmişdi çemenler...
Ya‘ nī bu çocuk toğduğı gün, penbe vü üryān,
Kış en acı bir fāķr ile gelmişdi beraber;
Olmuşdu küçük ‘ ā’ileniñ ǵalbi mükedder.

Tevfīk Fikret

Đarb-ı meşeller:

- Acı soğan, ķuru etmek.
- Acı paţlıcanı ķırağı çalma.
- Acı acıyı, şu şancıyı [baştırır]

Şūfiyi sākī-i bezm étmededir cāna şafā
Baştırır dérler, acı acıyı meşhūr meşel

Hātemi

Acı ağaç - *mürekkēb isim* - Ƙuasya.

- Acı elma; acı badem.

Acı çaça - *mürekkēb isim* - Yenilmeyen bir balık.

Acı pelin - *mürekkēb isim* - Çiçeğı papatyaya benzeyen bir ot, ören yavşanı.

Acı bakla - *baķıñız* - Bakla

Acı hıyār - *mürekkēb isim* - Ebū Cehil ķarpuzı, ħanżal.

Acı dil - *mecāzen* - ‘Unf u ‘itāb, tekdīr, ta⁶zīr. āzār. [29]

⁴⁶ TL ķatre-i sevdāsını: RŞ gonce-i sevdāsını

Acı ŝu - İimi tatlı olmayan ŝu.

Acı marul - *mürekkeb isim* - Hindibānıñ bir nev‘ī.

Cān acısı - derd-i elim, ıztırāb-ı ‘azīm; *mecāzen* - Muşibet, beliyye.

Ꞑuyruk acısı - *mecāzen* - Kīn, ğarez.

Evlād acısı - Avlādıñ ziyā‘yla hissedilen ıztırāb.

Hāl-i ğurbet tālī‘-i bed, ah evlād acısı.

Gönlümi üç şeydir, ‘Ākif, dā’imā pürhūn éden

‘Ākif bin ‘Abdü’llaţif

Acı yonca - Bir ot adı.

Acı ses - *tavşifi* - Āvāz-bed, feryād-ı cān-ıırāş.

Acı acı gülmek

Hüsn ol sözi ğuş édüp üzüldi

Zehr ağladı, acı acı güldi.

Ġalib Dede - Hüsn ü ‘Aşķ

Acı duymak - *lāzım* - Elem ve ıztırāb hissetmek.

Ağlar, gülerim, ağladırım belki de bir dem

Hıçbir acı tuymaz faķaķ ağlatdığım adam

‘Abdü’l-haķ Hāmid Beğ - İlĥān

Acısını çıkarmak - *mürekkeb müte‘addī* - *mecāzen* - Öc almak, aĥz-ı şār étmek, intikām almak; bir yerde ğā’ib étdiğini başka bir yerde kıazanmak.

İçler acısı - *baķınız* - İç

Acur, Acır - *isim* - Hıyārıñ bir nev‘ī.

Acırĝa - *isim* - Yaban turpı.

Acıca; Acırak; Acımtırak - Az acı.

Acılık - *isim* - Acı olan bir şey’in ta‘mı, tatlılık zıddı; *mecāzen* - Kūdūret, telĥ-ķāmı; ‘unf, şiddet, sertlik.

Acılanmak - *muṭāva‘at* - Acı olmak; *mecāzen* - Hiddet ve şiddet göstermek; huysuzlanmak, hırçınlanmak.

Acımak - *lāzım* - Acı ve ıztırāb duymak, ağrımak; yürek şızlamak, teraḥḥum étmek; bir şey’in ʿmına acılık gelmek.

Ḍarb-ı meşel:

Şerī‘ atıḡ kesdiği parmak acımaz.

Acımaz şer‘ kesdiği parmak.

Sābit - Tārīḡ

Acıtmak - *müte‘addī* - Ağrı ve ıztırāb vérmek; eziyyet vérmek, cefā étmek.

Acıtdırmak - *müte‘addī* - Bir kimse ḡaḡḡında raḡm u şefḡat duyurmak, yürek yandırmak.

Acınmak - *muṭāva‘at* - Acıyup müte‘ellim olmak, yanmak.

Acındırmak - *müte‘addī* - *baḡıḡız* - Acıtdırmak

Acınılmak - *mechūl* - Raḡm u şefḡate mazḡar olmak, şāyeste-i merḡamet görölmek.

Acırḡanmak - *baḡıḡız* - Acınmak

Acık - *isim* - Keder, elem, ıztırāb; ye’s, mātem.

Acıklı - *ḡıyāsī* - Kederli, muḡtarib; yāslı, mātem-zede; mü’ellim, fecī‘, ıztırāb-āver.

Ne rütbe étse te‘ālī teheyycāt-ı ḡayāl

Ṭabī‘ atıḡ édemez levḡ-i zārını taşvīr:

Lisān-ı şī‘ re giren en acıklı bir te’şīr

Bükā’ ḡader véremez rūḡa zinde ḡiss melāl...

Kemālzāde Ekrem Beḡ

Acıklanmak - *lāzım* - Keder ve ıztırāb duymak, yāslı ve mātemli olmak.

Acınacak - *müştaḡḡ* - Acımaya lāyık, şāyān-ı merḡamet; sefil, perişān.

Acı آجی — [adjy] - Āzerī - *şīfat* - Acı.

Acı söz - *tavşīfī* - Acı söz, mü’eşşir ve ‘itāb-āmīz söz.

İncinmedi hiç acı sözünden dil-i şîrîn
Çün naḥl-i ḥırām tüşesin, acı şemerîñ var

Vālihî

Acılamak, Acılanmak - *muṭāva‘at* - Acı olmak, acılanmak; mecāzen - Zehirlemek; dokunaklı ve ‘itāb-āmîz söz söylemek; tevbîḥ u tekdîr étmek.

Acınacak - *müştaḳḳ* - Acınacak, şâyân-ı merḥamet, derd-mend, bî-çāre.

Acıtma - *isim* - Etmek mâyası.

Acıtmaḳ - *müte‘addî* - Ḥamûr mâyalamak.

Acıḡ آجیغ [adjykh] - Āzerî - *isim* - Acık, ḥiddet, ḡazab, öfke.

Acıḡ, Acık - *baḳıñız* - Acılıḡ

Anaḡa niçün gelmedi yazıḡıñ
Ona var mıydı yoḡsa bir acıḡıñ

‘Abbās Ġā’ibzāde

Acıḡlu, Acıklı - *ḳıyāsî* - Acıḡı olan, ḡazab, ḥiddetli.

Acıḡını çıḡarmak - *mürekkab müte‘ddî* - Acısını çıḡarmak; öcini ve intikāmını almak.

Acık eylemek - *mürekkab lâzım* - Darılmak, küsmek, münfa‘il olmak.

Acıḡlanmak - *lâzım* - Ḥiddetlenmek, kızmak.

Acıklandırmak - *müte‘addî* - Kızdırmak, iḡzāb étmek.

Çoḡ güzel, bir şartım var, evvel onı dersen:
Acıklananda meni ne ile döḡsün?

Şâyık Ṭālibzāde

Kime baḡş eylediñ bir ḡabbe ‘irfān?
Acıḡlanma! Eliñde var mı burhān?

Hādî ‘Abdü’s-selîmzāde [30]

Yoḡdı saḡa bir sözim, birce başa sal meni:
Ne ile sen döḡersin, acıkladırsam seni?

Şâyık Ṭālibzāde

Acık أَجِيق — [adjik] - Uyğur - *şifât* - Acı.

- **Acık yüzlük** - *tavşîfî* - ‘Abūs, ekşi yüzli.

- Tamuğunı ışığında bir heybetlik, acık yüzlük ferişte gördüm...

Mi‘râc-nâme

Acıglanmak - *lâzım* - Kızmak, hiddetlenmek; gücenmek, darılmak, münfa‘il olmak.

Oldum acıglandı aña bir fuzûl

Kim bu kişiler érür ehl-i kabûl

Mağzen Mîr Haydar

Acio آجِيو — Ğarb - İtalyanca: **agio** - *isim* - Paranın haqîkî ve i‘tibârî kıymetleri

arasındaki fark, akçe farkı; paranın mübâdelesinden hâsıl olan kâr; akçe farkının azalup çoğalmasından yapılan mu‘âmele-i şarrâfiyye.

Aç آچ — [atch] - Çağatay - *şifât* - Boş, hâli; tehi; tok olmayan, aç

bakıñız - Aç

Gözü aç - *mecâzen* - Ğariş.

Aç gözlük - *tavşîfî* - Aç gözlü, Ğariş.

Ĥ‘ân dîdârına kişi tileme

Bar mu ‘âlemde mén gibi gözi aç

Mûnis Ĥ‘ârezmî

Açlık, Açluğ - *isim* - Açlık; *mecâzen* - Fakr u sefâlet, ihtiyâc.

Ďarb-ı meşel:

Açluğ ne yédürmes; toğluğ ne dédürmes!

Açığmak - *bakıñız* - Acığmak

Açmak - *müte‘addî* - Kıpamak zıddı; açmak; gidermek, izâle etmek; keşif etmek; delmek; ĥallétmek; başlamak.

- Ferhād'ının şebāb-ı gülşeni da kim tarab gelinini neşāt gülleri açmak mütecellī durur...

Nevāyī - Ferhād ü Şirīn

Nidin yüz gül açar ' ıŝk otıdın bülbul kibi Vāmık
Yüzündin ger ' ızārı bāğıda gül açmadı ' Azrā

Nevāyī

Açar - Āzerī - *isim* - Anahtar, açar.

Açarcılık - *mürekkebe isim* - Kaht u galā, galā-yı es'ār.

Açılmak - *mechul* - Açılmak; izhār u ifşā etmek; inkişāf etmek.

- O ŝol zamān yamğur turup havā açılmak bünyād kıldı...

Bābūr-nāme

Açık, Açuk - *müştaqq* - Açık, küşāde, meftūh; āşikār, vāzih, hüveydā; serbest, āzāde.

Darb-ı meşeller:

- Kolum açık, yüzüm ak.

- Açık ağız aç kalmaz.

Açık göz - *tavşifi* - Açık göz, gözü açık.

Açık yüz - *tavşifi* - *mecāzen* - Beşāset, güler yüzlülük.

- Açuk yüzidin halāyıkka neşāt ve çüçük sözidin uluska inbisāt⁴⁷...

Nevāyī - Maḥbūbu'l-Ḳulūb

Açun - *isim* - Açıklık, füşat-zār; dünyā, cihān, 'ālem.

bakınız - Acun

Açukluk - *isim* - Açıklık; *mecāzen* - Küşāyiş hātrı, inşirāḥ kalp.

- Köñülge andın açuğluğ fā'idesi yéter ve köz andın yaruğluğ neticesi kesb éter⁴⁸...

Nevāyī - Maḥbūbu'l-Ḳulūb

Açmalık - *müştaqq* - Kir ve pas açan şeyler, açmalık; şabun.

⁴⁷ TL halāyıkka: MK halāyıkka; TL uluska: MK uluska

⁴⁸ TL açukluk: MK açuğluğ; TL yaruğluk: MK yaruğluğ

Açmaylı - *isim* - Bir Özbek kabilesinin adı.

Aç چ — [atch] - Uyğurca - *isim* - Toğ zıddı: ac; *mecāzen* - Muhtāç, bî-nevā.

Aça, açın - *baķıñız* - aç

Ara aç ara toğ bu korku kırak!..

Açmak - *müte‘addī* - Açmak.

Açaķ - *isim* - Açıklık; kapı.

Açuķ, Açıķ - *müştaķķ* - Açık, küşāde; serbest, āzāde; açıklık, boşluk; aydın, aydınlık; temiz, pāk, arı.

- Taķı ol iki arıķ kim üstüne açuķ turur, biri nil deryāsı turur...

Mi‘rācnāme

Kereklig uķuşluğ birisi oñay
Yulaķa negü teg açığ kıldı ay⁴⁹

Ėutadgu Bilig

Bularķa ķatılğıl ķarılğıl⁵⁰ özün
Tilin yaķşı sözle açuķ tut yüzün

Ėutadgu Bilig

Ağırladı ilig bu ay toldını
Açığ bérđi elgin tilin ögdini⁵¹

Ėutadgu Bilig

Açıķ söz - *tavşīfi* - Ma‘ nāsı vāzılı söz.

- Basa ķişı bile açuķ sözleşmey-turur...

Mi‘rācnāme

Açun - *isim* - Acıklık: ‘ālem, dünyā.

baķıñız - Acun [31]

Zıddı: tam, tamuķ - Żulmet, ‘ālem-gīr⁵² mer’i, cehennem.

⁴⁹ TL Kereklig uķuşluk yürüşü oñgay / Yulaķa negü teg açıķ kılur ay

⁵⁰ TL ķatılğıl ķarılğıl: KB ķatılğıl ķarılğıl

⁵¹ Ağırladı artuķ bu ay toldını / Açıķ bérđi tilin élgini ögtüni

Çağatay - Açmak; aç; açık; açar; açılmak; asnamak, ésnemek.

Yakut - As, asabın - açmak.

As - Ac.

Aç çık - Ac, boş; açık.

Qoybal - As, es - ac.

Asarmen - Açmak.

Esermen - Esnemek.

Çuvaş - Ös - Açmak.

Öze - Açık.

Aç, Eç چ ,چآ — [atch, étch] - Kazan - *sıfat* - Boş, tehî, hâlî; tok zıddı: ac.

Aç göz; aç gözlü.

Aç buğday - *mürekkab isim* - Kurağ yıllarda kavrulup kalan dânelər.

Aç yıl, Açlık yıl - *mürekkab isim* - Kaht yılı.

Açlı toklu - *terkib* - Yarı aç yarı tok.

Açlık - *isim* - Açlık.

Đarb-ı meşel:

Açlık né yédirmez, baylık né dedirtmez!

Anda soğuşda devâm étmekde açlık ‘askerî, zor belâ!.. Bitmekde şol miskîn adamın yaşları! Tilmereler anda açlığın ‘azâbında alar tilmereler kazganç bigrekde islâm açları. Aç, bahtsızlıkda şundı bizdemi ok “Rabb” kulları bir fikir étçi! Alardanındı dehşetler cârî... Anda bir kerre tıyarlık âşka muhtâçlık süre, munda, türlü tatlı ni‘metler ve beyrem aşları. Türlü miñnetler géle anlarğa açlık arklı; aç turudın, yüzleri şolğanda, kalğan şabşarı. Gün tomuğ, anlarğa hiç çıksaz ‘azâblar qarşulav bir ‘âciz, miskîn görgüsüz ‘âzablarga tarı. Muñ, şınk, gemgîn hem açlıktan talanganlar alar! Başka tüşminçe sizlemi, mundağılar şâd barı.

⁵² TL ‘âlem-ğîr عالمگیر

*

* *

Yaltarı dehşet arasından alarğa bir ümîd oylılar toqluğda yarlıknı toğan, kardeşleri.
Allah şefkat sundı mı? Gitmi bereviñ de isi bilseçi! Toğ, şādleri: tükle alarñ
yaşları... Bitse miskînge rahîm, tek tor mı dünyā, eylene ihtimāl anlargada nevbet
citür mundın arı.

‘ Abdü’r-reşîd Ramazānuf

Açıkmak, Açukmak - *lāzim* - Aç olmak, acıkmak.

Açıksalar qarlığaçnıñ balaları
Çin, çerki tutup kayta anaları

Tuğay

Açıkdırmak - *müte‘addî* - Acıkdırmak.

Açğuşmak آچغوشمق، آچغوشمق - *lāzim* - Acıkmak.

Balalar açğuşdılar, anaları évde yok imiş, alarğa aşarğa kaldırmağan...

Açmak - *müte‘addî* - Kapamak zıddı: açmak. Zıddı: béklemek; yapmak; kaplamak;
burkamak; örtmek.

Avız açmak - Oruç bozmak, iftār étmek.

Til açmak - Dil uzatmak, ta‘rîz étmek.

Fāl açmak; ser açmak; iştihā açmak..

Göñül veya hātır açmak - göñül açmak, inşirāh vérmek; tesellî étmek.

Kibit açmak - Dükkān açmak, ticārete başlamak.

Göz açmak - *mecāzen* - İmkān ve müsā‘it zamān bulmak, göz açmak.

Cil ve borandan göz açar hāl yok...

Sîn eli us, hem oqu köp şunda añlarsıñ barın
Ma‘rifet nûrı açar köp nerselerin yalğanın

Tuğay

Açıp yeşrin hazîneñni yürekden
Söyleşme burda artık söz gîriñden

Tuğay

Açar érdi Hüdāy bahtıñnı şāyed
Āşıkđıñ, işlediñ biñ zor cināyet!

Tuğay

Açdıрмаq - *müte‘addī* - Açdıрмаq.

Açuşmaq آشموق، آچشمق - *fī‘l-i müşāreket*.

Avız, fāl açdıрмаq

Açulmaq آچولمق، آچلمق - Açılmaq, bir şey’iñ qoyuluğı veyā küdüreti zā’il olmak;
gönülden keder ve ıztırāp gitmek; ġā’ip ve nā-bedīd olmak; uzaklaşmaq; ülfet ve
istīnāse müsā‘it olmak; hüner ve ma‘rifet kazanmaq.

Matur günde çıgam kurgā açılmas mı gönüller dip

Açar hasretler meni bu ağaclar, isli güller dip

Mecīd Ğafūrī

Açkıc - *isim* - Açacak alet, açar.

Allāh til açkıcı bērsün!

Aşuqmaq ögnücnüñ açkıcıdır!

Açkaç - *müştaqq* - Açık, vāzıh: açkaç Türkçe.

Açık آچق، آچیق، **Açuk** - *şifat* - Açık, küşāde; vāzıh rüşen, ‘ayān; koyu olmayan renk.

- Gökyüzü açık, havā şāf hem tan bolup cil-i davelden eşer de yok idi... [32]

Açuk ışık - *tavşifī* - Açık kapı; *mecāzen* - ‘Alenen.

Açıkdan açık; açıkdan açıkgā..

Açık yüz; açık yüzlü - *mecāzen* - Rahm u şefkat; merhametli, mürüvvet-kār.

- Düşmānının açık yüz görsetgeninde ve tatlı sözüne aldanup aña gönül bağlama...

‘Abdü’l-kayyūm Molla ‘Abdü’n-nāşroġlı

Uzun ‘ömür şorayım birsün şunı hüdâyım
Her kişiğe bolsandı açık yüzli, mülâyım

Mecîd Ğafûrî

Açık göz; açık gözlü

Açık kişi - *mecāzen* - Kapısı açık, mihmān-perver.

Açık yeşil; açık sarı...

Açık hat - Açık ve okunaklı yazı.

Açık kollu - *mecāzen* - Eli açık, cömert.

Açık avaz - Açık ağız - *mecāzen* - Budalā, sersem.

Açık yer - Açıklık, düzlük, ova.

Açık yazmak; Açık söylemek; açık yüz kursatmak...

Bulut açığı - Güneşli bir havāda, bulutların aralarında yer yer hāşıl olan açıklıklar.

Açık tişük - *terkīb* - Delik deşik.

Açuklu cumuklu - Yağmurlu ve soğuk hava.

Açulmalı yapulmalı - Açılup kapanan.

Açar açmaz; açılır açılmaz..

Açıklık آچىقلىق، آچىقلىق، **Açukluk** - Açıklık, aralık; mesāfe; düz ve açık yer, ova.

Aça, Eçe آچا، آچە — **[atcha, éché]** - Çağatay - *isim* - Vālide, ana; ana yerinde olan yaşlı kadın; zevce.

Açraşmak آچراشماک — **[atchréchméq]** - Çağatay - *lāzım* - Ayrılma; cüdā düşmek, iftirāk etmek; uzaklaşmak.

Açıraşmak - *baķıñız* - Açraşmak

- Sudın şimāl sarığa kim ötüldi, yağdın uçaştuk⁵³...
 - Leklekān ve Türek⁵⁴ Çārbāğı nevāhīside rū-be-rū boldılar. Uruş bolmay uçaştılar⁵⁵.
- Bābūr-nāme

Açmak — [atchmak] - Ġarb - *müte‘addī* - Kıpamak zıddı - Görmeye mānī‘ olan şeyleri gidermek; meydāna çıkarmak; delmek, yarmak; şerh etmek; çiçek ve yaprak büyüyüp meydāna çıkmak;

Eylerse ġurūb mihr-i enver
Tekrār tūlū‘udur muḳarrer
Hīç açmayacak faḳaṭ bu ġül-bün
Her an édecek ġurūb o aḥter

‘ Abdū’l-ḥaḳ Ḥāmid Beğ - Maḳber

- Başt u temdīd etmek, yaymak, yazmak; birbirinden uzaklaştırmak, aralamak; keşf-i rāz etmek, derdini dökmek;

Ḥālūñ⁵⁶ kime açsañ saña dir ḥikmeti vardır
Öldürdi bizi āh bilinmez mi bu ḥikmet?

Rūḥī

- Baḥş etmek, bir şeyden ḥikāye etmek; çözmek;

Tīr-i ġamzeñ atma kim bağrım deler ḳanım döker
‘ Aḳd-i zūlfūñ açma kim āşūfte ḥāl eyler beni

Fuzūlī

- Bir şey’in üzerindeki pası ve lekeyi gidermek...

Ḍarb-ı meşeller:

- Açma ḳutuyu, söyletme kötüyü.
- Aç gözüñi, açarlar gözüñi.

Adım açmak - *mecāzen* - ‘ Acele ve şitāb etmek.

⁵³ TL açraştuk: BN uçaştuk

⁵⁴ TL Tülek: BN Türek

⁵⁵ TL’de “Uruş turuş bolmay açraştılar.” geçmektedir.

⁵⁶ TL Derdiñ: RD Ḥālūñ

Ağız açmak - Söz söylemek, söz söylemeye başlamak; *mecāzen* - Ta‘n ve ta‘rîz etmek, dil uzatmak, tecâvüz etmek.

Ağız açmamak - Söz söylememek, sükût etmek, dilini tutmak; *mecāzen* - Müsā‘ade ve müsāmaḥa etmek.

El açmak - Dilenmek, tesse‘ül etmek.

Baş açmak - *mecāzen* - İyilik temennî etmek; beddu‘ā ve la‘net etmek.

Başını açmak - Başının örtüsünü kaldırmak; *mecāzen* - İşā‘a ve i‘lān etmek.

Bayrak açmak - Göñüllü ‘asker toplamak; *mecāzen* - İşyān ve ihtilāl etmek; edebsizlik etmek.

baķıñız - bayrak

Pas açmak - Bir şey’in üzerindeki pası gidermek, parlatmak, cilā vermek.

Tarla açmak - Çalılık bir yerin çalılarını, ormanın ağaçlarını, söküp ve köklerini çıkarup tarla ḥāline getirmek.

Çıgır açmak - *mecāzen* - Muḳaddime yapmak; vücūd vermek, meydāna getirmek.

Derdini açmak - Derdleşmek, ıztırāp-ı kalbini söyleyüp dökmek.

Dükkān açmak - *mecāzen* - Şan‘at ve ticārete başlamak.

Dükkānı açmak - Dükkānın kapısını kırup şoymak.

Söz açmak - Bir şeyden, bahşetmek.

Sözü açmak - Tefsîr etmek, ma‘nā çıkarmak.

Fāl açmak - Fāla bakmak.

Qalem açmak - Qalemi yonup yazacak ḥāle getirmek.

Qapı açmak - *mecāzen* - *baķıñız* - Çıgır açmak.

Göz açmak - *mecāzen* - Müteyakkız ve mütenebbih olmak; müsā‘ade görmek.

Gözini açmak - *mecāzen* - İḳāz ve tenbîh etmek, uyandırmak; uykudan uyanmak, bîdār olmak.

Göñül açmak - *mecāzen* - İnşirāḥ ve inbisāt vermek. [33]

Gonca kılmaz şād, açmaz tutulmuş gönlümü
Ârzūmend-i ruḥ-ı āl ü leb-i ḥandānuḡam

Fuzūlî

Yol açmak - *mecāzen* - Muḳaddime yapmak.

Açdırmak - Birini, bir şey'i açmaya sevk etmek.

Ḍarb-ı meşel: Açdırma çuvalın ağzını.

Açılmak - *muṭāva‘at*, *mechūl* - açılmış olmak; iki şey arasında fāşla ḥāşıl olmak, ayrılmak; düşündüğünü ve ḥāṭırından geçirdiğini söylemek, keşf-i rāz ve ifşā-yı derūn etmek;

- Aralıkda kendine daḡi ihānet éderler şübhesiyle açılamayup nihāyet tesmīmini taşmīm...

Yūsuf Kāmil Paşa - Tercüme-i Telamāk

- Tomurcuḡlar ve gözler büyüyüp yapraklar ve çiçekler meydāna çıḡmak, uyanmak;

Kişi elbet açılır kurı ağaḡ olsa bile

Bu havālarda, bu mevsimde ne mümkün ārām

Yenişehirli ‘Avnî

- Bulutlar daḡılıp gün yüzi açıḡ ve berrāk olmak; memnūn ve münbasiṡ olmak;

Geldiler açıldılar biri biriniḡ şevḡine

‘Ayş u ‘işret kıldılar, zevḡ u şafālar sürdiler

Rūḡî

- Ḥicāb-ı zā’il ve arada istīnās ḥāşıl olmak;

Açılırsın güzelim sen daḡı şabr eyle hele⁵⁷

Şimdicek şerm gidüp meclise peymāne gelir

Nedim

- Bir şey’in üzerindeki pas gidüp parlamak; meydāna çıḡmak, zāhir ve nümāyān olmak;

⁵⁷ TL birāz: NdD hele

Nā-maḥreme açılma çözüp sîne-bendini
Étme döşek esîri kıcañ derdmendini
Rûsvā-yı ‘âlem eylemeden kendi kendini
Kıomşu babanın öpüp elin dinle pendini
Olma soḳaḳ süpürgesi kadın kadınçık ol!

Vāşıf

Açıl ey perde-i târîk każā
Açıl ey burḳa‘ -ı ruḥsâr rızā

‘ Abdü’l-ḥaḳ Ḥāmid Beğ

- Vāḳı‘ a ve ḥādîş olmak;

- Sulṭān Muşṭafā ‘aşrında açılan Rusya seferinde iki yüz biñ kadar meḥlûl’l-aḥvāl
nizāmsız ‘ asker müctemi‘ oldı... Kıoca Sekbān Başı - Lāyiḥa

- Yayılmak, münbaşı olmak;

Çekme dāmen nāz édip, üftādelerden vehm kııl
Göklere açılmasın eller ki dāmānındıdır

Fuzûlî

- Ara bozulmak, arada mübāyenet ḥāşıl olmak; bir yer ve muşabb inḥilāl etmek;
baygınlıktan kendine gelmek, ayılmak; kıoyu renk ḥafifleşmek...

Açık - *müştaḳḳ* - Kıapalı zıddı: Örtülü olmayan, küşāde, meftūḥ; ‘ayān, vāzıḥ, rüşen;
çıplak, ‘üryān, dal; geniş, kénj; muḥāfazadan ‘ārî, kıorunmamış; ḥayāsız, fāḥiş;
birbirine uymayan, muḥālîf, mübāyîn; ḥesābda meydāna çıkan nokşān; renklerde
kıoyuluḡa muḳābil görülen açıklık ve ḥafîflik; kıolay anlaşılabilen, ma‘nāsı vāzıḥ olan,
muḡlak zıddı.

Açık Türkçe - *tavşîfî* - ‘Arab ve ‘Acem sözlerinden, ṭumṭurāk elfāzdan, mu‘aḳḳad
ifādelerden‘arî, sāde ve basîṭ tarz beyān ve ifāde.

Lisānı aşlına ırcā‘ için heveslenmek
Ṭulū‘ a muntazır olmak ġurūb-ı māzîden
Démeḳtir; işte ḥaḳîḳat, te‘emmül eyle de sen
Eger bu kıābil ise yaz bütün açık Türkçe

Kemālzāde Ekrem Beğ

Açık okumak - *mürekkeb müte‘addi* - Yüksek sesle ve herkesin işitebileceği gibi, cehren okumak.

Açık el - *mecāzen* - Cömerdlük, sehvāvet.

Eli açık - *mecāzen* - Saḥī, cömerd.

Açık ağız - *mürekkeb isim* - Bir çiçek adı; *mecāzen* - Būdālā, ābdāl.

Darb-ı meşel:

Açık ağız aç kalmaz.

Açığa çıkmak - *lāzım* - Hizmet ve me’muriyyetden muvaḳḳaten çıkarılmak, ‘azil edilmek; zāhir ve ‘ayān olmak.

— Ez-her cihet ḥıyānet ve ḥabāseti bütün bütün açığa çıkmış.

Şā’nizāde - Tārīḥ

Açığa vurma - Meydāna çıkarmak, izhār etmek; zāhir ve āşikār olmak, belli olmak.

Açık söylemek - Fıkr ve maḳşadını şaḳlamamak.

Açığa boyamak - Boyada hafif renk kullanmak.

Açık baş - Başında saç olmayan, dazlak.

Başı açık - Başında örtü olmayan, bürehne-ser ; *mecāzen* - Ḥayāsız, ser-bāz, bī-pervā.

Başı açık yalan.

Başı açık kاتب - *mecāzen* - Tahrīr-i bī-naẓīr.

Açık göz; Açık gözli - *mecāzen* - Mütayaḳḳız, uyanık; elinden her iş gelen, becerikli, kārgüzār; fırsatdan istifāde yollarını bilen.

— ‘Aḳdi kim yaptı?

— Açık göz mü ararsın ki, tolu!

Yalnız gösteren olsun: paranın nerde yolu.

Meḥmed ‘Ākif Beğ

Baş açık; baş açık yalın ayak [34]

Açık hü - Lā-ubālī, kayıdsız, bī-pervā, vāsi‘ -mezheb, rind.

Açık meşreb - *baķıñız* - Açık hūy

Bezm-i rūyında lebiñden içilür göz göre cām

Ne açık meşreb olur halkı diyār-ı rūmuñ

Nev‘ī

Açık açık - ‘Alenen, āşikāre, vāzıh ve ‘ayān olarak.

Açıkdan - Yabancı, bīgāne, yat.

Açıkdan açığa - Vāzıhān, ‘ayānen.

Açıklar livāsı! - İşsiz, güçsüz.

Açılda kalmak - Yersiz, yurtsuz kalmak; iş ve hizmet bulamamak.

Açık deniz - Kara görünmeyen deniz, engin, ‘ummān.

Deniz açığı - Engin.

Açık renk - Koyu olmayan renk.

Açık söz - *mecāzen* - Vāzıh, kolay anlaşılır.

Açık ton - Koyu olmayan hayvān rengi.

baķıñız - ton

Açık saçık - Yarı örtülü yarı çıplak; perīşān kıyāfet, pejmürde hāl; kıyāfette ve tesettürde gösterilen ihtimāmsızlık.

Bez l éder varın eli açıkdır

Şuñ-meşrebdır, açık saçıkdır

Süleymān Paşa

Seniñle ey mütezehhir lisān-ı şūh-ı “Nedīm”,

Seniñle bıkır-i hayāl-iñ, me’āl-i nāzānıñ

Güzīde fıtratı bir cilve-i hırām gibi

‘Iyān olur; o terāvīde hüsn-i üryānıñ

Éder revān-ı vişāli açık saçık telsīm,

‘Amūd-ı şubha düşen zühre-i ğarām gibi

Kemālzāde Ekrem Beğ

Açık saçık gezmek, dolaşmak..

Açık kaş - Kaşlarının arası açık olan.

Açık kapı - *mecāzen* - Mihmān-nüvāzlık, misāfir-perverlik, ikrām, i' zāz, ağır layış.

Kapısı açık - *mecāzen* - Mihmān dost, misāfir-perver.

Gözi açık gitmek - *mecāzen* - Arzūsına nā'il olmadan ölmek.

Açık liman - Düşmān sefā'in harbiyyesine karşı kal'a ve istiḥkām gibi vesā'it müdāfa'ası olmayan sāhil şehri.

Açık mektüb - Bir şahşa ḥiṭāben yazıldığı ḥālde, herkesin naẓar-ı ittılā'ına 'arz édilen ve bu maḡşadla gazetelerle neşir olunan mektüb.

Açık bono ve poliçe - Nāme-i muḡarrir olmayan evrāk-ı naḡdiyye.

Açık yol - *mecāzen* - Beşāšet, behcet; ḡulūş, şafvet; iltifāt, ḡāṭır-nüvāzlık.

Açık yol - İşlek cādde, şāh-rāh.

Açık havā - Bulutsuz ve güneşli gün. Açık havāda gezinmek.

Açık yer - *tavşīfī isim* - Boş ve münḡall münşabb ve ma'mūriyyet.

Açıklık - *isim* - Açık olan bir şey'in ḡāl ve şıfatı; vuzūḡ; mesāfe, boşluk, aralık; boş ve ḡālī yer, meydān; aydınlık, bulutsuz ve güneşli havā; pervāsızlık, lāubālilik, ḡayāsızlık; neẓāret, görünüş; şenlik..

Açmaz - *şıfat ve isim* - Sır şaklayan, ketūm; şatranc oyununun ta'birlerinden - şāḡın māt olacak bir vaẓ' iyyetde ḡalması.

- Manşübāt-ı lu' b-ı şatranc-āsā ḡün-ā-ḡün açmazlar peydā ve ba' iş ta' vīḡ ve işḡāl...

Şā'nizāde - Tārīḡ

Gürültüsüz oyun isterseniz gelin damaya:

Zavāllı açmaza düşmüş, baḡın ḡesāplamaya!

Mehmed 'Ākif Beḡ

- Ḥaşm-ı şeyṭānet-perdāz muṭāraḡa-i naṭ' -i umūrda bir ḡarīb açmaz ibrāz ile...

Ẓiyā Paşa - Endülüs Tārīḡi

Açmazlık - *isim* - Ketm, iḡfā.

Açar - isim - mehcūr - Anahtar.

Açmalık - Kir ve pas açan şeyler; şabun.

Açıklamak - *baķınız* - Açığa vurmaķ.

Açmak, Açmaķ — آچماق، آچماق — [atchmakh] - Aẓerī - müte‘addī - Açmak.

Açdurmak, Açdırmak - müte‘addī - Açdırmak.

Açılmak - mechūl - Açılmak.

Gül kimi gönlüm şubḥ-ı bahār-ı rüyun
Düşmese zülfiñ araya şeb-i deycūr kimi

Sa‘dī Ẕarabağı

Yazmışım ser-be-ser fūrū‘atı
Açmışam ġāmızat-ı āyātı

Seyyid ‘Azīm Şīrvānī

Çıhdı tülki ķabaġa behcet ile
Açdı dil tā reff-i belāġat ile

Mecīd Ğanīzāde

Çaķçaķıñ tāzeden açıldı keyfī
Dögdirüp ṭablı çaldı tar u defi

Mecīd Ğanīzāde

Ber vērdi nihāl-i baġ-ı maķşūd
Açıldı gül-i ḥadīķa-i cūd

Fuzūlī

Her kimge hicr-i yār ile düşse dimāġdan
Hīç açılır mı göñli onun seyr-i bāġdan

Bahār Şīrvānī

Yüz mevsim ḥoş ḥürrem olup éller açılsa
Yüz lāle bitüp sünbül u süsenler açılsa [35]
Yüz baġ cihān tāzelenüp güller açılsa
Göñlüm ki açılmaz nice müşkiller açılsa

Vedādī

Açar, Açarçı - *isim* - Anahtar, açar.

bakınız - Haçar

Darb-ı meşel:

İşsizlik devletlilik açarıdır!

Açarın saña tapşurak ƙal‘ aŋ

Vehim ihtiyārın hemān buƙ‘ aŋ

‘Abbās Ġā’ibzāde

Açuğ, Açuk, Açık, Açuĥ, Açıĥ - *müştaĥĥ* - Ƙapalı zıddı, açık.

Açık saçık - Açık saçık.

Darb-ı meşel:

Açık ağız aç ƙalmaz.

Tāze fikre sārī naşıl çekerim milletimi?

Ger désem ƙızlar açık gezsın ezerler enemi!

“Molla Naşru’d-dīn” den

Lāle kimi sende luţf çoƙdur

Ammā ne deyem yüzün açuƙdur⁵⁸

Fuzūlī - Mecnūn u Leylī

Kerbelāyı lap yaman* - Ƙāmeti mişl-i kemān

Açık diyorum ana cān - Ƙızıl yüz oğlan gerek

Ĥoros göz oğlan gerek

‘Ali Rāzī

Tā ƙurbe teveccüh étdüğüm çağ

Alnum⁵⁹ açuğ ola vü yüzüm ağ

Fuzūlī - Mecnūn u Leylī

⁵⁸ FLM çoĥdur; açuĥdur

⁵⁹ TL yolum

Devletlü dest-i cūdin - Açmış tılā-feşandır
Her şām nezir, ihsān - Bezl u kerem ‘ayandır
Mihmān-serā bezenmiş - Bir ravza-i cinandır
Sofra açık serāser - Her dürlü kıt-ı cāndır
En başda eğleşenler - A‘yandı, beğdi, hāndır
Birce nefer tapulmaz - Miskīn u nā-tüvāndır
Bir bezm-i hūb u dil-h‘āh - Pepe tebāreke’llāh!

Şābir

Açıköz - *tavşīfī* - Açık yüzli - *mecāzen* - Beşüş, şen, şātır.

Fārisī - Küşāde-rüy

Açık söz - *tavşīfī* - Açık söz, vāzih, kolay anlaşılır.

Ey gönül güzele dahı resm-i lisān
Maṭlabı ét açık söz ile beyān
Étme lafz-ı ġarībi isti‘māl
Munı sanma delil fazl u kemāl
Deme bu lafz-ı zıst o zībādır
Lafzdan bil murād-ı ma‘nādır
Türkiye özge lafz çoğ kıtma
‘Arabice ‘ibāreler satma!
Mümkün oldıkça öz dilinle danış
Mümkün olmaz ise bu başka bir iş
Niçe ki danışursan öyle de yaz
Yazıda olma çoğ sūhan-perdāz!.

Açık danışmak - Açık söylemek.

Açık ürekli - *mecāzen* - Şafvet ve muḥāleşet kalb şāhibi.

Açık dil - Vāzih ve sāde tarz ifāde.

Açık kapu - *mecāzen* - Mihmān-nüvāzlık, misāfir-perverlik; mürüvvet, fütüvvet.

Açım - Oruc bozma, iftār.

Sahūr, açım, yavan çörek

Ġidāsıdır oruçlılığın

Faķiriñ eski örtüsi

Libāsıdır oruçlığın

“Molla Naşru’d-din” den

Açık, Açıklık - Açık, açıklık.

Kalın, kara mişeniñ ortasındaki açığı

Bulutlı gökden ışıqlandırır ayın ışığı

‘Abbās Şihhat

Açu [taşı] [اچو [تاشی]] — [atchou] - Çağatay - *isim* - Şab.

Açu bérme - *mürekebb müte‘addi* - Ķumāşı boyamadan evvel şablamağ.

Açun [اچون] — [atchoun] - Ķazan - *isim* - Dünyā, ‘ālem, cihān.

baķıñız - Acun - Çağatay

Açı, Acı [اچی، آجی] — [atchy] - Çağatay - *isim* - [Luğat-ı Fażlu’llah Hān] Büyük erkek kardeş.

Açı [اچی] — [atchy] - Ķazan - *şifāt* - Acı; *mecāzen* - Sert, keskin, şedid;

Žıddı: Tuçı; taţlı

Açılı tuçılı - *terkiḃ* - Acı taţlı, telḥ u şirīn.

Açı alma; açı bal; açı söz; açı tavış ; açı avaz...

Açı kozğalak - Bir ot adı.

Açı cil - Sert ve şiddetli rüzgār.

- Açı ciller ésüp, ķötürüp kitüp ağaç başındağı kuşlarını ķibleğa sürdiler...

- Ağar şular heman güzge ķaramıça ağarğa, açı cillerde ésmesge söz birgenler...

Tuķay

Açı kıyar - *tavşīfi: isim* - Acı kıyar. [36]

Acı kabak - *tavşīfi: isim* - Ebūcehil ķarpuzı, ģenzel.

baķıñız - Taş kabak

Açı boran - *baķıñız* - Açı cil - *mecāzen* - Aġu, zehir; *baķıñız* - Aġu

Açı bérmek - Zehir vérmek, zehirlemek.

Açı bérüp ötürmek - Zehir vérüp öldürmek.

Açıtķı - Ħamūr mayası.

Açutmaķ - *müte‘addī* - Ħamūra maya koymaķ, mayalandırmaķ.

Açımaķ - *lāzım* - Mayalanmaķ, ekşimek, taħammūr étmek.

Açı آچی — [atchy] - Qazan - *şıfāt, isim* - Acı; ĥiddet, ġaḡab, kīn, ġaraḡ; keder, ḡayġu.

Açu - *baķıñız* - Açı

‘Ömür sürdüm, cihān gézdim, aval yürüdüm, şehir gördim

Felekniñ her açısından ülüş aldım, ḡahr gördim

Zarīfū’l-Beşirī

Né démek aġyāra dā’im luṭf u iḥsān eylemek

Hiç revā mı şetm ü sebk hem açu, ḡahrıñ baña

Ġarīb

Girerler ol iki yār çın açudın

Aġız burunı tolı ġayret saçudın

Mecīd Ġafūrī

Ħāsıdler köp deyüp ḡasret yime hiç

İçinde şaķlama açu, kine hiç

Zarīfū’l-Beşirī

Açu bilen anısın anda munısın munda atmaķ - Ħiddetle onı oraya, bunı buraya atmaķ, alt üst ve darma daġın étmek.

Açu çan - *tavşirī* - Vara yoġa ĥiddet éden, oşuruġı cinli.

baķıñız - Koķu

Açu almaķ - *mürekkab müte‘addī* - Öc almaķ, acısını çıkarmaķ, aḡz-ı şār étmek.

baķıñız - Öc ḡaytarmaķ

Açu alu - *mürekkēb taḥfifī* - Öc alma, aḥz-ı şār, intikām.

Açuvı kabarmak - Hiddetlenmek, kızmak.

Açuvı kelmek - Kızmak, öfkelenmek.

Min açuvım kélgenge, avuzım açlığanğa köp söyledim!.

Açu oṭun kabartmak - *mecāzen* - Kızdırmak, iğzāb étmek.

Açuvın kêtürmek - *mecāzen* - Öfkelendirmek.

Açulı - *ḳıyāsī* - Hiddetli, kızgın; kindār.

Açulanmak - *lāzım* - Hiddetlenmek, kızmak; kīn tutmak.

baḳıñız - Tirkemek

Açulandırmak - *müte‘addī* - Kızdırmak.

baḳıñız - Kuturtmak

Açulanuşmak - *müşāreket*.

Açulanuçı - *müştaḳḳ* - Kızgın, öfkeli, hiddetli.

Açıruk آچىرىق [atchyryk] - Çağatay - *mekān* - Çayır, otlak; tirfil ve yonca tarlası.

Aḥmak, Aḥmağ آحماق، آحماغ — [ahmak-kh] - Āzerī - ‘Arabca: Aḥmak

muḥarrefī - *şıfat* - Budalā, sersem, abdal.

Ey ġāfil özüñden saniñ ancaḳ ḥaberiñ var

Ḥünāb teriñ var

Derdiñ, kederiñ var

Çoḡ derd-i seriñ var

Bu köhne başıñda

Tāze ḥaberiñ var

Millet bile batdı, ümmet ile yatdı!

Ḥod söyle ay aḥmak daşı kim oyatdı?

Dinme ḥatrıñ var!

Şābir

Ahmak أحق — [ahmak] - Kazan - ‘Arabca: Ahmak *muḥarrefi* - *şifat* - Budalā, böñ, sersem.

Ahmaklık; ahmaqlanmak; ahmaqlandırmak.

Ah! آخ — [akh!] - Āzerī - *nidā* - Ah! Vay! Yazık!

Ah vay!

Ah öf eylemek.

Ḍarb-ı meşel: Bablı babın tapmasa işi ah vay ile geçer.

- Ah! Seni gördim, Allāhın belāsına gelesin, kör şeytān!..

“Molla Naşru’d-dīn” den

Vurdu göğsine ağladı hay hay

Dédi: «Ah! Zorda bire tay lele vay vay! »

Mecīd Ġanīzāde

Başına cem‘ eyleyüp her biri bir ḥaylī sipāh

Ki ne var? Memed Eli*! Düş tahtdan olma bize şāh

Étdiler üç günün ‘arzında bütün emri tebāh

Kaçdı ah vay diye sultānları Ġrānlıların

Der-ḥaḳīḳat pis imiş kanları Ġrānlıların!

Şābir

Ah! آخ — [akh!] - Çağatay - *nidā* - Te’essüf ifāde éder ve ba‘zan āferīn! Birinde kullanılır.

Ah!, Ahma! آخ، آخما — [akh! Akhma!] - Kazan - *nidā* - Te’essüf bildirir ve ba‘zan taḳdīr ma‘nāsına gelir.

bakınız - Ahma! [37]

Ah! Biñ yahşı havā!

Ah étmek; ahladamak.

Aḥar آخر — [akhar] - Ğarb - Fārisī: Aḥar *muḥarrefī* - *isim* - Aklık, beyāz düzgün; perdāht kılası.

Türkī’de kağıda sürilene [ahar] ve eşvāba sürilene [ḥaşıl] ta‘bīr ederler.

[Tercüme-i Burhān-ı Kāfī’]

Fārisī’ye naql ile [ahar] démişlerdir. [Lehçe-i ‘Osmānī]

زمین سربسر زیرپای آندرون

چوکریاس آهار داردبخون

Firdevsī

Aḥarlamak - *müte‘addī* - Kağıdı aḥar ile perdāht etmek.

Aḥarlı - *kıyāsī* - Renk üstine aḥar sürölüp mührelenmiş kağıd.

Aḥar, Aḥar آخار، آخار [akhar, akar] - Çağatay - *baḳıñız*. Aḥar - Ğarb

Büzniñ aḥarını almak - Bezi beyāzlatmak, ağartmak.

Aḥaklanmak آخاکلانمق — [akhaklanmak] - Kazan - Bir şey’e parlaklık gelmek.

Buluḫlar aḥaklangan, altun katnaş

Çiremleriñ gözi yaşlı nūr aralaş

‘Azīz Uḫmaşı

Aḥal آخال [akhal] - Kazan - *isim* - Fārisī Aḥar - Bir işe yaramayan, çör çöp kabīlinden şeyler; *mecāzen* - Bād-ı havā kazanılan şeyler, müft.

Angar aḥaldan kéle..

Aḥalğa terklik kıla!

Aḥta آختا، آختا [akhta] - Çağatay - *isim* - Moğolca - Aḥta, iğdiş.

Aḥtamak, aḥtatmak - *müte‘addī* - Enemek, iğdiş etmek.

baḳıñız - Enemek; enetmek

Aḥtacı, Aḥtaçı - *kıyāsī* - Atları iğdiş eden adam; mīr-āḥūr; seyis, at uşağı.

Bağ ara çünkü girdi ol maḥzūn

Aḥtacı eligide idi gül-gün

Nevāyī - Seb‘ a-i Seyyāre

- Babacan aḥtaçı yaramasrak at tarttı...

- Yunus Ḥan’ka şeydā aḥtaçılık kıldı, sonra bég bolup-idi...

Bābūr-nāme

Aḥta آختا [akhta] - Āzerī - *isim* - *bakınız* - Aḥta, aḥte - Çağatay Aḥtalamak; aḥtalanmak

Aḥta آختا [akhta] - Āzerī - *isim* - Çekirdeği çıkarılıp kurutulmuş meyve.

bakınız - Aḥta, aḥte - Çağatay

Aḥtalamak; aḥtalatmak - *müte‘addī* Meyvenin çekirdeğini çıkarup kurutmak.

Bir be bir yādına sal-i cümle unuttıklarını

Milletin kanın alup şişeye dutdıklarını

Qış için aḥtalayup yayda kuruttıklarını

Gözlerin kellede de çıḥsa kus utdıklarını

Boş danışma bura say öldürüp aldıklarını

Bulup aldıklarını, buldurup aldıklarını

Şābir - Zıllu’s-Sultān’a Ḥiṭābe

Aḥtapot آختاپوت — Ğarb - Rumca: ‘Οκταπους, ‘Οκταποδι

Sekiz ayaklı - *isim* - Ḥayvānāt-ı nā‘ imeden ve zātü’l-ercüli’r-re’siyye sınıfından bir deniz hayvānı; kökleriyle ensiceye şokulan bir nev‘ çıban; kemiksiz ete benzeyen ve boğazda, burunda, kulaқта ve raḥimde ḥāşıl olan urlar.

Aḥtarmak آختارمق — [akhtarmak] - Āzerī - *müte‘addī* - Aḥtarmak, aramak.

Aḥtarılmak - *mechūl* - Aḥtarılmak, aranılmak, aranmak.

Aḥtarış - *taḥfifī* - Aḥarma, aranma.

Aḥtarışmak - *lāzım* - Aranmak.

Ḍarb-ı meşel:

Aḥtaran tapar, belāsını da mevlāsını da!

Bir kara tük başında kaçında
Bir kız var erde elli yaşında
Ahtarır birini dokuz yaşında
İşitmişim bizim kişi évlenir!

‘Alī Rāzī

Kimisi Ka‘be’de haqqı kimi dér içre görür
Hirre bir nev‘i gezer aharar ol cānānı

Seyyid ‘Azīm Şīrvānī

Gör milletin derdini ahtarma devāsın
El çekme yetimin başına, kesme şadāsın
Zinhār koyup dehrde bir hayır bināsın
Yād eyleme, şād eyleme millet-i fuqarāsın
Bu çarh-ı felek tersine devrān éder imdi!
Fi‘lede özin dāhil insān éder imdi!

Şābir

Ahtarmak — آختارماق — [akhtarmak] - Çağatay - *müte‘addī* - Aramak, ahtarmak; göz
gezdirmek.

Dédi uşbu zamān özüm barayın
Ol beyābānnı bir bir ahtarayın

? [38]

- Henüz Kāndehar tarafı barmağını, ya çapğun üçün tağ ve tüzni ahtarmakını cezm
kılmaydur édük...

Bābūr-nāme

Ahtarışmak - *müte‘addī* - Taraf taraf arayup ahtarmak, aranmak

Ahtik — آختیق — [akhtik] - Çağatay - *isim* - Torun, hafid.

Kız ahtik - hafide

Āhir — آخر — [akhir] - Āzerī - ‘Arabca: Āhir - *isim* - son, nihāyet.

Āhirinci, Āhirimci - *kıyāsī* - Şonda ve nihāyetde olan.

Āhire düşmek - *mürekkeb lâzım* - Geri kalmak, te'aḥḥur etmek.

Āhirin eylemek - Şoḡunı getirmek, tüketmek.

Āhire getirmek - *baḳıḡız* - Āhirin eylemek.

Āhire kalmak - Şoḡa ve nihāyete kalmak.

Āhiret; āhiretlik - *isim* - Āhiret; aḡiretlik.

Āhirī; āhirde - Şoḡında, en nihāyet, bi'l-āhire.

Āhiri kıldı fevt tülki lele

Miti düşdi kıldı meşel şe le

Mecīd Ġanizāde

Ecel āhirde eyler dest-beste

Çeker taḡt-ı şerefden taḡta üste

Muḡammed Bāḳir Ḥalḡālī

Āhir آخر — [ākhér] - Fārisī - ' Arabcadan - *nidā* - Te' accüb ifāde éder;

آخرچه شد، که از سر من باز گشته؟

- *edāt* - Aşlā, ḳaṭ' ā, ebeden, hīç bir vaḳit:

عشقبازی نه من آخر بجهان آوردم!

Āhir آخر [ākhir] - Ḳazan - ' Arabcadan - *zamān* - Şoḡ, nihāyet;

Āhirḡi - *ḳıyāsī* - Şoḡdaki, nihāyetde olan, evvelki zıddı.

Āhir zamān - *mürekkeb zamān* - Ḳıyāmete teḡaddüm éden devre, āhir zamān.

- *edāt* - Te' aacüb ifāde éder:

Ol gélmedi āhir? Yaḡmur toḡtamadı āhir?.

Āhiret - *mekān* - Öteki dünyā.

Āhiretge gitmek - *mürekkeb lâzım* - Ölmek.

Āhiret seferi - *mürekkeb isim* - Ölüm.

Āhiret gölmeḡi - *mürekkeb isim* - Kefen.

Āhîret dostı - Āhîret kardeşi, ğaraż u ‘ivażdan ‘ārī ve muhliş dost.

Āhîret azuġı - *mecāzen* - Öteki dünyāda felāha bādī olan şālih ‘ameller.

Āhîret kişisi - *mecāzen* - Müttakī, şūfī.

Ahırmak آخرمى — **[akhyrmak]** - Ğarb - *müte‘addī* - Tükürük atmak.

Ah tüfü - Ağızda tükürügi cem‘ édüp tü diyü atmak, ki Türkī’de ahırmak ta‘bīr olunur.

[Tercüme-i Burhān-ı Kāfī’]

Ahsak, Aksak آساق، آخساق — **[akhsak]** - Āzerī - *şifāt* - Topal, aksak, lenk.

Ahsamak, aksamak - *lāzım* - Topallamak, aksamak.

Ahsatmak - *müte‘addī* - Topallatmak, aksatmak.

Ahsaklık, ahsahlık - *isim* - Topallık, aksaklık.

Ger, kalırsa maña, nisvān daşını atmalıdır

Kec qābīr qalileri habse, dama qatmalıdır

Kec qābīr qanı vurup sindirüp ahsatmalıdır.

Kec qābīr qaya taraf-dār olanı atmalıdır...

Yohsa Īrān’a baħup sen de mi qaşdıñ a hālā!

Aşl-ı şeh-rāh-ı tarīkatden uzaşdıñ a hālā!

‘Alī Rāzī

Ahsavurğa آخساوورغا، آخساوورغه — **[akhsavourga]** - Çaġatay - *isim* - Şadaq baġı ve kayış; qancuġa.

Ahsum آخسوم — **[akhsoum]** Çaġatay - *şifāt* - sarħōş, mest, esrik.

baħıñız - Aħsum, sum

- Aħsum ösrüklerdin hāric terāne, tilbe itler uluşqandın nişāne...

Nevāyī - Maħbūbu’l-Ķulūb

Aħsumlamak - *lāzım* - Sarħōş olmak, esrimek.

Ahşāb أخشاب — [akhchab] - Ġarb - ‘Arabca: Ḥaṣeb, ahşab *muḥarrefi* - isim - Ağactan ve tahtadan yapılan ev ve yapı. Kārgīr zıddı.

Ahşam آخسام — [akhcham] - Ġarb - *zamān* - *baķıñız* - Akşam

Ahşam, Akşam آخسام، أقسام — [akhcham] - Āzeri - *zamān* - Akşam.

Ahşamüstü - *mürekkab zamān* - Akşamüstü, akşamüzeri.

Ahşam çağı - *mürekkab zamān* - Akşam vaķtı.

Ahşamlamak - *lāzım* - Akşamı bir yerde geçirmek, akşamlamak.

Ahşamlar, ay ahşamlar

Çerāğ yanar ahşamlar

Évli évine gider

Öksüz harda ahşamlar!

Beyātī

Ahşam آخسام — [akhcham] - Qazan - *zamān* - Akşam.

Ahşam namāzı; ahşam vaķtı; ahşamüstü...

Ahlat, Ahlať أخلاط، أخلات — Ġarb - Rumca: ḁχράδος, ḁχρός - isim - Yābānī armud ve ağacı.

Ahma! آخما! — [akhma] - Qazan - *nidā* - Ah! *baķınız* - Ah

Ahma! Ol këtüp bargan iken! [39]

Ahmaķ آخماق — [akhmak] - Āzeri - *lāzım* - *baķıñız* - Akmaķ

Ahıtmak; Ahıtdurmak, Ahıtdırmak - *müte‘addi* - Akıtmak; akıtdırmak.

Ahıntı, Akıntı - isim - Akıntı.

Ahar baħar - Görünüş, manzara.

Aħın - Aķın.

Aħın aħın - Aķın aķın, sürü sürü.

Âhîr günine evvel eyleyüp yâd
Ahıtdı sirişk kıldı feryâd

Fuzûlî - Mecnûn u Leylî

Ahışmak - *baķınız* - Ahmak

Görgeç ruķınını kana dönüp rengi şarâbın
Reşginden ahısdı gözünün yaşı kebâbın

Fâizî

Âhûr آخر — [akhour] - Ğarb - *mekân* - Fârisî ile müşterek - Ğayvânların bağlandığı
yer, Ğayvân damı. Iştâbl, Ğayvân yemliğı.

Cf. arménien - m / nnn = écurie, étable; le vieux haut-allemand-*skjura* (d'où le bas-
latin-*scuria* et le provençal-*escura*) ne paraît pas étranger à ce mot turc. Cf.aussi le grec-
ἀγώγις = lieu de réunion.

Akhor (ou akhour) est commun au turc et au persan. Bedros Efendi Keresteciyân

Emîr-i âhûr - *mürekkab isim* - Lisân-ı Ğalkda - İmraĞor - telaffuz edilir. *baķınız* - Emîr

Biri derbânı olurdu biri mîrâhûru
Gelseler ‘âleme devrinde Peşeng ü Dârâ

Nef’î

O şâf-dil ki éderse tevâzu‘ından éder
Şıtabl-ı Ğaşşına Efrâsiyâb’ı mîr-âhûr

Nâbî

Âhûra çekmek; âhûra bağlamak; âhûrda beslemek...

Âhûrlamak - *lâzım* - At, âhûrda çok yatup Ğâmlamak, harınlamak.

baķınız - Ağıllanmak

Taş âhûrı - Taşlık yer.

Âhûr آخر — [âkhoûr] - Fârisî - *mekân* - Ğayvân yemliğı; at ve öküz konulan yer,
ıştâbl, âhûr.

Maşraf-ı āḥūra oldıķça zebūn
Yorılır atlu yayandan efzūn⁶⁰

Nābī

Āḥūr-sālār - *mürekkēb isim* - Emīr-i āḥūr, tavīle beği.

Aḥur آخور — [akhour] - Çağatay - *mekān* - Yemlik; aḥur.

Aḥurmaق آخورماق [akhourmak] - Çağatay - *lāzım* - Arslan hakkında gömürdemek,
gömürdenmek.

Āḥūk, Āḥūnd آخوق، آخوند — [ākhoun-d] - Kazan - *isim* - *bakınız* - Āzerī

Türkmence - Köy imāmi, köy ḥōcası.

Āḥūnd آخوند — [ākhound] - Garb - *isim* - *bakınız* - Āzerī.

Āḥūnd, Āḥūk آخوند، آخوق — [ākhoun-d] - Çağatay - *isim* - *bakınız* - Āzerī

Āḥūnd آخوند — [ākhound] - Āzerī - *isim* - Īrān'da, Kafkasya'da dīn 'ālimlerine vérilen
'unvān, ḥōca, molla.

Qoyduñ 'imāme başıña, dāndıñ ḥaḳīḳati
Ālāt hicv u maşhara kıldıñ şerī'ati
'Udvān olup 'ulūmle, sūduñ cehāleti
Saldıñ esāret altına bī-çāre milleti
Dīnin fedā-yı dirhem ü dīnār éden āḥūnd!
Milletler içre milletini ḥ'ār éden āḥūnd!
İnşāf ile bu rütbe yalan mācerā déme
Peygāmbere, imāma bu nev' iftirā déme
Minberde her ceffeniñ sözi, kıl ḥayā déme
Her bir yalanı ḥazrete bilme revā déme
Ey milleti cehālete vadar éden āḥūnd!
Her dürlü faqr u 'acze giriftār éden āḥūnd!
Yoḥ bir açık dilim saña men, söyleyem 'ayān
Tāsın qanca qalmayacaḳ milletiñde cān

⁶⁰ TL yayadan füzūn: NH yayandan efzūn

İnşāfa gel, mürüvvet eyle, raḥm kıl, āmān
Milletde yoḥdı bunca bu zilletlere tūvān
Ey minber peyam-beri murdār éden āḥūnd!
Ey milletiniḡ ışıḡ gözini tār éden āḥūnd!

Şābir

Aḥund - Seigneur, 'Dom'; 'Magister,

Cf. grec – ἄρχων = chef, magistrat. (génitif ἀρχόντος)

Dans sa remarquable histoire d'Un empereur bysantin du Xe siècle (p. 344), Mr. Schlumberger dit que, dans la correspondance officielle de la Chancellerie Impériale de byzance, les chefs magyars étaient désignés sous le nom de Archonstes des Turcs.

Le titre d' ' Akhound; Synonyme du latin-*ma-gister* , s'applique de nos jours exclusivement aux [40] lettrés et aux ministres du culte, chez les Persans et les Turcomans, au lieu de dānišmend. La forme ḥūnd *kḥiound* n'est usitée qu'en persan.

Une autre forme écourtée de ce vocable nous semble être le mot turc āḥū *akḥiū* , titre respectueux donné aux vieillards, et qui s'emploie seulement dans la locution āḥū baba

Si l'origine grecque d'Akhound n'était pas agréée, nous proposerions l'élamite-*naḥunte*, titre traditionnel des souverains de l'Elam, et dont on trouve aussi la trace dans le chinois-*nai-hwang-ti*: ou bien encore, le lycien-*kḥynta*, dont le sens, au dire du savant professeur norvégien, feu Sophus Bugge (*Lykische Studien*, ii, p.16, Christiania, 1901), serait ' le premier', ' le plus marquant' et qui correspondrait au celtique-*kintu* = le premier, Mais le mot 'akhonnd' existe aussi en chinois sous la forme *ahoung*. Mr. Déveria a trouvé dans les rescrits mongols le terme *arkous* désignant les prêtres nestoriens du Khathāi et du Tangout.

Bedros Efendi Keresteciyan

Ad ٱ — [ad] - Ġarb - *isim* - İsim, nām; *mecāzen* - Şöhret, ün, şān.

Ḍarb-ı meşeller:

- Adı şānı bellisiz.
- Adı, ḡāle alınmaz.
- Adı çıktı doḡuza, inmez sekize.

Nüh-felek nām-ı belīgünle mübāhāt eyler
İşte Sābit toķuza çıķdı senün de adun⁶¹!

Sābit

- Adın çıķacağına canın çıķsın.

- Adı Mūsā, boyı kıřa, řakalı köse olandan kendini řakın!

- Merhūm Cezzār Pařa fī zātihī řāhib-i tecrübe ve dehā olmağa beyne'l-cidd ve'l-hezel: ismi Mūsā, boyı kıřa, řakalı kusa, böyle adamdan hayır gelmez démiş idi...

‘Āřım - Tārīķ

Adı var - *mürekkab řıfāt* - Cismi ve vücūdı olmayan, muhayyel.

Mende Mecnūn’dan füzūn ‘āřıklık isti’ dādı var

‘Āřık-ı řādık menem Mecnūn’uñ ancak adı var

Fuzūlī

Adı belirsiz - *mürekkab řıfāt* - Ma‘rūf ve meřhūr olmayan.

Adsız - *ķıyāsī* - Şöhretsiz, adı řanı yok; *mecāzen* - Hākīr.

baķınız - Çağatay - Atsız

Adsız parmak - *tavřıfī: isim* - Orta parmak ile küçük parmak arasındaki parmak.

Ad çıķmak - *mürekkab lāzım* - İyi veyā fenā şöhret kazanmak, iřtiħār étmek.

Adı batmak - *mürekkab lāzım* - Adı unutulmak.

Adı batsın! Adı batası! Adı batasıca!

Ad bozulmak - *mecāzen* - İ‘tibārdan düşmek.

Ad kımak - *mürekkab müte‘addī* - Çocuğa isim vérmek; *mecāzen* - Bir řey’i belli étmek.

Çünkü bülbülsün göñül bir gül-sitān lāzım řağa

Çünkü dil kıymuşlar adın dil-sitān lāzım řağa

Nedīm

⁶¹ TL nāmın: SD adun

Toplamış bir deste sümbül yâr, Perçem koymuş ad
Kaatre kalmış bâdeden ağzında, Gülfem koymuş ad

Žiyâ Paşa

Künc-i ferâğın anlamayanlar şafâsını
Devlet komuşlar adını gavğâ-yi âlemin

Nâbî

Adını komağ - *mürekkeb müte‘addî* - Çocuğa ad ve isim vérmek; *mecâzen* - Karâr vérmek, kararlaştırmak; kıymet biçmek.

Ad bağışlamak - İsmiini bildirmek, adını haber vérmek.

Ad vérmek - Biriniñ ismini haber vérmek, iħbâr étmek.

Ad tağmak - Hezel ve istiħkâr mağşadıyla birine isim tağmak.

Ad kalmak - Öldükten sonra adı dillerde dolaşmak, yâd édilmek.

Adla şânla, Adıyla şânıyla - Nâm ve şöhretiyle.

Adını anlamamak - Yâd ve taħaṭṭur étmek, ħâṭra getirmemek.

Nüş éden dil-teşne cānā cür‘a-i la‘l-i teriñ
Adın anmaz bir daħi ‘âlemde āb-ı Kevşer’iñ

Mu‘îdî

Adlı - *kıyâsî* - *mecâzen* - Meşhûr, nâm-dâr, üñli, ma‘rûf, şânlı.

Adlı şanlı - *terkîb* - Şânıyla ve şöhretiyle anılan, meşhûr, nâm-dâr.

Adlı adıyla - Şânıyla ve şöhretiyle, kendi adıyla.

Yedi yerde adlı adıyla ‘ayân
Biri şûret, biri nefis ve biri cān

‘Āşık Paşa

Adaş - *kıyâsî* - [ad - -daş, -taş - *bağınız* - Çağatay -taş] Bir ad taşıyan, hem-nâm.

Adaşlık - [-lı] - Adaş ħâl u şıfatı.

Adlamak - *müte‘addî* - Ad komağ, isim vérmek.

Adlanmak - *mechûl* - Üñ ve şöhret kazanmak, nâm-dâr ve meşhûr olmak, adı çıkmak.

Adak - *isim* - Adı bildirilen ve va‘d edilen şey, nezir. [41]

Adamak - *müte‘addī* - Va‘d ve nezir etmek.

Ada başa, adayım sağa!

Đarb-ı meşel: Adamakla mal tükenmez; hakk şaklasın vérmekten!

Adatmak - *müte‘addī* - Va‘d ve nezir ettirmek.

Adanmak - *mechūl* - Va‘d ve nezir edilmek.

Ad اِد — [ad] - *Qazan* - *isim* - Ad, isim.

baķıñız - At

Adaş, Atdaş - *ķiyāsī* - Adaş, hem-nām.

Ad aranmak - *müte‘addī* - Adamak, nezir ve va‘d etmek.

Ad aranmış - *isim* - Nezir edilen şey, adak.

baķıñız - Atamak

Ad اِد — [ad] - *Āzerī* - *isim* - İsim, ad; ün, şöhet.

Adı sanı yoķ!

Adlı, adlu

Đarb-ı meşeller:

- Adıñ nedir? Reşid; bir dé bir işit.

- Adıñ nedir? Daşdemir; yumuşalıñ yumuşalı.

Budur ġarażum ki cāvidānī

Aduñ duta ‘arşa-i cihānı

Fuzūlī - Mecnūn u Leylī

Hem hāş anı söylemekde hem ‘ām

Hem Rūm dolu adı ile hem Şām

Fuzūlī - Mecnūn u Leylī

Yaşşı iyid yaman étmez adını
Çünkü yaman addan ölüm yahşıdı⁶²

Hasta Kāsım

Adlanmak - *mechūl* - Ad ve isim almak; *mecāzen* - İştihār etmek, adlanmak, ün almak; nām-zed ve adaqlı olmak.

Adlandırma - *müte‘addi* - Ad ve isim vermek; ad kazandırmak, iştihār étdirmek; nām-zed etmek.

Gehī bābī, gehī mürted, gāhī kāfir adlandım
Döğüldüm, şaşkalandım, güllelendim, belki odlandım
Kıgılcımlar kimi kopdum, ocaqlar tek alevlendim
Yorul birce maña söğmekden ey dīvāne milletdur!
Usandım üstüne gelmekden ey dīvāne millet dur!

Şābir

Ad aparmak - *mürekkeb müte‘addi* - Adını anmak, hātırlamak.

Ad çekmek - *mürekkeb müte‘addi* - Yād ve tahtaṭtur etmek.

Ad kazanmak - *mürekkeb müte‘addi* - Ad ve şöhet kazanmak, iştihār etmek, adı çıkmak.

Ad çıkarmak - *mürekkeb müte‘addi* - İştihār etmek, ün almak.

Ad koymak - *mürekkeb müte‘addi* - Ad kımak; *mecāzen* - Ātf-ı kabāhat etmek; meşhūr olmak.

Eyle şehīd Beyhūd’ı tir-i nigāhlan
Hün-rizlıkda ta ki kıoya ad gözlerin

Beyhūd

Ad vermek - *mürekkeb müte‘addi* - Ad vermek, tesmiye etmek.

Ad eylemek - *mürekkeb müte‘addi* - Adlamak, nām-zed etmek; temyīz ve iştihār etmek.

⁶² TL Yaman ad etmekden ölüm yahşıdır

Vérüp cānāna cān ġāfil gel indi sen de bir ad ét
Ki ehl-i ‘ışk nāmından sivā ‘ālemde nām olmaz

Ġāfil

Vay öğünden ki meni ad eylediñiz
Eyle bildiñiz de ki dil-şād eylediñiz

Şābir

Adını çekmek - Kendinden bahşétmek.

Ad ve adını batırmak - Unutulmak, adı batmak; fenā ad ve şöret kazanmak.

Ad almak - İştihār étmek, üñ almak, nām-dār olmak.

Sağlama kāftar kimi bir ‘avreti
Boşla onu, bastı seni nekbeti
Tap özüne bir şanemi ħalveti
Bağrıña bas yār-ı melekşüreti
Sen de iğitler kimi iş gör, ad al
Koy babalıñ boynuma gît arvat al

Şābir

Adağ, Adak - *isim* - Adak, nezir.

Adağlı, Adaklı - *kıyāsī* - Adaklı, nām-zed.

Adaklanmak - *mechūl* - Adaklanmak, nām-zed olmak.

Ol servün⁶³ ayağı bağılu oldı
Āzāde iken adaqlu oldı

Fuzūlī - Mecnūn u Leylī

Yeni adaqlanmışam - Lapça kuçaqlanmışam
Gice nişān-bāzlığa - Bağ ne yaraqlanmışam

‘Alī Rāzī

Ad آ — [ad] - Çağatay - *isim* - Arka; şon, ħātime, nihāyet.

Ad آ — [ad] - Çağatay - *isim* - Yüksek yer, tepe.

⁶³ TL serv: FLM servün

Ada آدا — [ada] - Āzerī - *isim* - *mehcūr* - Ada, cezīre.

Ada, Aṭa آطه، آدا — [ada] - Ġarb - *isim* - Şu yüzünde ve ovada yükselüp tümselmiş toprak ve kara, dört tarafı şu veyā deniz ile muḥāt olanır, cezīre; maḥalleniñ, beş on evden teşekkül éden kısmı.

Adalar arası - *baķınız* - Aral

Yarım ada - *mürekkēb isim* - Yalnız üç tarafından şu ile [42] muḥāt ve bir tarafından karaya merbūt olan yer, şibh-i cezīre.

Hırsız ada - *mürekkēb isim* - İskāna şālih olmayan ada.

Ada çayı; Ada şoğanı - [Arabca: بصل الفار، بصل العنصل]

Ada tavşanı - Ufaķ bir cins tavşanı.

Yed-i hürriyet ile mesh olunan ‘āşiler
Bekçisiz bir kıoca ormanda değiller rūbāh
Fil zannettiğimiz eski e‘āzım şimdi
Aṭa tavşanlarına döndi fe-subḥāne’llāh!

Eşref

Adalı - *kıyāsī* - Ada halkından olan.

Adarmak آدارماق — [adarmak] - Çağatay - *müte‘addī* - Arkasını çevirmek, dönmek.

İçini adarmak - Göñül bulandırmak, iç döndürmek.

Macarca - hat - Arķa; hatra - Géri.

Adaşmak آداشمق — [adachmak] - Kāzan - *lāzım* - Yoldan çıkmak, şapmak, azmak, dālālete düşmek.

baķınız - Şapmak; azmak; şataşmak; yazmak

Neçük şoñ mén adaştım ézgi yolunı?
Bérüp mel‘ün Hūdāysızlarğa kıulunı!

Tuķay

Mén adaştım, toğrı yolğa olıturup göndermese
Dört yağum ʿ işyān oı, sönmes hiç ol söndürmese

Tuğay

Baʿ z vakit boran bolur adaşurlık
Fırşat bérnes kişilerge göz açurlık

Mecîd Ğafûrî

Adaşdırmak - *müteʿaddî* - Azdırmak, idlâl etmek, yolını şaşırmak.

Adaşu - *taḥfifî* - Dâlâlet, azgınlık.

Adaşkan - *müştaḳ* - Dâll, azgın.

baḳıñız - Şataşkan; azgın

Adaşmak آداشماق — **[adachmak]** - Çağatay - *müşāreket* - Karşı karşıya oturup şarkı söylemek, saz ve sözle birbirine cevâb vèrmek.

Adaşmak آداشماق — **[adachmak]** - Çağatay - *lāzım* - Yolını şaşırmak; dâlâlete düşmek, azmak

- Her kıysısı bir tarafta gitti baraturup oğlu Kāsım Sultān anasından adaştı...

Ebü'l-ğāzî - Şecere-i Türkî

Adağ, Adak آداغ، آداق — **[adag-k]** - Çağatay - *isim* - Adak, nezir.

baḳıñız - Atağ

Adaklık - *kıyāsî* - Adaklı, nām-zed, yavuklı.

Adamak - *müteʿaddî* - Adamak, nezir etmek; nişānlamak, nām-zed etmek.

Adağ آداغ — **[adag]** - Çağatay - *isim* - Çocukları yürümeye alıştırmak için kullanılan uçları tekerlekli iskemle.

Adak آداق — **[adak]** - Çağatay - *isim* - Türkistan'da bir mevki' adı.

Yüz iki yüzce kişi birle Kazak
Geh yéri Hʿārezm idi gāhî Adak

Nevāyî - Ḥayretü'l-Ebrār

Adak آداق — [adək] - Çağatay - *zamān* - Vakit, çağ, zamān, hengām, mevsim.

Ey muhibler yitseniz ger yaza siz
Gül adakında humāri yazasız
Ger min ölsem türbetimniñ taşığa
Küşte-i bir şūh érür dip yazasız

Nevāyī

Adak آداق — [adək] - Çağatay - *isim* - Ada, cezire; derelerin ortalarında milden ve
çağıldan vücūda gelen ve üzerinde ot ve çalı biten adacıklar.

baķınız - Kayır

Adamantin آدامانتين — Ğarb - Fransızca: **adamantine** - *isim* - Elmasa benzeyen bir taş,
şibh-i elmas.

Addım آددم، آدیم — [addym] - Ğzerī - *isim* - Adım, hııve.

Adımlamak - *mūte'addī* - Adım atmak, adımlamak; adım ile ölçmek.

Adra, Adara آدرا، آدارا — [adra, adara] - Çağatay - *isim* - Arka, şırt; gen, ya'nī
sürülmeyüp boş bıraķılan tarla.

Malıñ adra ķalsın! - Malıñ arķaņa ķalsın! Varsıñ ķalmasıñ! Ma'nāsında bed-du'ā.

Adres آدره س — Ğarb - Fransızca: **adresse** - *isim* - Biriniñ nām u unvānını ve
iķāmetgāhını bildiren izāhāt.

Adam آدام — [adam] - Ğzerī - *isim* - Adam.

Adam gibi!

Adam başı - Her biri, herkes.

Adamcıl - *baķınız* - Ğarb

Ādem آدم — [ādém] - Ğazan - *isim* - Ādem, insān.

Ādem oğlanı, ādem oğlanları...

Ādem bolmak - *mürekkeb lāzım* - Adam olmak, adamlığa ve insānlığa yakışan evşāfı kazanmak.

Ādemlik, Ādemcilik - *isim* - Adamlık, insānlık; *mecāzen* - Mürüvvet, kerem-kārlık.
[43]

Ādem آدم — [ādém] - Çağatay - *isim* - Ādem, insān.

Ādem-ı meşeller:

- Ādem sözleşür; hayvān yalaşur.
- Ādem tilindin, hayvān moynuzındın.

Ādem آدم — [ādém] - Ġarb - *ism-i hāş* - ‘Arabca - Kütüb-ü muḳaddeseye göre, ilk yaradılan insān; Ebü’l-Beşer ve ilk peygāmber:

Ādem ‘Aleyhi’s-selām;
Ve‘ alleme ādeme’l-esmāe kullehā⁶⁴

Kelām-ı Hāḳḳ

إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى خَلَقَ آدَمَ عَلَى صَوْرَتِهِ

Kelām-ı Şāri‘

وما آدم فى مذهب العقل واحداً
وَ لَكِنَّهُ عِنْدَ الْقِيَاسِ أَوَادِم

Ebü’l-‘Alā’ Ma‘arrī

- Taşavvuf - Ḥalīfetu’llāh;

Ve-iz̄ k̄ale rabbuke li’l’melā-iketi innī cā’ ilun fi’l-arḍi ḥalīfeten⁶⁵

Kelām-ı Hāḳḳ

- İnsān kısmı, nās, él ‘ālem, ḥalk; nev‘-i beşerden her biri, insān; *mecāzen* - Ér, erkek; mürüvvetli, kerem-kār; iyi hūylu, ḥalūḳ; biriniñ ġayretini güden ve birine ṭaraf-dārılık éden; ḥidmet-kār, uşaq..

Ġarb Türkçesinde - Adam - telaffuz édilir.

⁶⁴ “Allāh Ādem’e bütün isimleri öğretti.” Bakara 2/31

⁶⁵ “Hani Rabb’in meleklere, ben yeryüzünde mutlaka bir halife yaratacağım demişti.” Bakara 2/30

Ḍarb-ı meşeller:

- Adam, adam sâyesinde adam olur.
- Adamın iyisi, alışvérişte belli olur.
- Adam, adama lâzım olur.
- Adam, adamı bir kerre aldatır.
- Adam oğlanına iyilik yaramaz.
- Adamın kötüsü olmaz, meğer züğürt ola.
- Adamın kıymetini adam bilir.
- Adam, yañılmaqla adam olur.
- Adamı kuqla gibi oynatır.
- Adem oğlu çiğ süt emmiş.
- Adam oğlu hîle-kârdır, kimse bilmez fendini.
- Adam olana bir söz yeter.
- Adam olacak çocuk, boğundan bellidir!
- Adam oluncaya kadar, daha dokuz firun etmek ister.
- Adam ikrârından, hayvân yularından [tutulur].
- Adamdan başka her şey'e benzer.
- Adam, sözünden bellidir.
- Adam adamdır, eğer olmazsa bir pulu; eşek yine eşektir, atlastan çulu olsa [manzûm].

Adem oğlu - *mürekkeḋ isim* - İnsân, beşer, benî âdem.

Cân mısın, yâ âdem oğlu, ey perî-ruḥsâra kim
Şûretiñ naḳşında insân vâlih ü ḥayrân olur

Nesîmî

Adam oğlu adam - *mecâzen* - Êr oğlu ér, merd; mürüvvetli, fütüvvet-mend.

Adam evlādı - *mecāzen* - Kişi zāde (?), aşı̇l, necīb, doğuşlu; iyi terbiye görmüş, mü'eddib.

Adam 'aķılı - İnsānıñ 'aķlına lāyık bir tarzda, lāyıkıyla; ḥaķķ u inşāf üzere, ḥaķķıyla; muvāfık, münāsib, uygun.

Adam olmaķ - *lāzım* - Terbiye görmek, feyz almak, kemāliyle yetişmek.

Adam étmek - *mürekkab müte'addī* - *mecāzen* - Terbiye ve ta'lim étmek, yetiştirmek.

Adamdan şaymaķ - *mecāzen* - Ehemmiyet vérmek.

Adam bulmaķ - Hıdmetçi ve uşak bulmaķ.

Adamsız kalmak - Baķacak ve işini göreceκ kimsesi bulunmamak.

Adamsızlık - Kimsesizlik, yalnızlık.

- Ba'zan nidā olarak kullanılır:

Hey adam! Haydi adam! Adam sende! Adam! Benim neme lāzım!.

Faķat, bu maşķaralıklar devām édüp gitmez "Adam, benim neme lāzım!" démekle iş bitmez.

Meḥmed 'Āķif Beğ

Ādem-pīrā - *mürekkab isim* - [Fārisī: pīrāsten - ḥalk u tertīb étmek] - Allāh; mürşid-i kāmīl.

Ādem-ḥōr - *mürekkab şıfat* - [Fārisī: ḥōrden - yemek] - Adam yiyen, yamyam, merdüm-ḥvār.

Ādem-geri - *mürekkab isim* - [ger - Fārisī - *edāt*] - Adamlık, insāniyyet, mürüvvet, kerem-şī'ārılık.

Ādemcik, Adamcık, Ādemceğiz, Adamcağız - [*baķıñız*: cık, çağız, cık, çağız - *edāt*] - Ufacık, kışa boylu, bodur; 'āciz, bī-vāye, merd-i faķir ; ba'z meziyyāta mālīk ve faķat i'tibār düşkünü olan faķir.

Ādemlik, Adamlık - Adam ḥāl u şıfatı, insānlık, insāniyyet, beşeriyyet; *mecāzen* - Mürüvvet, merdlik, fütüvvet, kerem; edeb, terbiye.

baķıñız - Ādemiiyyet

Ādem-zād - *mürekkeb isim* - [Fārisī: zāden - doğmak] - Ādemden doğan - Adam oğlu, insān, beşer.

Ādemī - *kıyāsī* - [yā-ı nisbet] - Adama mensūb ve müte[‘]allik; adam oğlu, insān, beşer.

Ādemiyān - isim - Ādemīn Fārisī *ķā*[‘] idesine göre cem[‘] i.

Ādemiyāne - hāl - [-āne, *edāt* Fārisī] - Adama ve insāna [44] yakışan tarz u şürette.

Adamcıl - *baķınız* - cıl - *edāt*

Hıy u dersēn, bir adamcıl ki şokulmaz adama...

Bārī bir pāŗa alıŗsaydı ya şon şon, arama!

Mehmed [‘]Ākif Beğ

Adamcılayın - *hāl* - [*baķınız* - -layın لاین، لاین - *edāt*] - Adamcasına, adam gibi, adama ve insāna lāyık tarz u şürette.

Adamca, Adamcasına - *baķınız* - Adamcılayın

Dāne-i hālını öpdürmege sa[‘] y étđi raķīb

Ķaşdı şeytānlık imiş kāfırın ādemcesine

Manastırlı Nā’ilī

Ādemiyyet - *isim* - Adamlık, insānlık; *mecāzen* - Feżā’il ve kemālāt, insāniyyet; tabī[‘] at-ı beşeriyye, nev[‘] -i beşer, [‘]ālem-i insāniyyet.

Hele ādemiyyet édüp derd ü ģam

Elin çekdi dāmānımızdan o dem

[‘]İzzet Molla

- Behre-i ādemiyyet neydüğünden āġāh olmayanlara işār u isbāġi lāyık değüldür...

Kānī - Toķad Mektūbu

Seyr-i cemāle maħrem édüp ey perī beni

Bir ādemiyyet eyle, ne var göreyim seni

Aħmed Neylī

Mā’il isem ĥayāle, ĥayāl étmeyin ki siz

Āġāh-ı tālī[‘] i değilim ādemiyyetin

[‘]Abdü’l-ħaķ Ĥāmid Beğ

Hayfâ ki bilmemek yaşıdır âdemiyyeti
Mağberdir âdemiñ var ise bir haqîkatı

Kemâlzâde Ekrem Beğ

Fevkimde likâ-yı sermediyyet
Zirimde fenâ-yı âdemiyyet

‘ Abdü’l-hak Hâmid Beğ

Adum آدم — [adum] - Kazan - isim - Adım, haṭve.

bakınız - Aṭlam

Tār bir yol! Bu yolını her adumda taşlar kaplağan
Bunda yürümegan behâdır, taş kēsüp iz şalmağan

Faḥrû’l-İslâm Akiyef*⁶⁶

Adumlamak - müte‘addî - Adımlamak.

Adumlu - kıyāsî - Adımlarını ufağ ufağ atup yürüyen.

bakınız - Corğa

Adun أدون — [adoun] - Çağatay - isim - At sürüsü, yılkı, ılkı.

bakınız - Yılkı

Aduncı - kıyāsî - İlk çobanı, beygirci.

Ade! آد! — [adé!] - Āzerî - nidā: Agde! Muḥaffefî.

Dédi: Ade! Bu tülki doğru olup
Qupkuru kuruyup ağaca dönüp

Mecîd Ğanizâde

Adım آدم — [adym] - Ğarb - isim - İnsanın ve hayvânın, yürümek için ayaklarını
kaldırıp ileri atması, haṭve; bir haṭveye müsâvî açıklık.

bakınız - Atmak

⁶⁶ آكيف

Beş adım yerde - Pek yakında, şuracıkta.

Adım başında - Birbirine pek yakın yerlerde, sık sık.

Adım başında şekāvet, adım başında kıtāl;

Şenā' atıñ ne kadar kanlı şekli varsa: helāl!

Mehmed ' Ākif Beğ

Adımlamak - *müte'addī* - Adımla ölçmek.

Adım atmak - *mürekkeb lāzım* - Yürümek, ileri varmak; ayak ta' limi yapmak.

Bir özge kalverin kolı bağı mesihīyim

Ben haqqın ıztırābına (madlen) siz ağladım

Rūhum bu hāk-ı miḥneti terk étmek istemez

Atmam, semālar ' arz-ı ' urūc étse, bir adım

Doğtor ' Abdullāh Cevdet Beğ

Adımını almak - *mecāzen* - Tedbīr ve mülāhaza étmek.

Adımını alamamak - *mecāzen* - Vazgeçememek, şarf-i naẓar édememek, ayağını çekememek.

Adım atlamak - Şıçramak, koşup atlamak.

Adım atlamaca - Bir oyun adı.

Adım adım - Haṭve-be-ḥaṭve - Ağır ağır, yavaş yavaş.

Adım adım yürümek; adım adım ilerilemek...

Bir adımda - Bir şıçrayışta.

Adım almak; Adımı tek almak - *mecāzen* - *bağınız* - Adımını almak.

Adımını geri almak - *mecāzen* - Korkup çekinmek, ihtirāz étmek; nādim ve peşimān olmak.

Adiyu آدیو — Ġarb - Fransızca: **A dieu** - *terkīb* - Allāh'a ısmārladık! Allāh'a emānet olunuz! Ma' nāsına vedā' yerinde kullanılır.

Āzār آزار — [ādhār] - Fārisī - *isim* - ‘Arabī’de de müsta‘ melder. Rumca: ἄδάρ - Mart ayı; Nabaṭī ve Keldānī taqviminde senenin on ikinci ayı; tārīḫ-i ‘İbrānī’de şühür-ı kameriyyenin on birincisi.

Āzer آذر — [ādhér] - Fārisī - isim - Āteş.

کند بالطف او دوران گر دون

جهان چون باسمندر طبع آذر

Enverî [45]

Āzer-gede - *mekân* - Mecūsilerin âteş yakup ‘ibâdet ettikleri yer, âteş-gede.

Āzer-perest - *mürekkeb sıfat* - Āteşe tapan, âteş-perest, mecūsî, gebr, zerdüşti.

Āzerî - *kıyāsî* - Mecūsî, âteş-perest, gebr; Āzerbāycân’a mensûb ve müte‘ allık.

Āzerî Türkçesi - *mürekkeb isim* - Türkçenin dört büyük lehçelerinden Āzerbāycân’da ve Kafkasya’da konuşulan dil.

Āzer آذر — [ādhér] - Fārisī - *zamân* - Fars ve Celālî taqviminde dokuzuncu ayın ismi, āzer-māh.

Āzîne, Ādîne آذینه، آدینه — [ādhî - dīné] - Fārisī - *zamân* - Cum‘a günü.

Levh ü lu‘b erbâbı da yek-dil değil bildim görüp

Rind ü tıflın ihtilâf-ı meşrebin āzineden

Şerîf

Mebhâş-ı ‘ilm ü hüner, nâ-kāmili ta‘ zîb éder

Tıfl-ı mekteb, şübhe yok, memnûn olur āzinede

Diyarbakırlı Sa‘îd Paşa

Ār آر — [ār] - Fārisī - *edât* - Şıfat-ı müşebbeheler teşkîl éder; nümūdār; bedîdār; giriftār...

- Edât-ı fâ‘iliyyet;

Harîdār; perestār; ḥvāstār ; kirdār; fūrūhtār...

- Edevāt-ı zā'ideden:

Güftār; reftār...

Ar, Īr اير، آر — [ar, ir] - Uyğur - *isim* - Emek, zaħmet, meşakķat.

Artaş - *kıyāsī* - Emekdaş, arķadaş; dōst.

baķıñız - Ataş; ķoldaş

Yaķut - Araķ - Emek

Ar آر — [ar] - Ƙazan - *edāt*: Otuz - Otuzar; kırķ - kırğar...

Ar آر — [ar] - Ƙağatay - *isim* - Burun.

Arabağ - *isim* - Buruna taķılan ĥalka.

Ara آرا — [ara] - Ƙağatay - *zarf*- Ara, orta, meyān; hengām, ešnā'.

Her né sēni dēse rey-şāhib

Ol sēdin ve sēn arada ġāib

Nevāyī - Mecnūn u Leylī

Bu şekil ve bu şemāil birle bezm-i nāz-ara girdiñ

Sehī-ķadlarını ķıldıñ sāye-dār ĥōş geldiñ

Emīr

Arada; Aradın - Arada; aradan.

Arağ آراغ، آراغہ - Araya, ortaya.

Arasında; Arasındın - Arasında; arasından.

Arası - Arası.

Bir cum'a arası gēçti - Aradan bir hafta zamān geçti.

Ara mén - Ben aradayım.

Araçık, araçık - Bunun üzerine, buña binā'en, imdi; arası; ortası.

- Şenbih günü ayının on biride araçık haber gélđi kim Belh ehli kırbānını tilüp
Belh'қа gitürmişler...

Bābūr-nāme

Aralıĝ, Aralık - Aralık, fāşla; ara; orta, meyān.

Araĝa girmek - Araya girmek, şokulmak; tavassuť ve meyāncılık étmek.

- Gāh selāťin muhālefetleride araĝa girdim ve münāza' atların muvāfaťatĝa kıarār
bérdim...

Nevāyī - Maĝbūbu'l-Kulūb

Araĝa tüşmek - Araya ve ortaya girmek, müdāĝale étmek.

- Bedī' üzzamān Mīrzā araĝa tüşüp yaraşıp taşķarı tüşĝan yigitleri alışıp yandılar...

Bābūr-nāme

Ara اړا — [ara] - Āzerī - *zarf*- Ara, meyān.

Arada - Arada, ortada.

Arasında - Arasında.

Aralık - Aralık.

Müşkdür māh üzre bilmem yoĝsa zülfün rüy ara
Yeĝe seĝer ile çeküpsen dara miĝri müy ara

‘Āşī

Girdāb-ı belāya oldılar ĝark
Kılmadı aralarında bir fark

Fuzūlī - Mecnūn u Leylī

Göñül o māh-ruĝuñ zülfin eyleme mesken
Maĝāldir o perişān ara kıarār saĝa

Beyĝūd

Cān sever peykānı, peykānı cānı bilmirem
Kim salupdur bu nice ülfet-i cān ile peykān ara

Seyyid ‘Āzīm Şīrvānī

Biḡāne dū söz ‘āşık u ma‘şūk arasında
Cān vérmeḡi mevķūf bir imā gerek olsun

Rācī

Arada, Aralıkta kalmak - Arada ve aralıkta kalmak.

Ara pozmak - Ara bozmak.

Aralık mālī, Orta mālī - Māl-i müsterek.

Orta mālī - *mecāzen* - Fāḡiše.

Tiliyorum nālet-du‘ā yazmaḡı
İstiyorum aranı pozmaḡı
Başladı bu indī ki yol azmaḡı [46]
Başlıyaram men de kıoyu kıazmaḡı
Öyle kıazım ki öz özini sala!
Gel, kıoca mādiyāñı dut noḡtala

‘Alī Rāzī

Arasazlamak - *mürekkeb müte‘addī* - Ara bulmak, yarıştırmak.

Ara kök olmak - Araları iyi olmak, ḡüsn-i mu‘āşeret ve āmīziş étmek, iyi geçinmek.
İrān Türkleri arasında, bi’l-‘aks - darḡınlık, küskünlük ve geçimsizlik - ma‘nāsına gelir, ki bu da ‘Acemlerin - kök - ta‘bīrlerinden dolaydır.

Araya salmak - Araya şalmak; ortaya atmak, meydāna çıkarmak.

- Bī-kār mollalar, i‘tikād ve fūrū‘āt mübāḡaşesi araya salup dīn-i islām ve tevḡīd-i
‘ivażına yetmiş iki min mezheb icād édüp...

“Molla Naşru’d-dīn” den

Araç - *kıyāsī* - Ara bulan; yarışdıran, te’līf-i beyn éden.

Araçılık - *isim* - Ara bulma, te’līf-i beyn.

Darb-ı meşel:

Arada araçının gözi çıḡar.

Ara bir, Arada bir - Arada bir, ara şıra.

Aralamak; aralanmak; aralandırmak; aralatmak; aralatdırmak; aralaşmak;
aralaşdırmak; aratmak; araştırmak..

Çalındı dehl, göçdi bütün kâfileler, men
Göçdin aralandım, dedim Allāh’a tevekkül!

Şābir

Ara اَرَا — **[ara]** - Kazan - *zarf* - Ara, orta; fāşla; mesāfe; boşluk; *mecāzen* - Vaķit,
zamān; fırsat.

İki ay arasında havā özgere..

Bu arada né işleyi mén?

Ara tura, Ara tıra, Ara tura - Ara sıra, vaķit vaķit, ehyānen.

Yaşlıgımda köp gézdim cevher kazup
Ara tura gāh gitdim yoldın azup

Maḥmud el-Hārişī

Arada; arasında; arada qalmaq; ara bozmaq; ara bozulmaq; ara bozuçı.

Aradan çıkmak; arağa girmek; arağa qatuşmak.

Arağa tüşmek - *mecāzen* - Hımāye ve şaḥābet étmek.

baķıñız - Yaqalamak

Öz ara - Kendi aralarında.

Bir zamān gitdi nizā‘ tamuğ içinde öz ara
Ne bite işānlarğa her kim: “Bed-baḥt! Yüzün qara!”

Meḥmed ‘ Ārif Şerīfī

Aralaş - Qarışık, alt üst.

baķıñız - Qatış

Gün aralaş - Gün aşırı, bir gün faşla ile.

Aramak; aralamak; aralaşdırmak

baķıñız - Qatışdırmak

Aralatmaq; aralaşmaq.

baķıñız - Ƙatışmaq

Aralanmaq - Aralanmaq.

Ara اړا — [**ara**] - Uyğur - *zarf*- Ara, meyān, fāşla; arada, ortada; ara şıra, vaķit vaķit.

Bir iligi bir ayağı mübtelā

Ƙaldı ğarībılgda e‘ādī ara

Maħzen Mīr Ħaydar

Tilig ögdüm ança ara söktüküm

Tilekim söz érdi saña yördüküm⁶⁷

Ƙutadgu Bilig

Artak; Artakı - Orta; ortadaki.

Çağatay - Ara; aralık; arış; aral; aralaş; orta; ortak; ortaklık; ortaşmaq; ortalaşmaq; ortancı.

Altay - Ara, ara, orta.

Arala - Aralamak, aralık étmek; araya girmek.

Arğaçı - Araya giren, tavassuť éden.

Arğıs - Tavassuť, te’lif-i beyn.

Yakut - Arıt - Aralık; ara.

Orta - Orta, meyān.

Ortunnu - Ortanca.

Arı - Gölün veyā denizin ortasında olan ada.

Ƙoybal - Ara, araza, arasa - Ara, aralık, açıklık.

Orta - Orta, meyān.

Arak; Ortuluk - Arada ve ortada olan yer, ada.

⁶⁷ Tilin öktüğüm hem ara yaztuğüm / Tilekim söz érdi saña yörtüküm

Ara آرا — [ara] - Ğarb - *şîfât - mehcūr* - Dōst, yār; refîk, arķadaş.

- Aram, yoldaşım, evdaşımdur..

Hikāyet-i Fazlu'llāh-Muşlī

Ārā آرا — [ārā] - Çağatay - Fārisī: ārāsten - Süslemek, bezemek - *isim* - Süs, bezek, müzeyyenāt.

Āra bērmek - Süslemek, tezyīn étmek.

Ara آرا — [ara] - Çağatay - *edāt zarf* - de.

Étse yırtuķ jende kiygenlerde ma' nī maḥzenin

Kim bu yaŋlıķ ğenç érür ol nev' vīrānlar ara

Nevāyī

Ārā, Ārāy آرای، آرا — [ārā, ārāi] Fārisī: ārāsten - Süslemek, tezyīn étmek - *taḥfifī* - süsleyen ve bezeyen ma' nāsına mürekkeb şıfatlar teşkīl éder: [47]

Süḥan-ārā; dil-ārā; cihān-ārā; mesned-ārā; encümen-ārā; 'ālem-ārā; mülk-ārā; serīr-ārā; ḥired-ārā; meclis-ārā; bezm-ārā; şeb-ārā; zafer-ārā; çimen-ārā; velvele-ārā; mel'abe-ārā; āsumān-ārā; sükūnet-ārā; 'uyūn-ārā; gülşen-ārā; ḥāriķa-ārā; felek-ārā; efser-ārā...

روی بنما و بزم را آرا

چون تویی ماه روی بزم آرا

Nazmī

Server-i ma' reke-ārā ki dehān-ı tīri

Düşmana naķl-i dem-i Rüstem-i destān eyler

Cevrī

أنجمن آرای حریم سماع

نوحه طراز لب گرم وداع

'Urfī

Evc-ārā; evc-i dil-ārā - Mūsikīde bir maķām adı.

Araste - *şıfât* - Süslenmiş, süslü, bezenmiş, müzeyyen; müretteb, muntazam.

بتو آراسته همه آفاق

بتو پیراسته همه أشغال

Reşidü'd-dîn Vatvāt

Āferīn ey zafer-i ārāste ḥākān-ı dilīr

Ḥaydar-i devr u zamān pād-şāh-ı ‘arş-ı serīr

Üsküdarlı Ḥaqqı Beğ

Ārāyiş - [-yı] - *isim* - Zīnet, bezek, süs; resim, ‘ādet, āyīn, töre.

Ārāyiş-i ‘ālem; ārāyiş-i cihān; ārāyiş-i dünyā...

چو عشق تو همه بینایست شاهد وصل

چو حسن ما همه آرایش است حجله سور

‘Urfī

آن از جمال صورت، آرایش دیاری

وین از کمال معنی، آسایش جهانی

Cāmī

Nāmī ārāyiş-i pīşāni-i ‘arş olmuş idi

Étmeden kâtib-i ḥikmet daḥi terkīb-i midād

Nābī

Kimini sevdi ḥüdā kimini sevdāda ḳodı

Gülü ārāyiş édüp bülbuli gavḡāda ḳodı

Cenānī

Revnaḳ-efzā-yı şadāret ki revāc-ı baḥtı

Gevher-i zātınā ārāyiş-i erkān eyler

Cevrī

Māh-ı felek-ārā-yı sa‘ādet ki zamāne

Eyyāmını ārāyiş-i devr-i ḳamer eyler

Ara, Aralık آراء، آراء — [ara, aralyk] - *zarf* ve *isim* - İki şey'i birbirinden ayıran boşluk,

fâşla; mühlet; fırsat; zamân, çağ, hengâm; mesâfe, ba' de, uzaklık; açıklık, fûrce; hâlel, inkıtâ'; nisbet, rābıta.

Darb-ı meşeller: - Arada dönen bir hâtır.

- Aralarından kara kedi geçti.

- Arasında dağlar var.

- Aralarından şu sızmaz.

Gözüm yaşını baır étdiñ firqatine cüdâlıktan
Seniñle hâni ey zâlim şu sızmazdı aralıktan⁶⁸

Laîfî

Kirpiklerimin hâli harâb oldu yaşımla
Şu sızmaz iken bir nice demler aralarından

‘Ulvi

Qapı arası; qapı aralığı.

Arada, aralıқта

Ben ise derd ile qaldım arada zâr u zebûn
Ne şabr u tākata qudret⁶⁹ ne hōd girize mecāl

Nedîm

Ara sıra, Arada sırada - Vakten mine'l-evkât, ahyānen.

Ara ara, ara yerde; arada bir; bir arada; aradan; arada...

Ara yata - Arada bir gece yatıldıktan sonra varılan yer ve menzil.

Endüh u gamuñ hem-reh-i cān u dilimüzdür
Ser-hadd u beqā ara yatı menzirimüzdür
Deryā-yı muhîtüz dūr-i vahdetle lebāleb
Kevneyn iki cānibde iki sāhilimüzdür

⁶⁸ TL Gözüm yaşını baır étdiñ firāqınla cüdâlıktan / Seniñle qani ā zâlim şu sızmazdı aralıktan

⁶⁹ TL fırsat: NdD qudret

Ara ay, Aralık ay - Zî'l-ka' de ayı.

Ara açılmağ - *mecāzen* - Bozuşmağ.

Ara bulmağ - *mecāzen* - Ele fırsat girmek.

Arasını bulmağ - *mecāzen* - Barıştıрмаğ, te'lif-i beyn étmek.

Araya almağ - Başına üşmek, üşüşmek.

Aradan çıkmağ - Kıtulmağ, hālāş olmağ; bırakmağ, terk u ferāğat étmek.

Aradan çıkarmağ - Def u teb' id étmek; dūr u mehcūr étmek.

Araya şokuşdurmağ - *mecāzen* - İtbā' ve ta' lif étmek.

Arada kalmağ - Mes'ul ve mu' ateb olmağ.

Araya komağ - Tavsit étmek.

Araya girmek - Şokulmağ; *mecāzen* - Te'lif-i beyn için tavassut étmek.

Barışdık rüz-gār ile, araya girdiler şimdi

Gerek sākî-i meclisdir, gerek cām-ı dirāşşandır

Riyāzî [48]

Ara vérmek - Fāşla vérmek, zamān bırakmağ.

Araya gitmek - Atılmağ; *mecāzen* - Arada gā'ib olmağ, nazar-ı diqqati celb étmek.

Đarb-ı meşeller:

- Hāllac oşuruğ gibi araya gider.

- Davulcu oşuruğ gibi araya gider.

Aradan geçmek - zamān hakkında - Mürūr étmek, vakit geçmek.

Arası soumağ - Üzerinden zamān geçüp unutulmağ, nisyān édilmek.

Ol ara, ora, o arada

Bu ara, bura, bu arada

Şu ara, şura, şu arada...

baķıñız - O; bu; řu

Ara bağı - *isim* - Burunu ikiye ayıran perde.

Ara nağmesi - *isim* - Şarkının zemîn ile meyānı arasında ve eñ sonra, yalnız sazla yapılan terennüm.

Ard aradan - Dolayısıyla, bi'l-münāsebe; uzaķtan; uzaķtan uzađa.

Aral; Aral Deñizi - *baķıñız* - Çağatay

Aralaş - *baķıñız* - Çağatay

Aracık - [-cı] - Ara; bu aracıkta - bu arada, bu sırada.

Aralamak - *müte'addī* - Ara édüp ayırmak, iki řey'in arasını açmak, aralık étmek; dağıtmak.

- Yenıçeri ve sipāh birbirine gireyazdı, zābıñalar araladılar...

Na' imā - Tārīh

- Çift ile sürülen bağlarda, budamadan evvel, omcaların uzun ve lüzümsuz kollarını kesmek.

Aralatmak - *müte'addī* - Aralarını açtırmak, birbirinden uzaķlaştırmak; dağıtmak.

Aralaşmak - *lāzım* - Araları açılmak, seyrekleşmek, seğrelmek.

Aralaştırmak - *baķıñız* - Aralamak.

Aralanmak - *lāzım* - Tenhālaşmak, ortalık tenhā olmak; müteferriķ ve perākende olmak, dağılmak.

Aralık آرائق، آرائق - *zarf* ve *şfat* - Aralanmış, aralı; ara, fāşla, açıklık; vakit, zamān.

Đarb-ı meşeller:

- Aralıđa gitti.

- Aralık ilin élçisi, açık götün kancısı.

Aralık aralık - *zamān* - Ba' zan, gāh gāh, gāh ü bīgāh, vakit vakit, ara sıra.

Bir aralık - *zamān* - Bir zamān, bir vakit, vakten mine'l-evķāt.

Aralık vermek - *baķıñız* - Ara vermek

Aralığa gitmek - *baķıñız* - Araya gitmek

Aramak - *müte‘addī* - Eşyānıñ arasına bakıp aķtırmak, göz gezdirmek; yoklamak, bakmak; şormak; istemek.

Her kim ki arar bŷy-ı vefā ıab‘ -ı beşerde
Benzer aña kim devlet umar zıll-ı hŷmādan

Żiyā Paşa - Terķīb-i Bend

- Bulmaya ve bilmeye çalışmak, sa‘ y u ictihād étmek;

Hak yol aramak vācibedir aķl-ı selīme
Tevfīķını isterse Hŷdā rāhber eyler

Şināsī

- Kāydétmek, ehemmiyet vérmek, nazār-ı i‘ tibāra almak.

Bu ma‘ nāda ekşeriyā menfī olarak kullânılır.

Ağlasam, āh azıcık ağlayabilsem, ‘ ömrüm
Bütün ālām ile, ekdār ile geçsin, aramam
Ağlasam, belki birāz yağsa o rahmet, görürüm
Şu bulutlarla sönen günde açık bir akşam

Tevfīķ Fikret

Đarb-ı meşeller:

- Aramakla ele geçmez
- Arayan bulur, belāsını da Mevlā’sını da.

Fārisī: جوبنده يابنده است

Dil-i Mecnŷn arayup Leylā’sın
Ya belāsın bula ya Mevlā’sın

Fāzıl - Defter-i ‘ Aşk

چنين زد مثل شاه گوبند گان

که جو بندگانند با بند گان

گر گران و گر شتابنده بود

عاقبت جوینده یابنده بود

Celālū'd-dīn-i Rūmī

Arayup bulmak - *terkīb* - *mecāzen* - Belāya ve muşibete uğramak.

Kendi aradı, kendi buldu!

Hakk aramak, hakkını aramak; kısmet aramak; bahāne aramak; şifā aramak; çāre aramak...

Şi'irime kāfiye étsem n'ola māhı gāhı

Bir bahāne ararım anğa 'Abdu'llāh'ı

Āzerī

Mum ile aramak - *mecāzen* - Cān u gönjülden ve cidd u ihtimām ile arayup araştırmak.

Yansam gice gündüz n'ola şem'-i cemāle

Mumlarla arar yanmağa pervāne bu nārı

Vāşif

Arayı arayı, araya araya.

Arayı arayı bulduñ belāyı! [49]

Ṭalup ğavvāş-ı dil qaldı derūn-ı baħr-i ħayretde

Şanur arayı arayı bulam ol dürr-i yek-tāyı

Bākī

Ağız aramak - *baķıñız* - Ağız

Gökte arayup yerde bulmak - *mecāzen* - Çoktan beri istenilen bir şey'e, hiç beklenilmediği ve ħatırda olmadığı bir zamānda nā'il olmak.

Aratmak, Arattırmak - *müte'addī* - İstetmek, talib ettirmek; birini şordurmak; taħarri ettirmek; *mecāzen* - Ğuşşasını çekirmek.

Araştırmak - *müte'addī* - Taraf taraf gezüp aramak ve şormak; ağız aramak, fikr u maķşadı anlamaya çalışmak.

Aranmak - *muṭāva'at* - Eṭrāfına baķınup göz gezdirmek;

Āşinā çehre arandım... O, meğer hîç yokmuş...

Yalıñız bir kıru çöl var ki, ne şorsañ: Hāmūş!

Mehmed ‘Ākif Beğ

- Kendi üstünü ve başını aramak; aranılmağ, taħarrī ve cüst ü cū édilmek;

Nağdīne-i cān elde gezüp dehri tolaşdım

Çok şūha şataşdım

Pertev-i dil bi-çāreye bir çāre arandım

Biñ derd kazandım

Pertev Paşa

- İntizār édilmek, beklenilmek;

Aranmaz neş’e [[vü]] temkīn rind-i lāubālīde

Gehī mest ü gehī hüş-yār, gāhī rāst, gāhī kec

Vāşıf

- Öldükten sonra kadr u kıymeti bilinmek.

Kemāl-i ehli bir gün aranmağ gerek!

Aranup taranmağ - *terkīb* - Aramağ, araştıрмаğ; *mecāzen* - Düşünmek.

Aranılmağ - *mechūl* - İstenilmek, ārzū édilmek; teflūş ve taħarrī édilmek; üst baş bakılmağ.

Arayıcı - *müştağ* - Gümrüklerde yolcularıñ eşyalarını arayan me’mūr; deñize düşen zāyi‘ atı çıkaran eşnāf.

[Lehçe-i ‘Oşmānī]

Arayıcı yıldız - Şihāb-ı şakıb.

Arayıcı fişek.

Arayıcı pulluğ - Toprağıñ altını üstüne çevirmeyecek tarzda karıştırıp yumuşatan ve havālandıran pulluğ.

Arat آرات — [arat] - Uyğur - *isim* - Cür’et, cesāret.

Sü başlar eren kür yürekliğ kerek
Yüreksiz er at alsa andın yürek⁷⁰

Qutadgu Bilig

Arat آرات — [arat] - Uyğur - *isim* - Halk, nās.

Qapuğdağı er at birle negü teg tirilgüsin ayur⁷¹

Qutadgu Bilig

Aras آراس — [aras] - Uyğur - *isim* - Qalın yün; at kılı.

Araba آرابه، آرابا — [araba] - Ğarb - *isim* - İnsān ve yük taşımak için kullanılan iki veyā dört tekerlekli vāsıta; yük, öküz, at, el, top, konaq, kirā... arabası.

- Bir arabanıñ alabildiğı kadar şey:

Bir araba şaman; dört araba kömür...

Ďarb-ı meşeller:

- Araba ile tavşan avlanmaz.

- Arabasını düze çıkardı.

- Araba devrilince yol gösteren çok olur.

Şeytān arabası - Deve dikenini gibi ba' zı otların tohumları.

baqıñız - Qarına batmaz; boğa dikenini

Arabacı - kıyāsī - Arabayı kullanan adam. **baqıñız** - Qoçaq - Çağatay.

Arabalıq - *isim* - Araba çekilir.

Cf. grec - ἄρμα = Chariot de combat, char, (racine ἄρω et ἄρω = veho). L'orthographe عرب usitée autrefois par les Turcs et áctuellement, par les Arabes, ne se justifie par aucune considération étymologique.

Un autre vocable grec - ἄρᾱρος (= roulement), pourrait aussi s'appliquer à notre mot turc.

⁷⁰ TL Sü başlar küreke yürek ket kerek/ Yüreksiz arat alsa andın yürek

⁷¹ TL Qapuğta arat bile negü teg yaraşkusın ayur.

Arabacı ocağı - *mürekkēb isim* - Yeniçerinin, “arabacı başı” kumandasında bulunan ve top arabalarını sevke me’ mūr olan ortalarına vérilen ‘ unvān, ki bunun da “topçı ocağı” tarzında teşkil ve müte‘ addid zābıtaları vardır.

Araba آرابه — [araba] - Āzerī - *isim* - Araba.

Araba آرابه — [araba] - Kāzan - *isim* - Araba; bir arabanın alabildiği kadar şey.

Bir araba biçen, iki araba otun.

Ot arabası - Āteş arabası - Şimendüfer; lokomotif.

Arabaçı, arabacı.

Araba آرابه — [araba] - Çağatay - *isim* - Araba.

- Zārb-zenlik arabalarını bir aralığa geçürüp araldın zārb-zen ata girişti...

Bābūr-nāme [50]

- Ol fikir kılip araba yasadı, andın görüp barça araba yasadılar; mallarını yüklep kayıtdılar. Arabağa kank at koydılar; andın ilgeri atı da yok özi de yok érdi...

Ebü’l-gāzī - Şecere-i Türkī

Arata آراتا — [arata] - Kāzan - *isim* - Kiriş.

Kiriş aratası; aratalık.

Ararot آراروت Ġarb — İngilizce: **arrow-root** - *isim* - Ba‘ zı köklerden çıkarılan nişasta.

Araz, Aras آراز، آراس — [araz] - Āzerī - *isim* - Ġrān ile Kafkasya arasında akan nehir.

Ġarb-ı meşeller:

- Araz ahır, gözüm baır.

- Araz aşıkımdandır, kür topuğumdan.

Arasta آراست — [arasta] - Ġarb - *isim* - Yabancı söz - Ordu bāzārı; ‘ asker çarşusu ve

silāh çarşusına dénür [Lehçe-i ‘ Oşmānī]; belde ve kaşaba içre ol yere dénür, ki anda her cins esbāb u emti‘ a ve ġalāl u şimār ve sā’ire eşyā bey‘ ü şirā oluna; ıstılāhımızda araste ta‘ bīr olunur. [Tercüme-i Burhān-ı Kāfī’]

Aragac, Abragac ابراغاج، آراغاج — [aragadj] - Āzerī - *isim* - Ṭabī‘ī vaqtinden evvel yetişen hayvānāt ve mahşulāt.

Arağ tarak اراق تارق — [arak tarak] - Qazan - *terkīb* - Darmadağın, qarmaqarışık, alan talan, alt üst.

Araqı آراقى — [araky] - Qazan - *isim* - ‘Arabca: ‘Araq - *muḥarrefī* - Raqı; müskirāt-ı envā‘ī.

Araqı kibiti; araqı yaşavcı...

Araqiton اراقیطون — [arakiton] - Ğarb - Rumca - *isim* - Faşile-i mürekkebdən gen ve sürülmemiş yerlerde biter bir ot, tül‘ avrat otı.

Aral آرال — [aral] - Çağatay - *isim* - Arada ve aralıqta olan göl ve deñiz; adalar arası, aral, araları yaqın adalar; ada, cezire.

Aral Tingizi - Aral Gölü, Baqr-i Ürgenç.

- Aşdın burunraq saçıq keltürür eşnāsıda mest tévelerni ve fillerni otrudağı aralda uruşqa saldılar...

- Ordu toğrısı sebzeliq uluğ aral bar ékendür, kime bile ötüp ol aralrı seyr kılıp bir pehrde kélip kémege girdim...

- Uşbu kénť toğrusıda bir aral bar idi kéyin qalğan iller aralda göründiler...

Bābūr-nāme

Aralaşmaq; Aralaştırmak - Qarışmaq; qarıştırmak; Arasını açmaq, aralaştırmak; arasına girmek, aralaşmaq; ortaya ve araya atılmaq.

- Yav kélip ilge aralaşğan soñ qaçıp çıqabilmedi...

- Çapdı taqı aldı, aralaştı tégende...

- Bizge çapqan yavğa aralaşabilmedi...

Ebü'l-ğāzī - Şecere-i Türkī

Aralaş - Bir arada, qarmaqarışık, aralaş.

Aralaş bolmaq - Alt üst olmak, qarışmaq.

Aralamaq - Arasını açmaq, aralamak; arasına girmek; ayırmak, tefriq étmek.

- Tenbelğa qoşulmaqđın burun aralay atlandıq...

Bābūr-nāme

Aramak - *müte‘addī* - Aramak, araştırmak, aqtarmak; yoqlamak, teftiş ve mu‘āyene etmek.

Arayıcı yulduz - *mürekkēb isim* - Dübb-i aşğar burcın iki yıldızı, ferqadān.

baqıñız - Aq at; boz at

Ārām آرام — [ārām] - Fārisī - ārāmīden - Dinlenmek; sükūn ve qarār bulmaq - *taḥfifī*,

mekān - Dinlenme, istirāḥat; sükūn, ḥuzūr; i‘tidāl; yer, maqām.

Gül gibi oldu⁷² ḥuşūşā ola cām-ı pūr mey

‘Aqlı başında olan ‘ārif éder mi ārām?

Nef‘ī

Bir yerde ki ārāma bu miqdār ola mūhlet

Erbābı nice kesb-i kemāl ü hūner eyler?

Nef‘ī

Eylesin lücce-i mevvāc-ı cihānda ebedī

Lenger-i baḥtı ile keştī-i devlet ārām

Nābī

Ārām-baḥş - *mürekkēb şıfat* - Sükūn ve ḥuzūr verici, dinlendirici.

Ārām-ı cān - *izāfī isim* - İstirāḥat ve ḥuzūr qalb ve sükūn fikir; *mecāzen* - Çok sevilen güzel.

Gel ey ārām-ı cānım nūr-ı çeşmüm derde dermānım

Beden bīmār u cān bīzār u dil ġamm-ḥ‘ārdır sensiz

Ḥākim - Vaḳ‘a-nüvīs

گر بصحرا دیگران از بهر عشرت می روند

مابخلوت باتو ای آرام جان آسوده ایم

Sa‘dī

⁷² TL elde: NfD oldu

أزمن جدا مشوکه توهم نور دیده

آرام جان ومونس قلب رمیده

Hâfız [51]

Döner sîm-âb'a, fîkr étdikçe hûsnüñ ıztırâbından
Göñül bir yerde, ey ârâm-ı cân, sensiz qarâr étmez

Žiyâ Paşa

Ārām-cū, Ārām-cūy - *mürekkab sıfat* - Huzûr ve sükûn arayan.

Ārām-ı dil - *izâfî isim* - *bakınız* - Ārām-ı cân.

Dilden ârâm alıcı dil-ber-i zîbâsın sen
Yine ârâm-ı dil-i ' âşık-ı şeydâsın sen

Cevrî

Şadâkatle hîdmetdedir kām-ı dil
Şadâkatle hâşıldır ârâm-ı dil

Mu'allim Nâcî

Ārām-sâz - *mürekkab sıfat* - Bir yerde oturan ve iķâmet éden, muķîm.

Ārām-sûz - *mürekkab sıfat* - Huzûr ve sükûnı gideren ve izâle éden.

Ārâmiş - [-mî] - *nev'î* - Dinlenme,istirâhat, huzûr, âsâyiş.

روی در میخانه کن و آرامش دلها بین

عالمی را فارغ از اندیشه فردا بین

Şâib-i İşfahânî

Şâfî, lekesiz qarların altında cevânib
Maḥfûf-ı sükûnet;
Bir köy bu sükûnetle ezilmiş gibi gâ'ib.
Her yer bu sükûnetle hem-ârâmiş-i cennet...

Tevfîk Fikret

Ārām-gâh, Ārām-geh - *mekân* - Dinlenecek veistirâhat édilecek yer; mesken, me'ven, yurt.

Bahtıkça ben dönüp dönüp ārāmgāhıma
Biñ çehre-i elem görünürdü nigāhıma

Kemālzāde Ekrem Beğ

گر از فتنه آید کسی دریناه
ندارد جزاین کشور آرامگاه

Sa‘dī

Ey şāh-ı hüsni bu ne zekandır? dedim dedi:
Ārām-gāh-ı rūh-ı revānıdır seniñ

Nazım

Ārām-geh-i mürğ idi dērlər ser-i Mecnūn
Meydān-ı muḥabbetde ne başlar yuvalandı

Bākī

Ārām-güzin - *mürekkēb şifāt* - Ārām ihtiyār éden, bir yerde oturup ve qalup huzūr arayan.

- Kudret-i şāni‘aya kemāl-i ḥayret ü taqdīs ile tehlil-ḥvān iken ārām-güzin-i mehd-i şafā bir şabī-i şir-ḥvāreniñ terennümāt-ı vālihānesini işdivérmek...

Recāizāde Ekrem - Pejmürde

Ārāmīde, Āremīde - *müştaḳḳ* - Dinlenmiş, huzūr ve sükūn bulmuş, müsterīh.

Biz āremīde-i keştī-i ḡafletiz ammā
Nefes nefes cereyān üzredir sefine-i ‘ömr

Nābī

Aran آران — **[aran]** - Çağatay - *isim* - Yābānī ḥayvānlarıñ gecekleri yola konulan ucu sivri kazıklar; ḥayvānlarıñ géceledikleri yer, toḳat; ağıl, āḥūr; üzeri örtülü yer, dam.

Aran, Aranlık آرائق، آران — **[aran]** - Āzerī - *isim* - Şayfiyye ve yaylaḳ muḳābili - Kışlaḳ.

Darb-ı meşel: Aranda tutdan olduḳ, daḡda kurtan [otdan]

İndi keyfīm kök, damaḡım çağdur
Giydiḡim atlas, yediḡim yağdur
Kışda aran, yayda yerim bağdur!

Bizim yerler kalın mişe - Tahtında otur hemîşe
Aranında gül bitsün - Yaylağında benefşe
Balam alayla - Alayla!
Gülim alayla - Alayla!

“Köçerlü”den

Boşla ay molla dayı sen de bizi çekme zora
Biz seniñ hîleñ ile düşmerik aşlā bu tura
Bağmarık köşe-i çeşm ile daha zenge zora
Karlı dağlarda soğukdan öleniñ cānı gūra
Olmadı kısmet o bed-bahta aranlık bize ne?
Tapmayor aç yalavaçlar güzerānlık bize ne?

Şābir

Aravul آراول — [aravoul] - Çağatay - *isim* - Süvārī keşif müfrezesi; ileri karağul, pış-dār.

Arbatmak آرياتماق — [arbatmak] - Çağatay - *müte‘addī* - Naşihat vermek, öğütlemek.

Arbağ آرباغ — [arbag] - Çağatay - *isim* - Yılanı deliğinden çıkarmak ve ısırdığı yere zehriñ sirāyetini men‘ etmek için okunan efsün; maşal, efsāne, hikāye.

bakınız - Arpağ - Ğarb

- Nā-dānga söz demek arbağdur...

Nevāyī - Maḥbūbu’l-Ḳulūb

Zülf-i sevdāsıda bilmesler Nevāyī nüktesin

Yā⁷³ cünün güftārıdur, yāḥūd yılanıñ arbağı

Nevāyī - Bedāyi‘u’l- Vasat [52]

Arbağcı - *kıyāsī* - Arbağ okuyan, efsün-ger, sāḥir.

Arbamak - *müte‘addī* - Arbağ okumak; maşal ve efāne söylemek.

Arpa آرپا، آرپه [arpa] - Ğarb - *isim* - Faşile-i necīliyyeden buğday, çāvdār ve yulaf gibi ekilir bir ot, şa‘ir, cev.

⁷³ TL kim: BV kim

Arpa unı; arpa şamanı; arpa tarlası; arpa şuyı; arpa etmeği; frenk arpası...

Arpa vakti - Atlara yem kesdirilen vakit.

Arpacık - [-cı] - Göz қаpağında çıkan sivilce; topuң veyā tüfek namlusının ucındaki nişān-gāh.

Arpacık şoğanı - Tohumdan yetiştirilen küçük şoğan.

Arpalamak - Hayvān yemden hastalanmak.

Arpacı - Arpa şatan eşnāf.

Ḍarb-ı meşel: Arpacı kumrusı gibi düşünür.

Arpalık - [-lı] - Hayvānların ön dişlerinde yaşla haşıl olan çukurlar ve nişāneler;

Қocalıқда silinür⁷⁴ arpalıғı nā-çāruң

Қалды ыштаbl-ı riyāzetde ne arpa ne şaman

Sābit

- İyi arpa yetiştiren kuvvetli ve taban yer, münbit tarla; hāş ve ze‘āmet gibi ma‘īşet muқābili vérilen taḥşīşāt-ı ‘ayniyye veyā naқdiyye.

Birine vérirdim hezār arpalık

Bu şarfa olur mı medār arpalık

‘İzzet Molla

Belki bir arpalıға nā’il olurdum ben de

Mevleviyyet yoluna étse idim ‘atf-ı zamān

Yenişehirli ‘Avnī

Değil kim arpalık cüzv-i ma‘īşet vérmedi eyvāh

Mütercim ‘Āşım étmişken niyāz ibn-i Şemānī’den

Faқаt İzmir’e monla oldı ol taḥrīr-i bī-hem-tā

Cemī‘-i fende ma‘lūmātı çoқken Қaştalānī’den

Şafvet

Arpa اَرپا — [arpa] - Āzerī - isim - Arpa.

Arpaya cev dérler - Buğdaya gendüm

⁷⁴ TL Қocalıқдан silinüp: SD Қocalıқда silinür

Darıya ad koyanda - Men beri geldim!

Arpa آړپا — [arpa] - Kazan - *isim* - Arpa.

Arpa öni; arpa yarması; arpa başağı; arpa şuvı [*baķıñız*⁷⁵ - şra]...

Arpa korpa - *baķıñız* - Korpa, körpe

Arpa آړپه — [arpa] - Çağatay - *isim* - Arpa.

Moğolca - İnce.

Arpa çağı - *mürekkēb zamān* - Atlara yem kesdirilen zamān; *mecāzen* - Akşamüzeri.

Arpargan آړپارغان — [arpargan] - Ğarb - *isim* - Bir nev^c yābānī yulaf.

Arpargan آړپارغان — [arpargan] - Çağatay - *baķıñız* - Ğarb.

Art, Ard آرت، آرد — [art, ard] - Ğarb - *isim* - Öñ zıddı: arқа, sırt; şoñ, netice, encām, ^cākıbet.

Ďarb-ı meşeller:

- Ard eteğinde namāz kıl.

- Ardından şapan taşı yetişmez.

Arab ardında! - Dikķat ét! Mütēyakķız ol!

Ardın; Ardın ardın - Arķaya doğru, gėrisin gėri; uzakdan, dolayısıyla. Ardın ardın gitmek ve yürümek.

Ardınca - Arķasından, aķabince, mütē^cākıben; *mehcūr* - Nıyyet, taşmīm, ķarār.

- Engürüs Seferin def^c étmeğē ķatı çok sa^cy édüp müfīd olmamaķla tedāriğini görüp gitmek ardınca oldu...

Na^cīmā - Tārīķ

⁷⁵ TL, C. 3 s. 310 صرا — [şra - sra] - Kazan - *isim* - Arpa suyu, bira. Srahāne - Birahāne

Cemreler her sene tā birbiriniñ ardınca
Nev-bahār erdiği müjdeyle gül-istāna gelir⁷⁶

Nedim

Ardı sıra; Ardından - *ḥāl* - Arkasından, ta‘ķībēn.

Ardı sıra yürümek ve koşmak; ardından varmak ve dolaşmak ve yetişmek..

Artsız arsız - *terķīb* - Bir düziye, bilā-fāşıla, mütemādiyen, bilā-inķitā‘.

Ardı arası yok - *baķıñız* - Artsız arasıız.

Öñine ardına komaķ - *mecāzen* - Telāş ve tehālūk étmek; diķķat étmek.

Öñine ardına bakmamak - *mecāzen* - Diķķatsızlık ve mülāḥazasızlık étmek; ulu orta ve şallapati yürüyüp gitmek.

Ardına düşmek - *mürekkēb mūte‘addī* - Koğmak, ta‘ķīb étmek; uymak, iķtifā, iķtidā ve imtişāl étmek; *mecāzen* - Üzerine düşmek, iķdām ve ğayret étmek, iş güç étmek.

Kendünğden ırağa düşüp ardınca yorulma
Ol bī-ḥaberün ğitdügi yol zann u ğümāndur⁷⁷

Rūḥī

Ardında gezmek, dolaşmak, yürümek ve kalmak..

Arta kalmak - *mürekkēb lāzım* - Bir şeyden şonraya kalmak, ğeri kalmak.

Ey köhne Bizans, ey koca fertūt-ı musaḥḥir,
Ey biñ kocadan artaķalan bīve-i bākir

Tevfīk Fikret

Artndan gelmek, dolaşmak..

Ardına atmak - *mürekkēb mūte‘addī* - Arkasına fırlatmak; *mecāzen* - Terk étmek, boşlamak; ehemmiyet vérmemek, i‘tibār étmemek. [53]

Dünyā u ‘uķbā perdesin, ardına atar cümlesin
Kor māsivā eğlencesin, eğlencesi tevḥīd olur

Niyāzī

⁷⁶ TL gelür: NdD gelir

⁷⁷ TL Kendinden irāğ ol, düşüp ardına yorulma/ Ol bī-ḥaberin ğitdügi yol zann u ğümāndır

Cihân sevdâların hep ardına at
İki ‘âlem şafâsın bir pula şat

Şarı ‘Abdullâh Efendi

Ardı kesilmek - *mürekkebe mechûl* - Şonı gelmemek, munkaṭı‘ olmak, nihâyet bulmak.

Artamak - *lâzım* - *mehcûr* - Arda kalmak, bâkî ve pây-dâr olmak; fazla kalmak, artmak.

Artmak - *lâzım* - Fazla ve ziyâde gelmek, bir şeyden baḳiyye kalmak; ziyâdeleşmek, çoğalmak; azmak, iştîdâd etmek; tevessü etmek; kâr etmek, ticâretten fazla bir şey kalmak.

Artdırmak - *müte‘addî* - Çoğaltmak, ziyâde etmek; bir şey’in fi‘âtını yükseltmek; terakḳî étdirmek; gürültüyü ve da‘vâyı hâdden aşırarak, kâmeti azdırmak.

Artılmak - *muṭâva‘at* - Çok ve ziyâde olmak.

Artdırılmak - *mechûl* - Çok ve ziyâde édmak.

Artık ارتق، آرتق - *müştaḳḳ* - Artup kalan şey, baḳiyye; fazla, ziyâde, çok; *edât* - Ey sonra, öyle ise, o hâlde, imdi, bundan sonra, daha neler!.

Artık uzun édiyorsak! Artık hâlét étdi ha!.

‘İlm u şan‘at behresi gerçe deḡil bî-fâ‘ide
İnmiyor gökden ve lâkin şimdi artık mâ‘ide

Fazıl Aḫmed Beḡ

Zîrâ, yeni bir şadmeye artık dayanılmaz
Zîrâ, bu sefer uyku ölümdür: uyanılmaz!

Mehmed ‘Âkif Beḡ

Artık eksik - *terkîb* - Az çok; azı çoḡu, cümlesi.

Artık eksik ḥaḳḳını ḥelâl ét!

Artan - *müştaḳḳ* - Artup fazla kalan şey, baḳiyye.

Artma - *taḥfîfî* - Çoğalma, tezâyüd; artup fazla kalma.

Art آرت — [art] - Uyḡur - *isim* - Art, arḳa.

Artuḳ - *müştakḳ* - Artup geride alan, artuḳ, baiyye; ziyāde, fala.

- Sanının mertebeyni baradın artuḳ ıldım...

Mi^c rācnāme

Artuḳluḳ - *isim* - Artuḳluḳ, falalıḳ, ziyādelik.

Artamaḳ - *müte^caddī* - Artırmamaḳ; géride bırakmamaḳ.

Yüreksiz iřiler erig artatur

erig artasa er erig artarur⁷⁸

utadgu Bilig

Ajun⁷⁹ bara bütürü tükel artadı

utadgu Bilig

Artmaḳ - *lāzım* - Artmaḳ, ziyāde olmak.

Nee aḡsa tüřte aḡar ut ıwı

Aḡırlıḳ bulur ked bulur yüz suwı⁸⁰

utadgu Bilig

Ara - *isim* - Ara.

Ya Rab üste devlet tükel ıl tilek

amuḡ iřte bolḡıl sen ara yölek⁸¹

utadgu Bilig

Aruḳ - *řıfāt* - Arada ve géride alan; *mecāzen* - Hīle-kār, deki.

Bularda eḡ inḡa bu aruḳ ılın

Bu aruḳ ılınlıḡ ne muḡluḡ erin⁸²

utadgu Bilig

aḡatay - Art; arta; artaru

artamaḳ; artuḳ; ara, aralamamaḳ

azan - Ara, aralı; aran; arun

⁷⁸ TL Yüreksiz iřiler erig artatur / erig artan ér érig artatur

⁷⁹ TL Acun: KB Ajun

⁸⁰ TL Nee aḡsa tüřde aḡar ut ıwı/ Aḡırlıḳı artar bulur yüz subı

⁸¹ TL Ya Rab! İřde devlet tükel ıl tilek / amuḡ iřte bolḡıl sen ara yölek

⁸² TL Bulardın eḡ inḡa bu aruḳ ılın / Bu aruḳ ılınlıḡ ne muḡluḡ érin

Altay - Arğa - Arğa, zahr.

Art - Ard.

Artın - Arkasına almak, yüklenmek.

Artıkça - Arkaya bırakmak; saklamak; artırmak.

Yağut - Arğa - Arğa; güneşe yüzini dönen bir adamın arka tarafı, mağrib.

Ord - Arkada kalmak.

Orduğ - Ordu - Artık, bakıyye.

Qoybal - Arğa - Arğa.

Arganda - Hile-kār.

Arta - Arkasını çevirmek.

Artak - Artup kalmış şey, fazla, artık.

Artarman - Arkaya bırakmak, yürüyüp geçmek; yol almak.

Art, Ard آرد، آرث — [art, ard] - Çağatay - isim - Art, ard, arğa.

Artka, Artkaru - Arğa, arkada.

Artamak - *lāzım* - Arda kalmak, artmak; el vermek, kifāyet etmek.

Artmak - *lāzım* - Artmak, ziyāde gelmek.

Arturmak - *müte'addī* - Artırmak, çoğaltmak; birikdirmek; taşarruf etmek.

Her mu'ālece kim kıldılar, sūd étmedi; maraz arttı ve ısıtması kitmedi...⁸³

Nevāyī - Maḥbūbu'l-Ḳulūb

Artılmağ - *lāzım* - Artık ve ziyāde olmak, artılmağ; şuraya buraya koşup yelmek, seğırtmek.

Yoğurur her kirpiğimge artılıp bir kaṭre yaş

Şūḥ yaşlardın ki oynarlar çubuk mürekkeb kılip

Nevāyī [54]

⁸³ TL barı: MK her; TL marazı: MK maraz; TL ısıtma: MK ısıtması

Artuḡ - *müştaḡḡ* - Artuḡ, ziyāde, faḡla.

Endūh u belā gümāndın artuḡ
Ža‘ f anca ki bulmas andın artuḡ

Nevāyī - Mecnūn u Leylī

Gerçe ki yoḡ şevket sermāyesi
Séndin érür artuḡ anıḡ pāyesi

Nevāyī

- Téngri ḡükmi séniḡ yalbarıp and bérgeñiñdin artuḡturur..

Ebü’l-ḡāzī - Şecere-i Türki

Tekellūf her niçe şürette bolsa andın artuḡsın
Séni cān dérler ammā bī-tekellūf cāndın artuḡsın

Sulṡān Bābūr

Artuḡ öksük - *terḡīb* - Artuḡ eksik, ziyāde ve noḡşān, az çoḡ.

- ‘Āḡıl bu ṡarīḡnı şī‘ār ḡılmas ve yaḡşı yamannı Ḥaḡ yaratḡandın artuḡ ve öksük bilmes...

Nevāyī - Maḡbūbu’l-Ḳulūb

O şaldın artuḡ étmessin! - Ondan ziyāde de gerek yoḡdur!

Artuḡluḡ - *isim* - Ziyādelik, çoḡluḡ; bolluḡ, faḡlalıḡ.

Artuḡsı; Artuḡsılıḡ - Faḡlası, ziyādesi; faḡlalıḡ, ziyādelik.

- Üçünci ḡızı Seyyid Mīrzādigān* Andḡoy seyyidlerige bérıp idiler artuḡsı Seyyid Mīrzā’ga meşḡūr idi...

Bābūr-nāme

Art آرت — **[art]** - Çaḡatay - Moḡalca - *isim* - Daḡın şırtı, ḡaṡṡ-ı taḡsīm-i miyāḡ; geḡid, der-bend, bilan.

Gök art - *müreḡkeḡ isim* - Çoḡlıñḡ* daḡları, kūh-ı billūr.

Muz art - *müreḡkeḡ isim* - Cümūdiyye.

Artamaḡ, Artanmaḡ - *müte‘addī* - Art ya‘nī geḡidi öteye geḡmek, aşmaḡ, yol almaḡ.

Téngiz eyleben қағ u тағ artanıp
Yürür érdi yol Rûm ‘azmi қılıp

Nevāyī - Sedd-i İskenderī

Art, Artı آرت، آرث — [art] - Qazan - *isim* - Art, arқа; arқа taraf, қıç; şöң.

Žıddı: ald.

Artı ħayırlı bolsun! - Şoңı ħayırlı olsun!

Đarb-ı meşel:

Artında pādişāhnıda sü gelür.

Artıdan - Arқadan.

Artıdan gélüp yetdi - Arқadan gelüp yetişdi.

Artıdan cil ése - Arқadan rüzgār esiyor.

Artında; artından; artıda; artıdağı, artıqı.

Artığa, Artına - Ardına.

Qıyaş tav artığa bayudı - Güneş, dağın arқasına batdı.

Artına aldına қарamay yügürmek - Öñine, ardına baқmayup қоşmaq; *mecāzen* - Mülāhazasız ve te’emmülsüz iş yapmaq, ulu orta yürümek.

- Anıñ artından tağı şındı aғaçlar, tağı şındı értengi çıkğa bézengen yafraqlar, türli түsdeki çeçekler görne idi. Alır artından zor gül yaltırı. Ol közgi gebek şoma hem tıgız görne, yoқлаған gibi birde selkenmi tora, tıngna, öziniñ boynına şüzölüp yatқан gibi...

‘Ayaž İshāķī

Artun aldun қармақ - *terķib* - Öñine ardına baқmaq; *mecāzen* - Teemmül ve mülāhaza étmek.

Sözün artun aldun қарap söyleş!

Art bérmeк - *mürekkab lāzım* - Arқа vérmek - Qaçmaq.

Artına түşmek - *mürekkab lāzım* - Ardına düşmek, ta‘ķib étmek.

Artına taşlamak - *mürekkab müte‘addi* - Ardına atmak; *mecāzen* - Ehemmiyet vermemek.

Bara turgaç uşal işden tamām toygān muñ cānı
Şaķalğa aķ deģergaç taşlağan artına dünyānı

Tuķay

Artıdan ayarmak - *mürekkab lāzım* - Uymak, iktidā’ ve ittibā’ etmek.

Artından yürümek; artından barmaq.

Artıdan, artķa qalmaq.

Cāhillikden qutķara - Her işke tāba çāre
Artıda qalğan bizlerni - Biñ tēz alğa çığara

Mecīd Ğafūrī

Artlı; bir bir artlı - Arķa arķaya.

Aldlı artlı - Öñli arķalı - Müte‘ āķiben, mütevāliyen.

Gün ve tünler bir bir artlı toķta mı öte şulay
Ol mamuķ tōşekler üstünde ecel kōte boğay

Necīb Dūmāvī

Artmak, artmaq - *lāzım* - Artıda ya‘ nī gérıde qalmaq, artmaq, baķiyye qalmaq; çoğalmak; büyümek; *baķınız* - Ösmek; qalğaymaq; cuvanaymaq*; kübaymaq; işeymek; örçimek.

- Artup taşmaq.

Artu - *taħfīfi* - Artma, çoğalma, tezāyüd.

Miskīnim körgeç bu hālñi azğına artdı güçi:
Mén quyandan da cihānda bar iken dib qurķuçı!

Tuķay

Qıuvvetñiz artķanınca anlarğada ģayr-ğvāh buluñuz!

Çilek, çilek bolup yañğır yavğanından
Şular artup taşup çıķdı yarlarından

Tuķay [55]

Artıkandan artağanabara - *terkīb* - Artıkça arttı, gitdikçe ziyādeleşti.

Artdırmak; artdırılmak; artdırmak.

bakınız - Kübeytmek..

Artdıru - *taḥfīfī* - Artırma, çoğaltma; mübālağa.

Artdırılğan - *müştaḳḳ* - Mübālağalı.

Çamadan tış artdırılğan!

Şandugaç hem şayar idi tağın leṭāfet artdırup
Hüsni medhinde, bēgrekde feṣāḥat artdırup

‘ Abdü’r-reşid Ramazānuf

Artuḳ, Artıḳ - *müştaḳḳ* - Artup kalan, fazla, artık.

Artuḳlık, Artıḳlık - *isim* - Fazlalık, ziyādelik.

Artuḳlanmak - *lāzım* - Fazlalanmak, ziyādelenmek.

Artıḳ, Artıḳ, Artuḳ - *mecāzen* - İyi, güzel; daha iyi, daha güzel, yeg.

Ḍarb-ı meşel: ‘ Akılsız dostdan ‘ aklıllı düşmān artuḳdır.

Dünyā ehlinden bir fāsıḳ-ı mütevāzi‘, mütekebbir zāhiden artuḳdır!

Za‘ if, ḳurbān bolu artıḳ ḥudāyım
Buldun andan güçlü hem de zālīm!

Tuḳay

Ah ka‘ bem! Artıḳ me’yūsum ben
İşlemidir tavıṣ, tınların
Allāh anda tınlık, rāḥatlık mı
Niḡe gele mi zārlar, muḡların?

Zarīfū’l-Beşirī

Artuḳrak - *tafzīlī* - Daha iyi, yeḡrek.

Artıḳ bulmak - *mürekkab lāzım* - Daha iyi olmak; müreccaḥ olmak.

Artuḳ purtuḳ - *terkīb* - *mühmelātdan* - Çör çöp, bir işe yaramayan şeyler.

Artuḳ purtuḳ nersesin hemesin şatdı!

Artık, Artuk - *edāt* - Artık, bundan ziyāde, öyle ise, o hâlde, imdi.

Bu dünyāda tūru, dōst, yārsız artık
İkev bolğança bulmaḵ yalguz artık

Tuḵay

Artak آرتاق — **[artak]** - Uyḡur - *isim* - Żarar, ziyān, ḡasār.

Macarca - Artanı - Ziyān

Uyḡur - Ƙarak - Żarar.

Artamak - *müte‘addī* - Żarar ve ziyān vérmek; fenālık yapmaḵ.

Artatmak - *müte‘addī* - Żarar vérdirmek.

Biri küç birisi usallıḵ ƙılur
Bu iki bile beg ilin⁸⁴ artatur

Ƙutadgu Bilig

Artam, Értam, Érdam - *isim* - Kār, ƙazanç; istiḡḡāḡ.

Til erdemlerin söz asıḡların ayur⁸⁵

Ƙutadgu Bilig

Ƙamuḡ türlüg erdem tükel öḡrenip

Yorır erdi erdem eligke alıp⁸⁶

Ƙutadgu Bilig

Moḡolca - Érdam

Macarca - Érdam

Artış, Artış آرٹش، آرٹش — **[artych]** - Ƙazan - *isim* - Ardıc.

Artış çileḡi; artış mayı..

Artmak آرتماق — **[artmak]** - Āzerī - *lāzım* - Artmaḡ, çoḡalmaḡ; artup baḡiyye ƙalmaḡ,

fażla gelmek.

⁸⁴ TL güç: KB küç; TL hālin: KB ilin

⁸⁵ TL Til artamların, söz asıḡların ayur!

⁸⁶ TL Ƙamuḡ türlüg értam tükel öḡrenip / Yorur érdi értam iligge alıp

Arturmak; artırmak; artırılma, arttırılma..

Artmışça hayâsızlık olur il mütehammil
Her zulme düzen cânları neylerdin ilâhî!

Şâbir

Eylerler idi haat-ı vefâ meşk
Artardı demâdem anlara aşk

Fuzûlî - Mecnûn u Leylî

Ey kadri bülend pâdişeh, dur
Luft ét, şem^c-i⁸⁷ kadr kadrin artur

Fuzûlî - Mecnûn u Leylî

Görende arız alun ucaldur nâlesin Râcî
Nice kim gül görende dâd u feryâd hezâr artar

Râcî

Artık آرتق; **Artuk**, **Artık** آرتیق, **Artık** - müştak - Ziyâde, artık.

Artıklık, **Artıklık** - isim - Fazlalık, ziyâdelik.

Sağa budur âhir sözüm muhtaşar
Ne lâzımdır artık daği derd-i ser

Abbâs Gâ'ibzâde

Şânı, şerefi hil^c at-ı şâhânenen artuk

Pirâye-i Şevket

Ferr u ferahı sîb arūsânenen artuk
Ser-defter-i ziynet

Vâkıf [Molla Penâh]

Artıklama, **Artıklamasınca** - hâl - Fazlasıyla, ma^c a-ziyâdetin.

Artık başı - mübâlağa - Artık, nihâyetü'n-nihâye, en şoş.

Artık eksik - terkib - Az çok, artık eksik; aşağı yukarı.

⁸⁷ TL şeb: FLM şem^c

Artık eksik danışmak - *terkīb* - İleri geri söylemek, münāsebetli münāsebetsiz sözlerde bulunmak.

Artım - *müştaḳḳ isim* - Artup kalan şey, baḳiyye; ölçüden [56] fazla kalan; bereket, feyz.

Artımlı - *ḳıyāsī* - Bereketli, feyzli.

Artmak آرتمق — [artmak] - Ḳazan - *müte‘addī* - Yormak.

Arutmak - İt‘ āb étmek.

Artezyen آرته زين — Ğarb - Fransızca: **puit artésien, artois** - *isim*

- Burḡu ile açılan ve mütemādiyen şu fışkıran ḳuyu, abarnafora.

Artuc آرتوج — [artoudj] - Çaḡatay - *isim* - İnce ve uzun ḥarbe, mızrak.

Artukmac آرتوقماج — [artoukmadj] - Çaḡatay - *şifāt* - Bir cinsden birçok şeyler arasında eñ değerli olan.

Artist آرتيست — Ğarb - Fransızca: **artiste** - *isim* - Şanāyi‘ -i bedī‘ adan birinde ihtişāşı olan; tiyatro oyuncusu; *mecāzen* - Hüsni-ḡabī‘ at ve zevḳ-i selīm şāhibi.

Artmatıḳı آرتماطیقی — ‘ Arabca - Rumca: Ἀρματιχῆ - Ḥükemā’-i islāmiyyenin hesāba ve bi’l-ḥāşşa ḥavāşş-ı a‘ dāddan baḥş éden ḳısm-ı riyāziyyāta vérdikleri isim, ilm-i a‘ dād.

Arca, Arça آرچه، آرچه — [ardja] - Çaḡatay - *isim* - Çam ağacı; taḥta ḳutu ve şandık.

- Taḡları tamām arcalık...

- Ḳalın yıḡacı ve arcası hem yoktur...

- Taḡları da yıḡaç hem kimdür, arca yıḡacı ḥōd yoktur...

Bābūr-nāme

Arçımak آرچیماق — [artchymak] - Çaḡatay - *müte‘addī* - Bir şey’in derisini ve ḳabuḡını soymak; rendelemek.

Arçımak, Arçmak آرچمق، آرچیمق — [artchymak] - Kazan - *müte‘addī* - Bir şey’in derisini ve kabuğunu soymak; temizlemek, silüp süpürmek; alup götürmek; *mecāzen* - Vāreste olmak.

Erçimek - *baķıñız* - Arçımak

Birengi, yumurka, alma, taş .. Arçımak.

Arçıtmak; arçışmak; arçulmak, arçılmak; arçışdırmak; arçışdırğalamak.

Arh آرځ — [arkh] - Āzerī - *isim* - Ark, cedvel, şu yolu.

Çay kenārında enbere kūrūben
Kazuben hendeķ arhlar vuruben

Mecīd Ġanīzāde

Feleğın çarhı dönsün Söğlesin arhı dönsün
Lebleriñ sal ağızıma Ağızımıñ telhi dönsün

Beyātī

Arha آرځا — [arkha] - Āzerī - *isim* - Arka, sırt; *mecāzen* - İstinād-gāh, hāmī, zāhīr.

Cihānda gezirsen benim arhama
Ne nāz u taħakküm satırsan maña?

‘Abbās Ġā’ibzāde

Düş ağı, gözi kara, arhası boz
Dişi inci tek, ağızına yoħdı söz

“Köçerlü”den

- Müselmānlara lāzımdır, gece gündüz ittiḥād yolunda çalışup biri birlerine arha olmak ve nifāķı aradan götürmek...

“Molla Naşru’d-dīn” den

Yansun İrānlılarıñ arhası, yandı ciğerim
O yetim Memed Eli*’den var gene bir pis haberim
Böyle dērler ki koyup taḥtı kaçup tāc-ı serim
Sığınup ķonsüle ḥāķānları İrānlılarıñ
Der-ḥaķīķat pis imiş ķanları İrānlılarıñ!

Arħa arħaya v rmek - *terk b* - Arħa arħaya v rmek; *mec zen* - H m  ve z h r olmak.

Arħadaş - *k y s * - Arħadaş. *baķı ız* - taş, daş.

Arħalık - *isim* - Arħaya giyilen şey, arħalık; h r a.

- Men bir m selm n uş ğı k  ede g rend  deyirem: Bala, burnunun fırtl ğını sil ve hem n uş k arħalıkının sol  olu ile başlayır burnunu silmeye...⁸⁸

“Molla Naşru’d-d n” den

Ohşamasın  arnı l f a bal a
Yamak vursun dağılmıř arħalı a
Fitne fes d salmasın ortal a
Dağıdup yı maya h nm n gerek!

‘ Al  R z 

- *mec zen* - Ced ve ecd d; nesil, z rriyet.

baķı ız -  a atay - Arħa

- Ana , ata , b y k nene , baba , dede , yetmiř iki arħan...

Arħac آرħاج — [arkhadj] -  zer  - *isim* -  oyun a ılı, mandıra.

Arħayın آرħاین — [arkhai n] -  zer  - *ř fat* - Em n, mu ma  in, m ster h.

Arħayın olmak - Mu ma  in olmak.

Ard آرد — [ard] -  zer  - *isim* - Art, ard, arħa.

Ardın, Ardın a - *zarf* - Ardından, arħasından.

Ardınca  oşun  oşun uş klar
A v line kim g ler, kim a lar

Fuz l  - Mecn n u Leyl  [57]

Ard, Art آرت, آرد — [ard, art] -  a atay - *isim* - Ard, art, arħa.

baķı ız - Art

⁸⁸ TL diyorum; TL bařlıyor; TL y zini

Ardlaşmak - *müşāreket* - Ard arda vérmek, birbirine arkasını dayamak; arka arkaya ata binmek.

Ard آرد — **[ard]** - Çağatay - *isim* - Dağ geçidi, bilan, der-bend.

bakınız - Art

Arda آردا — **[arda]** - Ğarb - *isim* - *mehcūr* - Uzun el değneği.

Nişān için dikilen değnek. [Lehçe-i ‘Osmānī]

Ardalı - *isim* - Eli değnekli çavuş. [Lehçe-i ‘Osmānī]

Ardaklamak آرداقلامق — **[ardaklamak]** - Ğazan - müte‘addī - Ta‘līm u terbiye étmek.

Gökrekde şaklap - Ğarañdın aqlap

Niçün ardaklap - Üstürdüm kızım

Tuğay

Matur ardaklam - Altun baldaqlım!

Nige göñülsüz - Né buldı sēne?

Unut hıñāmı - Geçir ‘aybımı

Ğavşu güniniñ - Uķık ‘ıydını!

Şandugaçım, ğarlıgaçım! - Oltur söyleşiyik

Derdini küleşiyik!

Ğarīfū’l-Beşīrī

Ardıc آردیج — **[ardıdj]** - Ğarb - *isim* - Faşīle-i zübūriyyeden ğoķulı bir ot, dağ servisi.

Çalı; Hind.. ardıcı; dikenli, ğara, kızıl ardıc..

Ardıc tohumı, şuyı, ğatranı, ğuşı..

Arduvaz آردواز — Ğarb - Fransızca: **ardoise** - *isim* - Kiremid yerine evlerin üzerini örtmeye, ğurşun ğalem ve siyah yazı tahtası yapmaya yarayan yumuşak ve siyah renkli taş.

Arduc آردوج — **[ardoudj]** - Çağatay - *isim* - Ardıc.

Arda آرده — [arda] - Ġarb - isim - Torno kalemı.

‘Arza - Çıkırıkçıların ve sâ’ire eşnâfın çevirdikleri tırabzan ve kehrübâ ve çubuk gibi şey’i yontmak ve kütük silmek için aña tutdukları timur kalem. [Lehçe-i ‘Oşmânî]

Ardıc آردیج — [ardıdj] - Āzerî - isim - Ardıc.

Arzan آزان — [arzan] - Kazan - sıfat - Fârisî: Erzân muharrefi - Ucuz.

baķıñız - Uçuz اوچوز، اوچوز

Arzanlık - isim - Ucuzluk.

Arzanlanmak - lâzım - Ucuz olmak, ucuzlanmak.

Arzanlandırmak - müte‘addî - Ucuzlatmak.

Arzanlatmak - müte‘addî - Ucuzlatmak.

Ārzū آرزو — [ārzoū] - Fârisî - isim - His tarzında ve yokluğu duyulan bir şey’e karşı

hâsıl olan taħassür ve iştiyāk, emel; iyi zannédilen bir şey’e karşı rûhuñ meyelân-ı tabî‘îsi; zıddı: nefret

- Gönül dileđi, ẖvâhiş, istek, heves.

Ārzū étmek ve göstermek.

ماراز آرزوی تو پروای خواب نیست

بی روی دل فریب تو بودن صواب نیست

Hâfız

Ārzū-yı vuşlatıñ gitmez dil-i mehcürdan

Dür olur mı fikr-i şahbâ ẖâtır-ı maħmûrdan

Koca Râğıb Paşa

Ārzū-dâr; Ārzū-keş; Ārzū-mend - İstekli, hevesli, gönlinde dileđi olan, ẖvâhiş-ger.

İki cihānda budur ārzū-yı cān u dilim

Ne ārzū-keş sım u zerim ne ṯalib-i ẖūr

Yenişehirli ‘Avnî

نه چندان آرزو مندم كه و صفش درميان آمد
وگر صدنامه بنويسم حكايهت بيش آزان باشد

Sa‘dī

Mecnūn-ı hāzīn eşitdi sevgend
Gördi anı şî‘re ārzū-mend

Fuzūlî - Mecnūn u Leylî

Za‘f-ı ṭalî‘ mānî‘-i tevfiḳ olur her nice kim
İltifātun ārzū-mend-i vişāl eyler meni

Fuzūlî

عاشق آنست فارغ از جانش
آرزومند درد هجرانش

Mîr Naẓmî

Arzvadi — آرزوادی [arzvady] - Türkmençe - isim - Şarkı, türkü.

baķıñız - Erzvadi

Arzuḳ — آرزوق [arzouk] - Çağatay - isim - Eđer örtüsi, gāşiye.

Arzımaḳ — آرزىماق [arzymak] - Çağatay - Fārisî: Erziden - lāzım - Değmek, lāyık, şāyān
ve sezā-vār olmaḳ.

baķıñız - Erzimek

Arzik, Érzik — آرزىك، ايرزىك [ar-érziq] - Uyğur - sıfat - Şūfî, zāhid, müttakî; iyi hūylı.

[58]

Mogolca - Arsi - ‘Azîz, velî.

Arsin - Aşîl, necîb; ‘ālî, ‘ulvî.

Yorı bar oqıgıl anı sen maña
Tapuğқа köründür ay ersig toña⁸⁹

Qutadgu Bilig

⁸⁹ TL Yorı bir oqıqın anı sen maña / Tapuğқа görüntür ey arzik toña

İlig aldı açtı okıdı bitig
Sözin uktı aydı isiz ay tetig⁹⁰

Ꞥutadgu Bilig

İligke yakın hās hācib érdi bir
Atı ersig ilig bile sözke sır⁹¹

Ꞥutadgu Bilig

Arslan آرسلان — [aslan] - Ğarb - *isim* - Arslan okuyunuz - Et yiyen dört ayaklı
hayvānların en kuvvetlisi, şir, esed; *mecāzen* - Yiğit, cesūr, alp, şeci^c.

Haydi arslanım! Arslan gibi māsāallāh! Gel arslanım gel!

Bir deşt içinde dīv ü perrī
Arslan, káplan vuḥūş-ı berrī

Ğālib Dede

Ḍarb-ı meşeller:

- Arslan ağzından şikār alınmaz.
- Arslan postında yakışır.
- Arslan postında, gönül dōstında.
- Arslandan doğan arslandır.
- Arslan yatağında bellidir.
- Arslan yatağında, yiğit çağında.
- Arslanın ölüsinden tilkiniñ dirisi yeğdir.

Arslan postı, arslan yavrusı..

Arslan pençesi - *mürekkeb isim* - Faşile-i verdiyyeden bir ot.

Arslan ağzı - *mürekkeb isim* - Havuz kenārlarına konulan ve içinden şu akan mermer
arslan başı; faşile-i ḥanāzirıyyeden bir ot.

Arslan dişi - *mürekkeb isim* - Faşile-i hindibā'iyyeden bir ot.

⁹⁰ TL İlig aldı açtı okıdı bitig / Sözüñ uktı aydı ey arzik tetig

⁹¹ TL İligge yakın hāş hācib érdi bir / Atı arsin ilig birle sözge bir

Gemi arslanı - *mürekkebi isim* - Ba'zı gemilerin başlarında olan kabartma hayvân şüreti; *mecâzen* - Kâlibı kıyâfeti yerinde ve fakat hiçbir işe yaramayan adam.

Arslan-hâne - *mekân* - Arslanların şaklanup besilendiği yer.

Arslancı - *kıyâsî* - Arslan-hânedeki arslanlara bakan adam.

Arslanlı - *isim* - Üzerinde arslan ve güneş resmi mahkûk olan gümüş selçuk sikkesi; eskiden beyne'l-avâm güruşa verilen isim.

Arslanlanmak - *lâzım* - *mecâzen* - Şonradan büyüüp gelişmek; azmak, yavuzlanmak.

Arslanı (?) - Üzerinde arslan resmi bulunan Felemenk doları.

Arslan آرسلان — **[arslan]** - Çağatay - [-an, -lan - *edât*: Arslan kaplan; şırtlan] - Arslan; *mecâzen* - Yiğit, cesûr.

Arslan آرسلان — **[arslan]** - Uyğur - *isim* - Arslan.

Kör arslan bolu bérse itka başı

Bu it barça arslan bolur öz tuş⁹²

Qutadgu Bilig

Arslan آرسلان — **[arslan]** - Āzerî - *isim* - Arslan.

Arslan, Arşlan آرسلان، آرصلان — **[arslan]** - Kazan - *isim* - Arslan.

Ata, ana arslan - *terkib* - Erkek ve dişi arslan.

Arslan tişi; Arslan avzı; Arslan kuyruğı - Bir ot adı.

Arslan balası - *mürekkebi isim* - Arslan yavrusı.

Arslanlanmak - *lâzım* - *mecâzen* - İrileşmek, büyümek; kuvvetlenmek.

Arsenik آرسنيق — Ğarb - Fransızca: **arsenic** - Aşlı Rumca - *isim* - Tabî'î harâretde şalb

ve demir pası rengine, ma'denî bir ziyâyâ mâlik bir nev' ma'den, ki taħammuz
étdiği zamân zehirli olur, şıçan otı, zernîh.

Hâmız arsenik; âkil arsenik..

⁹² TL at: KB it; TL tuş: KB tuş

Arsenikî, Arsenikîyye - Tesemmüm arsenikî, hāmız arsenikî, mürekkebât arsenikî..

Arsenikîyyet, Arseniyyet - Hāmız arsenik ile bir esâsdan teşekkül éden milh.

Arsun, Arsun آرسونك، آرسون — [arsoun] - Çağatay- *isim* - Kazanın dibini kazıyacak alt.

Arş, Arış, Arşın, Arşun آرشون، آرشین، آریش، آرش — [arych, archyn] - Ğarb- *isim* - Dirsekden parmakların ucına kadar olan yer, kol; uzunluk ölçüsü, zırā‘; *mecāzen* - Hulyā, hayāl; mülāhaza, tefekkür.

Darb-ı meşeller:

- Haleb orada ise arşın burada.

Mālik oldum burada ben hüner-i mümtāze
İşte meydān-ı sūhan gitmeyelim Şīrāz’e
Haleb onda ise bunda bulunur endāze
İşte meydān-ı sūhan gitmeyelim Şīrāz’e

Süleymān Fehīm

- İşte arşın, işte meydān.

Fārisī: اینك ترازو؛ اینك گز واینك میدان.

سخن آزمایه میجو بی و پروین

اگر منکر شری اینك ترازو

Kemāl Hocendī [59]

لاف اگر زد ز قدرت سروچمن

گویش اینك گز واینك میدان

Kemāl Hocendī

Arşını büyük - *terkīb* - Uzun bacağılı.

Arşınlık - şıfat - Arşınla ölçülen ve alınıp şatılan şeyler; bir arşın boyunda veya çapında olan.

Arşınlamak - *müte‘addī, lāzım* - Adımlarını açup yürümek; arşınla ölçmek, arşına vurmak.

Arşına vurmağ - *mürekkeb müte‘addī* - Arşın ile ölçmek.

Arşınlatmağ - *müte‘addī* - Arşına vurdurmağ, arşın ile ölçdürmek.

Arş, Aruş آروش، آرش — **[arych]** - Kızan - isim - ‘Arabca: Erz *muḥarrefī* - Çavdar.

Arş ékmeğ - mürekkeb isim - Çavdar etmeğ.

Arş başuvı - *mürekkeb isim* - Dügün.

Yazğı yağıır ıamçıısı bir başka ıamçııdan şorı

Elle bilmiçe şorı, elle şayarımı cevri:

“Né sebeb, oklar gibi biz bir yolu gökden tüşüp bu tüzege gélip de, beriyle biz,
‘Şebde şeb?’”

Bu sū’āline cevābda ibdeşi eyte muḥar:

“Bu nā-çār leveniğ içinde ékmeğ yok yarlı bar

Citgire bız bız aḡar bir biğ maṭur yaḡşı ḡaber

Aldağı güzge arş hıç şübhesiz bulur çiber!”

Tuḡay

Arş, Arşun آرشون، آرش — **[arych, archoun]** - Çağatay - *isim* - Arşın.

Arşunlamağ - *müte‘addī* - Arşuna vurmağ, arşınla ölçmek, arşınlamağ.

Arş آرش — **[arych]** - Çağatay - *isim* - Araba okı. *baḡıñız* - Arış.

- Arabanığ iki arşı bütün bulsa tüzük göçer...

Ebü’l-ğāzī - Şecere-i Türkī

Arş آرش — **[arch!]** - Ğarb - Fransızca: Marche! *muḥarrefī* - İleri ḡumandası: Arş ileri!

Arş yiğitler vaṭan imdādına!

Nāmıḡ Kemāl

Arş érmek, arş ḡumandası vérmek - ‘Askeri ileri yürütmek.

La suppression de la labiale dans le turc a également lieu en français, sur le champs des manoeuvres. Comme exemple de ces altérations, comparez le terme de commandement turc Has tur! pour Rāst tur!

Bedros Efendi Keresteciyan

Arşun, Arşın آرشون، آرشین — [archoun - chyn] - Kazan - isim - Arşın.

Arşın yarım - Yarım arşın.

Arşunlu; Arşunlu mal - *baķınız* - Kızıl mal.

Arşunlamak - *müte‘addī* - Arşın ile ölçmek, arşına vurma, arşınlamak.

Arşunlatmak - *müte‘addī* - Arşın ile ölçdürmek, arşınlatmak.

Kekiri toglıdır muñ barmaķları bék tüz tüzün

Ték gelişsiz her biri de yartı arşından uzun

Tuķay

Arşın yarım ķarlar yavsa şarı atlar yol başlar

Yaş vaķitte soygan yarım kim dīvāne şol taşları!

Halk Şi‘rlerinden

Arşidük آرشیدوک — Ğarb - Fransızca: **archiduc** - isim - Eskiden Avusturya hānedān⁹³⁻¹

hükümdārīsine mensüb prenlere vérilen ‘unvān.

Arşidüşes آرشیدوشس — Ğarb - Fransızca: **archiduchesse** - isim - Arşidük zevcesi;

eskiden Avusturya hānedān-ı hükümdārīsine mensüb prenses.

Arşın آرشین — [archyn] - Āzerī - isim - Arşun, arşın.

Đarb-ı meşel:

Söz sözü götürür, arşın bizi.

Arşın malı - *mürekkeb isim* - Arşın ile alınup şatılan şeyler.

Arğa, Argav آرغا، آرغاو — [arga-v] - Çağatay - isim - Irmağın küçüğü, dere; şu yolu, arķ,

cedvel.

baķınız - Arķ, arıĝ

Argac آرغاج — [argadj] - Āzerī - *baķınız* - Ğarb.

⁹³ TL’de خاندن biçiminde yazılmıştır.

Argac آرغاج — [argadj] - Çağatay - *baķınız* - Ğarb.

baķınız - Arķak, arķav

Argac آرغاج — [argadj] - Ğarb - *isim* - Mekik ipliđi. *baķınız* - Argamak.

Argadamak آرغاداماق — [argadamak] - Çağatay - *müte‘addī* - Aldatmak, kandırmak, iğfāl etmek.

Mén bī-dil senge cān oynamak birle yaray dēr mén

Bilésin tıflnı bu tuħfe birle argaday dēr mén

Nevāyī - Fevā’idü’l-Kiber

Argalı آرغالی — [argaly] - Çağatay - *isim* - Yabanī koyun.

Argamak آرغاماق, آرغاماق — [argamak] - Çağatay- *isim* - Şoy ve cins at.

Darb-ı meşel:

Ķaluķ alğan ķarımas; argamak mingan harımas! [60]

Argamak آرغاماق — [argamak] - Ķazan - *isim* - Şoy at.

Argamak آرغامق — [argamak] - Ğarb - *müte‘addī* - *mehcūr* - Şarmak; iplik bükme ve şarmak.

Argac - *isim* - Bezek üstine atılan atķı, mekik ile atılan iplik.

baķınız - Ariş

Fārisī - Pūd; tār u pūd - Arşın ve argac.

Argarmak آرغارمق — [argarmak] - Ķazan - *lāzım* - Yorulmak, kuvvetden düşmek.

Argayıķ - *baķınız* - Argarmak

Argayığa nedir özi - Şargayığa nedir yüzi

Bu kere yılgandır bēli - Yüzsüz langan gözi

Tuķay

Argamçın آرغامچین, آرغمچین — [argamtchyn] - Çağatay - *isim* - Ķalın ip, urgan.

Arğamcı - *baķıñız* - Arğamçın

Qara arğamçın salıp çu saç bağ
Görüp boyınığa ol arğamçın çağ

Nevāyī - Qıssa-i Seyfū'l-Mülük

- Fermān buldı kim rum düstürü bile arabalarının arasında zincir urnığa eviniñ
hamıdın arğamçılar asıp birbirige bağlağaylar...

- Bir ağaramçı bülend kıyadın bir tégirmen suyı şarıldap tuşadur...

Bābūr-nāme

Arğan, Argan آرگان، آرغان — [argan, arghan] - Uyğur - *isim* - Rumca: Urğanun -
Erganun.

Arğıtmaq, Arğutmaq آرغۇتmaq، آرغۇتmaq — [argytmak] - Qazan - *müte'addī* - Atmaq,
fırlatmaq.

baķıñız - Taşlamak

Arğutdurmaq - *müte'addī* - Atdırmak.

Arğtışmaq, Arğtuşmaq - *müşāreket* - Birbirine atmaq, atışmaq.

Arğılmaq, Arğulmaq - *mechūl* - Atılmaq.

baķıñız - Abulmaq; taşlanmaq

Arğutılmaq, Arğutulmaq - *mechūl* - Atılmaq.

Arğı - *işārī* - Öte, ötesi, öte taraf, öteki.

baķıñız - Arı

Arğı yaķķa; Arğı yağında - Öte tarafa; öte tarafında.

Arğı yaķķa başma şaldım, bérigi yaķķa yitmedi
Bir maturğa yavçı қоşdum, hüdāy naşib étmedi!

Halk Şi'rllerinden

Aruğdal ارۇدال — [arougdal] - Çağatay - *baķıñız* - Aruğdal

Argucaķ آرغۇچاق — [argoudjak] - Çağatay - *isim* - El değirmeni.

baķınız - Yargucaķ

Argušte آرغوشتك — [argouchtéq] - Çağatay - isim - Göz değmemek için çocukların takyelerine dikilen ağac parçası, nazarlık.

baķınız - Orguştek

Argon آرغون — Ğarb - Fransızca: **argon** - isim - Havânın, takriben yüzde birini teşkil eden renksiz kokusuz ve lezzetsiz bir gaz.

Argonot آرغونوت — Ğarb - Fransızca: **argonaute** - isim - Hâyvânât-ı nâ' imeden deniz şalyangozu.

Argid آرغيد — [argyd] - Ğarb - *mehcūr* - isim - Dağın geçid verdiği yer, bilan.

baķınız - Çağatay - Arğdal

Arķ آرق — [ark] - Ğarb - isim - Tarlaya ve bostana dereden şu getirmek için açılan yol, cedvel, kanal.

Bağçayı başdan başa düzetdiler

Arķların hōş tutuben uzatdılar

‘ Āşık Paşa

Arķ, Arık آرق، آریق — [ark, aryk] - Kazan - isim - Şu yolu, arķ.

baķınız - Ulaķ

Arķ آرق — [aryk] - Kazan - *şifat* - Arık, za' if; kuvvetsiz. Düşkün.

baķınız - Suya geçen; yabık, yabuk

Arķ yer - *tavşîfi* - Kuvvetsiz toprak.

Burun zamân beraber birlen hâtun torgan

Turmuşları şaķtığna fikir bolğan

Asrağanlar bir gece birle bir şarık

Bular bolğan persinden de birisi arķ!

Tuķay

Arklanmak - *lāzım* - Arık ve za'îf olmak.

bakınız - Naçarlanmak

Gözüm tönğan, özüm anşız, tenim katğan gebek cānsız

Arklanğan, za'îflengan, tamām hālsiz, gebek kansız.

Mîr Haydar Feyzî

Arklamak - *lāzım* - Za'îflamak.

Arklatmak - *müte'addî* - Arık ve za'îf yapmak.

Arka أَرْقَا، آرقه — [arka] - Ğarb - *isim* - Öñ ve yüz zıddı - Art, [61] ard, sırt; *mecāzen* -

Zahîr, hāmî, mu'în; müzāheret, himāye; arkadan ve şonradan gelen, nesil, baṭın, soy.

Darb-ı meşeller:

- Arkasız olanıñ ayağına vurmuşlar, vay arkam démiş; karnına vurmuşlarr yine, vay arkam démiş!

- Arkanı kürke, kapını Türk'e alısdırma!

- Arkamdaki gömleğe inanım kalmadı.

- Arkasında yumurta küfesi yok ya, dönüvérir.

- Arkası mihrābda.

- Arkası yere gelmez.

- Arkaya kalan kazādan korkma.

Arkadan; arkadan gelmek, söylemek, yürümek..

Arkada; arkada kalmak, bulunmak, bırakmak..

Arkaya; arkaya kalmak, bakmak, atmak..

Arkasına; arkasına vurmak, yüklemek, bakmak, düşmek..

Arkadaki

Arkasından; arkasından gelmek, yürümek..

Arkasından söylemek - *mecāzen* - Faşl ü mezemmet étmek.

Arkasını yere getirmek - Güreşde yenmek.

Pehlivānlık ile meşhūr idi Dođtor Edhem
Yenilüp herkese bī-çāre küserdi kadere
Pehlivānlıktan édüp keff-i yed oldu dođtor
Herkesiñ sırtını şimdi o getirmekde yere!

Eşref

Arka vermek - *mürekkeb lāzım* - Arkasını dayamak; *mecāzen* - Mu‘īn ve zāhīr olmak.

Arkası kesilmek - *mürekkeb mechūl* - Munķatı‘ olmak, şonı ve nihāyeti gelmek.

- Feķuṭi‘ a dābiru-l kavmi-llezīne zālemū velḥamdu lillāhi rabbi-l‘ālemin

Kelām-ı Hakk

Arka arķa; arķa arķaya...

Arķa arķaya vermek - Birbirine arķalarıyla dayanmak.

Arķadaş - [-taş, daş - *edāt-ı müşāreket*] - Refiķ, ayakdaş; mu‘āvin, yardımcı. Arķadaş olmak, étmek..

Arķadaşlık - [-lı] - Refāķat; şirket, müşāreket; *mecāzen* - Ūlfet, mu‘āşeret.

Arķalı - Sırtı ve arķası kalın, güçlü kuvvetli; *mecāzen* - Tarafı ve mu‘īni olan.

Arķalıc أرفاليج، أرفاليج - Hammāl semeri. *bakınız* - Arķalık

Arķalık - Hırķa ve şalta nev‘inden arķaya atılan ve yalnız omuzları örten şey; zırhıñ arķaya gelen tarafı; yeleşiñ üstüne giyilen şey; hammāl semeri.

Arķa أركا — [arka] - Çağatay - *isim* - Arķa sırt; kıbleye dönüldiği zamān arķada kalan

cihet, şimāl; ecdād, eslāf; nesil, şoy; *mecāzen* - Mu‘īn, zāhīr.

bakınız - Āzerī - Arķa

bakınız - Çağatay - Arķan

Gözüñizdin çıkarmayıñ kaçre-i yaş
Cenāzem arķasıdın atıñız taş!

Şūfi Allāhyār

- Bizniñ uluğ aba Hülāgū Hān Moğalistan'dın kélgendin biri iki üç arқа ottı...

Ebü'l-gāzī - Şecer-i Türkī

Arқа bérmeк - Arқа vérmek, dayanmaq, istinād étmek.

Arқada қоymақ - *mecāzen* - İhmāl étmek.

Arқа görsetmek - Arқasını göstermek, yüz çevirmek; ehemmiyet vérmemek.

Arқalanmaq, Arқalamaq - Arқasına almak, arқalamaq, yüklenmek; arқа vérmek, dayanmaq; geri dönmek; arқasını çevirmek; *mecāzen* - İstinād étmek, güvenmek.

Kimge arқalandıñ? - Kime güvendiñ?

- Tenbel'ni arқalanıp maña ve méniñ devlet h'vāhlarımğa cefā vü 'azāb[[lar]] qılur érdi...

Bābūr-nāme

Arқalıç, Arқaluç - Arқalık, arқalıç, hāmmāl semeri.

Arқа آرقه، آرқа — [arka] - Qazan - *isim* - Arқа, sırt, zahr; *mecāzen* - İstinād-gāh, hāmī, zahīr.

Darb-ı meşel:

Arқamnı bit aşı, işlegenimni it aşı!

Arқа tayançı - Püşt ü penāh, zahīr, hāmī, mu'īn.

Arқasında - *mecāzen* - Sāyesinde, müzāheret ve himāyetle.

Darb-ı meşel:

Bir at arқasında miñ at şu içgen.

Arқа avruy - Arқа ağrısı.

Arқadaş - Arқadaş, refiқ, hem-pā.

Arқан - Arқа üsti: arқан yüzmek.

Cil arқан idi - Rūzgār arқadan geliyordu.

Arқun, Arқан - Arқada, geride.

Arқа suyakı - Arқа kemiği, 'amūd-ı fekāri, bel kemiği.

Arkalık - Arkalıc: kayış arkalık - Gönden ve deriden yapılan arkalıc.

Arkalanmak - Arka vérmek, dayanmak; *mecāzen* - İnānmak, i‘ timād étmek.

Arkalandırmak; arkalanışmak, arkalanuşmak.

Arkargılca آرغارغیلا — [arkargyldja] - Çağatay - isim - Bir nev‘ kızıl geyik.

- Hindustan’nın tağ damğalarıda kiçikrek geyik bolur

Arkargılcanın bir yıllık toklısıça uluğluğı bolğay.. [62]

- Güz ve yaz faşılarıda kızıl geyik kim arkargılca bolğay

Kışlağğa ve yaylağğa ortarda mu‘ ayyen tutkavılları bardur...

Bābūr-nāme

Arkak, Arkav آرکاق، آرکاو — [arkak, arkav] - Çağatay - isim - Argac - *bağınız* - Argac

Arkam [Urgam?] آرقام [اورغام؟] — [arkam] - Çağatay - isim - Qalın, ip, urğan; kemend; kuş ve keklik ağı.

Arkan آرکان — [arkan] - Qazan - isim - Bağ, köstek; kemend; qalın ip.

Arkanlanmak - *müte‘addī* - Arkanla bağlamak.

Arkan tartmak - Arkan çekmek.

At arkanlamak - Atı kösteklemek.

Arkan آرکان — [arkan] - Çağatay - isim - Arka, sırt.

- Cale suyunın ortasında şahqamu, ya bend uçun kağğan kazuğgamu urundı, Şāh Hüseyin Béğ arkağa oğ bardı...

Bābūr-nāme

Arkav آرکاو — [arkav] - Qazan - isim - Mekik ile atılan iplik, argaç.

Boyı cifek, arkavı mamuğ - Arışı ipek, argacı pamuğ.

Arkavlamak; arkav salmak; arkavlı..

Arkayin آرکاین — [arkaïin] - Çağatay - sıfat - Muṭma’in, müsterihu’l-qalb.

Arkayin bolmak - Muṭma'in ve müsterih olmak; güvenmek.

Āzerī - Arhayin

Arkılamak أرقلمق — [arkylmak] - Kāzan - mūte'addī - Öte tarafa geçmek, aşmak.

Arkılamak - bakıñız - Arkılamak

Arkıldırmak, Arkıldurmak - Aşırmak, geçirmek.

bakıñız - Aşmak; aşdırmak

İhtiyārsız içlerimden āh, fiğānlar arkula

Cırlı āvāzım toqṭamasdan hem qoraylar tartula

Ferīd İbrāhīmī

Arklı - isim - Kuṭr, kuṭr-ı dā'ire; araba tekerleğinin oḡları; 'arz, gen, genişlik.

Arklı - Arkurı, ma'kūs, ters, muḡālif.

Arklı tüşmek - Arkurı ve ma'kūs olmak, muḡālif düşmek.

Arklı tüşüp söylemek - Ma'kūs cevāb vėrmek.

Kişinin sözine arklı géle - Adamın sözine arkurı ve muḡālif gelir.

- Balalar isgan ciller arklı ğine atalarına özlerinin ḡasretli selāmların céberüp turalar...

Tuḡay

- Til bilen tükel, göñül bilen güzeller men arklı suysu, yaranşu ve merni anlaşa idik...

Til Yarışı

Bu şöreti, hem bu gülni cerlidir millet tili

Bék yaratup, Allāh indi eski şöret arklı

Tuḡay

Arkıudak أرقودق — [arkoudouk] - Çağatay - isim - İkiz, tev'em; cevzā' burcı.

Arkıurı أرقوری — [arkoury] - Ğarb - sıfāt - Eğri, mā'il, çarpık; bir köşeden bir köşeye,

çapraz vārī;

Arķurı gelmek - Yañ ve çarpık gelmek.

Ol nebātda ser-nigūn ıurmuşdı örü
Ĥayvāna geldiyse döndi arķuru

‘ Āşık Paşa

- Münāsebetsiz ve ma‘ nāsız, ‘ abeş.

[ayķırı] Telaffuzı yañlış olmak lâzımdır.

baķıñız - Arķlı - Ėazan

Arķuk آرکوک — [arkouk] - Uyğur - *şıfat* - Yaman - Kötü; ĥā’in, ġaddār; ĥile-kār, aldadıcı.

Moğolca - Arğa

baķıñız - Art

Arķun آرکون — [arkoun] - Uyğur - *isim* - Kemend. Çağatay - Arķam.

Arķış آرکیش — [arkych] - Uyğur - *isim* - Kārbān, ķāfile; ĥalk, nās.

Ėıtay arķışı - Ėin kārbānı

Ĥıtay arķışı kesse arķış toğı
Ėayun kelgey erdi tümen tü ağı⁹⁴

Ėutadgu Bilig

Yağız yer yaşıł torķu yüzke badı
Ĥıtay arķışı yadı tawğaç edi⁹⁵

Ėutadgu Bilig

Ark, Erk آرک، آرک — [arq, érq] - Çağatay - *isim* - Ėal‘anıñ ortasında eñ müstaĥkem mevķi‘, iç ĥal‘a; bir şehrıñ eñ yüksek ve müstaĥkem yeri; ĥānlara ve ümerāya maĥşuş müstaĥkem sarāy, ki ekşeriya şehrıñ eñ mürtefi‘ noķtasında bulunur; Buĥāra’da Emiriñ Sarāyı.

⁹⁴ TL Ėıtay arķışı kezse arķış turur / Ėayun kelkev érdi tümen dü ağı

⁹⁵ TL Yağız yar yaşıł toķar yüzge batı/ Ĥıtay arķışı yadı tapğaç atı

Ni kurgan bir hışn u bérk kurgan
Felek hışnını erk dék yaşurgan

Nevāyī - Ferhād ü Şirīn

Erki beyikrek toköz eflākdın
Éyle ki gördün kere-i hākdın

Nevāyī - Ḥayretü'l-Ebrār [63]

- Hüsrev, kurgannı kapap tüşüp durı dayana bir kurgan ikergeni ve ermeniyye kurganı
erkdiñ hüsrev ikergen kal'anıñ durığa girgeni...

Nevāyī - Ferhād ü Şirīn

Arlat آرلات — [arlat] - Çağatay - *isim* - Bir Özbek kabilesiniñ adı.

Ey Nevāyī méni zār éyledi bir lūlī-veş
Ki hem Arlat unut boldı ménge hem bélgüt

Nevāyī - Bedāyī' u'l-Vasat

Kim gönül şayd étse lūlī bolsa kim tut muğtenem
Étmen arlas ya barlasdın mīrzāde tāb

Nevāyī - Nevādirü's-Şeb'āb

Arma آرم — Ğarb - İtalyanca **arma** - *isim* - Yelken, direk ve seren gibi bir gemiyi

donadan şeyler; bir nişān ve 'alāmet-i maḥşūşayı ḥāvī levḥa ve bunların üzerlerinde
maḥkūk olan resimler ve naqışlar; hükümetlerin, ba'zı şehirlerin ve büyük 'ā'ilelerin
'alāmet-i maḥşūşalarını, nuḳūş u taşāviri ve cümel u rumūzı ḥāvī levḥalar; yenıçeride
yigirmi beşin topuzı mişillü her ḥānedānıñ esliḥa, ma'ādin ve ḥayvān resimlerinden
'ibāret nişānı - Tūrki'de [ongun] dénür. [Leḥçe-i 'Osmānī].

Armayı almak - *mürekkab müte'addī* - Gemiyi şoyup ve armalarını kaldırıp tekne
hālinde bırakmak.

Armatur - İtalyanca: armatore - *isim* - Bir gemiyi donadan müte'ahhid; gemilerde
halaṭ ilişdirmeye maḥşūş ağaç veyā demir kol.

Armağ آرماق — [armak] - Çağatay - *lāzım* - Arık ve za'if olmak.

Arığmak, arğımak, arkımak, arğın olmak.

baķıñız - Harmak

- Arġan ve ƣalġanıġa baķmadı ƣaĉtı...

Ebü'l-ġāzī - Şecer-i Türkī

Arman آرمان — [arman] - Ćaġatay - Fārisī: Ermān - *isim* - Ārzū, emel, heves; ĥasret.

Ah armanım! - Ah sevgilim!

Armanıñ ƣalmaġay! - İnşā'a'llāh murādıña éersin!

Hicrān içre ƣoyup remīde cāndın

Arman bile bardılar cihāndın

Nevāyī - Mecnūn u Leylī

Sén salıp ƣol boynumġa gemin salıp boynuñġa ƣol

Saġ ve sol duran salıp olsak nı arman ikimiz?

Nevāyī

Ƣarılıķ derdi bī-dermāndur āĥir

Bir iş göñlümde kop armandur āĥir

Nevāyī - Ferhād ü Şirīn

Derde tolsam, ġamda solsam, tilbe bolsam 'aşķı da

Ĥasreti de mundaġ olsam yoķtur armanım ménin

Şūfī Allāhyār

- Helhel étgenin armanı bar kim siznin bile ƣaġır içgey...

Bābūr-nāme

Armanlıġ, Armanlıķ, Armanlık - Ĥvāhiş, istek, ārzū; ārzū-keş, ĥvāhiş-ger, istekli, müştāk; ĥasret-zede, mütēhassir.

Armstrong آرمسترونġ — Ģarb - İngilizce: **armstrong** - *isim* - Mūcidiñ ismiyle yād éilen top.

Armaġan آرمغان — Ģarb - Fārisī: Ermaġan - *isim* - Hediye, pīş-keş, reh-āverd.

Armaķ آرمق — [armak] - Ƣazan - *lāzım* - Yorulmaķ, ƣuvvetden düşmek.

baķıñız - Arġamaķ; talĉıķmaķ; taymaķ

Eğer kaycaḳ ‘ömür şahrâlarında mén gézip arsam
‘Ömür yolunda bir muḳuf yasap almaḳnı oyalansam

Tuḳay

Bir gün şöley işlep, işlep ḳatı arḡaç
Göñül ḳatıḡan işden tamām caldın ṭayḡaç

Tuḳay

Arurlıḳ - *müştaḳḳ* - Yorucı, müt‘ib.

Arulmaḳ - *lâzım* - Yorulmaḳ.

Ardırmaḳ - müt‘addî - Yormaḳ, it‘âb étmek. *baḳıñız* - Talçıḳdırmaḳ

Arḡan - *müştaḳḳ* - Yorḡun, arḡın.

Arḡanlıḳ - *isim* - Yorḡunluḳ, ta‘ab.

Armı talmı; Armı talmı işlemek - *terḳīb* - Durup dinlenmeden, yorulup ḳalmadan;
mecâzen - Bir düziye, bilâ-fâşıla:

- Bu işge, armı talmı artından yürütürḡen ḳişi ḡerek!.
- Ana tilbizge, ḡalḳbızḡa armı talmı ḡidmetler étüp oldı...

Tuḳay Ḥaḳḳında [Ḳuyaş]

Armı ṭalmı, gün tüni bu cır yüzünde ṭıraşınız!

İḡtiḡâd, ḡayret ü ciddiyyetle işge ḡirişinız!

Mehmed ‘Ârif Şerîfî

Armud آرمود — **[armoud]** - Ġarb - Fârisî: Emrût, emrüd - *isim* - Ma‘rûf meyve ve aḡacı.

Ḍarb-ı meşeller:

- Armud piş, aḡzıma düş.
- Armuduñ iyisini daḡda ayı yer.
- Armuduñ şapı, üzümüñ çöpü [var]
- Armud aḡacından uzak düşmez.

Armud ḳurusı; ḳış, boztoḡan, aḳçe, Muştafa Beḡ armudı.

Armudî - [*müvelledât*dan] - Armud şeklinde olan. [64]

Armud آرمود — [armoud] - Āzerī - *isim* - Armud.

Armuz آرموز — Ğarb - Latince: **armus** *isim* - Gemi kaplamasının, kalafat yapıldığı sırada, istopı tıkadılan aralıkları.

Mūziyāta dōşeme tahtası vāsi⁶ mesken
Köhne armuzları birçok haşerāta me'men

Mehmed ⁶ Ākif Beğ

Armonik آرمونيك — Ğarb - Fransızca: **harmonium** - *isim* - Körükli ufağ el çalgısı.

Arna آرنا — [arna] - Çağatay - *isim* - Irmağın⁹⁶ ve derenin açdığı ark; bir derenin kolu.

Arnak آرناك — [arnéq] - Çağatay - *isim* - Parmağların ucu.

Arındağ آرنداق — [aryndak] - Çağatay - *isim* - Şarkı; āhenk.

Ārenk آرنگ — [āréngh] - Fārisī - [renk-ā] - *isim* - Renk, levn, ton; *mecāzen* - Tarz, reviş, töre; hīle, dek, firīb; renc, miñnet, ıztırāb.

Āsumān-pāye, hümā-sāye, hümāyūn ārenk

Mışra⁶ - Üsküdarlı Hakkı Beğ

Arnisin آرنيسين — Ğarb - Fransızca: **arnicine** - *isim* - Arniğadan çıkarılan acı mādde.

Arniğa آرنیقا — Ğarb - Fransızca: **arnica** - *isim* - Faşile-i mürekkebeden, kan diñdirmek hāşşasına mālİK bir ot, öküz gözi.

Aru آرو — [arou] - Qazan - *şıfat* - Arı, temiz, pāk; şāf, hālİş.

Aru şu - *tavşīfī* - Temiz ve şāfī şu.

Aru aşığı - *mürekkeb isim* - Şaban aşığı dēnİlen ve arışdan başka ħubūbāt.

Arusız - *kıyāsī* - Nā-pāk, pis.

Arulık - *isim* - Pāklık, temizlik; şāfiyyet.

⁹⁶ İmlası آیرماغك şeklindedir.

Arulamak - *müte‘addī* - Temizlemek, pāklamak.

Arınmak, Arunmak; Arulanmak - *lāzım* - Arınmak, temizlenmek, pāklanmak.

baķıñız - Çıstarmak

Tövbe bilen günāhdan arınmak - Tövbe ile günāhdan pāk olmak.

Barça mü‘min göñlüne tolgan ālilik ilhāmı

Barçası vaķlık, tövbelemeñdin arıñandır bu gün

Ẓarīfū‘l-Beşīrī

Arundurmak, Arındırmak آریندرمق، آریندرمق - *müte‘addī* - Arıtmak, temizlemek.

Arulatmak - *müte‘addī* - Arı ya‘nī temiz étmek, pāklamak.

Arulaşmak - *lāzım* - Pāklanmak, temizlenmek.

Arulandırmak - *müte‘addī* - Temizlemek.

Arusızlamak - *müte‘addī* - Pislemek, telvīş étmek, kirletmek.

Aru آرو — [arou] - Çağatay - *şıfat* - Arı, temiz.

Aruluğ - *isim* - Temizlik, pāklık.

baķıñız - Arığ.

Aru آرو — [arou] - Uyğur - *şıfat* - İyi, hōş; güzel.

Arurak - *tafzīl* - Daha iyi, daha güzel.

Sözlemek mü aru, şevk turmak mu?

Arvat, Arvad آروات، آروات — [arvat] - Āzerī - ‘Arabca: ‘Avrat *muḥarrefī* - *isim* - Karı,

kadın; zevce.

Arvadlık - *isim* - Kadınlik; zevcelik.

Đarb-ı meşel: Er arvadıñ⁹⁷ savaşı, yaz güniniñ yağışı.

⁹⁷ İmla آدواد şeklinde hatalıdır.

- Herkes öz arvadını döğüp baş gözün dağıtsa, ile bilsün yüz keniz āzād eyledi ve eğer vurup öldirse kıyāmet günü ona su’āl cevāb yoğdur!..

“Molla Naşru’d-din” den

Dérler bu idi ‘arbede ‘ādet
Kim er eğer ölse kıalsa ‘avrat
Bir ıl, iki ıl dutardı mātem
Feryād u fiğān édüp dem-ā-dem

Hādī ‘Abdü’s-selimzāde

Vardur ne pulı , mülki, ne de cāh u celāli
Özge hācılar tek ne de var vizr ü vebāli
Ancak budur ‘ālemde onun fikr ü hayāli
Kim hāhı hūsn tek niye dört arvadı yoğdur
Kāsib kişidir, devleti, hīçbir zādı yoğdur

Şābir

Arvatların biri men saçım, yalım ağardı
Elime düşen kişi feryād édüp kaçardı!

‘Alī Rāzī

Lağlağı, dingiliş, sefih, heyvere
Arvatlık eylemek başar mīr ere!

‘Alī Rāzī

Arvat آروات — [arvat] - Çağatay - ‘Arabca: ‘Avrat muharrefi - *isim* - Kadın; zevce.

Kızıl arvat

Arvan اروان — [arvan] - Çağatay - *isim* - Dişi deve.

Aruhan اروخان — [aroukhan] - Çağatay - *isim* - Kiyat kabilesinin bir kolu. [65]

Aruğdal, Arığdal; Arığdallık ارغدال، ارغداليق — [arougdal] - Çağatay - *isim* -

[ark, aruk - Hendeğ; dal - Ark - Hendeğ arkasında] - Puşu, kemīn, sin; engebeli ve ‘ārızalı yer; dere içi; dağ bel, geçid; yol üzerindeki māni‘alar; dağ şırtlarında puşu kırmaya yarayan tepelikler.

Zülfiniñ her çinide yüz fitnedür derd ehliğa
Argadal içre karakçı éylegen yanlıg kemîn

Nevāyî - Ğarā'ibü's-Sıgar

- Kölekcin ol deşt ara köp argadal nümü-dârı...

Nevāyî - Sedd-i İskenderî

Areometre آره اومتره — Ğarb - Fransızca: **aréomètre** - *isim* - Fizik - Miqyās-ı keşāfet-i
māyi' at.

Arı آری — [ary] - Ğarb - *isim* - Mağsiyyetü'l-cenāhdan bal ve bal mumu yapan sinek.

Sineğiniñ pakı. [Lehçe-i 'Osmānî]

Ďarb-ı meşeller:

- Arı gibi şokar.

- Arı kıovanı gibi işler.

Der-gāh-ı nifāk arı kıovanı gibi işler

Şayyād-ı mekes nāzır-ı dīvān şadākat!

Kānî

Arı kıovanı - Arıların bal yapub doldurdukları yer; *mecāzen* - Halkın çok girüp çıktığı yer.

Arı biti - Zü'l-cenāheyn, bal ve yaban arıları üzerinde ve tufeyli hālinde yaşayan bir haşere.

Arı böceği - Muğattî'l-cenāh sınıfından bir böcek.

Beğ arı - Dişi arı

Eşek arısı - Yabanî arı. *bakınız* - Eşek

Diliñi eşek arısı şoksun! - Dokunaklı bir söz söylendiği zamān, tevbiḥ yerinde kullanılır.

Kıovan-ı naḥle sürme eliñi

Köylü tıyarsa kırar beliñi

Eşek arısı şoksun diliñi

“Diyojen” gazetesi

Oğul arısı - *mürekkeb isim* - Bir dişi arıya uyup kovandan çıkan genç arılar.

Yaban arısı - *mürekkib isim* - Bal yapmayan bir cins arı.

Arı kuşu - *mürekkeb isim* - Renkli bir kuş.

Arı آری — [ary] - Āzerī - isim - Arı.

Arıc1 - *ḳıyāsī* - Arı besileyen.

Arı parağı - *mürekkeb isim* - Petek, kıvan.

Arı آری — [ary] - Çağatay - isim - Arı.

Arı آر — [ary] - Çağatay - *edāt-ı taşdīk*: Evet, belî. *bakınız* - Ārī - Fârisî.

Ārī آری — [ārī] - Fārisī - *edāt-1 taṣdīq* - Evet, belī.

گویند، سنك لعل شود در مقام صبر

آری! شود و لیک بخون جگر شود

Hāfız

از کیمیای مهر توزر گشت روی من

آری! بمین لطف شما خاک زرشود

Hāfız

Ārī آری — [ārj] - Qazan - *Edāt-ı taşdiq* - Fārisī - Evet, öyle; iyi, pek iyi.

Ārī! Dürüst étesin - Evet! Doğru söylüyorsun.

Arı آری — [ary] - Kāzan - *zamān* - Şon, şonra, şonra.

Gitdi ol yemli şabîlik günleri

İndi gélmes bir tağı mundan arı

^c Abdü'r-reşid Ramazānuf

Arı آری — [ary] - Kazan - *isim* - Bal yapan sinek, arı.

Arı, Arık آری، آریق — [ary-k] - Āzerī - *şifat* - Arı, arık, temiz, pāk.

Ap arı - *mütetābi‘āndan* - Tertemiz.

Tokupdur yüzine kara tellerin
Yumup tertemiz, ap arı ellerin

“Köçerlü”den

Arıtmak, Arıdmak - *müte‘addī* - Temizlemek, pāklamak, arıtmak

Arıtlamak - *baķıñız* - Arıtmak.

Arı, Arıg آری، آریغ — [ary-g] - Ġarb - *şifat* - *mehcūr* - Pāk, temiz, t̄āhir; *mecāzen* -

Maṭbū‘, pākīze; berīū’z-zimme, mūnezzeh, mūberrā.

Ḥāngahıñ bu der ü dıvārı
Ḳalb-i mü’min gibi olsun arı

Yaḥyī

Ḳanı lāyık göz ki seni gözleye
Ḳanı arı dil ki seni söyleye

‘Āşık Paşa

Ey Ḥüdā sen arı dirlik rūzī kıl
Arılarla bize birlik rūzī kıl

‘Āşık Paşa [66]

Arılık - *isim* - Arı ve arık ya‘nī pāk olmak ḥāl u şıfatı, pāklık, temizlik, t̄ahāret; *mecāzen* - Berā’et

Arımak - *lāzım* - Arı ya‘nī temiz olmak, pāklanmak; ḥastalıķdan ḳalkmak, ifāķat bulmak; diñlenmek,istirāḥat etmek.

Arıtmak - *müte‘addī* - Arı ve pāk etmek, temizlemek; şu ile yıķamak; taşfiye etmek; temize çıkarmak, tebri’e etmek, bir şey’iñ fażlasını gidermek, tenķiḻ etmek.

Birisi yéryüziniñ ferrâşıdur
Hem süler, hem süpürür, hem arıdur

‘ Āşık Paşa

Arılmağ; Arılamak - *lâzım* - Hastalıktan kalkmağ, ifâkat bulmağ, şifâyâb olmağ.

Arınmağ - *muṭāva‘at* - Yunmağ, yıkanmağ;; temizlenmek; *mecāzen* - İşlâh-ı nefis ve tehzîb-i ahlâk étmek.

Qangı gönül arındı da‘ vâdan
Ol gönül tıydı haber bu ma‘ nâdan

‘ Āşık Paşa

Devlet anıñ kim fesâddan arına
İnana ol ulular ikrârına

‘ Āşık Paşa

Arı, Argı آری، آرغی — [ary-arghy] - Qazan - *işārī* - Uzağ, uzağda; öte, ötede.

bağırız - Argı

Arı taba gitdi - Öteye doğru gitdi.

Arı biri, Arlı birli, Arılı birili - Bir başdan bir başa.

Arlı birli yürü - İki tarafa şallanaraq yürüyor.

Ma‘ lûm indi, mén kuşkança tır mısıñ sên
Nifâk birle yalğan söylep yür misin sên
Cândan korpup, koyan tevessüli, dır dır titreb
Çin mülkini arlı birli yür misin sên

Tuqay

- Qayısıları şuşı* vaqtiniñ maṭurlığından hōşlanup arlı birli uçmağdalar...

‘ Abdü’r-reşid Ramazānuf

Göz aldında yüriler arlı birli
Qarı anlar nindi bilelmim yerli

Ferid İbrāhīmī

Arı, Arığ, Arık آریق، آریغ، آری — [ary, aryk] - Ğarb - *şifat* - Yağı ve eti süzülüp erimiş,

ẓa‘ if, lağar, zebūn; düşkün, kuvvetsiz.

Darb-ı meşeller:

- Arık öküze bıçak olmaz.
- Arık tavukdan tatsız tirit olur.

Arıglık - Ẓa‘ f, neḥāfet; kuvvetsizlik, hālsizlik, düşüklük.

Darb-ı meşel:

Ḥayvānda arıglık, insānda züğürtlük ‘ayıbdır.

Arğın, Arķun, Arķın, Arḥun - *baķınız* - Arı, arığ

Arķun arķun, Arḥun arḥun - Yorgun arğın, üftān ü ḥizān, düşe kalka; yavaş yavaş, āheste āheste; tedricen.

Hem mü’eşşirdir anıñ fi‘ili tene
Arķun arķun beñzedir kendü özine

‘Āşık Paşa

Ḳāfileden gérü kaldı anşızın
Arķun arķun gideridi yalguzın

‘Āşık Paşa

Gelürek arḥun arḥun gördi nā-gāh
Şu içinde tecellī kıldı ol māh

Şeyḥī - Ḥüsrev ü Şirīn

Yorgun arğın - *baķınız* - Yorgun.

Arıgmaķ, Arğımaķ, Arķumaķ, Armaķ - *mehcūr* - Arı ve arığ olmaķ, ẓa‘ iflamaķ; düşkün ve hālsiz olmaķ, kuvvetden düşmek.

Arıklaмаķ; Arıqlanmaķ - *lāzım* - Ẓa‘ iflamaķ; kuvvetden düşmek.

Arıqlatmaķ - müte‘addī - Ẓa‘ iflatmaķ; kuvvetden düşürmek, hālsiz bırakmaķ.

Arya آریا — Ğarb - İtalyanca: **aria** - *isim* - Yelken ésdirme; yelkenleri rüzgārlatma.

Arıç, Arınç, İrinç ايرنج، آرينچ، آريچ — [arytch, aryntch] - Uyğur - isim - Şulh, āştī; şalāh;

huzūr, sūkūn,istirāhat; i'tilāf, muvāfaqat.

İrmek - lāzım - Değmek, kıymet ve i'tibārı olmak.

İrtük - isim - Değer, kıymet, i'tibār.

Artam, İrtam - Değer, kıymet.

İrteni - Süs, bezek, ziynet.

Çağatay - Arık; arıtmak; arınmak; arı

Yağut - Ar - Bir şey'in en iyisi.

İras - Arı, temiz, pāk.

İrasta - Arıtmak.

Altay - Aru - Arı, pāk.

Arula - Arıtmak.

Qoybal - Araç - Arı, temiz.

Çuvaş - İra - İyi, 'ālī-cenāb, mürüvvetli.

Arıh, Arık, Arıg, Ark ارق، آريغ، آريق، آريخ — [arykh - aryk] - Āzerī - şıfāt - Arıg, arı,

arğın, za'if.

Arıhlamak - lāzım - Arıgmak, arğımak, arkımak, arğın olmak.

Arıhlanmak - lāzım - Za'iflemek. [67]

Arıhlamak - müte'addī - Za'iflatmak; hālden ve kuvvetden düşmek.

Arğun, arğın - Arğun, arğın, za'if.

Darb-ı meşel:

Hān arıhlayınca ra'ıyyet'in cānı çıhar!

Kārvānda deve ile bir eşek

Arıg düşmüşdi benim yabım tek

“Köçerlü”den

Yatdıķca ħ^vāb-ı ğaflet ile milletin senin
Vaķf oldu layla söylemeĝe ħidmetin senin
Her ĝün geneldi dā'ire-i ħürmetin senin
Ėl uğradıķca fakre ŝiŝüp ŝervetin senin
Millet arıĝladıķca kükeldi etin senin
Rüşvet ħarāmdır dédin aldın utanmadın!
Māl-i yetime od diye ötdün de yanmadın!

Ŗābir

Arisin آريسين — Ğarb - Fransızca: **aricine** - *isim* - Kına kınadan çıkarılan ir esās 'uzvī.

Arış آريش — [**arych**] - Āzerī - *isim* - Arış. *baķınız* - Eriŝ

Arış آريش — [**arych**] - Çaĝatay - *isim* - Araba okı. *baķınız* - Ara, arŝ

Arışga tüŝmek - *mecāzen* - Müŝkülāta uğramak, zora kalmak.

Arış آريش — [**arych**] - Türkmence - *isim* - Kariŝ.

Arış آريش — [**arych**] - Ğarb - Ermenice: **unt** - *isim* - Kumaŝ ve bez doķundıĝı zamān
boyına atılan atķı.

baķınız - Arĝaç

Fārisī - Tar; tarupud

Arıĝ, Arıķ, Aruķ آريغ، آريک، آروک — [**aryg, arouk**] - Çaĝatay - *isim* - Ŗu yolu, arķ, cedvel.

Hem ol ħārākın pūlād bazu
Arıķĝa mén yetiŝmey salmasun su

Nevāyī - Ferhād ü Ŗirīn

Fürāt arıĝın ol revān eyledi
Ŗecer ékti ve bostān eyledi

Nevāyī - İskendernāme

Nesimīdin arıĝları kim kıldı arıĝraķ
Cān ŝerbeti peyveŝte alar içre revāndur

Mūnis Ĥvārezmī

Derd yaşurmak yüzün éylep sarık
Eşek ağızmağ gözin eylep arık

Nevāyī - Ḥayretü'l-Ebrār

Bel arıgıdur ki aḡar cān suyu
Yok déme kim cān suyu ḡayvān suyu

Nevāyī - Nevādirü's-şebāb

Arıglık su - *tavşīfi* - Bir arḡın alabildiği şu⁹⁸.

baḡıḡız - Arna; ırak

Altay - Ira - Uzaklaşmak, ıraḡa gitmek.

İrak - Irak, uzak.

Yaḡut - Ararta - Bölmek; parçalamak.

Artık - Daḡ beli, der-bend, geçid, bilan.

baḡıḡız - Çaḡatay - Art

Ḳoybal - Erermen - Yarmak.

Erek - Yarık, yarma.

Arak - Irak, uzak.

Erirben - İraklaşmak, uzaklaşmak.

Arıḡ, Arık أریق، آریغ — [aryg, aryk] - Çaḡatay - *şīfat* - Arıḡ, arı, arḡın, za'īf; *mecāzen* -

‘ Abeş, beyhūde;

Arıḡ söz aytadur - Boş laḡırdı édiyor.

- *mecāzen* - Seyrek, nādir.

Arıḡ saḡallık kişi érdi - Seyrek saḡallı⁹⁹ adamdı.

Arıḡlık - *isim* - Arıklık, za' f.

Arımak, Arıḡlamak, Arıklamak - Arık ya' nī za' īf olmak, arıklamak, arıklanmak.

⁹⁸ “su” kelimesi açıklamalar içerisinde سو، صو (su, şu) biçimlerinde yazılmıştır.

⁹⁹ “sakal” kelimesi örnek içerisinde صاقال، ساقال (saḡal, şaḡal) biçimlerinde yazılmıştır.

Éti tiri zaḥmıdın arıp
A‘ zâsı hırâşdın kızarıp

Nevāyî - Mecnûn u Leylî

Arılmay - *isim* - Şol ḥastalığa derler, ki bir kişi emrâz-ı muḥtelife ârız ola, biri tamâm gitmedin biri daḥî gele.

[El-lügâtü’n-Nevāiyye]

Nergis arılmay maraẓıdın arık
Gözleri ‘aynı yereḳāndın sarık

Nevāyî - Ḥayretü’l-Ebrâr

Arığ, Arık أریق، أریک — [aryg, aryk] - Çağatay - *şıfat* - Arı, arık, pāk, ṭāhir.

Ta anı āḥir bu arığ niyyeti
Bile ḥayā şivesi ḥāşıyyeti

Nevāyî - Ḥayretü’l-Ebrâr

Nūr-ı baḥrîdın arık zātınıḡ durur dürr-i yetîm
Min nitip itey anıḡ dék gevher atın mā‘ u ṭîn

Nevāyî - Nevādirü’ş-şebāb

Arıḡlık, Arıklık - *isim* - Arıklık, pāklık, ṭahāret, temizlik.

Arıtmak - *müte‘addî* - Arı ve arık étmek, arıtmak, temizlemek.

Oltursa yüziḡke gird-i ḥārı
Kim arıtur érken anı barı

Nevāyî - Mecnûn u Leylî [68]

- İnsân cāizü’l-ḥaṭādur, velîkin nedāmet eşki kim ‘ibāret tövbe subıdın bolğay, günāḥ çirkin arıtur; özün bu nev‘ arık kılsaḡ...

Nevāyî - Münşe’ât

Arılmak - *lāzım* - Arı ya‘ nî temiz olmak, arımak, arınmak; ḥastalıḡdan ḳalkmak, şifāyāb olmak.

Arımak - *baḳıḡız* - Arılmak

Cismim gerdin uçurdu ahım
Ey çarh! Arımadı mu günāhım?

Nevāyī - Mecnūn u Leylī

Yār ‘aksiniñ olup cilve-gehi
Kişi kim hātırı mir’atı arıp

Nevāyī - Ġarā’ibü’ş-Şığar

- Hılķati riyāzet nūrı bile nefsanıyyet levşidin arıgay, köñli öyige āşınālīg şem‘idi nūr
itkey¹⁰⁰...

Nevāyī - Maħbūbu’l-Ķulūb

Arık آریق — [aryk] - Uyğur - *isim* - Arık, şu yolu.

- Yana ol iki arık kim üstüni yayuķ turur...

Mi‘rācnāme

Arık آریق — [aryk] - Uyğur - *şifat* - Arı, pāk, temiz, arık; iyi, güzel; *mecāzen* - İyi hūylı,
pāk tīnet; şāhib-i faẓilet.

Bularniñ bile me ķatıl ay ķadaş
Arıg bolğa boğuzuñ ħalāl bolğa aş¹⁰¹

Ķutadgu Bilig

Arıg tutğu begler köni ķılıķ ķılıķ
Budun beg yolındın tüzer yol yorık¹⁰²

Ķutadgu Bilig

Arımaķ - *lāzım* - Arı ya‘nī temiz olmaķ, pāklanmaķ, arınmaķ.

Arıtmaķ - *müte‘addī* - Pākla maķ, temizlemek, arıtmaķ.

- Tükürmek, burun arıtmaķ bolmağay...

Mi‘rācnāme

Arıķsız - *şifat* - Nā-pāk, kirli; *mecāzen* - Behresiz, faẓiletsiz.

¹⁰⁰ TL yitgey: MK itkey

¹⁰¹ TL Bularniñ birle ķatıl san ey ķataş/ Arık bolğa boğuzuñ ħalāl bolğa aş

¹⁰² TL Arık tutğu begler köni ķılıķ ķılıķ/ Butun beg yolındın tüzer yol yorık

Arıksız vezîrka yarağısız bolur¹⁰³

Ḳutadgu Bilig

Arın, Arun آرون، آرین — [aryn, aroun] - Çağatay - *şifat* - Güzel, iyi; şâf, pākîze.

Arin, İrin ایرین، آرین — [arin, irin] - Uyğur - *şifat* - Sert, katı; kaba, ğalîz.

Özüñde uluğka tilin özneme

Cevāb kılğu yérde irig sözleme¹⁰⁴

Ḳutadgu Bilig

Az آز — [az] - Ğarb - *şifat* - Çok zıddı; bir parça, kalîl, endek.

Darb-ı meşeller:

- Aza démişler, ki: Nereye gidiyorsun? Çoğun yanına!

- Azı bilmeyen çoğı hiç bilmez.

- Az olsun öz olsun.

Ġazelde şart-ı suhen ihtişârdur Şābit

Maḳāl-i ehl-i hünerdür ki¹⁰⁵ az olur öz olur

Şābit

- Az söyler, öz söyler.

- Es-seketü - Şol kimseye dénür, ki [söylemez söylemez ammā dürr-i meknün söyler] nāṭıkasınca, az söyleyüp ve söyledikçe güzel ve mażbūt ve ma‘nī-dār söyler ola; iştilâhımızda [az söyler öz söyler] ta‘bır olunur. - ‘Āşım - Tercüme-i Ḳāmūs

- Az vér, çok yalvar.

- Az véren cāndan, çok véren māldan [vérir].

- Az ye de bir ḥidmet-kār tut.

- Az tama‘ çok ziyān getirir.

¹⁰³ TL Arıksız vezîr yarağısız bolur!

¹⁰⁴ TL Özüñtin uluğka tilin özetme / Cevāb kılğu yérde arin sözleme

¹⁰⁵ TL bu: SD ki

Şabrım dükenmesün dér iken gitdi naqd-i cân

‘Ulvî ne çäre ki az tama‘ çok ziyân éder

‘Ulvî

Biraz - *şîfat, hâl* - Cüz’î, miqdâr-ı qalîl, bir pârça.

Rızāya hükm-i qazāda müvāfıqız ammā

Biraz da mezheb-i inşāfda mesāğ ararız

Qoca Rāğıb Paşa

Birazdan - *zarf* - Şonradan, bir müddet şonra.

Az az; Azar azar - *hâl* - Pek cüz’î miqdārda; yavaş yavaş, tedricen; hissédilmeyecek tarzda.

Azcık, Azıcık, Azacık - *şîfat, hâl* - Pek az, aqall-i qalîl.

Azıcık mā‘ deletinden bahş ét

Luţf eyle merhāmetinden bahş ét

‘Abdü’l-ħağ Ĥāmid Beğ

Đarb-ı meşel:

Azıcık aşım, ağırsız başım

Az buçuk - Yarım yamalak.

Eñ az; eñ azı; eñ azdan; azdan az.

Az çok - *hâl* - Bir miqdār, artık eksik; her ne qadar; taqrîben, taħmînen; bir dereceye qadar.

Az çok neylerse Yahyā luţfidur, ihsānidur

Déme ol mehrū cefāyı çok, vefāyı az éder

Şeyhü’l-İslām Yahyā Efendi

Azdan çokdan - Her ne qadar olursa.

Az qalmaq - Arıtmak, gériye çok qalmamak. [69]

Az qaldı; Az qalsın - Hemān, o anda.

bağınız - Dikiş qaldı

Bir güne neşâta oldu dem-sâz
Az kâldı ki rûhı éde pervâz

Nâbî

Az gelmek - mürekkeb lâzım - Yetişmemek, kifâyet étmemek.

Güyâ ki bunca miḥnet ü ğam az gelüp olur
Bir de taḥakküm-i cühelâ ile baĝrı ḥûn

Żiyâ Paşa

Az vérmek; az söylemek; az okumak...

Azalmağ - *lâzım* - Az olmak, az kalmak, tenâkuş étmek; tedennî ve tenezzül étmek
aşağılamak; şiddet azalmak, hafîflemek,

Yağlar bozılup bizim vefâ şeklini aldı
Gül-zâr-ı muḥabbetde yine şenlik azaldı!

?

Azaltmağ; Azaldılmağ - *mûte‘addî* - Az étmek, az bırakmağ; kısaltmağ, ihtisâr étmek.

Azırğanmağ - Az vérmek, esîrgemek, dirîğ étmek.

Azınsamağ, Azınsamağ - Az görmek, nokşân ve ğayr-i kâfî şaymak; beĝenmemek,
ḥaķîr ve nâ-çîz görmek.

Az görmek - *bakıñız* - Azınsamağ.

Az ʒ — [az] - Çaĝatay - *şîfat* - Çok zıddı: Az.

Az u köp her ni dédi kâşîd vişâliñ müjdesin
Şabrım az u ıztırâbımnı farāvân étti şevķ

Nevâyî - Nevâdirü’s Şebâb

Azav, Azavlağ, Azağlağ - Az, biraz, cüz’î.

- Sultân ‘Alî Mîrzâ Turḥân Béğleri bile yasap çıktılar, azavlağ uruş boldı...
- Azağlağ uruşķandıñ kılur bat oķ ılĝar bile yıtarlar...
- Azağlağ çıkķan kişi uruşķa turmay...

Bâbü-r-nâme

Azgına, Azgine [ğına, gine - *edāt*] - Azıcık, pek cüz'î, pek az.

Azlığ - Çokluk zıddı: Azlık.

Azlık etmek - Kifâyet etmemek, az ve nokşân gelmek.

Azdın az - Azdan az, çok az, pek nokşân.

- Hüner ve şan'at-perdâz yalغانları köpdin köp ve çınları azdın az...

Nevâyî - Maḥbûbu'l-Kulûb

Az gèlmek - Az gelmek, el vérmemek, kifâyet etmemek.

Azrak - Çok az, pek cüz'î.

Az az; Az azgına - *baķınız* - Azgına.

Azalmaķ - *lāzım* - Az olmak, azalmaķ, tenāķuş etmek.

Azırģanmaķ - *müte'addī* - Az vérmek, azırģanmaķ, dirīģ etmek, esīrgemek; azınsamaķ, az görmek; ḥaķīr ve i'tibārsız görmek.

Eđer kāmūrān, Belḡ'ni azırģansa, 'arza daşt kılın inşā'a'llāh anıģ kuşūrı uşal vilāyetlerdin oķ rāst kılģumuz dursa...

Bābūr-nāme

Az جَل — [**az**] - Kāzan - *şıfat* - Çok zıddı: Az.

Meşakķati az bolģan nerseniģ ḥāşılı hem azdır...

Biraz - Biraz, cüz'î.

Birazdan - Az bir zamān şonra, mu'aḥḥaren.

Birazdan şon ķarap dédim: Ey ḥazret

Neyde iken seniģ 'andında lezzet?

Muḥammed Vesīm Sultānof

Azgına - Azıcık, pek az.

Az maz, Ez mez - Mühmelātdan.

Aç yalangâç tügel idi bu ebi ték yatsada
Hatt yaza, oğul şala, az maz kızıl, gök aqçada

Tuğay

Yılğalarda toñar şu
Yerde azmaz kaçadır
Taşda şalkun, yış balalar
Barda uyuda yañadır

Ya‘kūb Māmīşef

Gerçi anda toğmasam da mén biraz turgan idim
Cirni ezmez tırmalap çeçgen idim, urgan idim

Tuğay

Az az; Azlab azlab

Az arada - Az zamānda, ‘an-ķarīb.

Éñ az, Éñ azında - Eñ az; hīç yoksa, lā-aqal.

Azlık - Çokluk zıddı: Azlık, kılllet.

Azlık kılmağ - Tamām vérmemek, ihtiyācını te’mīn étmemek.

Azaymağ, Azlanmağ - *lāzım* - Azalmağ, eksilmek.

baķıñız - Kimümek

Azaytmağ - *müte‘addī* - Azaltmağ.

baķıñız - Kimütmek

Az sınmağ, Az sunmağ, Az şanmağ, Azğa şanamağ - Az görmek, azınsamağ.

Bizler azğa şanasağ da séniñ étgen hıdmetiñ

Hakķ kaşında ‘ālī oruñ, ‘ālī séniñ hürmetiñ

‘Ārif ‘Aynü’l-leyn Çakālī

Az ʒ — [az] - Āzerī - *şıfat* - Çok zıddı: Az.

1.2. SORUNLU BIRAKILAN YERLER

Çalışmada sorunlu kelimelerin sonuna “ * ” işareti konulmuştur ve bu kelimeler bağlamları içerisinde verilmiştir.

[14] Çü gör tiz! Eyde başla ey **ciyavlı*** ‘ asker atlarğa
Aşak! Ey atlı ‘ asker sin de tiz bol! Aılan atlarğa
Tuğay

[35] Kerbelâyı **lap yaman*** - Kāmeti mişl-i kemān
Açık diyorum ana cān - Kızıl yüz oğlan gerek
Horos göz oğlan gerek

‘ Ali Rāzī

[36] Başına cem‘ eyleyüp her biri bir haylī sipāh
Ki ne var? **Memed Eli***! Düş tahtdan olma bize şāh
Étdiler üç günün ‘ arzında bütün emri tebāh
Kaçdı aḡ vay diye sultānları Īrānlılarıḡ
Der-ḡaḡīḡat pis imiş ḡanları Īrānlılarıḡ!
Şābir

[44] Tār bir yol! Bu yolını her adumda taşlar ḡaplağan
Bunda yürümegan behādır, taş kēsüp iz şalmağan
Faḡrū’l-Īslām **Akiyef***

[54] - Üçünci kıızı Seyyid **Mīrzādigān*** Andḡoy seyyidlerige bērip idiler artuḡsı Seyyid
Mīrzā’ga meşhūr idi...

Bābūr-nāme

[54] **Gök art** - *mürekkēb isim* - **Çonglınḡ*** daḡları, kūh-ı billūr.

[54] **Artmak, artmak** - *lāzım* - Artta ya‘ nī gēride ḡalmaq, artmaq, baḡiyye ḡalmaq;
çoḡalmak; büyümek; *baḡıñız* - Ösmek; ḡalgaymak; **cuvanaymak***; kübaymak;
işeymek; örçimek.

[56] Yansun Īrānlılarıḡ arḡası, yandı ciḡerim
O yetim **Memed Eli***’den var gene bir pis ḡaberim
Böyle dērler ki ḡoyup taḡtı ḡaçup tāc-ı serim

Sıgınup konsüle hāḳānları Īrānlılarını
Der-hāḳīḳat pis imiş ḳanları Īrānlılarını!

Şābir

[66] - Ḳayısları **şuşı*** vāḳtiniḡ maṭurlıḡından hūşlanup arlı birli uçmaḳdalar...

‘ Abdü’r-reşīd Ramaḳānuf

Matbu nüshada harfleri belli olmayan şairin adı aşağıdaki gibi resim biçiminde sayfaya eklenmiştir.

[48] چنبن زد مثل شاه گویند گان

که جو بندگا نند با بند گان

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DİZİNLER

1. DİZİNLER

1.1. MADDE BAŞI DİZİNİ (ARAP ALFABESİNE GÖRE)

Bu dizinin madde başları Arap alfabesine göre yapılmış olup, çeviri yazısı ile birlikte matbu eserdeki bulunduğu sayfanın numarası yanında belirtilmiştir.

ا A 1	آباغا Abağa (II) 6
آ Ā (I) 1	آباغی Abağı 6
آ Ā (II) 1	آباقا Abaqa (I) (krş. Abağa) 6
آ Ā (III) 2	آباقا Abaqa (II) 6
آآ AAA 2	آبالانماق Abalanmak 6
ا آ A 2	آباماق Abamak 7
آب Āb (I) 2	آبان Ābān 7
آب Āb (II) 6	آبانغ Abang 7
آبه, آبا, آبا Aba 6	آبانوز Ābānoz 7
آباد Ābād 6	آباوا Abav 7
آبادان Ābādān (bk. Ābād) 6	آبتراماق Abtıramak 7
آبادانلق Ābādānlıq 6	آبدال Ābdāl 7
آبادی Ābādī 6	آبدان Abdān 7
آباژور Abajur 6	آبدراماق Abdıramak (II) 8
آباغا, آباغه, آباقا Abağa (I) 6	آبدراماق Abdıramak (I) (krş. Abtıramak) 7
	آبدخال Abdħal 8

Abzar 6	آبز	Abuḵ ṣabuḵ 9	آبوق صابوق
Abraṣ 8	آبراش	Abulcaḵ 9	آبولجاق
Abraḡac (krṣ. Araḡac) 50	ابراغاج	Abuncaḵ (krṣ. Abulcaḵ) 9	آبونجاق
Āb-rū 6	آبرو	Abunmaḵ 9	آبونمق
Āb-rūy (krṣ. Āb-rū) 6	آبروی	Abone 9	آبونه
Abız 8	آبز	Abi 9	آبی
Ābisten 8	آبستن	Ap (I) 9	آپ
Absint 8	آبسنت	Ap (II) 9	آپ
Abson 8	آبسون	Ap, Ep, ُپ 9	آپ، اپ، پ
Āb-ṣār 8	آبشار	Apa 10	آپا
Abḵır 8	آبقر	Apara 10	آپارا
Abla 8	آبلا	Apatit 10	آپاتیت
Ablaḵ 8	آبلاق	Apartmand 10	آپارتمان
Abluḡa 8	آبلوقا، آبلوقه	Aparmaḵ 10	آپارماق
Ābile 8	آبله	Apaz 10	آپاز
Abli 9	آبلی	Apansız 10	آپاکسز
Abo! 9	آبو!	Apansızıb (krṣ. Apansız) 10	آپاکسزب، آپاکسزب
Abur cubur 9	آبور جوبور	Apalak 10	آپالاق
Abuṣḡa (I) 9	آبوشقا	Āptāb 10	آپتاب
Abuṣḡa (II) 9	آبوشقه، آپوشقه		

آپیش Apış 10	آتاو Atav 18
آپماق Apmak 10	آتش Āteş 18, 20
آپوفوریا Apokorya 11	آترا Atra 22
آپوش Apuş (krş. Apış) 10	آتروپن Atropin 22
آپول آپول Apul apul 11	آترینه Aterina 22
آپولت، آپولت Apolet 11	آتقاماق Atqamak 22
آپیکو Apiko 11	آتقیر Atkır 22
آت Āt (I) 11	آتمق Atmaq (I) 22
آت At (II) 11, 12, 13	آتمق Atmaq (II) 24
آت At (III) 14, 15	آتنه Atna 25
آتا Ata 15, 16	آتون Atun (I) 25
آته Ata 17	آتون Atun (II) 25
آتای Atay (krş. Ata) 16	آتیرماق Atırmak 25
آتاشماق Ataşmak 17	آتیز Atız 25
آتاشه Ateşe 17	آتیشماق Atışmak (krş. Ataşmak) 17
آتاغ Atağ 17	آتیک Atık (I) 25
آتاق Atak 17	آتیک Atık (II) 25
آتاکه، آتاکه Atake 17	آتین Atın 25
آتالا Atala 18	آچ Aç 26, 27
آتالاما Atalama (krş. Atala) 18	آچار Acar 28 (؟)

Acarsız 28 آجارسز (؟)

Acib 28 آجب

Ācür 28 آجر

Acente 28 آجنته

Acun 28 آجون

Acı (I) 28, 29 آجی

Acı (II) (krş. Açı) 35 آجی

Acıgı 29 آجیغ

Acık 30 آجیق

Acio 30 آجیو

Aç 30 آچ

Aça 32 آچا

Açraşmak 32 آچراشماک

Açmağ (krş. Açmak) 34 آچماغ

Açmak 32 آچماق

Açmaq 34 آچماق

Açu [taşı] 35 آچو [تاشی]

Açun (krş. Acun) 28, 35 آچون

Açı (I) 35 آچی

Açı (II) 35 آچی

Açı (III) 36 آچی

Açırık 36 آچیریک

Ahmağ (krş. Ahmak) 36 آحماغ

Ahmak 36 آحماق

Ahmak 36 آحماق

Ah! 36 آخ!

Ahar (krş. Ahar) 37 آخار

Ahaklanmak 37 آخاقلانماق

Ahal 37 آخال

Ahta 37 آختا، آخته

Ahta 37 آختا

Ahta 37 آختا

Ahtapot 37 آختاپوت

Ahtarmak 37 آختارماق

Ahtarmak 37 آختارماق

Ahtik 38 آختیق

Āhir 38 آخر

Āhir 38 آخر

Āhir 38 آخر

Ahırmak 38 آخرماق

Aḥsaḳ, Aḳsaḳ 38 آخساق، آقساق

Aḥsavurğa 38 آخساوورغا، آخساوورغه

Aḥsum 38 آخسوم

Aḥṣāb 38 آخشاب

Aḥṣam 38 آخشام

Aḥṣam, Aḳṣam 38 آخشام، آقسام

Aḥṣam 38 آخشام

Aḥlat, Aḥlat 38 آخلات، آخلاط

Aḥma! (krṣ. Aḥ!) 36, 38 آخما!

Aḥmaḳ (krṣ. Aḥmaḳ) 39 آخماق

Āḥūr 39 آخور

Aḥur 39 آخور

Aḥurmaḳ 39 آخورماق

Āḥūḳ 39 آخوق

Āḥūnd (krṣ. Āḥūḳ) 39 آخوند

Ad (I) 40 آد

Ad (II) 41 آد

Ad (III) 41 آد

Ad (IV) 41 آد

Ada 41 آدا

Adara (krṣ. Adra) 42 آدارا

Adarmaḳ 42 آدارماق

Adaṣmaḳ (I) 42 آداشماق، آداشماق

Adaṣmaḳ (II) 42 آداشماق

Adağ (I) 42 آداغ

Adağ (II) 42 آداغ

Adaḳ (I) (krṣ. Adağ) 42 اداق

Adaḳ (II) 42 آداق

Adaḳ (III) 42 آداق

Adaḳ (IV) 42 آداق

Adamantin 42 آدامانتين

Addım 42 آددیم، آددیم

Adra 42 آدرا

Adres 42 آدره س

Adam 42 آدم، آدام

Ādem (I) 42, 43 آدم

Ādem (II) 43 آدم

Adum 44 آدوم

Adun 44 آدون

Ade! 44 آده!

آدیم Adım 44	آراس Aras 49
آدینه Ādīne (krş. Āzīne) 45	آرابه Araba 49
آدیو Adiyu 44	آربا Araba 49
آزار Āzār 44	آراتا Arata 50
آزبار Azbar (krş. Abzar) 6	آراروت Ararot 50
آذر Āzer (I) 44	آراز Araz 50
آذر Āzer (II) 45	آراس Aras (krş. Araz) 50
آزینه Āzīne 45	آراست Arasta 50
آر Ār 45	آراغاج Aragac 50
آر Ar (I) 45	آراک تاراق Araḵ tarāḵ 50
آر Ar (II) 45	آراکی Araḵı 50
آر Ar (III) 45	آراقیطون Araḵiṭon 50
آرا Ara (I) 45, 46	آرال Aral 50
آرا Ara (II) 46	آرالیک Aralīḵ (krş. Ara) 47
آرا Ara (III) 46	آرام Ārām 50
آرا Ārā 46	آران Aran 51
آرا Ārā 46	آران Aran 51
آرا Ara 47	آرانلیک Aranlīḵ (krş. Aran) 51
آرات Arat (I) 49	آراول Aravul 51
آرات Arat (II) 49	آرای Ārāy (krş. Ārā) 46

آرباتماق Arbatmaq 51

آرباغ Arbag 51

آرپه Arpa 52

آرپارغان Arparğan 52

آرت Art (I) 52, 53, 54

آرت Art (II) 54

آرتاق Artak 55

آرتش Artış 55

آرتماق Artmaq 55

آرتماق Artmaq 56

آرته زین Artezyen 56

آرتوج Artuc 56

آرتوقماج Artuqmac 56

آرتیست Artist 56

آرتماطیقی Artmatığı 56

آرجه Arca 56

آرچه Arça (krş. Arca) 56

آرچیماق Arçımak 56

آرچماق Arçmaq (krş. Arçımak) 56

آرخ Arh 56

آرخا Arha 56

آرخاج Arhac 56

آرخاین Arhayın 56

آرد Ard (I) (krş. Art) 52, 53, 56, 57

آرد Ard (II) 57

آردا Arda 57

آرداقلامق Ardaqlamak 57

آردیج Ardıc 57

آردواز Arduvaz 57

آردوج Arduc 57

آرده Arda 57

آرزان Arzan 57

آرزو Ārzū 57

آرزوادی Arzvadi 57

آرزوق Arzuq 57

آرزیماق Arzımak 57

آرزیك Arzik 57

آرسلان Arslan 58

آرسنیک Arsenik 58

آرسون Arsun 58

آرسونك Arsun (krş. Arsun) 58

آرش Arş (I) (krş. Arış, Arşın,

Arşun) 58, 59

آرش Arş (II) 59

آرش Arş (III) 59

آرشون Arşun 58, 59

آرشیدوک Arşidük 59

آرشیدوشس Arşidüşes 59

آرشین Arşın 58, 59

آرسلان Arşlan (krş. Arslan) 58

آرط Art (krş. Art) 54

آرطش Artış (krş. Artış) 55

آرغا Arğa 59

آرغاج Argac (I) 59

آرغاج Argac (II) 59

آرغاداماق Argadamak 59

آرغالی Argalı 59

آرغاماق Argamak (I) 59

آرغاماق Argamak (II) 60

آرغارمق Argarmak 60

آرغامچین، آرغمچین Argamçın 60

آرغان Argan 60

آرغاو Argav (krş. Arğa) 59

آرغی Argı 66

آرغتمق Argıtmak 60

آرغوتماق Argıtmak (krş. Argıtmak) 60

آرغدال Arıgdal 60

آرغدال Arıgdal 65

آرغداللیق Arıgdallık 65

آرغوجاق Argucaq 60

آرغوشتك Arguştek 60

آرغون Argon 60

آرغونوت Argonot 60

آرغید Argid 60

آرق Ark (I) 60

آرق Ark (II) (krş. Arıq, Arık, Arıg, Ark) 60, 66

آرقا، آرقه Arkā 60, 61

آرقارغلجه Arkargılca 61

آرقاق Arkak 62

آرقام Arḵam (krş. Urgam) 62	آرموز Armuz 64
آرقان Arḵan (I) 62	آرمونيك Armonik 64
آرقان Arḵan (II) 62	آرنا Arna 64
آرقاو Arḵav (krş. Arḵaḵ) 62	آرناك Arnak 64
آرقايين Arḵayin 62	آرنداق Arındaḵ 64
آرقلمق Arḵılmaḵ 62	آرنك Ārenk 64
آرقودق Arḵudak 62	آرنيسين Arnisin 64
آرقورى Arḵurı 62	آرنيقا Arniḵa 64
آرقوق Arḵuḵ 62	آرو Aru (I) 64
آرقون Arḵun 62	آرو Aru (II) 64
آرقيش Arḵış 62	آروات Arvat 64
آرك Ark 62	آرواد Arvad (krş. Arvat) 64
آركان Argan (krş. Arġan) 60	آروان Arvan 64
آرلات Arlat 63	آروخان Aruḡan 64
آرما Arma 63	آروغدال Aruġdal (krş. Arıġdal) 65
آرماق، آرمق Armaḵ 63	آروق Aruḵ (krş. Arıġ, Arıḵ) 67
آرمان Arman 63	آرون Arun (krş. Arın) 68
آرمسترونغ Armstrong 63	آره اومتره Areometre 65
آرمغان Armaġan 63	آرى Arı (I) 65
آرمود Armud 63, 64	آرى Arı (II) 65

آری Ari (III) 65	آریک Arık (III) (krş. Aruk, Arıg, Ark)
آری Ari (IV) (krş. Arık, Arıg) 65	60, 67, 68
آری Ari (V) (krş. Arıg) 66	آرینچ Arınç (krş. Arıc, İrinç) 66
آری Ari (VI) (krş. Arıg, Arık) 66	آرین Arın 68
آری Ārī 65	آرین Arin 68
آریا Arya 66	آز Az 68, 69
آریح Arıc (krş. Arınç, İrinç) 66	آط At (krş. At) 13
آریخ Arıḫ (krş. Ark) 66	آطه Aṭa (krş. Ada) 41
آریسین Arisin 67	آفارماق Afarmaḫ (krş. Aparmaḫ) 10
آریش Arış (I) 58	آقار Aḫar 37
آریش Arış (II) 67	آوانغ Avang (krş. Abang) 7
آریش Arış (III) 67	اوبدان Obdān (krş. Abdān) 7
آریش Arış (IV) 67	اوبور جوبور Obur cubur (krş. Abur cubur) 9
آریغ Arıg (I) (krş. Ari) 65, 67	آی Ay! (krş. A) 2
آریغ Arıg (II) 66	اچ Eç (krş. Aç) 31
آریغ Arıg (III) (krş. Arıḫ, Arık, Arıg) 66, 67	اچه Eçe (krş. Aça) 32
آریغ Arıg (IV) (krş. Aruk, Arık) 67	آرك Erk (krş. Ark) 62
آریق Arık (I) (krş. Ari) 65, 67, 68	اورغام Urgam 62
آریق Arık (II) 66, 67	ایتیز İtiz (krş. Atız) 25
	ایر İr (krş. Ar) 45

ايرزيك **Érzik** (krş. Arzik) 57

خاتون **Hātūn** (krş. Atun) 25

ايرين **İrin** (krş. Arin) 68

ايرنچ **İrinç** (krş. Arıç, Arınç) 66

1.2. MADDE BAŞI DİZİNİ (LATİN ALFABESİNE GÖRE)

Bu dizinin madde başları Latin alfabesine göre yapılmış olup, çeviri yazısı ile birlikte matbu eserdeki bulunduğu sayfanın numarası yanında belirtilmiştir.

A | 1

Abaka آباقا (II) 6

A | Ā 2

Abalanmaq آبالانماق 6

Ā (I) | 1

Abamaq آباماق 7

Ā | (II) 1

Ābān آبان 7

Ā | (III) 2

Abang آبانغ 7

AAA | 2

Ābānoz آبانوز 7

Āb (I) | آب 2

Abav! آباوا! 7

Āb (II) | آب 6

Ābdāl آبدال 7

Aba آب, آبه 6

Abdān آبدان 7

Ābād آباد 6

Abdhal آبدخال 8

Ābādān آبادان (bk. Ābād) 6

Abdramaq آبدراماق (II) 8

Ābādānlıq آبادانلیق 6

Abdramaq آبدرامق (I) (krş.

Ābādī آبادی 6

Abtiramak) 7

Abaga آباغا (II) 6

Abız آبز 8

Abaga آبغا, آباغه, آباقا (I) 6

Abi آبی 9

Abagi آباغی 6

Ābile آبله 8

Abajur آباژور 6

Ābisten آبستن 8

Abaka آباقا (I) (krş. Abaga) 6

Abkır آبقر 8

Abla آбла 8

Ablak آبلق 8	Abzar آبزار 6
Abli آبلی 9	Acar آجار (؟) 28
Abluḡa آبلوقه، آبلوقا، 8	Acarsız آجارسز (؟) 28
Abo! آبر! 9	Acente آجنته 28
Abone آبونہ 9	Acı آجی (I) 28, 29
Abraḡac ابراغاج (krş. Araḡac) 50	Acı آجی (II) (krş. Açı) 35
Abraş آبراش 8	Acıḡ آجیغ 29
Āb-rū آبرو 6	Acıḡ آجیق 30
Āb-rūy آبروی (krş. Āb-rū) 6	Acib آجب 28
Absint آبسنت 8	Acio آجیو 30
Abson آبسون 8	Acun آجون 28
Āb-şār آبشار 8	Ācür آجر 28
Abtıramak آتیرامق 7	Aç آج 26, 27
Abuḡ şabuḡ آبوق صابوق 9	Aç آج 30
Abulcaḡ آبولجاق 9	Aça آچا 32
Abuncaḡ آبونجاق (krş. Abulcaḡ) 9	Açı آچی (I) 35
Abunmak آبونمق 9	Açı آچی (II) 35
Abur cubur آبور جوبور 9	Açı آچی (III) 36
Abuşḡa آبوشقا (I) 9	Açırık آچیریک 36
Abuşḡa آبوشقه، آبوشقه (II) 9	Açmaḡ آچماخ (krş. Açmak) 34

Açmak آچماق 34

Açmak آچمق 32

Açraşmak آچراشماک 32

Açu [taşı] آچو [تاشی] 35

Açun آچون (krş. Acun) 28, 35

Ad آد (I) 40

Ad آد (II) 41

Ad آد (III) 41

Ad آد (IV) 41

Ada آدا 41

Adağ آداغ (I) 42

Adağ آداغ (II) 42

Adak آداق (I) (krş. Adağ) 42

Adak آداق (II) 42

Adak آداق (III) 42

Adak آداق (IV) 42

Adam آدام، آدم 42

Adamantin آدامانتین 42

Adara آدارا (krş. Adra) 42

Adarmak آدارماق 42

Adaşmak آداشماق (II) 42

Adaşmak آداشماق، آداشماق (I) 42

Addım آددیم، آددم 42

Ade! آده! 44

Ādem آدم (I) 42, 43

Ādem آدم (II) 43

Adım آدیم 44

Ādīne آدینه (krş. Āzīne) 45

Adiyu آدیو 44

Adra آدرا 42

Adres آدره س 42

Adum آدوم 44

Adun آدون 44

Afarmak آفارماق (krş. Aparmak) 10

Ah! آخ! 36

Ahaklanmak آخاقلانمق 37

Ahal آخال 37

Ahar آخار (krş. Aqar) 37

Ahırmak آخرمق 38

Āhir آخر 38

Āhīr آخر 38

Āhīr آخر 38

Ahlat, Ahlat اخلات، اخلاط 38

Ahma! خما! (krş. Ah!) 36, 38

Ahmağ احماغ (krş. Ahmak) 36

Ahmak احماق 36

Ahmak احمق 36

Ahmak احماق (krş. Ahmak) 39

Ahsak, Akşak آقساق، آقساق 38

Ahsavurğa آخساوورغه 38

Ahsum آخسوم 38

Ahşāb آخشاب 38

Ahşam آخشام 38

Ahşam آخشام 38

Ahşam, Akşam آخشام، آقشام 38

Ahta آختا 37

Ahta آختا 37

Ahta آخته، آختا 37

Ahtapot آختاپوت 37

Ahtarmak آختارماق 37

Ahtarmak آختارماق 37

Ahtik آختیق 38

Āhūq آخوق 39

Āhūnd آخوند (krş. Āhūq) 39

Ahur آخور 39

Āhūr آخور 39

Ahurmak آخورماق 39

Akar آقار 37

Ap آب (I) 9

Ap آب (II) 9

Ap, Ep آب، آب 9

Apa آبا 10

Apalak آبلاق 10

Apansız آپاكسز 10

Apansızib آپاكسزب، آپاكسزب (krş.

Apansız) 10

Apara آپارا 10

Aparmak آپارماق 10

Apartmand آپارتماندا 10

Apatit آبائیت 10

Apaz آپاز 10	Araba آرابا، آربا 49
Apış آپیش، آپیش 10	Aragac آراغاج 50
Apiko آپیفو 11	Araḵ tarāḵ آراق تارق 50
Apmāḵ آپماق 10	Araḵī آراقی 50
Apokorya آپوقوریا 11	Araḵiṭon آراقیطون 50
Apolet آپولت، آپولت 11	Aral آرال 50
Āptāb آپتاب 10	Aralıḵ آرالق (krş. Ara) 47
Apul apul آپول آپول 11	Ārām آرام 50
Apuş آپوش (krş. Apış) 10	Aran آران 51
Ar آر (I) 45	Aran آران 51
Ar آر (II) 45	Aranlıḵ آرانلق (krş. Aran) 51
Ar آر (III) 45	Ararot آراروت 50
Ār آر 45	Aras آراس (krş. Araz) 50
Ārā آرا 46	Aras آراس 49
Ara آرا 47	Arasta آراست 50
Ara آرا (I) 45, 46	Arat آرات (I) 49
Ara آرا (II) 46	Arat آرات (II) 49
Ara آرا (III) 46	Arata آراتا 50
Ārā آرا 46	Aravul آراول 51
Araba آرابا، آرابه 49	Ārāy آرای (krş. Ārā) 46

Araz آراز 50	Argadamak آرخاداماق 59
Arbag آرباغ 51	Argalı آرغالی 59
Arbatmak آرباتماق 51	Argamak آرغماق، آرغاماق، آرغاماق (I) 59
Arca آرجه 56	Argamak آرغاماق (II) 60
Arça آرچه (krş. Arca) 56	Argamçın آرغامچین، آرغمچین 60
Arçımak آرچیماق 56	Argan آرغان 60
Arçmak آرچماق (krş. Arçımak) 56	Argan آرکان (krş. Argan) 60
Ard آرد (I)(krş. Art) 52, 53, 56, 57	Argarmak آرغارماق 60
Ard آرد (II) 57	Argav آرغاو (krş. Arga) 59
Arda آردا 57	Argı آرغی 66
Arda آرده 57	Argıtmak آرغتمق 60
Ardaklamak آرداقلامق 57	Argid آرغید 60
Ardıc آردیج، آردیج 57	Argon آرغون 60
Ardıc آردوج 57	Argonot آرغونوت 60
Arduvaz آردواز 57	Argucak آرغوجاق 60
Ärenk آرنک 64	Arguştek آرغوشتك 60
Areometre آره اومتره 65	Argutmak آرغوتماق (krş. Argıtmak) 60
Arga آرغا 59	Arh آرخ 56
Argac آرغاج (I) 59	Arha آرخا 56
Argac آرغاج (II) 59	Arhac آرخاج 56

Arḥayin آرځاين 56	Arinç آرینچ (krş. Arıc, İrinç) 66
Arı آری (I) 65	Arındaḳ آرنداق 64
Arı آری (II) 65	Arış آریش (III) 67
Arı آری (III) 65	Arış آریش (IV) 67
Arı آری (IV) (krş. Arık, Arıḡ) 65	Arış آریش (I) 58
Arı آری (V) (krş. Arıḡ) 66	Arış آریش (II) 67
Arı آری (VI) (krş. Arıḡ, Arık) 66	Ārī آری 65
Arıc آریج (krş. Arınç, İrinç) 66	Arin آرين 68
Arıḡ آریغ (II) 66	Arisin آریسین 67
Arıḡ آریغ (III) (krş. Arıḡ, Arık, Arıḡ) 66, 67	Ark آرک (I) 60
Arıḡ آریغ (IV) (krş. Aruk, Arık) 67	Ark آرک (II) (krş. Arıḡ, Arık, Arıḡ, Ark) 60, 66
Arıḡ آریغ (I) (krş. Arı) 65, 67	Ark آرک 62
Arıḡdal آرغدال 65	Arḳa آرقا، آرقه 60, 61
Arıḡdallıḳ آرغداللیق 65	Arḳaḳ آرقاق 62
Arıḡ آریغ (krş. Ark) 66	Arḳam آرقام (krş. Urgam) 62
Arık آریق (I) (krş. Arı) 65, 67, 68	Arḳan آرکان (I) 62
Arık آریق (II) 66, 67	Arḳan آرکان (II) 62
Arık آریق (III) (krş. Aruk, Arıḡ, Ark) 60, 67, 68	Arḳargılca آرغارغیله 61
Arin آرين 68	Arḳav آرکاو (krş. Arḳaḳ) 62

Arkayin آرقايين 62

Arkılmağ آرقلمق 62

Arkış آرقیش 62

Arkudak آرقودق 62

Arkuk آرقوق 62

Arkun آرقون 62

Arkunı آرقوری 62

Arlat آرات 63

Arma آما 63

Armağan آرمغان 63

Armağ آرمق، آرماق 63

Arman آرمان 63

Armonik آرمونيك 64

Armstrong آرمسترونغ 63

Armud آرمود 63, 64

Armuz آرموز 64

Arna آنا 64

Arnak آرناك 64

Arniqa آرنيقا 64

Arnisin آرنيسين 64

Arpa آربه 52

Arpagan آربارغان 52

Arsenik آرسنيق 58

Arslan آرسلان 58

Arşlan آرصلان (krş. Arslan) 58

Arsun آرسون 58

Arsun (krş. Arsun) 58

Arş آرش (I) (krş. Arış, Arşın, Arşun) 58, 59

Arş آرش (II) 59

Arş آرش (III) 59

Arşın آرشین 58, 59

Arşidük آرشيدوق 59

Arşidüşes آرشيدوشس 59

Arşun آرشون 58, 59

Art آرت (I) 52, 53, 54

Art آرت (II) 54

Artak آرتاق 55

Artezyen آرته زين 56

Artış آرتش 55

Artist آرتيست 56

Artmaḵ آرتماق 55

Artmaḵ آرتمق 56

Artmaṭıḵı آرتماطیقی 56

Artuc آرتوج 56

Artuḵmac آرتوقماج 56

Arṭ آرت (krş. Art) 54

Arṭış آرتیش (krş. Artış) 55

Aru آرو (I) 64

Aru آرو (II) 64

Aruḡdal آروغداال 60

Aruḡdal آروغداال (krş. Arıḡdal) 65

Aruḡhan آروخان 64

Aruḵ آروق (krş. Arıḡ, Arıḵ) 67

Arun آرون (krş. Arın) 68

Arvad آرواد (krş. Arvat) 64

Arvan آروان 64

Arvat آروات 64

Arya آریا 66

Arzan آرزان 57

Arzımaḵ آرزیماق 57

Arzik آرزیک 57

Ārzū آرزو 57

Arzuḵ آرزوق 57

Arzvadi آرزوادی 57

Āt آت (I) 11

At آت (II) 11, 12, 13

At آت (III) 14, 15

Ata آتا 15, 16

Ata آتا، آته 17

Ataḡ آتاغ 17

Ataḵ آتاق 17

Atake آتکه، آتکه 17

Atala آتالا 18

Atalama آتالاما (krş. Atala) 18

Ataşmaḵ آتاشماق 17

Atav آتاو 18

Atay آتای (krş. Ata) 16

Aterina آترینه 22

Āteş آتش 18, 20

Ateşe آتاشه 17

Atıķ آتیق (I) 25	Az آز 68, 69
Atıķ آتیق (II) 25	Āzār آزار 44
Atın آتین 25	Azbar آزار (krş. Abzar) 6
Atırmaq آتیرماق 25	Āzer آذر (I) 44
Atışmaq آتیشمق (krş. Ataşmaq) 17	Āzer آذر (II) 45
Atız آتیز 25	Āzīne آذینه 45
Atķamaķ آتقاماķ 22	Eç آچ (krş. Aç) 31
Atķır آتقیر 22	Eçe آچه (krş. Aça) 32
Atmaq آتمق (II) 24	Erk أرك (krş. Ark) 62
Atmaq آتمق (I) 22	Ērzik ایرزیک (krş. Arzik) 57
Atna آته 25	Ĥātūn خاتون (krş. Atun) 25
Atra آترا 22	Īr ایر (krş. Ar) 45
Atropin آتروپین 22	Īrin ایرین (krş. Arin) 68
Atun آتون (I) 25	Īrinç ایرینچ (krş. Arıc, Arınç) 66
Atun آتون (II) 25	Ītiz ایتیز (krş. Atız) 25
At آط (krş. At) 13	Obdān اوبدان (krş. Abdān) 7
Aṭa آطه (krş. Ada) 41	Obur cubur اوبور جوبور (krş. Abur cubur) 9
Avanġ آوانغ (krş. Abang) 7	Urgam اورغام؟ 62
Ay! آى (krş. A) 2	

1.3. TANIKLAR DİZİNİ

‘Abbās Ğā’ibzāde 29, 35, 55, 56

‘Abbās Şihhat 35

‘Abdü’l-haḫ Ḥāmid Beğ 18, 22, 26, 28, 33, 44, 68

‘Abdü’l-haḫ Ḥāmid Beğ - İlhan 21, 19

‘Abdü’l-haḫ Ḥāmid Beğ - Maḫber 32

‘Abdü’r-reşid Ramażānuf 9, 31, 55, 65, 66

Aḫmed Neyli 44

‘Ākif bin ‘Abdü’l-laṭif 29

‘Ākif Paşa - Şeyḫ Müştāk’a Mektub 9

‘Alī Rāzī 13, 35, 37, 38, 41, 46, 56, 64

‘Ārif ‘Aynü’l-leyn Çakālī 69

‘Āşım - Tārīḫ 40

‘Āşım - Tercüme-i Ḳāmūs 68

‘Āşī 45

‘Āşık Paşa 26, 40, 60, 62, 65, 66

‘Ayaz İshākī 54

Āzerī 48

‘Aziz Uḫmaşı 37

‘Azizī - Şehrengiz 21

Bābūr-nāme 6, 7, 8, 9, 13, 18, 25, 27, 30, 32, 37, 38, 45, 49, 50, 54, 56, 60, 61, 62, 63, 69

Bahār Şirvānī 34

Bāḫī 3, 5, 49, 51

Bedros Efendi Keresteciyan 28, 39, 40, 59

Beyātī 38, 56

Beyḫūd 41, 45

Cāmī 47

Celālū’d-din-i Rūmī 1, 4, 5, 7, 48

Cenānī 47

Cevrī 19, 47, 51

Daḫīḫī 2

Dāniş 23

Ḍarb-ı Meşel 1, 2, 3, 6, 7, 9, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 20, 21, 23, 26, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 35, 36, 37, 40, 41, 43, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 54, 58, 59, 61, 63, 65, 66, 68

Diyarbakırlı Sa‘id Paşa 45

“Diyojen” gazetesi 65

Doktor ‘Abdullāh Cevdet Beğ 44

Ebū’l-me‘ānī 2

Ebū’l-‘Alā’ Ma‘arrī 43

Ebü'l-gāzī - Şecere-i Türkī 13,
15, 27, 42, 50, 54, 59, 61, 63
Edhem Pertev Paşa - 'Av'ave 11
El-lügātü'n-Nevāiyye 67
Emīr 45
Enverī 2, 4, 5, 44
Eşref 42, 61
Fahru'l-İslām Akiyef* 44
Fāizī 39
Fāzıl - Defter-i 'Aşk 48
Fāzıl - Hubān-nāme 2
Fāzıl - Zenān-nāme 20
Fāzıl Aḥmed Beğ 53
Fehīm 5
Ferīd İbrāhīmī 62, 66
Ferīdü'd-dīn 'Aṭṭār 5, 19
Fikrī Paşa 21
Firdevsī 37
Fuẓulī 2, 5, 16, 17, 32, 33, 34,
40, 57
Fuẓulī - Mecnūn u Leylī 2, 3, 35,
39, 41, 45, 55, 56, 57
Ġāfil 41
Ġālib Dede 18, 23, 58
Ġālib Dede - Ḥüsn ü 'Aşk 11,
29
Ġarīb 36

Hādī 'Abdü's-selīnzāde 29, 64
Ḥāfız 2, 4, 20, 50, 57, 65
Ḥāfız Paşa 12
Ḥākānī 16
Ḥākānī - Ḥilye 3
Ḥākim - Vāk'a-nüvīs 50
Ḥalīl Nihād Beğ 24
Ḥalk Şi'rlerinden 59, 60
Ḥasta Kāsım 41
Hātefī 7
Ḥātem 26, 28
Ḥayyām 3, 4, 5
Hemdemī 6, 12
Hersekli 'Arif Ḥikmet 20
Ḥikāyet-i Fazlu'llāh-Muşlī 46
'İzzet 4
'İzzet Molla 3, 9, 10, 18, 20, 44,
52
Kānī 65
Kānī - Toḡad Mektūbu 44
Kelām-ı Ḥaḡḡ 43, 61
Kelām-ı Şāri' 7, 43
Kemāl Ḥocendī 58, 59
Kemālzāde Ekrem Beğ 18, 29,
33, 34, 44, 51
Ḳoca Rāğīb Paşa 19, 57, 68
Ḳoca Sekbān Başı 18

Ḳoca Sekbān Başı - Lāyiḥa 1, 33

Ḳoçi Beğ - Lāyiḥa 3

Köçerlü 51, 56, 65, 67

Ḳutadgu Bilig 7, 9, 10, 15, 16,
17, 22, 25, 27, 30, 46, 49, 53, 55,
58, 62, 68

Laṭīfi 47

Leḥçe-i ‘Oṣmānī 21, 37, 49, 50,
57, 63

Leskoḫçalı ‘Ārif 20

Leskoḫçalı Ġālib 1

Lion Ḳahun 25

Luġat-ı Fazlu’llah Ḥan 16, 35

Lüṭfi 28

Maḥdumḫulı 14

Maḥmud el-Ḥārṣī 46

Maḥzen Mīr Ḥaydar 15, 16, 27,
28, 30, 46

Manastırlı Nā’ilī 44

Mecīd Ġafūrī 31, 32, 36, 42, 54

Mecīd Ġanizāde 2, 17, 22, 27,
34, 36, 38, 44, 56

Meḥmed ‘Ākif Beğ 1, 10, 21,
22, 23, 24, 26, 28, 33, 34, 43, 44,
49, 53, 64

Meḥmed ‘Ākif Beğ - Ḳayd-ı
Ma‘iṣet 24

Meḥmed ‘Ārif Ṣerīfi 46, 63

Meṣāmī 7

Mıṣra‘ - Üsküdarlı Ḥaḫḫı Beğ
64

Mi‘rācnāme 15, 30, 53, 68

Mīr Ḥaydar Feyzī 60

Mīr Naẓmī 57

Mīr Ṣadīḫ 26

Molla Naṣru’d-dīn 17, 35, 36,
46, 56, 64

Mū’eyyed-zāde Ḥānım 1

Muḥammed Bāḫir Ḥalḫālī 17,
22, 27, 38

Muḥammed Vesīm Sultānof 69

Mūnis Ḥ‘arezmi 18, 30, 67

Mu‘allım Nācī 19, 51

Mu‘idī 40

Nābī 2, 11, 19, 20, 39, 40, 47,
50, 51, 69

Nābī - Ḥayriyye 26

Nāmıḫ Kemāl 59

Nāmī 3

Na‘imā - Tārīḥ 4, 7, 22, 28, 48,
52

Nāṣır-ı Ḥüsrev 4

Naẓım 6, 51

Naẓmī 47

Necīb Dümāvī 54

Nedim 3, 4, 5, 6, 19, 21, 33, 40,
47, 52

Nef'î 1, 2, 4, 5, 18, 20, 39, 47,
50

Nesimî 43

Nevâyî 9, 14, 27, 30, 42, 46, 53,
54, 63

Nevâyî - Bedâyi'ü'l- Vasaṭ 51,
63

Nevâyî - Bedâyi'ü'l-Bidāye 15

Nevâyî - Ferhād ü Şirîn 14, 30,
62, 63, 67

Nevâyî - Fevâ'idü'l-Kiber 59

Nevâyî - Ġarā'ibü's-Şıġar 65, 68

Nevâyî - Ḥayretü'l-Ebrār 42, 62,
67

Nevâyî - İskendernāme 67

Nevâyî - Kışsa-i Seyfū'l-Mülük
60

Nevâyî - Maḥbūbu'l-Ḳulūb 14,
27, 30, 38, 45, 51, 53, 54, 68, 69

Nevâyî - Mecālisü'n-nefāis 18

Nevâyî - Mecnūn u Leylî 9, 27,
45, 54, 63, 67, 68

Nevâyî - Muḥakemetü'l-
lügateyn 6

Nevâyî - Münşe'āt 68

Nevâyî - Nevādirü's-Şeb'āb 63,
67, 69

Nevâyî - Seb' a-i Seyyāre 13, 14,
17, 37

Nevâyî - Sedd-i İskenderî 14,
54, 65

Nevâyî - Tercî' -i Bend 14

Nevâyî - Tevārîḥ-i Mülük 18

Nev'î 7, 23, 34

Niyāzî 7, 53

Nizāmî 2

Pertev Paşa 49

Pirāye-i Şevket 55

Rabġüzî 15

Rācî 45, 55

Raḥmî 8

Rāmî 3

Recāizāde Ekrem - Pejmürde 51

Recāizāde Ekrem 18

Reşidü'd-dīn Vaṭvāt 4, 47

Riyāzî 47

Rūḥî 12, 23, 32, 33, 47, 52

Şābir 17, 22, 28, 35, 36, 37, 39,
41, 46, 51, 55, 56, 64, 67

Şābir - Zıllu's-Sulṭān'a Ḥiṭābe
37

Şābit 7, 40, 52, 68

Şābit - Tārîḥ 29

Şabrî Şākir 12

Şafvet 52	Şeyhü'l-İslām Yahyā Efendi 68
Şā'ib 18	Şeyh Süleyman Efendi 15
Şāib-i İşfahānī 51	Şināsī 48
Sāmī 21	Şināsī - Eşek ile Tilki 23, 26
Sa' dī 1, 4, 5, 26, 50, 51, 57	Tercüme-i Burhān-ı Kātı' 16, 37, 38, 50
Sa' dī Karabağı 34	Tevfīk Fikret 12, 19, 28, 48, 51, 52
Şarı ' Abdullāh Efendi 53	Tevfīk Fikret - Der-hakḳ-ı Ne' ī 24
Selmān Savcı 9, 20	Til Yarışı 15, 16, 62
Seyyid ' Azīm Şīrvānī 34, 37, 45	Tuḳay 7, 8, 9, 10, 14, 31, 35, 42, 54, 55, 57, 59, 60, 62, 63, 66, 69
Sırrı Paşa 19	Tuḳay Hakḳında [Ḳuyaş] 63
Sırrī 1	Ṭālib Āmilī 20
Şūfī Allāhyār 9, 61, 63	Ṭaşlıcalı Yahyā 2
Sulṭān Bābūr 54	' Ulvī 47, 68
Sulṭān Murād - Ḥāfız Paşa'ya Cevāb 12	' Urfī 4, 5, 18, 47
Sulṭān Süleymān 3	Üsküdarlı Hakḳı Beğ 19, 20, 22, 24, 47
Süleymān Fehīm 58	Vāḳıf [Molla Penāh] 55
Süleymān Paşa 34	Vāḳıf el-Celālī 24
Süleymān Sālim 6	Vālihī 29
Sünbülzāde Vehbī 3, 23, 26	Vāşıf 1, 10, 21, 24, 33, 48, 49
Sünbülzāde Vehbī - Şevḳ-engīz 23	Vedādī 35
Sürūrī - Hezliyyāt 22, 26	Veysī 3, 4, 12, 20
Şā'nīzāde - Tārīḥ 33, 34	Yahyī 21, 65
Şāyık Ṭālibzāde 28, 29, 30	
Şerīf 45	
Şeyhī - Ḥüsrev ü Şīrīn 66	

Ya‘kūb Māmīşef 69

Yenişehirli ‘Avnī 8, 12, 19, 24
,33, 52, 57

Yūsuf Kāmil Paşa - Tercüme-i
Telamāk 21, 33

Zahīrū’d-dīn Fāryābī 3

Zākir 10

Zārī 18

Zarīfū’l-Beşīrī 16, 36, 55, 57, 64

Żiyā Paşa 3, 11, 19, 21, 40, 51,
69

Żiyā Paşa - Endülüs Tārīhi 34

Żiyā paşa - Muḳaddime-i
Ḥarābāt 2, 6

Żiyā Paşa - Terķīb-i Bend 48

Żiyā Paşa - Zāfer-nāme 8

? 3, 4, 6, 20, 22, 37, 69

SONUÇ

Hüseyin Kazım Kadri'nin en hacimli ve en önemli eseri olan *Türk Lügati* etimolojik (kök esasına dayalı), mukayeseli ve edebi (örnekli) bir sözlüktür. İncelenen bölümde Garb, Kazan, Azeri, Çağatay, Uygur, Yakut, Çuvaş, Koybal, Altay, Türkmence, Moğolca, Farsça, Arapça, Fransızca, İtalyanca, Rumca, Latince, Ermenice gibi çok sayıda lehçeye ve dile ait kelimelerin tespit edilmesi Hüseyin Kazım Kadri'nin *dibacesinde* belirttiği gibi *vahdet-i lisâniyye* “Türk dillerinin birliği ve bütünlüğü” amacıyla bu eserin yazıldığını bize göstermektedir.

Hüseyin Kazım Kadri, sözlükte madde başlarını Arap alfabesine göre sıralayarak kök halinde vermiş; ara maddeleri ise madde başlarından türetilmiş yeni kelimelerden ya da kelime gruplarından oluşturmuştur. Madde başlarının yanına Latin harfli okunuşlarını yazmıştır. Bazı yabancı dilden alınan madde başlarının yazımını Latin harfleriyle aktarmıştır. Maddelerde verilen kelimelerin hangi dile ya da lehçeye ait olduğunu belirtmiştir. Madde başı altında verilen ara maddelerde kelimeler alfabetik sıraya uymamıştır. Aynı zamanda kelimelerin yanına *mürekkebe isim, sıfat, edat* vb. gibi türleri de eklemiştir. İncelediğimiz bölümde toplam 35 farklı sözcük türü olduğu tespit edilmiştir. Ancak Hüseyin Kazım Kadri bazı kelimelerde tür belirtmemiştir.

Tablo 1. *Türk Lügati*'nde Türü Belirtilmeyen Kelimelere Örnekler

Abdıratmak - Şaşırtmak, hayrete düşürmek.
Açmalık - Kir ve pas açan şeyler; sabun.
Arkalık - Hırka ve şalta nev'inden arkaaya atılan ve yalnız omuzları örten şey; zırhın arkaaya gelen tarafı; yeleğin üstüne giyilen şey; hammad semeri.

Hüseyin Kazım Kadri'nin hayatının büyük bir bölümünü vererek hazırladığı *Türk Lügati*; kültürümüz, dilimiz ve edebiyatımız açısından büyük bir önem taşımaktadır. Onun bu önemini kelimelere vermiş olduğu birçok örnekten de görmekteyiz. İncelediğimiz bölümde birçok şairin divan ve mesnevilerinden mısra, beyit, kıta, tahmis gibi alıntılara ve halk şiirlerine, halk sözlerine, çeşitli şiir parçalarına, deyimlere ve atasözlerine yer verdiği görülmüştür. Ancak verilen bu örnekler sözlükte dengesiz bir dağılıma sahiptir. Madde başlarının bazısında örnek yokken bazısında çok fazla örnek bulunmaktadır.

Hüseyin Kazım Kadri *Türk Lügati*'ndeki alıntılara kaynak gösterme hususunda dikkatli davranmış, kaynağına ulaşamadığı ya da şairi belli olmayan durumlarda da soru

işareti kullanmıştır. İncelenen bölümde kaynak gösterme konusunda bir yanlışlık tespit edilmemiştir. Ancak bazı örneklerin kaynaklardaki şekline göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Metin içerisinde, kaynaklardaki biçimi esas alınmış ve bu farklılıklar dipnotta belirtilmiştir.

Tablo 2. *Türk Lügati*'nde Kaynaklardaki Şekline Göre Farklılık Gösteren Tanıklara Örnekler

Ḥālūḡ kime açsaḡ saḡa dir ḥikmeti vardır Öldürdi bizi āḥ bilinmez mi bu ḥikmet? Rūḥī	Türk Lügati: Derdiḡ Ruhi Divanı: Ḥālūḡ
Nuşret yüzini oldı nümāyende ‘āleme Āyine-veş elinde o şemşir-i āb-dār Bākī	Türk Lügati: yüzinde Baki Divanı: yüzini

En çok farklılık ise *Kutadgu Bilig*'den alınan örneklerde görülmüştür. İncelediğimiz bölümde en çok yararlanılan kaynağın 46 beyit ve 3 başlıkla *Kutadgu Bilig* olduğu görülmüştür. Türk kültür tarihinin en önemli eserlerinden olan *Kutadgu Bilig*'in, incelediğimiz kısımda tanık olarak çok sayıda kullanılmış olması bizlere *Türk Lügati*'nin ne kadar değerli kaynakları da içerisinde barındırdığını bir kere daha göstermiştir.

İncelediğimiz kısımda bulunan *Kutadgu Bilig* örneklerinin bazıları ilk öncelikle Fergana (B) nüshasında bulunmuş, Reşit Rahmeti Arat'ın *Kutadgu Bilig* çalışması ve Mustafa Sinan Kaçalın'ın *Kutadgu Bilig - Metin* çalışması eşliğinde B nüshasında bulunamayan bazı beyitlerin Mısır (C) nüshasında olduğu tespit edilmiştir. 46 beytin bir tanesinin Herat (A) nüshasında olduğu tespit edilmiştir. A nüshasında bulunan bu beyit, Arat'ın *Metin* çalışmasındaki yazım ve TL'deki yazım karşılaştırılarak incelenmiştir. İnceleme sonunda, KB'den alınan 49 örneğin nüshalardan kopyası ve Arat'ın *Metin* çalışması ve Kaçalın'ın *Metin* çalışmasından beyitlerin okunuşu konulmuştur. Hemen ardından TL'deki şekil ve okunuşu eklenmiştir. Sonuna ise okuyucunun değerlendirme yapabilmesi için Arat'ın *Çeviri* çalışmasından beyitlerin Türkiye Türkçesindeki anlamı verilmiştir.

TL'de bulunan KB beyitleri arasında ses farklılıkları, ek farklılıkları, söz diziminde görülen farklılıklar, yazım farklılıkları olmak üzere birçok farklılık tespit edilmiştir. TL'de bulunan KB beyitlerinde tespit edilen bu farklar en çok /d/ > /t/ ve /ğ/ > /k/ değişimi üzerinde olmuştur. Bu değişimlerden yola çıkarak ötümsüzleşme ses

olayının en fazla görülen ses olayı olduğu yorumunu yapabiliriz. Görülen bazı farklar KB/20 *sırka* (سرقا); TL/25 *sızka* (سيزقا) kelimesinde olduğunu düşündüğümüz yazım hatası sonucunda da oluşmuş olabilir.

Genel olarak TL'deki KB beyitlerinde Karahanlı Döneminin dil bilgisel özelliklerine rastlarken çoğu kelimedede KB/2024 *küç* (کوچ); TL/55 *güç* (گوچ) örneğinde olduğu gibi günümüz Türkçesine uygun şekilde kelimelerin aktarıldığı, KB'de KB/10 *açu* (اچو); TL/16 *açı* (آچی) ve KB/2110 *tutğu* (توتغو); TL/68 *tutku* (توتقو) örneklerinde olduğu gibi ünlü-ünsüz uyumlarına uymayan kelimelerin TL'de uyduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra beyitlerde KB/4336 *atta* (اتتا); TL/15 *atda* (اتدا) ve KB/21 *döstuğ* (دوستونک); TL/7 *döstuğ* (دوستینگ) kelimelerinde olduğu gibi KB'de ünlü ve ünsüz uyumlarına uyan bazı kelimelerin uyumlarının TL'de bozulduğu tespit edilmiştir.

Türk Lügati'nde madde başlarına *Kutadgu Bilig*'ten örnek olarak verilen beyitlerin ve başlıkların birçok farklılık içermesinin yanı sıra Hüseyin Kazım Kadri'nin üç nüshayı da inceleyerek örnek verdiği tespit edilmiştir. Nüshalar arasındaki farklardan dolayı TL'deki değişimlerin ortaya çıktığı düşünülen kelimeler, *Kutadgu Bilig Nüshalarından Kaynaklanan Farklılıklar* başlığı altında verilmiştir. Nüsha farklılığı dışında değişime uğrayan kelimelerin inceleme sonunda dizini yapılmıştır.

Kutadgu Bilig'in yazıldığı dönem ile Hüseyin Kazım Kadri'nin kullandığı dil arasındaki farklılıkları ortaya koymak amacıyla yapılan inceleme; HKK'nin ağız ve lehçelerden etkilenecek KB beyitlerini yazmış olabileceği ve KB'den alınan beyitlerin kaynaktan farklı olmasının tanık bakımından *Türk Lügati*'ne olan güveni düşürebileceği ihtimallerini ortaya çıkarmıştır. Bu yüzden TL'deki KB beyitlerinden faydalanırken temkinli yaklaşılmalıdır. Bu karışıklığın önüne geçmek için çeviri yazıda, kaynaktan alınan beyit yazılmıştır. TL'deki çeviri yazısı ise dipnotta belirtilmiştir.

Türk Lügati'nin seçilen sayfa aralığı Arap harflerinden Latin harflerine çevrilmiş ve bu sayfa aralığında bulunan toplam 407 madde başının Arap harfli ve Latin harfli dizini yapılmıştır. Bu dizinlerde belirtilen kelimelere, matbu eserdeki sayfa numaraları verilmiştir. Dizinde, aynı yazılan ve anlam birliği olan kelimelere *krş.*, anlam birliği olmayan kelimelere ise *bk.* biçiminde gönderme yapılmıştır. Ayrıca madde başındaki kelimelere verilen tanıkların eserler ve yazarlar dizini de oluşturulmuştur.

KAYNAKÇA

- Açıkgöz, N. (2017). *Riyazü's-Şuara*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/54137,540229-riyazu39s-suarapdfpdf.pdf?0>, (Erişim Tarihi: 21.07.2022).
- Akçay, G. (2014). Fuzuli ve Nedim'in "Eyler Beni" Redifli Gazellerinin Yapısalcı Yöntemle Karşılaştırılması. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 4(7), 133-156.
- Akkuş, M. (2018). *Nefi Divanı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57741,nefi-divanipdf.pdf?0>, (Erişim Tarihi: 13.05.2022).
- Albayrak, N. "Hüseyin Kazım Kadri", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 1998, 18, ss. 554-555.
- Arat, R. R. (1979). *Kutadgu Bilig III İndeks*. İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Arat, R. R. (1991). *Kutadgu Bilig I Metin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Arat, R. R. (1991). *Kutadgu Bilig II Çeviri*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Argunşah, M. ve Sağol Yüksekaya, G. (2016). *Karahanlıca Harezme Kıpçakça Dersleri*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Aydın, G. (2019). *Bosnalı Sabit Divanı'nın Bağlamlı Dizini ve İşlevsel Sözlüğü*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Aydın, H. (2010). *Cevri Divanı'nın Tahlili*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Bağcı, S. (2019). *Lutfi Divanı'nın Türkiye Türkçesine Aktarımı*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bal, A. (2012). *Sadi Karabağı Hayatı, Edebi Kişiliği Divanı ve İncelemesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Boz, E. (Ed.). (2022). *Türkiye Türkçesi I Sesbilgisi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Çakır, M. S. (2018). *Yahya Nazım Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Çetinkaya, Ü. (2011). Divan Şiirinden Örneklerle Mübalağa Sanatının Mizahla İlişkisi. *Turkish Studies*, 39-74.
- Çoban, A. A. (2015). *Kadı Burhaneddin'in Tuyuğlarının Türk İslam Edebiyatındaki Yeri ve Önemi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Demirciler, A. Z. (2020). *Belagat Açısından Şeyhülislam Yahya Divanı*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Devellioğlu, F. (2017). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Dilçin, C. (2018). *Yeni Tarama Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Durmuş, O. (2020). Hüseyin Kazım Kadri'nin Türk Lügati'nde Çuvaşça Kelimeler. *İdil-Ural Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 239-268.
- Düzdağ, M. E. (2009). *Safahat*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Ercilasun, A. B. (1984). *Kutadgu Bilig Grameri -Fiil-*. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Ercilasun, A. B. (1991). *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

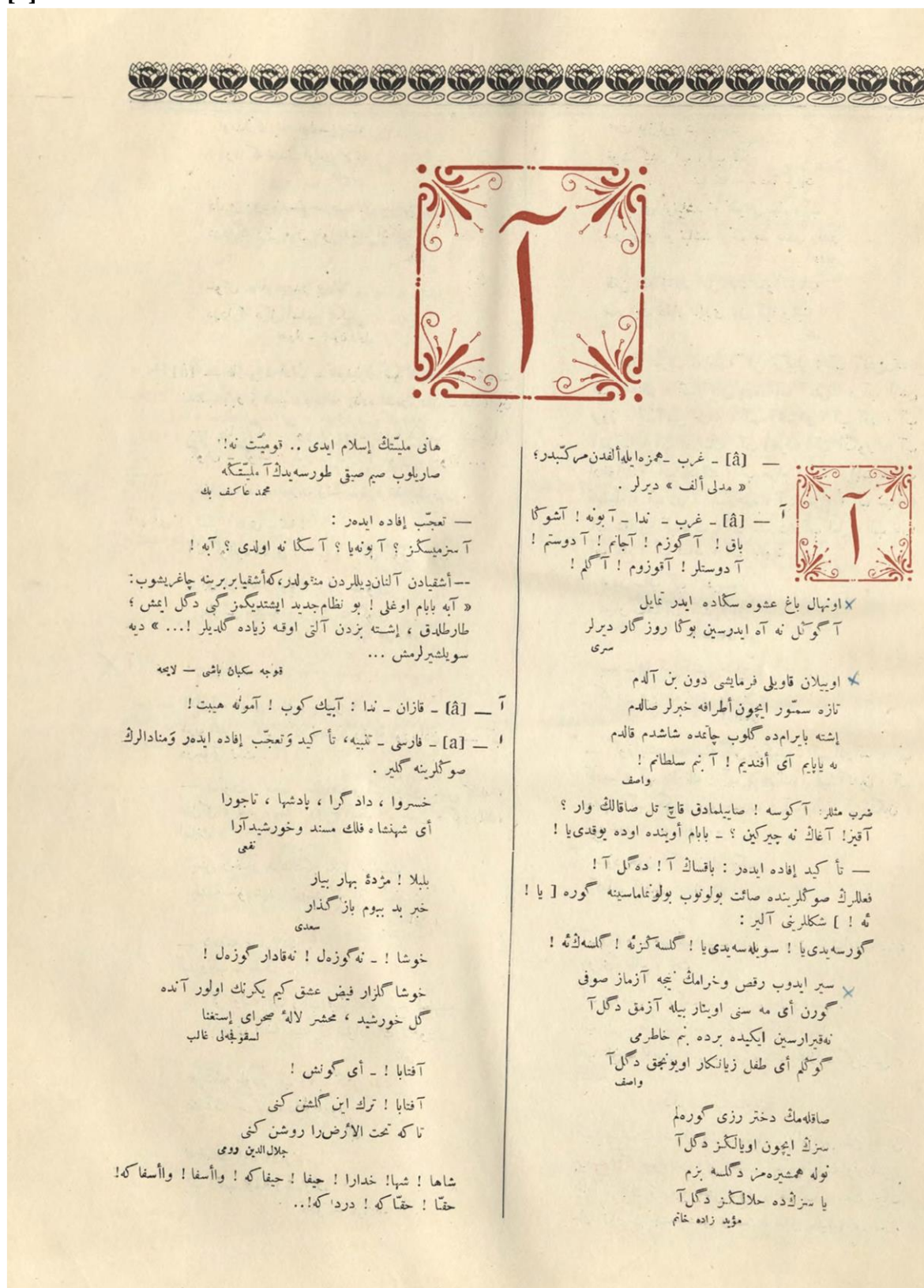
- Erdem Uçar, F. M. (2016). Tarihi Türk Lehçelerinde katıg Kelimesinin Çok Anlamlı Yapısı. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (31), 101-117.
- Ergin, M. (2019). *Türklerin Soy Kütüğü (Şecere-i Terakime)*. Kervan Kitapçılık.
- Ergin, O. N. (1996). *İstanbul Şehreminleri*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.
- Erten, S. R. (2018). *Kayseri Raşit Efendi Eski Eserler Kütüphanesi'ndeki Bağdatlı Ruhi Divanı Nüshası (Metin-İnceleme)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yozgat Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yozgat.
- Felek, Ö. (2007). *Fehim-i Kadim Divanı'nın Tahlili*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Fikret, T. (2014). *Rûbab-ı Şikeste*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Göçgün, Ö. (1986). Tanzimat Devri'nin Bir Hiciv Abidesi: Ziya Paşa'nın Zafer-Name'si. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (3), 1-27.
- Görel, Ö. (2019). *Türk Lügati'nde "Dal" Maddesi (Metin-Dizinler-Sözlük)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Günaydın, A. (2017). *Ali Şir Nevayi'nin Divanlarında İnsan Görünümleri*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Gürgen, A. (2014). *"Büyük Türk Lügati"nda Elif Harfi ile Başlayan Kelimelerle İlgili Şiirler*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- <http://lugatim.com/> (Erişim Tarihi: 08.06.2022).
- <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78423/fuzuli---leyla-ve-mecnun.html> (Erişim Tarihi: 20.02.2023).
- <https://kutadgubilig.appspot.com/> (Erişim Tarihi: 17.04.2023).
- <https://pauctle.com/osmtr/> (Erişim Tarihi: 12.10.2022).
- https://semazen.net/download/Niyazi_Misri_Divani.pdf (Erişim Tarihi: 14.01.2023).
- Hüseyin Kazım Kadri. (1927). *Türk Lügati*. C. 1. İstanbul: Devlet Matbaası
- Hüseyin Kazım Kadri. (1940). *Türk Lügati*. C. 4. İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.
- Hüseyin Kazım Kadri. (1943). *Türk Lügati*. C. 3. İstanbul: Maarif Matbaası.
- İnce, Z. (2015). *Türk Lügati'nde "B" ile Başlayan Kelimelerle İlgili Şiir Örnekleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Kaçalin, M. S. (2020). *Kutadgu Bilig Metin*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10716,yusufhashacibkutadgubiligmustafakacalinpdf.pdf?0>, (Erişim Tarihi: 14.09.2021).
- Kaçalin, M. S. "Türk Lügati", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 2012, 41, ss. 544-545.
- Kanar, M. (2000). *Farsça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Deniz Kitabevi.
- Kaplan, M. (2019). *Hayriyye*. https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/67684,nabi-hayriyyepdf.pdf?0&_tag1=EC14749540EDDA04932E16674F39E835F8E3C7DE&refer=362B90E7C2D579FDE0795ADC94959BA26929235F7E423AD18F59B5C7E25465B0, (Erişim Tarihi: 21.02.2023).
- Karaağaç, G. (2010). *Türkçenin Ses Bilgisi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Karakurt, D. (2017). *Aktarma Sözlüğü*. <https://turuz.com/book/title/Aktarma+Sozlughu-Etimoloji-Deniz+Qaraqurd-2018-380s>, (Erişim Tarihi: 28.12.2022).
- Karakurt, D. (2019). *Türkçe Sözcük İncelemeleri*. https://books.google.com.tr/books?id=bAeXDwAAQBAJ&printsec=frontcover&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false, (Erişim Tarihi: 13.01.2023).

- Karayel, B. (2022). *Türk Lügati'nde "Elif" Maddesi (C.1, s. 121-173): İnceleme-Çeviri Yazı-Dizin*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Kargı Ölmez, Z. (1993). *Mahbubü'l-Kulub (İnceleme-Metin-Sözlük)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kurtoğlu, M. (2008). *Urfalı Nabi (Şair Nabi)*. İstanbul: İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- Kuyumcu, E. ve Nazlı A. (2019). *Algı'ya Dair*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Küçük, S. (2019). *Baki Divanı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Macit, M. (2017). *Nedim Divanı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56214,nedim-divanipdf.pdf?0>, (Erişim Tarihi: 05.03.2023).
- Muharremli, K. (2012). Çıldır Aşık Şenlik Divanı'na Bir Bakış. *Uluslararası Aşık Şenlik Sempozyumu*, 26-27 Mart 2012, Kafkas Üniversitesi - Kars İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, ss. 78-82.
- Mutlu, K. (2017). *Babur-name'nin [61a-120a] Arasındaki Bölümü (Metin, Gramatikal Dizin ve Sözlük)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Nayir Ekinci, H. (2016). *Divan Şiirinde Ateş*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Nazik, S. (2008). *Şemseddin Sami'nin Kamusu'l-A'lam Adlı Eserinin V. ve VI. Cildinde Geçen Osmanlı Şairlerinin Biyografileri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Öbek, A. İ. (2009). Tarihi Türk Sözlükçülüğünde Dönüm Noktası: Büyük Türk Lügati. *Turkish Studies*, 4(4), 845-855.
- Öner, M. (2009). *Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özgül, M. K. (1986). Yusuf Kamil Paşa'nın Tercüme-i Telemak'ı. *Türk Dünyası Araştırmaları*, ss. 194-241.
- Sami, Ş. (2017). *Kamus-ı Türki*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Sarıkaya, B. (2019). *Çağatay ve Kırgız Türkçesi Sözlüklerinde Sosyal ve Kültürel Yaşam*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Sarıkaya, B. (2021). Türk Lügatini farklı sözlük türleri ile karşılaştırma ve düzenleme denemesi. *RumeliDe Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (24), 403-430.
- Saygın, M. (2022). *Ali Şir Nevayi'nin Garaibü's-Sıgar Adlı Divanının Tahlili*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Silahdaroglu, F. (1996). *Günümüz Türkçesi ile Kutadgu Bilig Uyarlaması*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Sürelli, B. (2007). *XVIII. Yüzyıl Osmanlı Şiirinde Değişim ve Sümbülzade Vehbi'nin Şevk-Engiz'i*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bilkent Üniversitesi Ekonomi Ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Şenderin, Z. (2016). Ali Ekrem Bolayır'ın Lisan-ı Osmani Adlı Manzum Eseri ve Bu Eserde Osmanlı Türkçesi Üzerine Dile Getirdiği Görüşleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (44), 256-269.
- Talmaç, M. (2018). *Milli Kimlik İnşası Noktasında Ali Ekrem Bolayır'ın Şiirleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Tan, N. (2021). Deyim Araştırmalarına Katkıları: Dört Deyim Üzerine. *Türk Dili*, (832), 92-98.

- Turan, L. (1998). *Yenişehirli Avni Bey Divanı'nın Tahlili (Tenkitli Metin) Encümen-i Şu'ara ve Batı Tesirinde Gelişen Türk Edebiyatına Geçiş*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Türkay, K. (1988). *Ali Şir Nevayî Bedâi'ül-Vasat*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Uca, A. (2001). Hüseyin Kazım Kadri'nin Türk Lehçelerinin Birliği Hakkındaki Düşünceleri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (16), 281-285.
- Uygur, E. (2006). Molla Nasreddin Dergisi'nde Felyetonlar. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 3(3), 7-21.
- Vasiliev, Y. (1995). *Türkçe - Sahaca (Yakutça) Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Vural, H. (2021). Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzu'ndan Kullanım Yaygınlığı Kazanmamış Kelimeler Üzerine. *Karabük Türkoloji Dergisi*, IV, 85-90.
- Yeniterzi, E. (2001). On Altıncı Yüzyılda Konyalı Bir Şair: Meşami. *Türk Dili*, (591), 317-328.
- Yıldırım, A. (2006). *Üsküdarlı Hakkı Bey Divanı İnceleme-Metin*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Yıldırım, P. (2019). *Ali Şir Nevai'nin Sedd-i İskenderi Adlı Eserindeki Sıfat Fiiller ve Zarf Fiiller*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.
- Yılmaz, A. (2018). *Mehmed Salahi'nin Kamus-ı Osmani'si ve Eserdeki Divan Şiiri Unsurları*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Yusuf Has Hacib. (1943). *Kutadgu Bilig -B- Fergana Nüshası*. İstanbul: Alaeddin Kırıl Basımevi.
- Yusuf Has Hacib. (1943). *Kutadgu Bilig -C- Mısır Nüshası*. İstanbul: Alaeddin Kırıl Basımevi.
- Zülfe, Ö. (2012). Şiir Dilinde Anlam Çağrışımları. İstanbul: *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* (9), 151-166.

Ek 1. Tıpkıbasım

[1]

اومد که بخله اوله سن شاد
دردا که امید که اولدی برباد
فضولی

دل می رود زدم صاحب دلان خدارا
دردا که راز پنهان خواهد شد آشکارا
حافظ

خوش خانه عیشدر بوعالم
دردا که دگل اساسی محکم
فضولی - مجنون ولیلی

آ [â] — فارسی - أدوات - تخفیفیلرک صوکلرینه کلیر وصف
مشبهه یابار و فاعلیته مبالغه إفاده ایدر: دان - دانا، بین
— پنا؛ گو - گویا؛ رو - روا؛ شکیب - شکیا؛
گوش - گوشا؛ پذیر - پذیرا؛ خوان - خوانا...
آ آ — قازان - ندا - حیرت و تعجبده إفراط بیلدیریر.

آ، آی! — آذری - ندا:
آنه گونله قالدیق! آبالام! آی گوزوم!..

آ آی اوشاقلار اولوک برآز خاموش
یغلوکنز باشیمه، ویرک منه گوش
مجید غنی زاده

آ آی! — چاغانای - ندا.

آب [âb] — فارسی - اسم - صو؛

ضرب مثالی: آب پا که نه ضرر وقوة فوربغادن. — آب
درجوی تست.

— تصوف - مظهر مظاهر و أسما اولان نفس کامله،
عقل کل، نفس ملهمه، روح اعظم؛ - حسن، گوزله لک،
لطافت؛

پیش رخسار عرقناک تو مهرا آب نیست
چشمه خورشیدرا تابست گر این آب نیست
نظامی

— شمعنه، بارلاقلی:
آب وتاب - باقکنز - تاب

گر اولسه آب وتاب فیض طبع فیضیده
ایدردی فیضه مستغرق سواد ملک لاهوری

حایتکله طورر آب وتاب گلشن ملک
عنایتکله مرتب مصالح جهور
نای

نه لطافت اوله دلدارنده
آب وتاب اولیه رخسارنده
فانلی - خوباننده

صحت بوزیلور شباب قانز
قوت گیدر آب وتاب قانز
شیا پاشا - مدد خرابات
گر برای اونباشد تو نخواهی جاء و آب
ور برای تو نباشد اونخواهد صدر وقدر
انوری
طعن ایچه زاهد اهل غمک سوز وتابنه
سیر ایت عذار دلبری باقی آب وتابنه
نای

— مجازاً شراب معناسینه گلن ترکیبیلر: آب آتش رنک؛
آب آتشناک؛ آب آتش باره؛ آب آتش نما؛ آب آتش
فروز؛ آب آتش مزاج؛ آب آتضای؛ آب آذر؛ آب
آذرآسا؛ آب آذرآ؛ آب آجر؛ آب انگور؛ آب
ارغوان؛ آب بادرنگ؛ آب حرام؛ آب خرابات؛ آب
دیدجام؛ آب زر؛ آب زهره؛ آب سرخ؛ آب سیاه؛
آب شقایق؛ آب طرب؛ آب عشرت؛ آب لعل؛ آب نار؛
آب نافع؛ آب نشاط؛ آب یاقوت...

اودر ساقیا آب آتش سوز
اودر ساقیا آب آتش فروز
طاشلیجه لی بیی

بده ساقیا آب آتش مزاج
که در بزم دل عشق یابدرواج
آبولعانی

— گوز یاشی معناسینه گان ترکیبیلر: آب آذرآسا؛ آب
آذرآ؛ آب بادرنگ؛ آب باده رنک؛ آب آتشین؛ آب
چشم؛ آب جگر؛ آب حسرت؛ آب دیده؛ آب رنگین؛
آب شور؛ آب لعل...

شود خون جگر اُزدل چکیده
که آب آتشین آید ز دیده

دقیق

آب بی لجام - مرکب اسم - مجازاً - دولت، اقبال، سعادت،
یاوری طالع، بخت.

آب و آتش - ترکیب - مجازاً - حلم و غضب.
آب یل - مرکب اسم - مجازاً - گوک، سما.
آب تلخ - توصیفی اسم - آبی صو؛ مجازاً - گوز یاشی،
آشک.

باقکنز - آب شیرین

آب حیات - اضافی اسم - طلسمانده بولونینی طن ایدیلن
برمنبع، که صویندن اینجی حیات ابدیه مالک اولورمش؛
مجازاً - نازک و روح بخش سوز؛ تصوف - باعث حیات
جاودانی اولان چشمه عشق و محبت، عشق حقیقی؛ علم لدن.

أی آب حیات مضر اندر لب تو
مگذار که بوسد لب ساغر لب تو
گر خون صراحی نخورم مرد نیم
او خود که بود که لب نهد بر لب تو
خیام

خضر و اسکندری سیراب ایده جوی نظمی
آیله آب حیات بدل اجرای سخن
سبزهاده واهی

دست کوتاه می ایستادش الله رسا
منبع لطفی یوقه ازل قاپرز
بزه و بر سوغی خدا آب حیات توفیق
خضری بولس که ظلمتده کلاهن قاپرز !
عزت ملا

آب حیات ایچمش ! — مجازاً — پیرساختورده رسالیده،
پیرفانی .

آب حیات مناسبتده قوللان ترکیلر : آب خضر ؛ آب
حیوان ؛ آب بقا ...

بنی سیراب حیات آیلدی برنکته ایله
آب حیوان لب جان بخشنه قربان اولسون
دای

أی محبی یار ائلدن برقدح نوش آیین
خضر ائلدن ، گر اولورسه ، آب حیوان ایستمن
سلطان سلیمان

سوز آچه خضر ایله آب بقادن
أفندم ، سودیگم ، بن بیلدیگم بن
بوشر خند ایله ، بو قدا ایله سن
حیات تازه ، عمر جاودانسن
ندیم

لب جان بخشی اولنجه گویا
ایمیزدی لبته آب بقا
گون یوزندن اوتانوب آب حیات
مسکنن ابتدی و رای ظلمات
اول سیه جامه ده اول فخر جهان
آب حیوان ایدی ظلمتده نهان
خاقانی - حلبه

آب خور ، آب خورد - مرکب اسم - مجازاً - نصیب،
قسمت .

آب خیز [خاستن] - مرکب اسم - طغیان ، فیضان ؛
دالغا ، تالاز ، موج آب .

آبدان [دان - قاب] - مرکب اسم - صوفیونان قاب،
دستی ؛ گول ؛ سیدیک قاووغی ، مثانه .

آب ودانه - ترکیب - مجازاً - رزق مقدر .

أی طائر آشیانه عشق
سرگشته آب ودانه عشق
فصولی - مجنون ولبی
3 جهانك نعمتندن كندو آب ودانه من یكدر
ایلك كاشانه سندن كوشه ویرانه من یكدر
نای

ایختیارله جهانده کیسه گیتمز غربته
آب ودانه سرپیلیر ، انسانی قسمت گزدربر
؟

آبدست [آب دست - آل صونی] - مرکب اسم -
نمازیدن و بعض عبادتلردن اول ، وجودك بعض اقسامینی
صو ایله ییقامق ، وضوء ؛ جنابتدن طهارت ، غسل .
آبدست آلتق ؛ آبدست بوزمق ؛ آبدست إقتضا ایتمك ؛
آبدست خالولوسی ...

— عامیانه تعبیر - آزار ، تکدیر ، توبیخ ؛
آبدست ورمك - آزارلامق ، تکدیر ایتمك .
آبدستنده شبهه سی اولماق - مجازاً - نفسینك عفت وعصمتینه
ایعتقاد ایتمك .

آبدستلی - آبدست آلمش اولان .
آبدستمنز - آبدستی اولمایان ؛ مجازاً - پرواسز ، لالابی
مشرپ .

ضرب مثل : آبدستمنز صوفی به نمازی دایانیر !
آبدستخانه - آباق یولی .

آبدستلك - زیبارك گیدیكاری اوزون و گنیش جبهه ؛
آبدار ، آبدار - مرکب صفت - گوزله ، لطیف ، شیرین ؛
پارلاق ، رنگین ؛

شعر آبدار ؛ یاقوت آبدار ..

طرز سخنده کسبه باش آگوزین مگر
أشعاری اوله بن دیدیگم گبی آبدار
ویسی

گلرلك ایچنده غنجه ، گویا که ظاهر آیلر
لوح زمرّد اوزره یاقوت آبداری
ضیا پاشا

— زاغلی ، کسکین : شمشیر آبدار ؛ تیغ آبدار ...

عروس ملك کسی درکنار گیرد تنك
كه بوسه بر لب شمشیر آبدار دهد
ظهیرالدین قزلباشی

نصرت یوزنده اولدی نماینده عالمه
آینه وش آئنده اوشمشیر آبدار
باقی

— أ كثر لشكرنی طعمه شمشیر آبدار ایدوب قلعه بی یدلرندن
تخلیص آیلدی . .

قوی بیك - لایحه

— صولی، تازه، طری: میوه آبدار؛ اثمار آبدار ...

— انگورتازه و سایر اثمار آبدار بی حد و بی اندازه ابدی ...
نعیم - تاریخ

آبرو، آبرو، آبروی - یوز صوبی - مرکب اسم -
مجازاً - منت، امتنان؛ قدر و اعتبار، مدار شرف،
موجب افتخار، باعث مباحات؛ شرف و حیثیت؛ گزیده،
منتخب.

باقکز - یوز صوبی

یکی کرده بی آب روی بی
چشم دارد از آب روی کسی؟
سعدی

آبروی شمع را پیوده نتوان ریختن
صد شب یلداست در هر گوشه زندان ما
عرفی

ما آب روی فقر و قناعت نمی برم
بابادشه بگوی، که روزی مقدّر است
حافظ

آبروی حبیب اکرم ایچون
کربلاده روان اولان دم ایچون
؟

آبرو دوکک - مجازاً - تذلل ایتک .
باقکز - یوز صوبی دوکک

حسن بنه بر نونیا عاشقی پیدا آیدله؟
کوبنه یریر دوککش آبرولر وار ایدی!
نعمی

آبروان — توصیفی اسم - آثار صو، مامجاری، مجازاً - روح، جان.

گر خامه بسته ست صبارتک ریاحین
آز عکس چرا رنگ دهد آب روان را؟
آدوی

گوروب آشکم، دیمه ای نخل ناز آب رواندر بو
نثار خاک پای ایتدیگم اکسیر جاندر بو
عزت

هر کجا آبروان سبزه بود

هر کجا آشک روان رحمت شود
جلال الدین رومی

صافدر آب روان گبی او دگلو نظم
که یازار کن قلم چابک وزبیده خرام
نعمی

بر گلستاندر خیالم، دل شکفته بایی
اول گلستانک لطیف آب روانیدر سوزم
نعمی

بر من بگذشت دوش چون آب روان
آن آب روان هنوز در چشم منست
؟

بامطرب و می حور سرشتی گرهست
یا آب روان و لب کشتی گرهست
بهزین مطلب، دوزخ فرسوده متاب
حقا که جز این نیست بهشتی گرهست

خیام

آبراه، آب راه - مرکب اسم - صوبی، رهگذار
آب؛ سیل، سیلاب.

آبریز، آبریز، آبریزه [ریختن - دوکک] - مرکب اسم -
آبدستخانه؛ صو قونولان قاب، ابریق؛ اوئوزاق، حاوروز،
بونک محرقیدر.

حاوروز آیشوب دار شفا ده دلیلله
صیجندق صیواق، بزه و لکن بوقه بانلق!
؟

آبزلال - توصیفی - صافی و خفیف صو .

تفاوت کند هرگز آب زلال؟
گرش کوزه زرین بود یا سفال
سعدی

کدر ویرینه قلب عدوی بد گهره
سلاست - ستمله بر لیکن آب زلال
ویسی

عشق یکمال و دلربائی بجمال
دل پرسخن و زبان زگفتن شده لال
زین نادره تر، که دید یارب بجهان
من تشنه و پیش من روان آب زلال؟
خیام

سخنایست همه سحر حلاست
بسی صافی تر از آب زلالست
ناصر خسرو

عنف تو وقت قهر، تاب سعیر
لطف تو وقت مهر، آب زلال
رشیدالدین موطا

سخن آب زلال چنستان جهان
طبع آتشکده سینه سوزان فلک
نعمی

آبزر - اضافی اسم - آلتون صوبی، یالدریز، زعفران؛
مجازاً - بیاض شراب؛ می زعفرانی.

آب زرایله منقش و پرزور ایدی ...
نعیم - تاریخ

آب گیر ، آبگیر [گرفتن - توتقی ، آلتی] - مرکب
اسم - صوتوتان بر ، گولجک .

آبگیر اولور اوگلشن ، گلی نیلوفر اولور
فیض تأثیر رخ دیده گریانیدن
فهم

آبگینه ، آبگینه - مرکب اسم - پول شیشه ؛ بتلور ؛ آلماس ؛
مجازاً - شراب .

آبگینه همه جاهست ، آزان قدرش نیست
لعل ، دشوار بدست آید ، آزانست عزیز
سعدی

زمنجیق فلک سنک فتنه می بارد
من آبلهانه گریزم در آبگینه حصار
عرفی

خیام زمانه از کسی دارد ننگ
کودر آتیم غم نشیند دلتنگ
می خور ، تودر آبگینه ، باناله چنگ
زان پیش که آبگینه آید بر سنک
خیام

برق اورر روز نلرندن آبگینه جاملر
گوسترر دنیا ده جنت اولدیفن گوندن عیان
نقی

آبگینه اینچنده می گی در
لب لعلک خیالی دلده مدام
باقی

آبله - اسم - قاجار جق ، سیولجه ، بخاله ، چیچک ، جدر ؛
صوقا بار جنی ، حباب .
آب و هوا - اقلیم .

بوخه سعدی آبلین آب و هواسین تربیت
آفتاب دولت شاه جهان آرامیدر ؟
نقی

آلتهده می ، اوستنده میدر جنت آعلا
الحق بونه حالت ، بونه خوش آب و هوادر
ندیم

عمر بر آبت و عالم بر هواست
بگذر از آب و هوا ، جله خداست
فریدالدین عطار

هر غریبه ، نازنین شهر و ولایاتی وطن
هر مزاجه ، معتدل آب و هوای سازگار
فضولی

آبی - [ی - یاء نسبت] - قیاسی صفت - صوبه
منسوب و متعلق اولان ؛ صوده یاشایان و صوده نابت اولان ؛
صو رنگی ، مائی .

زده ، آبره [زهیدن - صیرمقی ، ترشیخ ایتک] - مرکب
اسم - صو صیرینتیدی ؛ قایتاق ، بولاق ، کوزه ، منبع .
آب سوار - مرکب اسم - مجازاً - صو قاجار جنی ، حباب .
آب شناس [شناختن - بیلک ، تانیق] - مرکب صفت -
صو ایشیندن آکلایان ، صو رولجی ؛ گمی قولاغوزی ؛
مجازاً - حقیقت شناس ، واقف راز ؛ قاعده و اصول بیلن ؛
ماهر ، بحریکلی ، چیره دست .

آبشار [شار آب] - مرکب اسم - یوقاریدن دوشن صویک
چیقاردینی سس ، شاریلتی .
آبشخور [آب - ش - خور] ، آبشخورد - مرکب اسم -
مجازاً - رزق ، آب ودانه .

بخت ما تابکجامی برد آبشخورما ؟
آب شور - توصیفی اسم - طوزلی و آبی صو ؛ مجازاً - گوز
باشی .

کس نیندکه تشنگان مجاز
بلب آب شور گرد آیند
سعدی

رک رکست این آب شیرین آب شور
در خلاق می رود تا نفع صور
جلال الدین رومی

آب شیرین - توصیفی - ناطلی صو .

هر دو صورت گرهم ماند رواست
آب تاغ و آب شیرین را صفاست
جلال الدین رومی

آب صدق - مرکب اسم - مجازاً - گوک ، سما ؛ گوش
و آبی .

آب طارم - مرکب اسم - مجازاً - گوک .
آب کوثر - اضافی - باقکثر - کوثر .

توئی آن کس که گر خواهی برائی
بلطف از جوی دوزخ آب کوثر
آنوی

آب کار ، آبکار - مرکب اسم - صو تاشییان ، سقا ؛ مجازاً -
شراب خوار ، شراب فروشن ، میخانه چی . آب گاه ،
آب گاه - مرکب اسم - [باقکثر - گاه] - صو توپلانان بر ،
صو باتاغی ، باتاقلق .

آب گون ، آبگون . [گون - رنگ] - مرکب اسم -
صو رنگی ، مائی ، هوائی رنگ .

آبگوندر کنبه دوار ، رنگی بیلزم
یا محیط اولش گوزمدن کنبه دواره صو
فضولی

سقف آبگون ؛ طاس آبگون ؛ خیمه آبگون - مجازاً -
گوک ، سما .
آب قفس - مرکب اسم - مجازاً - گوک .

- آبیار - مرکب صفت - صولایچی ، صولایان ؛ مجازاً - فیض بخش ، محبی ؛ مدد ، امداد .
- باغبان نظم اولدن تا که جانم تنده در
باغ نعتکده اوله میزان کلکم آبیاری
نظم
- آبیاری - مرکب اسم - مجازاً - مدد، یاردم ، کومک ، معاونت .
- آبرو، آبروی - قازان - فارسی - حیثیت، شرف، قدر و اعتبار.
آبرویلی - شرف و حیثیت صاحبی .
آب رویسز - شرفسز ، حیثیتسز ، اعتبارسز .
- آب - [âb] - فارسی - اسم - نبطیلر ايله گلدانلارک تقوعلرینده آغستوس آینه ویردیکاری اسم .
- آبزار، آبر - [abzar, azbar] - قازان - [خواب زار محرفی] مکان - حیوان باغلانان یر ، آخور ..
آط آبزاری ؛ صغر آبزاری ؛ صارق آبزاری ...
- شطرنجده اوپونک فنا گیتدیگی بیلدیبریر :
آباو ! اوپونکیز آبزار کیک !
- آبا - [aba] - قازان - اسم - چوجوق تعبیری - آبزی محقق .
باقکیز - آبزی ، آبی .
- آبا، آب - [aba] - چاغاتای - اسم - بابا قارداشی ، عموجه .
- شیخ ابوالواحد فارغی کیم شیخ زین خوافی آبهسی بولور ایردی ...
- آباد، آبادانه - [âbâd, âbâdan] - فارسی - [زند - آوای، آواهانی] - مکان - خراب ضدی - شن ، شنک ، معور ؛
آباد ماد یاتده و معنویاتده، آبادان یالکیز ماد یاتده قوللانیلیر.
- لطف و احسانیه یاپیلدی نیجه ویران گوئل
دولتده اولدی آبادان نیجه جای خراب
ندیم
- جهان معور و آبادان اولوب خلق اولدی آسوده
زماننده ظهور ایتدی نیجه آثار سبحانی
همدی
- آدات گیبی قوللانیلیر و چوقلق إفاده ایدر :
عشرت آباد ؛ محنت آباد ؛ غم آباد ؛ فیض آباد ؛ خراب آباد ؛ جنت آباد ؛ بهشت آباد ؛ عدم آباد ؛ ظلمت آباد ؛ آذر آباد ؛ خرم آباد ؛ شمس آباد ...
- یابصد خواری بیاید ساخت باخار غمش
یا قدم ، در محنت آباد عدم باید نهاد
؟
- بنله گورمک اول شوخ سم معتادی بربرده
خراب آباد ايله سیر ایتده در آبادی بربرده
سایان سالمک
- بر خانه نك ایتسه وصفی یاد
آیلر آنی سانکه چنت آباد
شیایشا - مقدمه خرابات
- هندوستانده ویرانده برچوق شهراسملری تشکیل ایدر:
حیدرآباد ؛ الله آباد ؛ سلام آباد ؛ احمدآباد ؛ جلال آباد ...
- اُسکیدن ایستانبولک بعض باغچه و مسیره لرینه اطلاق اولونمشدی :
سعدآباد ؛ نشاط آباد ؛ فیض آباد ؛ آصف آباد ...
- آبادی، آبادانی - شنک ، معوریت ؛ عمران - ضدی :
خرابی .
- آباد ، آبادانه - قازان - فارسی - معور، شن .
آبادانلق - معوریت ، عمران .
- آبادانه ؛ آبادانلوق - آذری - فارسی - معور ، معوره .
- آبادی - [âbâdi] - غرب - اُسکیدن، هندوستانک دولت آباد شهرینه ، ایبکدن یاپیلان کاغده ، هند آبادیسی .
- آبازور - غرب - فرانسوزجه : abat-jour - لامبارده ، ضیائی
آشاهی عکس ایندیرمک و گوزلری شدتلی بر آیدینلقدن قورومت ایسون ، شیشه نك اوزرینه گچیریلن و اُسکتر یارنگلی کاغددن و یاقاشدن یاپیلان کلاه .
- آباغا، آباغ ، آبان ، آباغ - [abaga] - چاغاتای - اسم -
بابانک بویولک و یا کوچولک قارداشی ؛ دوست .
- بولار آتانیك آغا ایسین آباغه دیرلار ...
نولی - محاکمة اللغتين
- آباغا - [abaga] - قازان - اسم - اُسگره لنی اونی .
- آباغی - [abagy] - قازان - صفت - چیرکین ، یاقیشیسز ؛
تریه سز ، قاپا .
آباغی ده جاباغی - اتباع الفاسطدن - چیرکین و قیافتسز ، چولیا .
- باقکیز - شاخی
آباغی ده جاباغی ؛ آلتون گوش تاباغی !
- آبانا - [abaca] - غرب - اسم - برنوخ موزک اُلیفیندن چیقاریلان ایلیک ،
مانیلا کنوری .
- آبالانم - [abalanmak] - قازان - لازم - آياق ایلیشمک ،
سورچک ؛ دورتمک .
باقکیز - سورتونک ؛ آبونق ؛ تورتولک .

آبدراش ؛ آبدراو - شاشیقنق ، حیرت ، تعجب ؛ مجازاً - مضایقه ، احتیاج . باقکنز - قاوشاقق .

آبدال [abdal] - غرب-عربی: بدل کجی : آبدال-صفت-

آلیق ، بوک ، صافدل ، صاف درون ؛

ضرب منلر: آبدال دوگوندن، چوجوق اوپوندن اوصافاز.

— آبدالك قارنی دویدینی زمان ، گوزی یوله اولور .

— کزدینی بودالا برینه قویان دیله نجی؛ اولیامقلدی مجذوب؛

صاجلی سلطانک آبدالی !

بودهر بزم تکیه محتکده مزدر

آبدالرز حضرت آدم دده مزدر

مشای

کشی آسرار غمی عقله فهم ایتر ایش

برغوب جامه ناموسی آبدال اوله نی

نوی

ضرب مثل : آبدال تکیه ده ، حاجی مکتده .

— تصوف - بر جماعت اولیاء ؛ باطناً اللّٰه ونصیحت

وموعظه ایله اصلاح مسلمینه متوجه اولوب خلق حقّه دعوت

ایدهن یدی ذات .

آبدلاء من امتی أربعون ؛

بدلاء امتی أربعون ، ثمانیه عشر من النساء واثنتان عشرون

من الرجال .

کلام شاعر

جمله عالم زین سبب گمراه شد

کم کسی ز آبدال حق آگاه شد

جلال الدین رومی

کیست آبدال آنکه مبدل شده ست

خوش از تبدیل یزدان خل شده ست

جلال الدین رومی

صنعه گز زاهدگی خوف ورجا آبدالیز

گچمشز آندن شها بزم لغا آبدالیز

تکیه إقليم لاهوتده بقا آبدالیز

باش آجیق یالین آباق راه فنا آبدالیز

رفع ایدوب تن جبه سن عریان اولن آکگر بزی

شیازی

آبداللق - [لی] - اسم - آبدال حال وصفی ، بوداللق ،

آیلقلق ؛ ساده دلک ، بوکلک .

آبدانه ، اوبدانه [abdan, obdan] - چاغاتای - فارسی: آبادان

محرفی - صفت - آبی، گوزله، معمور، شن .

— آبادان ییکیت لار . . .

— نقاهت آیامینی آبدان رعایت قیلا آلامی . . .

— عبداللطیف بخشى باشلق پیش آلی بوز آبدان کیشی فی

کلف گذری گایباردی . . .

آبالاندورمق ؛ آبالانشمق ، آبالانشمق .

تاشلارغه آبالانق .

آپانا تیبه نه ؛ آبالانا تیبه له نه - ایته قاقا ؛ ایتله قاقیلا .

ابام [abamak] - چاغاتای - متعدی - آباقق، منع ایتک؛

دایانق ، قارشى قومق ، مخالفت ایتک .

ابام [abamak] - غرب - متعدی - آسیرگه مک ، دریغ

ایتک ؛ مانع اولق ، قارشى دورمق .

آباقق - اوزرینه آگیلوب و قاپانوب مانع اولق، جولانق.

آباندرمق - دهوه بی جوکرتک . باقکنز - اخلامق .

ابان [ābān] - فارسی - اسم - آسکی قفس تقویمینده و تاریخ

جلالیده سکزنجی آیک اسمی : آباناه .

انغ ، آوانغ - [abang, avang] - اویغور-آدات - آگر ،

شاید .

بو تا کما کیشی گا کتاب بارما کی

آبانغ دوستینک ایرسا آمین بولما کی

قودا قوریلیک

بانوز [abanoz] - غرب - اسم - فارسی: آبنوس محرفی - اصلی

عبرانیجه: آبنوس، آبنوس - سیاه و سرت بر آعاج ؛

هوا گشت از ابر چون آبنوس

در آن نعره رعد و گلبانک کوس

هاتق

نور مهر صبح عود شامدن حاضرلدی

عرش بر تاج مرصع ، قفرش تخت آبنوس

ثابت

— مجازاً - دایانقل ، صاغلام ، متین .

— اگر چه تخته ایدی، اما که صعوبت و استحکامده آبنوسدن

متین، بلکه صلابتده مانند صحیفه آهنین ایدی . . .

تعییل تلویح

آبار ! [abav!] - قازان - ندا : شکایت و تالم بیلدیرر -

آه ! واه ! یازیق ! آمان ! آباو الله ! آباو یچاره !

آباو باشم آورتا ! آباو بیک قارانی ! آباو بیک یامان !

آباو خدایم ! . . .

آبرامو ، آبرامو - [abtramak] - قازان - لازم - شاشیق؛

شاشیرمق ؛ مجازاً - مضایقه به دوشمک .

بزنگ باینک ابکی گوزی بالطرادی

آردی تمام ایشدن چقدی آبطرادی

نوقای

حسرتن نیچک اظهار ایتهرگه آبدری !

آبدراغان - شاشیقن ، متحیر .

آبدراغق - شاشیرمق ، حیرته درشورمک .

آبدراشمق - فعل مشارکت .

آبستن صفا و کندر در لیل هب
گون طوغه دن مشیمه شیدن نه لرطوغار
دجی

عربیجه : آلیله جلی .

آبست ، **آبست** - غرب - فرانسیزجه : absinthe - اسم - فصله
مرکبه دن آبی و ککین قوقول برات ، پاین ، آبی پلین ؛
پلینله یاپیلان ایچکی .

داه آبست - آبستک سوء استعمالیدن ایلدی گلن مهلك
خسته لی .

آبستین - absinthine - پلینک جوهر مؤثری .
آبستینمی - absinthémie - آبستک قانده موجودتی .

آبسونه - [absoun] - اویغور - فارسی : آفسون و فسون
حرقی - اسم - سحر ، بوگو .

آبسونجی - آفسونگر ، بوگوچی ، ماصالحی ، حکایچی .

آبشار - [abchar] - قازان - فارسی : آب - صو . شارصواتدن
اسم - شلاله ، یوکسک بریدن دوکولن صویک و بردیگی
سس .

باقکیز - شارلداق ، شرلداق ، قوبغون

آبقر - [abkyr] - قازان - اسم - گهرچله .

آبل - [abla] - غرب - اسم - بویوک قیرقارداش ، یاشجه بویوک
و محترم قادین ، دائره ده اُسکی جاریه ، عرب خلایق ،
یاجی .

آبلر - [ablak] - غرب - عربیجه : ابلق حرقی - اسم قارالی
بیاضی . [کان فیه سواد و بیاض - أقرب الموارد] ؛ دولغون
یوزلی و ده گیری چهره لی گنج ابرسی ؛ قاراقاشلی و بیاض
یوزلی گریز تازه و ده لی قالی .

آبلوقا ، **آبلوقه** - غرب - ایتالیانجه : blocare - محاصره ایتک ؛
a blocco - محاصره - اسم - حرب گیلرینک ، برملکت

ساحلینی توتوب و لیمالری چویروب هر دورلو مخابرات
و مواصلاته مانع اولمالری ، محاصره بحریه .

آبلوقه ایتک ؛ آبلوقه یه آلتی ؛ آبلوقه یی قالدیرمق ...

یگری بش قطعه سفینه ایدی حکمنده فیدل
طوتدی برزوم واپورین برسنه اقدامه بدل

هیچ بحر یهدن آگاه دگنکن اول
و برمدی آبلوقه ده شان دونمايه خلل

انگیز دولته اولسه سزادر آمیرال
ضیا پاشا - شعرنامه

آبله - [âbilé] - چاغانای - فارسی - اسم - قان چینیانی ؛ اوجوق
تخاله .

آبله مرضی غه گرفتار بولوب ایلک آبی دین قالیب یجه ییل

آبدان بیک لارنی و یخشی یخشی بیگیت لارنی توشوروب
کیلوردیلار ...

آبدانلیق ، آبدانلیغ - اسم - ایلک ، گوزه لك ؛ شتلك ،
معنویت ، عمران .

آبدراماک [abdramak] - چاغانای - لازم - قورققی ،
آورمک ؛ شاشیرمق ، حیرت ایتک ؛ تلاش و اضطرابه
دوشمک ، متبیح اولق .

— قورغان ایل بسیار آبدردیلار مقیم بیک لارنی آراغه
سالیب قولوقه کیلیب کابلنی ناپشورماقغه بولدی ...

— آبدراغاندن توکوب کیلگونجه ایکی قاتلا بیتیلدی ...
بازنله

آبدراغان - قورقوب تلاش و اضطرابه دوشن ، متبیح ؛
شاشقین ، سرسم .

آبدال - [abdhal] - چاغانای - دیله یابانچی سوز - اسم -
آلات و ادوات ، آوادانلق ؛ آوایشایی .

آبدالی توزگون کیشی - حال ووقی یریشه اولان .

آبراسه - [abrach] - غرب - عربیجه : أبرش و أبرص حرقی -
سم - آلاجا بشکلی آت ؛ آتک توگیز یرلرینده چیقان
و اوپوزه بکزه یین برده ری خسته لانی .

آبراش گشیرمک - آت حقیقته - اوپوز اولق .

آبز - [abyz] - قازان - عربیجه : حافظ حرقی - صفت - تعظیم
و توقیر إفاده ایددر . عوام دیلینده عالم و فاضل معناسینده
قوللانلیر : بیک آبز کشی !

محاطبانه ، تعظیم قصدیه - ی - علاوه ایدیلیر : عبدالرحمان
آبزی ، عبدالله آبزی ...

هنگه سی پردی جواب : اولکی اوغلم بومینم
دنیاده یوق اول حاضرده ، برطوغان آبطاک سینیک
نوقای

آبز آنا ؛ آبز آنا - آجداده قصد تعظیم ایله اطلاق ایدیلیر .
آبز آغای - کوی امامی و خواجہ سی ؛ بعضاً قادیلرده
تعبیر اولونور :

باقکیز - غرب : ملا قادین
آبز جینگای ؛ آبز کیلون ...

آبز طای ، آبز طوطای ، آبططای - باقکیز - طوطا

آبستون - [âbistén] - فارسی - صفت - گبه ، حامل ، یوکلی
مجازاً - حاوی ، شامل ، محتوی .

آبستون نفاخ قدس اولسه امهات
آبای چرخه جوهر کل قلیسه انتقال
مردم کیا طوغارینه ام زمانه دن

یارب نه در طبیعت کلیده یوککل
لغت زجال عالم یا آبیها النساء !

نفرین نسای ناکسه یا آبیها الرجال !
یکیشهرلی عونی

— تورلوك تورلوك عذاب و مشقتلار تارتىپ اوشبو بيله اوق عالمدين نقل قىلدى ...	— تورلوك تورلوك عذاب و مشقتلار تارتىپ اوشبو بيله اوق عالمدين نقل قىلدى ...
— قىزىل آبله نىڭ غوزەسى شە شىبە دور ... — وجودىدە آبلە جراحتى پيدا بولوب ايدى ... بازىرنامە گويالەكە كويار آغزى اوت حرقى دىن كىم انجىمىن اولور آبلەلار كوردى دا پيدا توای بازبانی پر بخار و بالی پر آبلە أزجه سوزد كربت محرق ندارد در پدن سلمان ساجی	— قىزىل آبله نىڭ غوزەسى شە شىبە دور ... — وجودىدە آبلە جراحتى پيدا بولوب ايدى ... بازىرنامە گويالەكە كويار آغزى اوت حرقى دىن كىم انجىمىن اولور آبلەلار كوردى دا پيدا توای بازبانی پر بخار و بالی پر آبلە أزجه سوزد كربت محرق ندارد در پدن سلمان ساجی
— آبله صابون — [abouk sabouk] — غرب — إتباع ألقاظدن — — مركب صفت — صابا صابان، أصلسز و بوش سوزلر، مالایى، هذیان . ضرب مثل : آبق صابوق سويلر .	— آبله صابون — [abouk sabouk] — غرب — إتباع ألقاظدن — — مركب صفت — صابا صابان، أصلسز و بوش سوزلر، مالایى، هذیان . ضرب مثل : آبق صابوق سويلر .
— آبله صابون — [abouk sabouk] — غرب — إتباع ألقاظدن — — مركب صفت — صابا صابان، أصلسز و بوش سوزلر، مالایى، هذیان . ضرب مثل : آبق صابوق سويلر .	— آبله صابون — [abouk sabouk] — غرب — إتباع ألقاظدن — — مركب صفت — صابا صابان، أصلسز و بوش سوزلر، مالایى، هذیان . ضرب مثل : آبق صابوق سويلر .
— آبله صابون — [abouk sabouk] — غرب — إتباع ألقاظدن — — مركب صفت — صابا صابان، أصلسز و بوش سوزلر، مالایى، هذیان . ضرب مثل : آبق صابوق سويلر .	— آبله صابون — [abouk sabouk] — غرب — إتباع ألقاظدن — — مركب صفت — صابا صابان، أصلسز و بوش سوزلر، مالایى، هذیان . ضرب مثل : آبق صابوق سويلر .
— آبله صابون — [abouk sabouk] — غرب — إتباع ألقاظدن — — مركب صفت — صابا صابان، أصلسز و بوش سوزلر، مالایى، هذیان . ضرب مثل : آبق صابوق سويلر .	— آبله صابون — [abouk sabouk] — غرب — إتباع ألقاظدن — — مركب صفت — صابا صابان، أصلسز و بوش سوزلر، مالایى، هذیان . ضرب مثل : آبق صابوق سويلر .
— آبله صابون — [abouk sabouk] — غرب — إتباع ألقاظدن — — مركب صفت — صابا صابان، أصلسز و بوش سوزلر، مالایى، هذیان . ضرب مثل : آبق صابوق سويلر .	— آبله صابون — [abouk sabouk] — غرب — إتباع ألقاظدن — — مركب صفت — صابا صابان، أصلسز و بوش سوزلر، مالایى، هذیان . ضرب مثل : آبق صابوق سويلر .

آپاز — [apaz] - غرب - اسم - لسان خلدده [هاپاز] تلفظ ایدیلیر -

یومولش آووج ؛ آووجه صیغه بیلجك قادار شی .
آپازلامق - متعدی - آووجه آلتق ؛ یلکن ، روزگاری
آووجلا یوب شیشیرمك و دولدورمق ؛ گمی بوردادن اُسَن
خفیف روزگارله یاواش یاواش گیتك .
آپازلاما - تخفیف - گمینك ، بوردادن اُسَن خفیف روزگارله
سیر ایتسی ؛ خفیف یالپا .

آپا کسمز ، آپا کسمزیه ، آب کسمزیه - غرب - باقکیز - آک ؛ آب .

آپالاق - [apalak] - غرب - اسم - قوجاقده و مهمده کی طومبول
و ایری چوجوق .

آپتاب - [lāptab] - چاغانای - اسم - فارسی : آفتاب عترقی -
گون ، گونش .

آپیش ، آپیشی ، آپوش - [apych] - غرب - اسم - بودک ارچ
طرفی : آپیش آراسی .

دیدنی قودیلج گجیدی ، پتون یازیلج قیشم
دعواچی گندی بورهیه ، یوق غیری هیچ ایشم
یاپشیدی قالدی بربرینه ایکی ایشم
چیقیزدن آول ، آبو ، آقر ، یگرمی یاش دیشم
اون بئش یاشنده کندینه بر اویناش آرمیم !
وامف

آپشاق - صفت - باجانلری ، خلقه بربریندن آجیق اولان ،
صابانی آجیق ؛ مجازاً - یورغون ، درمانده ؛ تپیل ، عاقل ،
اوشنگن .

آپشقی - لازم - باجانلری آیروب و آپشی اوزرینه گلوب
چوکن یورغون حیوان گیمی - یورلوب قانق ؛ مجازاً - ایشدن
بیلاق ؛ مضطر و ناچار قانق .

آققی قاراللق گوروبرمکه آپشددك !
أسبابی اُلکدن آنهق یاسه یاپشددك !

محمد عاصف بك

آپشدمرق - متعدی - یورمق ، طاقشیز و درمانده بیراقق ؛
بیلدمرق ، گوزنی قورقونق ؛ شاشیرمق ؛ گمی ایکی یاندن
باغلایوب و یا دهمیرله محکم قاصیق . [لهجه]

آپشقی - اسم - یورلوب قالان و قوروغینی باجانلرینك
آراسینه صیقشیدروب بیلان حیوان .

آپماق — [apmak] - اوغور - متعدی - باغق ، ایشله مك ؛ اویامق ،
إنشا ایتك .

آقیز دین آرا اوت آراسوب چیقار
بیریمی بوزار اول بیریمی آپار
قوداغوریلک

آپ آق ؛ شَب مُز ؛ آب آچی ؛ آب آجیق ؛ آب آرق ...
آپاغم ؛ آپاغم ! - جانم ! نازنینم ! گوزدم !

- فارغاده اوز بالامین آپاغم ، کرپی ده اوز بالاسین یومشاغم
دیب ایته ...!

آپا — [apa] - قازان - اسم - پروك قیز قارداش ، آپلا .

سلام بپردك آپا ! قازاقلرك ، قادیلر سلام ویرمه لری طرزى .
هرچه چك سكلك ، آپاك ، آبظاك ئوسب طورغان آخاج
سین جیدای نچكه آوازبرله صابری صاندوغاج
توقای

آپارا — [apara] - قازان - اسم - مایالانش خور .

« قدیمرك چوره اورنینه مستعمل نرسه ایدی ؛ باش یاكه قامور
باشی تسمیه قیلنور ایدی . طورقور صافلی - آپاراقورصاق -
دیرلر ایدی . » [لهجه تاتاری]

آپایت — غرب - فرانسیزجه : apatite - طبیعی فوسفوریت کلس .

آپارمانه — غرب - فرانسیزجه : appartement - متعدداودالری
حاوی بر و یا بر قاچ عائله نك اقامتینه مخصوص دائره .

آپارماق — [aparmak] - آذری - متعدی - آلوب گوتورمك ، آپارمق .

یاری دیرلرکه گیدر ذا کرینه چاره ایده
نوشدارونی اولندن سورا سهراب آپارار
فاکر

آپارماق - آبارمق ، آلدیرمق .
آپاردغ - آباریلش .

آپارماق — [aparmak] - چاغانای - باقکیز - آپارماق - آذری

آپارماق — [aparmak] - غرب - متعدی - مهجور - آلوب وارمق ،
آلوب گوتورمك ، قاپوب قاجق ؛ چالوب چاربغی ،
آشیرمق ، غصب ایتك .

بیك بیل آغله ، اومه فکر آبرو دلدارده
« گچمه نامرد کوپرینندن قوی آپارسون صو سنی ! »

عزت ملا

Cf. arménien — *maqul* = enlever, saisir;
sanskrit — arb'et rab' = Saisir; Grec — ἀναρᾶω
sanskrit — arb'et rab' = Saisir; Grec — ἀναρᾶω
et ἀρπάσσω = arracher, enlever; latin — eripere
et capere = id.; vieux-haut-allemand-harpen =
saisir, harponner, accrocher.

آپارماق ، آفارماق — [aparmak] - قازان - متعدی - باقکیز -
آپارمق - غرب .

بوقوربا — غرب — رومجه : αποκρια — اسم — ات كىمى ؛
قارناوال .

بول آپول — (apoul apoul) — غرب — طرف — متابعدن — ياغلى
و سىمى قازلر گىي ، ايكي طرفه ساللا نوب يورومه :
آپول آپول يورومك .

بولت ، آبولت — غرب — فرانسهجه : épaulette — اسم —
رتبه لرته اشارت اولق اوزره ، ضابطلر اوموزلرته
طاقديقلرى دوز و صاحقللى .

پيقو — غرب — ايتاليانجه : à picco — اسم و صفت — گمينك ده مېرى
قالدير ياغلى صبراده ، بوش قالان قىمينك طولانماسيله ،
زنجيرك آلدېنى عمودى وضعيت و گرگينك ؛ مجازاً — حاضر ،
آماده ، مهيا ؛ تيك ، چالاك ، افكى بلينده .

ات — [āt] — عربيجه — أدوات — اسملى و صفتلى جمع
ياپار : موجود — موجودات ؛ معلوم — معلومات ؛ كاش —
كاشات ؛ مستثنى — مستثنيات ؛ تمثى — تمثيات ؛ تأليف —
تأليفات ؛ استطلاع — استطلاعات ...

صوكلرينده علامت تأنيث بولونان مؤنث اسملى جمع ياپىلاجنى
صبراده بوعلامت حذف اولونور : عتبه — عتبات ؛ محذره —
محذرات ؛ ذره — ذرات ؛ حكايه — حكايات ؛ صدقه —
صدقات ؛ درجه — درجات ...

صوكلرينده تاء تأنيثدن اول [ألف] بولونان كله لرده جمع
ياپىلاجنى زمان ، بو [ألف] لر اصللى [واو] ايسه [واو] .
منقلب اولور : ذات — ذوات ؛ برات — بروات ؛ أدوات —
أدوات ... اصللى [يا] ايسه [يا] يه منقلب اولور : وفات —
وفيات ؛ متوفاة — متوفيات ...

ات — [at] — غرب — اسم — اوزرينه بىنمك ، بوك طاشيىق و آرابا
چكمك گيى ايشلرده قوللانيلان حيوان .
باقىكز : آغير ؛ ايگديش ؛ قيصراق ؛ خرگله ؛ طاي ؛
بيگير ؛ كولوك ؛ مديلى ، ياوه .

ضرب مثلر :

— آته باقا طونه باق ، اينجده كي جانه باق .
— آته پنه رسه ك آلهى ، آتدن اينه رسه ك آتى اونوتما .
— آته بىنمه دن آياقلىنى ساللايور .
— آته دوست گيى باقوب دوشمان گيى بىنمه لى در .
— آته نال چاقىلدىنى گورمشده قورباغا آياقلىنى اوزاغش .
— آت يرينه آشك باغلادى .
— آتى ضبط ايدن گمدر .
— آت بىنجىسى بيلير .
— آت بولونور ميدان بولونماز ، ميدان بولونور آت بولونماز .
— آت تهر ، قاطير تهر ، آرا يرده آشك اولور .

— آت چاليندىقن صوگرا ، آخورك قاپىنى قاپار .
— آتدن ايندى آشك بىندى .

فارسى — از اسب فرود آمد و برخاست .

— آتدن دوشنه تيار ، دهوهدن دوشنه مزار .
— آتده دوران وار ، دورمايان وار .
— آگردهنى آته بىنه تيز اينه .

عجمى قطره آرام ايتسه ابر بهار اوزره
بىنلر تيز نزول ابلر سمند مستعار اوزره
ناي

— آت صاحبنه گوره آشور .

— آت ايزى ايت ايزينه قارىدى .

حكيم — بو تقديرجه قباح سنده ، اويله آت ايزى
ايت ايزينه قارىشمش غرغشه لنده نه گزرسك ؟
ادهم برتوياشا — عوعوه

— آت اولور ميدان قايير ؛ بيگيت اولور شان قايير .

— آت ايله آربابى يوزوشدورور .

— آت ايله آشك بر ده گل .

— آت ايله آشك ياريشاماز .

— آت ايلك ، طوربا امانت ؛ بزم داه داهه نه وار ؟

— آتله بوله گيدن آشك واي حالينه .

— بر سورچن آتلك باشى كىلمهز .

عفو ايله لم كه بلكه بيلمز

بر سورچن آتلك باشى كىلمهز .
غالب دده — حسن وعشق

— آت آلان اسكدارى گچدى .

سئم كه چل وچهارى گچدى

آتى آلان اسكدارى گچدى

ضيا پاشا

— غنچيش آتلك ديشينه باقلماز .

— آت آرىقلده ، بيگيت غرىلكده .

— آت ايله عورت بيگيدك اقبالينه .

— آت بسيله نيركن ، قيز ايسته نيركن .

— آت ايله عورنه اينان اولماز .

— آت باشى برابر .

— آت طبرناقدن ، انسان قولاقدن قاپار ديرلر .

— آت گورور آقصار ، صوگورور صوصار .

— آت بيگيدك بولداشى .

— آت يورومكك يول آابر ؛ كيار و برمكك اولك آلبير .

— آتلك اولوسى ، بيگيرك ديريسى .

— آتلك اولومى آربادن اولسون .

— آتلك بوگروك ايسه بىنده قاچ .

— آته آربا ، بيگيده پىلاو .

— آته قامچى ، آشك چلبور .

مصرف آخوره اولدجه زبون

يوريلور آتلو ياپادن افزون

نای - خیره

ضرب مثلار :

— آتلی عسس ؛

— آتلی به ساعت اولماز .

— آتلی آتدن اينديرير .

آتلی قارنجاي - بر نوع ايري قارنجاي .

آتلی قاراجا - باراملرده چوقوقلری اوزرينه اينديرير

دوندورديکری آغاجدن آت .

آتلی عسس - اُسکيدن آت اوزرينده دولاشوب قول

گزنه ضابطه ماموري - مجازاً - هيچ بر يرده دوروب

اُگلنهين، سرسري، دريدر .

آتلامق ؛ آتيلمق - لازم - آت گيبي قالفوب صيچرامق

و فیرلامق ؛ صيچرايوب بر يرك اوتنه سينه گچمك ؛ اوزاغه

صيچرامق ؛ دوشمان اوزرينه صالديرمق ، صوت و هجوم

ايتك ؛ دره دن ، خندقدن و بر مانعه دن قارشيه گچمك ؛

چوقوره اوچق ؛ اوقوركن دقتسزلكه بر برى گچمك ؛

مجازاً - آلدانق ، قاپيلمق .

آدم آتلامق ؛ آديم آتلاماجا ..

آتلامق - متعدي - صيچرادوب اوتنه طرفه گچيرمك ؛

آشيرمق ؛ خسته لي صاومق ، صاغلنق ؛ نهلكدن قورتولمق ؛ آلدانق .

آتلامق - لازم - آتنه ينمك ، سوار اولمق ؛

چاليشور بر طريق ايله سفر دن قلغه هر كس

❧ قى بر آتلتور كيدر غرايه في سيل الله ؟

ويى

— آت گيبي صيچرامق ، شاخلاقق ؛ آت صاحبي اولمق ،

آتنه اينوب كيار و زنگين اولمق .

آتلانديرمق - متعدي - آتنه اينديرمك ؛ آتنه اينديروب

يوله چيقارمق .

آتلامياج - اسم - چوقوقلر آتلاما اوبوني .

آتلانچيچ - اسم - بر درمي گچمك ايچون ديزيلن طاشلر .

آتلاما ؛ آتلايش - تخفيفي و نوعي - صيچراما ، آتلايوب

اوتنه طرفه گچمه ؛

يارين اميد ايديبورلر كه ، بر گنيشجه آديم ،

بر آتلايش ، نه ديورلردى پكده آگلامادم .

حياتي قورتاره چق ؛

بشر ، بوشيمدى معذب سوروكلن مفلوج ،

آديم آديم ايده جك ذروه خلاصه عروج ...

توليق فكرت

— مجازاً - اونوتما ، نسيان ، ذھول .

آتلاما تاشي - چاپورلو بر يوله ، بر قالدريمدين قارشيه

آتلايوب گچمك ايچون قونولان بويوك طاش .

آت — [at] - آذرى - اسم - آت .

— آت ايلك ، ايت ايلك بزه نه ؟

— يك آت ، يك ميزراق .

— آت بينه نك ، قيليج قوشانانك .

بينك ، جنك ، قوشو ، يدك . . آت

آت بازاي ؛ آت باليني ؛ آت تجاري ؛ آت سوروسي ؛

آت سوروجيسي ؛ آت سينگي ؛ آت طاقيمي ؛ آت قويروغي ؛

آت يله سي ؛ آت ميداني ؛ آت ياريسي ؛ آت يورويشي ؛ آت

طوني ؛ آت اوشاغى ؛ آت كستانه سي ؛ آت سولوگي ...

آت باشي برابر - مجازاً - ياك ياكه ؛ مساوي ، معادل ، سيان .

فارسي - عنان برعنان .

حاکم شهر شتا ايله گيدوب ماه صيام

گلدی نوروز ايله آت باشي برابر بايرام

يکيشهرنى عوفى

آت باشي برابر عرق وباده سورولسون

دونسون قوشو ميدانه ميدان خراپات

صبرى شاکر

A supposer que ce mot turc représente la racine du verbe آتلامق , il y aurait lieu de le rapprocher du sanscrit-*atya*, qui signifie "marcheur"

"cheval" (de *at*, *atami* = marcher d'une façon continue); il en est de même de cet autre mot

sanscrit-*kranta* = cheval, participe présent du verbe *kram* = marcher. بدروس اُفندی کراسته چيان

آت سورمك ؛ آت قالديرمق ؛ آت دورت ناله قالديرمق ؛

آت ديزگين ايتك ؛ آت صالقي ؛ آت قوشدورمق ...

نهدم عزم ايليوب ميدانه، آت صاليدى كفتاره

صانيدك برق خاطفدر ، آلنده تسيع بر آت

آتدن اينوب اُشگه ينمك - مجازاً - داهاي ابي برشيدن، داهاي

فنا بر شيشي اختيار ايتك ؛ آشاغيلامق، تدتي و تنزل ايتك .

سالک راه حقّه مطلب دنياي دني

أوج اعلاده ايکن آلفه ايتك گييدر

مسند عزتي ويرمك فلکک منصبه

آتدن اينوب مثلاً ايشگه بئك گييدر!

دوسي

xxx آت اويتانق - آت قوشدوروب اوزرينده هنر گوسته رمك ،

جنديلك ايتك .

خصم بد کيشي اويونده رخ برخ شهيات ايدر

❧ جنگده آت اوينادر فرزانه بر ار يوقى در ؟

حافظ پاشا

دشمنى مات ايتگه فرزانه يم بن دير ايدك

خصمه قارشو شمدى آت اويتانقه بر يوقى در ؟

سلطان مراد - حافظ پاشايه جواب

آتلى - آتنه ينمش ، سواري ؛ سواري عسكرى ، سپاهى .

قوشمق ، سگيرتمك ؛ آتيلمق ، صالديرمق ، هجوم ايتك .
 آتيم - اسم - آدم ، خطوه .
 آتيم آتماق - مركب لازم - آدم آتقى ، يورومك .
 آتيم - اسم - توفك ويا اوفك آتيلماسى ، آتيم ؛ برقورشون
 ويا اوفك كيتدىكى مسافه .

✕ - قورغاندىن دريا يىراقى آتيمى بولغاي ...
 بارنامه

آتفولماق ، آتفولماق - متعددى - آتقى - ؛ آتوب
 وورمق ؛ قورشون و اوق آتقى ؛ صالديرمق ، اوزرىنه
 آتيلمق ، هجوم و صولت ايتك .

- آتفولاب گيلا يورور ايردى ، بيريسى اوق بيرلان
 آغزىغىمىم اوردى ...

- يىزگا چاپقان ياونى آتفولادى ...
 ابوالغازى - شجره نرى

آتفولانق - لازم - آتيلمق ، صالديرمق ؛ مداخله و تعرض
 ايتك ، صاناشمق .

- توقناميش خان نىنك اوستىگا آتفولاندى ، باربايدىل سويى .
 نىنك بوپوندا توقناميش خان بيرلان اوروشنى لار ...
 ابوالغازى - شجره نرى

آتفولاشمق - مشاركت - بربرينه صالديرمق ، مهاجه
 ايتك ؛ دوگوشمك ، ووروشمق .

- هرگوندا يىزنىنك آشلىق چى و آلارنىنك آشلىق چىسى
 آتفولاشورلرايدى ...
 بارنامه

آتفولاش - اسم - مهاجه ، صولت ، آتيلما ، آتيليش ؛
 تعرض ، مداخله ؛ دوگوش ، مضارب .

آتفوي - مشتق - آتچى ، نشانچى ؛ محارب ، جنگاور .

✕ - محمد قلى سلطان ياوغه بهادور آتفوي توغوشلى يىشى يىگيت
 ايردى ...
 ابوالغازى - شجره نرى

آت ، آط - [at] - قازان - اسم - آت . باقكز - آط .

ضرب مثلر :

- ياواش آتنك تيبوى قاطى بولور .

- آت چاپاديب ايت چابا ، ايت چابا ديب ايت چابا .

- آت طوبنده بوزاو ايزلامك .

✕✕✕ - آت مولنلرى : دورو ؛ چاپتار ؛ كوك ؛ تيجوركوك ؛ جيران ؛

بورلى ؛ قازا ؛ آلا ... چاپقون ، يورناق ، گوچلى ... آت .

آت آزارى - مركب اسم - آت آخورى .

آت قوزالاغى - بر اوت آدى .

آت قورويى - بر اوت آدى .

آت قارايى - آت باقان آدم ، سايس ، آت اوشاغى .

آت اوگرتمك - مركب متعددى - آتى تعليم ايتك .

آتى آتك يانه باغلاسان ، خان گوروب ديهير : برى باغشلمنه !

آت ايله عوزنده تاپيلماز وفا

ياخشى مثلدر ديبوب آتا بابا

يىكجه آلى اگري ، اوزون ديل ياوا

پيت بيردى ، سىركلى هم يى جيا

بس بو باشى داشلى كشى ديمه سين

آيلمه سين صيغه ، هم ايلمه سين !

على راضى

آتلى ، آتلى - سوارى .

- اويانى چپر ، بو يانى چپر ، ايجنده آتلى چاپار . بيلمه جه

آتلانماق - لازم - آت - بىنمك ؛ آتلانق ، سوار اولق .

آت سالماق ؛ آت چاپماق ؛ آت اويندماق ؛ آت قومماق ...

آت اوينماق - چوققلرك اوينى .

آت باشى سالماق - مجازاً - سوزه قارىشمق .

آت - [at] - چاغانى - اسم - آت .

ضرب مثلر :

- نخشى آتغه بىر قامچى ؛ يامان آتغه مينك قامچى .

- آت آرقىلىقدا ، يىگيت غرىبلىقدا .

- آت مينماگان آت مينسا چاپاچا اولتورور ، تون گىماگان

تون گىسا قاقا قاقا توز دورور .

آتلىغ ، آتلىق - آتلى ، سوارى .

آندا آتلىغ غه حد يوق ايردى پديد

صد غه هم عدد يوق ايردى پديد

نوابى - سبعة سياده

✕ آتلانماق - لازم - آت - بىنمك ، آتلانق ، سوار اولق ؛ يوله

دوشمك ، سفره آشمك ؛ صالديرمق ، هجوم ايتك ، آتيلمق .

ضرب مثل : تركان آتلانفاندا آتاسىنى تانمايدور .

آتلاندورماق - متعددى - آت - بىنمك ، سوار ايتك .

آتلانورايى - اسم - آت - بىنمك ؛ يوله چىقياچى زمان ايجيلن

شرباب .

✕ آتلانيلماق - مجهول - آت - بىنمك .

- شعبان آتىدا ، آفتاب دلو برچيدا ايدى ، كيم كابل

دين هندوستان عرىمى بيله آتلانيلدى ...

بارنامه

آتماق - متعددى - آتقى ، فىرلانق ؛ آلىندن يره بيراقق .

آنانك آتماق - تارك يرى آغارمق ، صباح اولق .

آتيشماق - مشاركت - بربرينه آتقى ، آتشمق .

آتيشايغ - قىاسى - آتچى ، ماهر نشانچى .

آتار توتار - مركب صفت - آتار توتار ؛ مجازاً - حديد ،

شديد ، متهور .

آتماجا - اسم - شكار اوزرىنه آتايير قوش ، آتماجا .

آتلانماق - لازم - آتلانق ، صيچرامق ؛ شورايه بورايه

آتی بولغان - مرکب صفت - آیتك ویا فئالقه آدازانان ،
مشهور ، نامدار ، آدی .
آت قوماق - متعدی - آد قومق ، اسم ویرمك ، تسیب ایتك .
آت قویلاق - مجهول - آد ویرمك .
- بولار آراسیدا اوزی كافلندرات قویغان ملمون ، آدمی یغین
مغون و دیو و شیطان آلییدا ملمون ...
نوالی - محبوب القلوب

آناش [آت - تاش] - قیاسی - آد اش ، هم نام .

باقكز - تاش - أدات

آتیز - قیاسی - آدیز ، آدی اولمایان - اسم خاص ؛ بر
عائله نك آد آلاموب طالعینی ده نهمك ایغون ، باشقا بر عائله
اینسای ایتك املیله ، سرسری و قازاق گزوب دولاشان اولادی .
آتیزلر حقیقته بر جوق اُسالمیر وارد ، که بولردن بر
طایفه لرینك تورك تارینچنده ناصیل مهم موقعلر ملونش اولدق
بیلدیرر . بر آد آلتی و بووک بر عائله اینسای ایتك ایغون
بارت و فرس پادشاهلرینه ، چین فغفورلرینه ، سغدیه
خانلرینه و بغداد خلیفه لرینه مراجعت ایدن آتیزلر وارد .
تورلنكده بر آتیز ایدی . توجینك ، جنگیز عنوانی
آلادن اول ، کرایت خانلرینه دخائله بو عائله قبول ایدیلر
ایسته دیگی محققدر . سلجوق و عثمانی حکومتلرینه ده تورك
آتیزلری تأسیس ایتلردی . [لئون هاون] فرانسه حکومت
موروثه سیندن محروم اولدقن سوگرا ، سلطان بایرده بر
آتیز گبی قازاقفه دوشمشدی . « اُکتر قزاق لیلاردا
و فترت لاردا سینک بیلر ایردیلا ... » سز لریندن ، والده سی
قوتلوق نگار خانم ده کندیله برابر گزوب دولاشدی
آکلاشیلر . سوریه ده ، ایرانه ، آنادولیده ، عراقده ،
چینده و مصرده تورك آتیزلری بووک موقعلر ملونش
و بر جوق حکومتلر ده ویروب میدانه گتیرمیشلردی .
آتیزخان - اسم خاص - خوارزم پادشاهلریندن تاتار خانك
بووک اوغلی .

آناماق - متعدی - آد قومق - اسم ویرمك .

آناماق - لازم - آد آلتی - آد آلتی .

آناماق - متعدی - بر آدامه ، استیزا مقصدیله ، آد
قومق ، فئالقه آدینی چیقارمق ؛ آد ویرمك .
آتلیغ ، آتلیق - قیاسی - آدی ، نامدار ، مشهور ، اوکلو .

مین که بذل و سخاده آتلیغ مین
بولسا یوز مونجا هم اویاتلیغ مین
نوالی - سیمه سیاره

آتیق - باقكز - آتلیغ
آتیقاماق - متعدی ، لازم - آد ویرمك ؛ آد آلتی ، ایشهار
ایتك ، اوک آلتی ؛ آد آلتی ، نامدار ایتك .

آتلاق - باقكز - آناماق
آتلاماق ؛ آتیغماق - باقكز - آناماق ؛ آتیغماق
آنالیدی بیر مصر و بغدادغه
یازیلدی بیر ملک نوشادغه

نوالی - سد اسکندری

آتلی ، آتلی - قیاسی - سوار ، سوار ، آتلی .
آتلی عسکر - توصیفی - سوار ، عسکری ، سپاهی .
آتلی طوولی - مرکب صفت - مجازاً - حال ووقتی برینده ،
زنگین .
آتفه آتلاق ؛ آتفه آتلاوب بارمق ؛ آتفه آتلاوب یورمك ..
آت چادرو - آت قوشدورما ، ایلغار ، ترکناز .
آتلاق ، آتلاق - آتفه ، بنمك ، آتلاق ، سوار اولمق ؛
رکوب ایتك .

- براو عمرنده ایشاگ آتلاقانی یوق ایگان آتنگ دلدلین
آرتوقدرده ! ...

عبدالقیوم ملاعبد لئاسراوغلی

جوگورتیز ! شهیده باشلا ای جیاولی عسکر آتلارغه
آشق ! ای آتلی عسکر سین ده تیزبول ! آتلان آتلارغه
توقای

منتظر لار لامکانلر ، بار ملائیکلر سینگا

عرش اعلای کیلدی آتلانساگ آتلیغینک آستینه !
توقای

آتلاندرمق - متعدی - آتلاندرمق ، اړکاب ایتك ، پندیرمك .
آتلاندرمق ، آتلاندرمق - مشارکت - بربری اوزرینه آتلاق ؛
آت گبی صیچراوب بنمك .
آتلاق ، آتلاق - لازم - آتلاق ، صیچرامق ؛ آتلاق .
آتلاق ، آتلاق - متعدی - آتلاق ، صیچرامق .
آتلام ، آتلام - اسم - آدیم ، خطوه ، باقكز - آدوم ، آتوم .
آتلاماق - متعدی - آتلام یعنی آدیمله اولمك ، آتلاماق .

آت - [at] - چاغانای - اسم - آد ، اسم ؛ مجازاً - شهرت ،
اوک ، صیت .

چون بری و حور ابرور آتینک بیگم
سرعت ایچره دیو ابرور آتینک بیگم
هر خدنگی کیم اولوس آتین قاجار
نانوان جسم ساری آتینک بیگم
نوالی - فرهادوشیرین

بوگلشن ایچره که یوقنور بقا ، گلیند اثبات
عجب سعادت ابرور چیقسا یغشی لیک بیلر آت
نوالی

دبیم یغشیراق باده اول زهد دین
که قیلغای کیشی شهرت و آت اوچون
نوالی - ترجیم شد

مین آت آنکلاماقدین عشق ایتیب یات
مین آتین یات و میندین یات اولوب آت
نوالی - فرهادوشیرین

درد پورا گیندا اوت بولور
سوز بو جهاندا آت بولور
خندومقلی

سناغه گرچه هر کیم بولسا بانی
آتارلار بانی اسمی بیرلا آتی
نولای-بدایع نبدایه

آت — [at] قازان - اسم - آد ، اسم .

ناموسسزلی بله ن آتی چقغانجه جانی چقسون !
آت کوتارماک ؛ آت قالدیرمق ؛ آت جیقمق ؛ آت قالمق ؛ آت
قوشمق ...

- آرتکده باخشی آت قالدیرر اوچون طرشی ، آدم بالاسی تولسه ده ،
باخشیانی تولای منگو قالور ... تل یاریشی
آتاماق - متعدی - آد قویمق ، آد ویرمک ؛ آدامق ، عهد
وندر ایتک ؛ وصیت ایتک .
×× آتلمق ، آتاماق ، آتالماق - لازم - آدلماق ، آد آلمق ؛
مشهور و نامدار اولمق .

آتاقلی - قیاسی - آدی ، مشهور و نامدار .
آتسز - اسم - نزله ؛ ایصیتا . باقکیز - چاغاتای

باقکیز - طماو ؛ بیرگاک
آتسز توشگان - نزله اولدی .
آتسز بارماق - کوچوک بارماغک یا نینده کی بارماق .

آت — [at] اوغور - اسم ، مجازاً - اوک ، سس ، شهرت ؛
دعوت ، چاغیرما .

بایات آتی بیرلا سوز گاباشلایم
تورانگان ، بیگیتگان ، گیچورگان ایدم
قوداقویلیک

- مانینگ آتینی آیتغان تین سونگرا - سانینگ آیتنگ
نی آیتقای لار ...

معراجنامه

شاه نادى بارتور اولوغ شهریم

× غزنی دا محمود آتارلر آیم
مخزن میر حیدر

آتاماق - لازم - آدلماق .

بو آیتولدی دولت آتانیر گونی
وزیرلیک بیرینگا توتار گورمونی
قوداقویلیک

اوزی بیلگان علمنی هر گز کیم ایرسا بیلما دی
هم عبادت قیلغانینی ایکی عالم تاتکلا بور

اولدی تیرلدی توغغه گیردی چیقدی سنا

× اوجاخ ایچره گیردی قالدی بوگون آندا نیکلایور

- آتی اخنوخ ایردی آنونک پیش که درس آیتان اوچون
إدریس آناندی اوزی خیطایلیق تسبیح ایور
دوبغوزی

آتلیق - قیاسی - آدی ، اسمی .

- امام بغوی رحمه الله علیه مصابیح آتلیق کتابیندا بو
حدیثنی کالتورمیش نورور ...
معراجنامه

آتوق - قیاسی - آدی ، اوکلی ، نامدار ، مشهور .

أی آتوق قوت !
آتاش - قیاسی - [آت - تاش] آدش ، همنام ؛ دوست ،
یار ؛ آرقاداش .

آراند اویکین راک کیشی سیندین تاش
قانیلقو کیشی لار بولار ای آتاش
قوداقویلیک

بو آیتولدی گور اوزگا ایتنی ایشین
آتاش توتی آندا بیر آتلیق کیشین
قوداقویلیک

آتاشلیق - اسم - دوستلق ، یاری ؛ آرقاداشلق ، رفاقت .
آتاقی - آداق ، نذر .

باقکیز - آیوماق ، آیتماق ، آیتوچی
یاقوت - هت - ایتک ، دیتک ، سولهلمک . (؟)

هتیت - نقل و حکایه ایتک .
هتین - کندینی بیلدیرمک .

چاغاتای - آیتماق ؛ آیتاماق ؛ آیتاق ؛ آیتیم ؛ آت ؛ آیتیق ؛
آیتقماق ؛ آداق .

آذری - آد ؛ آدلماق ؛ آداق ؛ آدای ؛ آدش [آدداش]

باقکیز - چاغاتای - تاش

باقکیز - آذری - داش

چوواش - ایت - دیتک ، ایتک ، سولهلمک .

یات - آد ، اسم .

قویبال - آت - آد .

آدش - دوست .

آد برهن ، آد ارهن - آد قویمق .

آلتای - آیت - ایتک ، سولهلمک .

آیت تیر - سوله تدیرمک ، کندیدین بخت ایتدیرمک .

× آتا — [ata] - چاغاتای - اسم - آتا ، بابا ؛ مجازاً - اختیار ؛
بابا یرینده و شایان حرمت آدم .

- ترک خلقی عزیز کیشی لارنی آنادیر : مثل حکیم آتا و سید آتا ...
أبولغازی - شجره نری

ضرب مثل : آتالغان آناسین بیلما س .

آتابوری - توصیفی قوجامش قورت .

آتاقاز - باباقاز .

آتالیغ ، آتالیق ، آتالغلیق - اسم - آتالق ، بابالق ،
ابوت ؛ بابا یرینده اولان آدم ، بابالق ؛ مربی ، آتابک .

أهالینگ عرض و دادینی إستماع ایدهرک بادشاهه تبلیغ
و عرض ایتکمه و بابالق صفتیله مشفقانه حال و کیفیتلرندن
آگاه و خبردار اولغه مأورددر . [شیخ سلیمان أفندی]

- ابوغور قربان حاجی نینگ اوغلی مینینگ آتالیقم ایردی ..
أبولغازی - شجره نری

ملاحت باشلادی گل گاکیم آی ماه
آتاغلیغیزیک دورور خاقان گیبی شاه
لطف - کل و نوروز

آتالقی غازی - اسم خاص - کاشغر امیری مرحوم یعقوب
خانک عنوانی .

آتابیک - اسم خاص - بادشاه لالاسی ؛ ایرانده صدر
اعظمیره ویریلن عنوان ، آتابک ؛ اُسکیدن شاهزاده لارک
مربیتی ؛ قدیمایرانده حکومت ایتیش اولان برتورکسلالیمی
آتابیکته .
باقکیز - آتاگه

هم اول فرهادغه ایردی آتابیک
گوروب فرهاد خود آتی آتابیک
نوازی - فرهاد و شیرین

آناداش - قیاسی - برابادان اولان ، قارداش .
آنادار - مرکب صفت - [دار ، داشتن - فارسی] - وصی .
آنادارلیق - اسم - وصایت .

آتا - [ata] - غرب - اسم - بابا ، پدر ؛ بابا بیرینده اولان اختیار
و شایان حرمت آدم ؛ بویوک بابا ، دده ، جد ؛
قازان تورکجه سینده [آتا] بابا [ابا] آتا بیرینده قوللانیلیر .
آی و گوندور دور حسنگده جالک عاجزی
گویا آتاگه مه تاباندیر آتاگه آفتاب
قدولی

- بابا بیرنه گچن آدم ، بابالیق : قاین آتا
آنالر - آباء ، اجداد .
آتالرسوزی - اجداددن نقل و روایت ایدین - سوزلر و اوگودلر ؛
ضروب امثال .
ضرب مثلر :

- آتالر سوزینی طوتمایانی بابانه آتالرلر .
- آتالر صنعتی اوغلانه میراندر .
- آتالر سوزی قرآنه گیرمز آتا قرآن یانینجه لوک لوک
ییلیشیر .

- آتالره آت قالدی دیشلر ، قولاییدی اولادیش ؛ آت
اوجدی دیشلر ، دورو ایدی اولادیش !
- آتالره بابام اولدی دیشلر ، ایش باشکده دوشمش دیش ؛
آنام اولدی دیشلر ، اوکسر اولش شک دیش .

آتالقی - اسم - آتا حال وصفی ، بابالیق ؛ حق ابوت ،
بابالقی حق ؛ بابانک اولادینه قارشی دوییدنی محبت .
آتابک - اسم ، اسم خاص - «بای موحدده ایلچکوک و زننده
گوروب گوزه دینی و ادب و اذعان اوگره دینی نگهدارنده
و ادب آموزنده معنانه . حالیا اصطلاحزده لالا تعبیر اولنان
شخصدر ، که چوقولرک حفظ و تربیه لرینه معین در .»
[ترجمه برهان قاطع]

باقکیز - چاغاتای
بابیتسی چو مصطفی میساز
جه کنی جبریل آتابک تست
خاقانی

آتا - [ata] - اویغور ، اسم - بابا ، پدر . باقکیز - آتیق
علم آتالاری

ناناک قیلدی اوزلویک آتاتکدین قاتین
ساونیچ موپاربر یاساقینچ قاتقودین
قوداقتو بیلیک

همدی وهم نفسی باری عشق
هم آتاسی وهم آتاسی باری عشق
عزیز ویر حیدر

آتالیق - اسم - بابالیق ، بابالقی حق و صفی .
آتاتک اولدی ایرسا آتامان سانگه
آتالیق قیلاین اوقول بول مانگه
قوداقتو بیلیک

چاغاتای - آتا ؛ آتالیق
آچی ، آچی [لغت فضل الله خان] - بابا .
کاسیک سیز بیر اوق سان آی مانگی آچی
قاسیلاس ، قاریلاس ساقینغا گویچی
قوداقتو بیلیک

چو واش - آبا - آتا - والد .
اویا - آتی .

باقکیز - آتیق
قویبال - آدا - بابا ؛ بابا قارداشی ، عموچه ؛ خالا .
آتا ، آتای [ata ، atai] - قازان - اسم - بابا ، پدر .
آتاقای - باقکیز - آتا ، آتای
قاین آتا ؛ اوگی آتا . . .

اول ملت آدمیری اوچون ملت آتاسی ایدی . . .

یاسی ایدک آتایلارنک گون تون عذاب چیککانون
الله قلمر جبر قیلوب ، آتار چوکلگه چیککانون
ظریف البشیری

اول میز گلرینده ایشلاب ایشک ملوز گیتیردک ؛ بزنک سارتین
کوب آورلرنی جیلگه کا کوناروب بزی کشی ایشارگه طرشدک .
ایرتوک قویاش بیقغانچی نه ملی بوکوک قالدروب ، گچیج قارانغو
توتگه چاقلی ، ایل آراسنده کشی کبک گون گورسونلر
دیب ، بازارده آلوش بیرش سارتین قاتیغ صوقلرده ، دردر
طوکوب ، قاتوب یوردک . یاشمزاونغه باصدقه ، آتازینه سبق
اوقورغه بیردک . جالفا لوق قیلما یئنه گون تون ایشلاب صوقا
صوقالاب ، ایکن چابوب ، پچان چابوب بولسده بابلیق چوبوب
بزرگه بولاک ایتدک . بزی ، بمان گوزدن ، اوصال قولدن
صاقلاب قانات آستکده آصرادک میزدن بوغیشلرگه قارشی
تولرلیک حال بو قدر ؛ سینی تکرری یارلقاب آتی بوزلی قیلسون ! . . .
تل یاریشی

آتاشنام، آتیشم — تورکمنجه — متعدي — شرقی سويله مک،
تغنی ايتک؛ گوروشمک، قونوشمق.

آتاش — فرانسزجه: attaché — اسم — بر سفارته تابع بعض
مأمورله ويرلن عنوان، سفارت معیت مأموری.
آتاشه ناوال — attaché naval — سفارت معیت مأمور
بحریه ضابطی.
آتاشه میلتهر — attaché militaire — سفارتک عسکری
مأموری.

آتاغ — [atag] — چاغانای — اسم — آداق، نذر؛ وعد، عهد.
باقکیز — آداغ، آداق
آتاغلیق، آتاغلیق — قیاسی — آداق، نامزد؛ موعود، معهود.

مهر زلفی غه کوننگلی باغلیغ ایدی
گویابو آنگا آتاغلیغ ایدی
نوابی — سبعة سیاه
آتاغلاماق — متعدي — آدامق، نذر ایتک؛ آداقلامق، نامزد
ایتک؛ توکیل ایتک.
آتاغلاماق — لازم — آداقلامق، آداق و نامزد اولق.

آتاک — [atak] — اویغور — اسم — آیاق؛ باجاق.
تورت آتاغلیق — دورت آیاقی، چاربا.
آتاقون — آیاقد، آیاق اوزرینده، قائم.
آتاقون اوری تورماق — آیاقد، دورمق، قائم اولق.
کونی بول کونیلک اوزا قیل تورو
اوزون تورقا باکیک آتاقون اورو
قودا تقویلیک

آداخی [قلا پروت] — آیاق.
یاقوت — آتاق — آیاق؛ باجاق؛ دایاق، دهستک.
آتیللا — آیاق آتق، یورومک؛ آدیللامق.
آلتای — آیاق — آیاق.

آلتا — آدیم آتق، یورومک.
آلتام — آدیم، خطوه.
چاغانای — آیاق؛ آتیم.
چوواش — اودا — آدیللامق.
اوت — گیتیمک، یورومک.
اورا — آیاق.
اورالان — آیاقد، دورمق.
قویال — آزاق — آیاق.

آتاک، آتک — [ataghé] — چاغانای — اسم — بابا قارداشی،
لالا، آتاک، مرپی؛ سود بابا.
آتیکا — باقکیز — آتاکه باقکیز — آتابیک

آتالق — اسم — بابالق.
آتالی — قیاسی — بابالی.
آتالی اوغللی؛ آتالی آتالی.

— حیوانلرک آرککلرینه ده [آتا] دینیلیر:
آتا آبو؛ آتا قویان؛ آتا گوگارچن؛ آتا صاندوغاج؛
آتا اورداک؛ آتا قاز؛ آتا گورکا...
آتاچ — باقکیز.. آتچ
آتا آط — اسم — آتیر. باقکیز — آتیر.

آتا، آت — [ata] — آذری — اسم — آتا، بابا. آته، وزن
ضرورتیه شعرده قوللانیلیر.

ضرب مثلر:

— آتا اولیان آتا قدرین بیلمز.
— آتا اوغوله باغ قییدی، اوغول آتایه سالفیم قیادی.
— آتا مالی اولان یرده اوزوک قازاندیغک حرامدر...
«ملا نصرالدین» دن

تشیع اوکنه اولوب نشانه
بیزار اوله آدن آته آته
فضولی

جع اولوب بر یرده ایران و توران
ایلیرلر آتاک اوبن ویران
عجید غنی زاده

آتاسینک دوشوب اوبدی آیاقین
اوپوب معمول ایدوب خدمت سیاقین
محمد باقر خلخالی

آتالار — آتالر، أجداد، بابالر.
آتالار سوزی — آتالر سوزی، ضروب أمثال و جل حکمیة.
X — آتالار سوزی دورکه باشینه گلن باشماقی اولار...
«ملا نصرالدین» دن

آتالق — اسم — آتا حال وصفی، آتالق، بابالق.

ایشیک ایضا آتالق مهربی
جکمشیک اولادمزک فکربنی
عمرمن اولسه گوره ریک بهربنی
اونداکه اونلار اویاجن سرقته
حبسده مشغول اولاجق عشرته
فخر ایدهریک بزده بوتون مکنه
کیم نه دیور بیزده اولان غبرته
آی بارک الله بو گوزل نیته!
صابر

آتابیک، آتابیکه — باقکیز — چاغانای.

آتاشنام — [atachmak] — چاغانای — باقکیز — آداشماق

- مجازاً - نور، یالیک، رونق، بارلاق؛ حدت، شدت؛
رواج، سوروم؛ شدت عشق و محبت...
آتش افشان، آتش فشان - مرکب صفت - آتش صاحبان؛
مجازاً - حدید، غضوب، آتش پوشکوره،
باقکیز - افشان، فشان

صبا از کوی لیلی گروزد بر تربت مجنون
کند آتش فشان چون شمع مغز استخوانش
عرف

کوه آتش افشان - مرکب اسم - یانار داغ، وولقان، برکان.
آتش افروز، آتش فروز - مرکب صفت - بارلادیچی؛
یا قیچی، محرق.
باقکیز - افروز، فروز

گر مزاج آبه ویرسه حفظ عدلی تربیت
کوره آتش فروز اولوردی بیگ ییل بر حباب!
نقی

آتش انگیز - مجازاً - مهیج، مؤثر. باقکیز - انگیز.
آتشبار - مرکب صفت - [باریدن - یاغیق؛ یاغور گیی
دوشمک و دوکولک] آتش یاغدی ریچی؛ مجازاً - مؤثر،
محرق.

گوروب بنیان ملکی منقرض ظلم و دناشتدن
بیوک برنوحه قوپدی قلب آتشبار ملتدن
کمال زاده اکرم بک

عکوس وجه مغریله اولور بردوزخ نوآر
گوز مقبرلری ظلمت نما اشکال آتشبار
کمال زاده اکرم بک

آتشبار - مرکب صفت - آتش اوینلری یاپان.
آتشبازی - مرکب اسم - اسکی حربلرده باروت و آتشله
یاپیلان بعض صنایع و حیل، آتشبازلیق.

- نصاری دولتلری گوردیلر، که عثمانی بو عسکر ایله بتون
فرنگستانی ضبط ایده جک، همان تنظیم عسکره باشلادیلر؛
و آتشبازلیق علمنده و عسکر اعمالنده و حیل حربیه ایداشنده
مبالغه ایله دیلر...

قوجاسکیان بائی

آتش بهار - مرکب اسم - مجازاً - بهار موسه بینک قوت
ورونقی؛ گل ویا لاله.

آتش بیباد - مجازاً - شراب؛ ظلم، غدر، تعدی.
آتش بی داد - مجازاً - رواج ظلم و عدوان.
آتش بی دود - مجازاً - گونش؛ حدت؛ غضب، شراب؛
آتشپاره - آتش پارچاسی؛ قیویلیجیم؛ شراره؛

می کنم از سینه بیرون این دل غمخواره را
چند بتوان در گریبان داشت آتشبار در

صائب

- مجازاً - خاشاری، یاراماز، آفاجان، آله آووجه صیغماز؛
فعال، جوال.

- آنداق حوادث یوزلادی، کیم یولدا اول قیز، بیر آتکه
و بیر خواجه سرای بیله قالدی...
نوابی - نوابی ملوک

- شیخیم نینگ خواهر زاده سی دور کیم عبدالرزاق آتکه نینگ
اوغلی بولغای...

- ایمدی ظاهر بولوب دور، شیخ بایزید آتکه نینگ نبیره سی
دور...

نوابی - مجالس النقایس

آتکه لیک - اسم - حکومت، ریاست؛ دره بگلک.
- میرخرد هندال نینگ آتکه لیگی گا یوگوندورولدی...
بارنامه

آتلا، آتالما — [atala + atalama] - چاغانای - اسم -
بولاماج.

فقر ایچرادور سلاطین قندین طعامیدین خوب
اهل هم گا نوز سیز اوماج ایله آتالا
مونس خوادزی

آتار — [atav] - قازان - اسم - آدا.
یاریم آتار - مرکب اسم - یاریم آدا، شبه جزیره.

آتس - [ätich] - فارسی - اسم - غرب تورکجه سینده تانک
فتحیه تلفظ ایدیلر. اودون و کومور کچی شیلرک یاغاسیندن
حاصل اولان صیقلیق و آیدینلق، اوت، نار؛

گل آتش، گلبن آتش، گلشن آتش، جویبار آتش
سمندر طیفان عشقه بسدر لاله زار آتش
غالب دده

لباس آتش، تن آتش، استخوان آتش، نفس آتش
سمندروس وجود مرغ آتش خواردور سنسز
زادی

آتش فرقت؛ آتش حسرت؛ آتش فساد؛ آتش فتنه؛
آتش جلادت؛ آتش عشق؛ آتش قهر و ستم؛ آتش غیرت؛
آتش حیت...

دیریم کیم گلوب یادینه فرقم
آنی یاقسون آتش حسرت
عزت ملا

سن محرق فتندک
ای آتش جلادت

سوندک نهایت آتما

برق اولدی هر شرارک

عبدالحق حامد بک

عمرم که یاندی آتش عشقه بو آنهدک

سودا یوننده ایسترم اولسون بوتون تباہ
و جانی زاده اکرم

آتشپای - مجازاً - چالاک ، سریع ، جست ؛ بی قرار ، مضطرب .
آتش پر آب - مرکب اسم - مجازاً - شراب ؛ گوزیاشی ، آشک ؛ شرابه دولو قدح ، ساغر سرشار .
آتش پرست - مرکب صفت ، اسم - آتشه طایان ، گبر ، زردشتی ، مجوسی ؛ مجازاً - پروانه ، کلبک .
آتش پیکر - آتش یوزلی - مجازاً - گونش ؛ جن ، شیطان .
آشتاب - آتش گبی حرارتی و صیجاق ، آتشین ؛ بارلاق ، درخشان ، نورلی .

رَبَّةٌ إِبْلَکْکِی وارسون قیاس ایشون فَلَکْ
کیم قولکدر بن گبی برشاعر آتشزبان
ضیا پاشا

آتشزن - مرکب صفت - آتش ووروسی - یاقیچی ، یاقان ؛
مجازاً - مشوق ، محبک ، اوک آفاق .

أی عشق بلای جانم اولدک
آتشزن دود مام اولدک
معلم ناهی

پرنو نور جالک اولدی برق افکن
دامن محشره دک اولمه ددر آتشزن
یکیشهری عوفی

وجهی وارسه سین ایلله سؤال
اوله آتشزن کانون جدال
نای

آتشز - مرکب اسم - چاقاق .
آتشزده - مرکب صفت - آتش وورلش ، یاقیلش ، یاتیق .
آتشزار - مکان - [زار - أدات محلیت] آتشی چوق اولان پر .
آتش سخن - مرکب صفت - آتش سوزلی - مجازاً - سوزی
مؤثر ؛ دل آزار ، گوسال قیریچی ، خاطر شکن .
باقکیز - آتشین سخن .
آتش سوزان - توصیفی - [سوخن - یاقق] یاقیچی آتش ،
نار محرق .

خوف شمشیرک ایلله اولدی پریشان فتنه
وردک اول آتش سوزان ایلله دنیایه نظام
جووی

تحمّل ملکنی بیقدهک هلا گو خانیسن کافر ؟
آمان دنیایی یاقدهک آتش سوزانیسن کافر ؟
ندیم

قرب سلطان آتش سوزان بود
باپدان الفت هلاک جان بود
فریدالدین عطار

قاوورمش آتش سیال گریه دیده سنی ؛
دوکوب زمان زمان أجبان خونچکانندن
اوزاق اقلره بر اشتیاق پر خلیجان
او قور نشیده درد هر مرسیده سنی
توفیق فکرت

آتش سیال - توصیفی - آقیچی آتش - مجازاً - شراب .

نجه منصور اولمز اول شاه مؤید کیم چکه
خضم دین أحمده شمشیر آشتاب کین
اسکدارلی حق بک
دوشهر هردام گیسوبه دل بی تابدن فریاد
سپند آسا ایدر هر روی آشتابدن فریاد
قوجا دغ پاشا
اوروب بر نعره جانسوز « یا حق ! » ماسوایی یاق
نهدر تأثیر آشتاب برق آهی گورسونلر
سری پاشا
آتش تر - مرکب اسم - مجازاً - قیرمزی شراب ؛ لعل ؛
یاقوت .

ترگچمه آتش تری ای رند بی خبر
باقشدر آل ایلله او نجه خانانلری
معلم ناهی

آتش توبه سوز - توصیفی - مجازاً - شراب .
آتش خاطر - مرکب صفت - مجازاً - هرگوردیکی گوزله
سهوون ، شیب سهردی ؛ مؤثر و محرق سوزلی ؛ چابوق
آکلایان ، تیز فهم ، روشن رأی .
باقکیز - آتشدل
آتش خوار - مرکب صفت - آتش بین - مجازاً - حرام
خوار ؛ المم ، غدار ؛ رشوت خوار ، مرتشی .
آتش خرام - مرکب صفت - آتش یورویلی - مجازاً -
تیز ، چالاک ، جست ، ابوگن .

شعله سرو آسا چقار حاملدن اول یرلرده کیم
پایمال توسن آتش خرام ایتدک نی
ندیم

آتشدم - مرکب صفت - آتش نفسلی - مجازاً - سوزی
ویا سسی مؤثر و محرق .
باقکیز - آتشین دم
آتشدان - مکان - آتش یاقیلان یر ، اوجانی ، مانغال ؛
کوچوک آل مانغالی .

یازسه لر روضه سنک نامنی آتشدانه
زیر آتشده اولور بر چن سبز رماد
نای

آتشدل - باقکیز - آتش خاطر .

چون شراب لعلی ساق ریخت بر جام بلور
آتش سیال در آب زلال آید برون
سلمان ساوجی

آتشستان-مکان- [ستان - اُداث محلّیت] آتشی چوق اولان بر .
آتش صبح - اضافی - مجازاً - گوشت .
آتش طبع - مرکب صفت - مجازاً - چالاک ، فعال ، جوال ،
تیز و تند طبع ، آتشین مزاج .
آتش فکر - مرکب صفت - کسب دهنی ، بولوشلی ؛
مضمون پرداز .

باقکیز - آتش خاطر ؛ آتشدل

آتشقام - مرکب صفت - آتش رنگی ، بارلاق قیرمزی
رنک ، آتشی .

آتشگیره - اسم - آتش طوناجق و آلاجق شی ؛ ماشا ؛
آتش طونوشدران و آتشدیران شی ، چیرا ، طونوشدورق .
آتشگون - مرکب صفت - آتش رنگینده بارلاق قیرمزی ،
لعلگون .

آتشکده - مکان - [گده - اُداث محلّیت] مجوسیلرک آتش
یاقوب عبادت ایتدیکلری معبد ، آذرگده ، آتش خانه .

دوشسه کتر شرر شعله برق غضبی
باغ فردوس اولور آتشکده دار سعیر
اسکنداری حق بک

گوردی که برتاب سمندر صفات
همسر آتشکده سومنات
نابی

سیاره در او ، بو مهر محشر
آتشکده بو ، او بر قاج اُخکر ؟

دوشرسه ناگهان بر قطاره برفی بوسرمانک
گر آتشیخانه صد ساله گبر و مغان اوزره ؟

خود مقیم حرم کعبه اسلام لیک
هوسم زائر آتشکده کفارست !
طالب تعلی

آتش مزاج - مرکب صفت - مجازاً - حدید ، شدید ؛ آله
آووجه صیغماز ، جوال .
آتشناک - قیاسی - [ناک - اُداث] آتشی ، آتشین ، یاقیچی ،
محرّق .

بادل سنگینست آیا هیچ دز گیرد شی
آه آتشناک وسوز سینّه شیکیرما
حافظ

هر بولی بر داغ آتشناک اولور ماهیلرک
گر سموم قهری اولسه روی دریاه روان
نقی

سرگران همتر بر جام آتشناکدن
کم چراغ مجلس چشید در هر قطره سی
هرسکی عارف حکمت

أشکمک هر موج طوفان باری بردریای عشق
سینه مک هر داغ آتشناک برکهار فیض
لسوقی عارف

آتشدار - مرکب صفت - آتش صاحبان ؛ مجازاً - سرشک
خون آلود ، قاتلی گوز یاشی .

آتش نهاد - مرکب صفت - آتش طبیعتی ، آتش مزاج ،
حدید ، شدید ؛ مجازاً - قیزغین ، غضوب .

طوگوب قالدیم آنده گلوب انجماد
طوتشدی او گل نخل آتش نهاد
عزت ملا

آتش هجران - اضافی - آیریلدن حس ایدیلن املرواضطرابلر .

شوبله سوزان اولشم عشقکده کم یاقق دگل
تاب ویردم سوزدلدن آتش هجرانه بن
ویسی

آتشی ، آتشین - قیاسی - [باقکیز - بن - اُداث] آتشی ،
حرارتی ؛ آتش رنگینده اولان ؛ مجازاً - شدیدالطبع ،
تیز مشرب .

آتشقان چنانی ابدی گوزلری
بقاردی بنی آتشین - سوزلری
عزت ملا

آب آتشین - باقکیز - آب

آتشین رخسار ؛ آتشین دم ؛ آتشین سخن ؛ آتشین زبان ؛
آتشین مزاج ...

آتشیان - اهل جهنّم ، دوزخیان ؛ آتشیه یعنی جهنّمه
مؤکل اولان ملکر ، زبائیلر .

آتش - [atéch] - غرب - اسم - اوت ، نار ؛

ضرب مثالر :

- آتشدن گوملک . - فقراتی آتشدن گوملک .
- آتش دوشدیگی بری یاقار .
- آتشک دوستلنی اولماز .
- آتشی وورساک توتونی چیقماز .
- آتش آلمایه گامش گپی .
- باروت ایله آتشک اوپونی اولماز .

ایشته باروت ایله آتش اوپونی

قورده ایصارله در بو قویونی
فاضل - زاننامه

- آتش اولسا جرمی قادار بر یاقار .

- آتش ایله باموگک اوپونی اولماز .

نوله آندن ايراغ ايسم هر بار
اودله پنجهك نه اوڭي وار ؟
بيجي
بگيا يار اوله صاندم ، ديدى دلدار
اوديله پنجهك نه اوڭي وار ؟
عزيزى - شهرآزاد
الحدرد سوز دروغدن آمان يقاشمه
آتشك پنجهيله اولماز اوڭي زيرا
واصف

- آتشي ياغله سوندورور .
- آتشك باوروسى كول اولور .
- آتش كنارى قيش گونينك لاله زاريدر .

عربجه - ألتار فاكهة الشتاء

آتش ياقى ؛ آتش ياقى ؛ آتش ويرمك ؛ آتشلهك ؛ آتش
سوندورمك ؛ آتش اويانديرمك ؛ آتش توتك ؛ آتش آلق ...
آتش باليني - مركب اسم - قايقلرك اوچارينده چالي ياقيلوب
اولانان تازه سارداليا ، تيرخوس .
آتش بوجكى - مركب اسم - مغطى الجناحيه دن بر نوع
فوسفورلى بوجك ، ييلديز بوجكى ، شتاب .

بوق شيهه بونك توكلرى اوربرته چكند
حافظده نه وارسه او وار آتشي بوجكند
عبدالحق حامدك - ايلخان

ضرب مثل : آتش بوجكى گورسه ، يانغين صانير .
آتش گيجهسى - مركب اسم - يحيى عليه السلامك يوم
مخصوصى كه او گيجه اورتودوقلر آتش ياقارلر ؛
بت پرستلر زماننده كويلورلك آتش ياقوب اوينادقلى گيجه .
[لهجه عمانى]

آتشك - [لى] - مكان - آتش نقل ايديلن قاب ؛ آتش
ياقيلان ير ، كاخن ؛ آتسه و ياغايه لايق اولان ، جهنملك .
آتشلى - قياسى - صيقاق ، حرارتلى ، حار .
آتشجى - قياسى - بر فابريقا اوجايننده ، لوقومويغده ،
واپورده قازانه كومور آتان آدام .
آتشجيك - اسم - آتشجى صنعت وصفى .

- يانغين ، حريق ؛
آتش چيقيق - مركب لازم - بر يرده يانغين چيقيق .
- اسلحه ناربهك بوشالدياسى ؛
ياييم آتش - مركب اسم - عسكرلك هپ بردن ياپدني
أنداخت .

اوجى آتشي - مركب اسم - مختلف نقطه لره تعبيه ايديلن
أفرادك نشان آلاراق توفك آتاسى .
باتاراييله آتش - مركب اسم - بر باتارايي تشكىل ايدن
طولرك بردن آتيلماسى .
آتش قومانداسى - مركب اسم - افراده ، آتش ايتك
ايچون ويريلىن قومانداندا .

آتش ايتك - مركب متعددى - طوبه و توفكه آتش
ويرمك ، آتقى .

آتش آچق - باقكز - آتش ايتك .

آتش كسك - مركب متعددى - ياييم آتشي دوردورمق ،
آتسه فاصله ويرمك .

- وجودك حرارتى ؛ خسته لك تأثيريله وجودده آرتان حرارت .
اويغو يوقش ؛ گيجه او كورسيورمش ؛ آتشك
اويلورمش آزيچق دينديكى

بن ذاتا ايتك

بر آي اول بيلوردم نه وخيم اولديغنى ..
محمد عاكفك

آتش كوينكى - مركب اسم - شيرنجه يهكزده ين برچبيان .
فارسي - آتش پارسي ؛ عربي - جبره

آتش چياني - مركب اسم - ياغا حسى ويرن برچبيان ؛
مجازاً - مصيبت ، بلييه ، درد .

آتشدن گوماك - مركب اسم - مجازاً - تحمل ايديله مه بك
درجه ده شديد و مؤثر حال .

- رونق ، بارلاقق ؛ رواج ، سوروم ؛
آتش بهاسينه - غايت بهالى ، غالى .

سياه فحم ايله آتش بهاسنه هيزم
نتيجه سردى قحط ايله دل مشقتده
ساي

- شدت عشق و محبت ؛ غضب ، حدت ؛

آتش آلق ؛ آتش بوسكورمك ؛ آتش كيسلك ؛ آتشلهك ..

- قاليبسو تكرار يانار آتش كيسلوب درجه درجه صوت
شكايتى مزدا ايلدى ...
يوسف كامل پاشا - ترجمه غلام

آتشله نديرمك - متعددى - قيزيرمق ، اغضب ايتك ،
حدتله نديرمك .

آتشلى - قياسى - حدتلى ، قيزغين ، غضوب ..
- تهلاك ، تلاش ، عجله ؛

آتشى آتشيته - جان ، درحال ، وقت گچيرمكسزين .

بوله آتشله گلوب آب گي گچمكدن

قصدك آزاره مى تطيب دل زاره ميدر ؟
نديم

آتشه دوشمك - مجازاً - تلاش و تهلاك ايتك ، استعجال ايتك .

شاشيردم راه مقصودى كال پيچ و تابدن
حضور آسفيده آتشه دوشدم شتابدن
فكرى پاشا

آتش ياغديرمق - مركب متعددى - مجازاً - تلاش و اضطرابه
دوشورمك .

نم اول صندر معنى كه برق تيغ نظمندن

سحاب طبعم آتش ياغدرر خصم چيان اوزره
شيا پاشا

آتش قایینی - مرکب اسم - سرعت قایینی .

قلاغیلرده آتش قایین یاغلندق

ینه صوآلدی چکوب اسکله یاغلندق

سرودی - دولیات

آترا - [atra] - اوینور - اسم - آرت، آرقا، گیری؛ أدات -

ینه، تکرار، یکیدن، یگی باشند .

آترا سورماک - مرکب متعدی - گیری سورماک؛ مجازاً - تحقیر ایتک .

مانی آترا سورودی سوزوم توعادی

آتین میندی آترا یانپ

قوداقویلیک

آترا تونماق - مرکب متعدی - گیری طومق .

قوش قارما بولدی مسلمان ناکی

قانی آترا تونقان جراسین اونگی

قوداقویلیک

آتارماق - متعدی - گیری دوندورماک، چورماک، إعادہ ایتک .

باقکز - اوره، ابره، اورماک

چاغانای - آدرا - آرقا؛ آدرماق

ماجارجه - هات - آرقا .

هاترا - گیری .

آتروین - غرب - فرانسزجه : atropine - اسم - گوزده عورت اوتیندن [لفاح] چقاریلان شبه قوی ماده، لفاحین .

آترینه - غرب - رومیه : αθερίνη؛ ایتالیانجه : aterina - اسم - گوموش بالیغینک بویگی .

آتکاماک - [atkamak] چاغانای - متعدی - اوقومق؛ آذربدن اوقومق؛ ایراد وانشاد ایتک .

باقکز - آتماق .

آتکیر - [atkyr] - اوینور - اسم - آیفیر؛ غول بیابانی .

چاغانای - آیفیر

یاقوت - آتیر

قوببال - آسکەر

آسکەر تا کاک - ارکک طاووق . خوروز .

آتمک - [atmak] - آذری - متعدی - آتمق .

آتدرمق، آتدورماق - متعدی - آتدیرمق .

آتیلماق، آتلاق - لازم - آتیلق .

آت قلمی، پوشلا قلمدانکی

قوی بره افسانه دستانکی

سالما جهنم اودینه جانکی

آبله مرآت، آبله زمزمه !

صابر

بو مسلمانکه بو یرده یانوبلار

تامی قوم واقوامی آتوبلار

محمد باقر خلخالی

آل آتوب دوندی قوبروغین برک برک

یاننه یانبوزینه ووردی کوتک

مجید غنی زاده

آتوب دوتماق - ترکیب - آتوب طومق، متفاخرانه سوزلر سوبله مک .

آتار دوتار - آتار طوتار .

اتلاماچ، آتدرماچ - تخفیفی - آتلاما .

آتلوب دوشمک - جبرینق، چاپالامق .

آیچی - مشق - ائی نشان آتان، نشانی، آیچی؛ حلاج .

آتمه - تخفیفی - آتما، آتیش .

آتیشق - مشارکت - آتیشمق .

آتیشما، آتیش - تخفیفی - آتیشما، منازعه، مجادله .

آیم - اسم - آیم .

آتلاماق، آتدماق - لازم - آتلامق .

آتلاماق؛ آتدناماق - متعدی - آتلامق؛ آتلامق .

آتمک - [atmak] - غرب - متعدی - آلدن یاقینه، اوزاغه، یره و دیشاری به شدت و سرعتله قومق و بیراقوب وورمق؛

حیفاکه قدر وقیمتی بیلیموب ذنی

آندی زمین مجزه اوزینده گوهری

اسکدولی حق بک

- چکوب و طارتوب فیرلانق؛

بیلدیر بکا نرده، نرده یارب؛

کیم آندی بنی بودرده یارب؛

عبدالحق حامدک

- اوزاغه گوندهرمک، اوزاقلاشدیرمق، تبعید ایتک؛ باشقاسینه بوکلهمک، عطف و انسداد ایتک؛ عرو و بهتان ایتک، افتراده بولومق؛ دفع و طرد ایتک؛

❖ وانی جان گنججه دوله

آیلدی آیین مولانای رد

حضرت ملا آتی بر آندی کیم

آز جدا بیها شکایت می کند؛

؟

- یالان سوبله مک؛

بایرمیسین نهدها یتیشدی مدرسه دن؟

دهامی؟ آت باقام، هیچ صیقیلما، بول کیده دن!

محمدعاکف بک

- باروت و آمثالی شیلرله بر هوا ایتک؛

- نهمتریس ایله یقین وارمق قابل و نه لم ایله آتمق ممکن...

نعیم - تلوخ.

- چىچاق و كاسەگىي شىلر كىنارلىرى قىر يولوب دېش دېش اولىق .

ضر بمثللر :

- آتدېغى وورور ؛ طوبدىغى قوباربر .

- آتيلان اوق گىرى دونهز .

- آتدېنى آتدىق ، طوبدىنى طوبدىق .

آدىم آتقى - آياغىنى ايلەرى قوبوب يورومك ، بر آدىم
ايلەرى گىتمك ؛ آياق تەلىمى ياپقى .

آغ آتقى ؛ اولتا آتقى

اوزرىنە آتقى - مجازاً - عزرو ولسناد ايتك .

اوزرىندن آتقى - مجازاً - قباحى باشقاسىنە يوكلكمك ،
تېرى ايتك .

اوموزدن آتقى - مجازاً - دفع ايتك ، صاومق .

باشدن آتقى - مجازاً - باقكز - اوموزدن آتقى .

بكيز آتقى - قورقودن يوزك رنگى اوجوب صارارمق .

بوق آتقى - مجازاً - سىيە و اخلاقىزلىق لىسناد ايتك ،
بولاشدىرمق .

باموق آتقى .

پرندە آتقى - طافلاق قىيامق .

پرندەدن آتقى - مجازاً - آلداتقى ، اغفال و دەك ايتك .

توى آتقى - حيوان تونى دەگىشدىرمك .

توخوم آتقى - توخومى تارلايه صاچى .

تمل آتقى - ياپىنك تىلنى قومق .

جان آتقى - مجازاً - شەتەلە آرزو ايتك ؛ سرعت و تهاك
گوستەرمك .

چىغە آتقى - حيوان آياقلىرىنى قالدېروب وورمق .

اوتەك چىغەنى آتدى بوياناشدېچە بر آز

صگەرە لىكن آرادن قالدېدى بوتون ناز و نياز

شەنسى - اشك ايله تىلى

چىكە آتقى - حالت نزعە گىلكم .

حرف آتقى - سوز آتقى ، طاقىلمق .

دەمىر آتقى - گىمى ، دەمىرى دەگىزە بىراقى ؛ مجازاً -
اوطوردىنى يردە اوزون بويلا قالمق ، مېندەر چوروتك .

رنك آتقى - باقكز - بكيز آتقى .

زار آتقى - تاوانك زارلىرى آتوب اوينامق .

سەلە آتقى - طوقانلامق ؛ يومروقلە وورمق .

سلاح آتقى - سلاحي بوشالتيق .

سوز آتقى - باقكز - حرف آتقى .

صوبا آتقى - صوبا ايله دوگمك .

صيرتدن آتقى - مجازاً - باقكز - اوزرىندن آتقى .

داياق آتقى - دوگمك .

طوقات آتقى - آل ايله دوگمك ، طوقانلامق .

طوب آتقى - طوبە آتتى وىرمك ؛ اوصورمق ؛ افلاس ايتك .

طاش آتقى - مجازاً - تعريض ايتك ، طاقىلمق .

تاك آتقى - تاك يىرى آغارمق ، صباح اولقى ، فجر سوكمك .

قىليچ آتقى - دوشمانى قىليچلە ووروب اولدەرمك ، قىليچ
اوشورمك .

قورشون آتقى - توقكى آتشلە يوب بوشالتيق .

قنطارلى آتقى - مجازاً - سوكمك ، سب وشم ايتك .

قرعە آتقى - قرعە چىكمك .

قاپاغى آتقى - مجازاً - فيرلايوب قاجقى ، بىراقوب صاوشمق ،
قاجوب قورتولتى .

أرمى قىزلىنە چانمش ايدى

طوبولنچە قاپاغى آتمش ايدى

سەبازادە وەيى - شوق آتەكز

درمىخانەنى شىخە قىيامق اىسترايش

آياغى دنك آلەزق گىزلو قاپاغى آتدق

سەبازادە وەيى

قاش آتقى - مجازاً - قاش ايله اىشارت وىرمك ، قاش گوزايتك .

قاشىق آتقى - مجازاً - چوق يىك .

قىيچ آتقى - جوان چىغەتە آتقى .

قوفى آتقى - يالان سويلەمك .

گوز آتقى - مجازاً - طمع ايتك .

گوگدەيە آتقى - يوب ايجىك .

لاف آتقى - گوگدەك ايتك ، لافلانمىق ؛ قونوشمىق ،

گوروشمك .

نەرە آتقى - سرخوش اولوب باغىرمق .

قومشولردن صىقىلىك ، پسدن آتتىك نەرەلىرى

بوس بوتون صوصودوروم صوگرە ، چىقارسەم يوقارى !

محمد ماسك بك

باقادن آتقى - مجازاً - باشدن صاومق ، دفع ايتك ، آشىرمق .

بابانە آتقى - مجازاً - رد ايتك ، قبول و تصديق ايتەمك ؛

أهميت و برەمەمك .

نوى بيانە آتدى بىزى گرچە روزگار

دوشدك هواى عشقلە بر اوزگە عالمە

نوى

هپ طوغرىلقلە واصل اولور تير ، منزله

پك دە بابانە آتتەلم إستقامتى

دانش

آتمدك بابانە لطف ايتدك بو عبد بىكسى

بر دعا گویندە دېرىنەم هم بىندەزاد

غالب دده

وادی هجره صالدىلر أهل محبتي

گور بى وفالى بىزى بابانە آتدىلر

ووى

آتوب طوتقى - تركىب - مجازاً - طعن و تشنىع ايتك ،

سوكوب صايغى ؛ متفاخرانە سوزلر سويلەمك ، اوگونمك .

آفاق - اسم - ملاحظه سزاق، صایغسزاق؛ تجاوز، تعرض.
آیلش - نوعی - صوت، هجوم، صالدریش، جمله.
آتما - تخفیف - باشند صاوما، دفع اینه؛ تبری؛ یالان؛
اسناد، بهتان، افترا؛ برنوع پاموق بزی.

آتماجا - اسم - آوگ اوزرینه آیلیر برنوع شکار قوشی.
آتماجا اوق - مرکب اسم - فصیله مرکبه دن براوت.
آتماجایی؛ آتماجایی باشی - آسکیدن بادشاهلرک معیتلرینده
آتماجالره باقان و آو قوشلری شکارگاهه گونوردن آدام.
آیی - مشتق - آئی توفک آتان، شاعی؛ مجازاً - یالانجی.
آیجیلیق؛ آییجیلیق اوگره نك.

آیش - باقکیز - آتما؛ مجازاً - آتوب طوما، طفره؛
بالادن وعد اینه.

آیش طوتوش؛ آتار طوتار؛ آتوب طوما - باقکیز - آیش.
آتی - اسم - آراغجک آویشی اوزرینه گلن تللری، میک
ایله آیلان بود؛ آرقایه و اوموزه آیلان اورتو.
آقیلاق - متعدی - بزی دستگاهه قومق.

آتیق - اسم - یوغورت آیلوب چالغانان کوچوک بایقی.
آیم - مشتق - اسم - بر قورشون و یا گورله یی آناجق مقداره
باروت؛ توفکی دوله ورپ آتما؛ توفک و یا طویک باروتله
دوله ورلوب آتیماسی؛ قورشونک آیلوب گیتدیگی اوزاق.
بر آیم باروت - توصیفی - توفکک بر دفعه دوله ورلوب
آتیماسینه کفایت ایدجهک مقداره باروت؛ مجازاً - آک
صوگ آله قالان شی.
آدیم؛ آدیلاق - باقکیز - آدیم

آتمک [atmak] - قازان - متعدی - آتمق. باقکیز - تاشلامق؛
اورغوتق

آتوب اوترمک - آتوب گچیرمک و آشیرمق.
ملنوق آتمق - توفک آتمق.
اوق آتمق.

تازک، تازک آتمق - طاک بری آغارمق، صباح اولق.
چه چهک آتمق - آغاج چیچکله نك.
جان آتمق - مجازاً - شدتله آرزو ایتک.

قای تورغه جان آتوب تورامین - عودته جان آتوب دوریورم.
جایم سینی یارانام
برگوررگه جان آتام!

بورچاق آتمق - مجازاً - یالان سوبله مک.
آتو؛ آتش - آتما، آیش.

آندرمق - متعدی - آندیرمق؛ ووردورمق، اولدورمک.
تازک آندرمق - طاک آیتنجایه قادار سوبله یوب اوطورمق،
صباحلامق.

آشقمق، آتوشمق - مشارکت - آیشمق؛ معارضه و مجادله
ایتک.

آدبدنی کتیلرگه قانشمق
توگل شام لاف اوزمق، هم آتشمق
واقف الجلالی

سندده آت طوت سایه سندده واصف اول شاه جهان
کام آوبدر زیران ایتدکجه رخس دولتی
واصف

شاعرک دائم آتوب طوتقدر آندیشه سی
سوزلم ایستر حقیقت طوت، دیلر آفسانه طوت
خلیل نهاد بک

بکاده بخت مباحات آت طوت دردی
اولسه خربنده قدر بنده ده سعد آتام
یکبهرلی عونی

دامار آتمق - نبض وورمق.

یوکسکدن آتمق - مجازاً - اوگونمک.

آندیرمق - متعدی - صیجرائق؛ دفع ایتدیرمک، گیده رتمک.
آیشمق - مشارکت - بربرینه آتمق؛ بربرینه طاش
و قلیج حواله ایله دوگونمک؛ بربرینه کوتوسوزلر سوبله مک؛
معارضه و منازعه ایتک.

آیشدیرمق - متعدی - طعن و تشنیع ایتک؛ عتاب ایتک،
آزارلامق؛ سوگوپ صایق؛ عجله ایله نك، طیقشیدیرمق؛
قارآرا صبرا دوشمک.

آیلمق - لازم - ایله زوی وارمق؛ صوت و هجوم ایتک،
صالدیرمق.

آیلیر هر یانه بیک رخس صواقی پیرو
کرد خشینله طولار کتید وارونه جو
توفیق فکرت دوحق نقی

- برینک سوزنی کسوب لاقیردی به قاریشمق؛ برطرفه چارپیلوب
یوکولمک؛ اوزاغه گوتورمک، تبعید ایدیلک؛ دفع ایدیلک،
صاویلق؛ شورایه بورایه صایجیلق، داغیلیمق؛ نظردن
و اعتباردن دوشمک؛ اوزاق بر بردن گلمک.

ایندی غرباله نما جسم نزارم حالا...
قوس گردون بلادن آیلان تیرخدنک
اسکدالی حق بک

یابوی دامه آیلیمق - مجازاً - اعتباردن دوشمک.
آتلاقم - متعدی - صیجرائق؛ خسته نی و تهلکینی
گچیشدیرمک، صاوشدیرمق؛

انسان که چقار پرده مکتوم عدمدن
تا صحنه هستیده ظهور ایتدیگی مدمن
اکاله قدر فاجعه دور خیانی
آتلاعه به محکوم نه مهلک عتباتی!

محمد عارف بک - حمید معیشت

- آلداتق، اغفال ایتک؛ دفع ایتک، باشند صاومق.
آناق - مشتق - ملاحظه سز، صایغسز؛ متجاوز، فضول.

- آناق اوغلاندر اساساً... دیک آزدیردی ایشی...
- بیلیم آزدیردیمی، لکن خوشه گیتیز گیدیشی.
محمد عارف بک

ايتيزليك تيلادي سوزوك جان توروق
اوچوب باردی ، جان قالدی كندی قوروق
قودا قوبيليك

آتیز — اسم خاص — هونلرك پادشاهلری .

Le nom d'Atilla, en magyar, Atzel, formé sur Aczel, "acier", paraît une traduction dialectale du turc Timour ou Timour-Dach.

لئون قاهون

آتیز — [atyk] — آذری — اسم — يايق ، نهره ، آتیز .

آتیز — [atyk] — اويغور — اسم — آتی . [قلاپروت — آدیق]
مجازاً — قابا ، غلیظ ، وحشی ، يابانی .

✱ بوری ، تولکی ، آرسلان ، آتیز یانگونوز
قودا قوبيليك

موغولجه — اوتاكا .

ياقوت — آسا — بويوك بابا ، آتی .

سامویدلر ، بويوك بابايه آتی تعبير ايدیورلر :

Carlén im Bulletin historico - phil. IV, 39, Anm.(7). Etymologisches wörterbuch der Turko-Tatarischen Sprachen-Vàmbery.

چاغاتای — آتیغ ، آتیق

آتیز — [atyn] اويغور — صفت — دیگر ، باشقا ، آیری ؛ دیگری ،
باشقاسی ، يابانچی ، يات .

بوشمق ایلیندا قاموق توروك وچین
مونونك تارك كتاب يوق اوزیندین آتیز
قودا قوبيليك

بیریدین بیرى گا میراثلار قالب
آتیز لارقا بیرماس اوزین گا آلیب
قودا قوبيليك

میزدین آتیز — بزدن باشقا .

آتیزسیق ، آتیزساق — باشقا طرز و شكلده .

بوتوش نینك بوروق بویانكلیغ تورور
آتیزساق بورارسین مانكغا آی اوور
قودا قوبيليك

آتیزناق — مطاوعت — باشقا اولوق ، تبدل و تحویل ایتك .

آتیزماق — متعدی — تبدل ایتك ، ده گیشدیرمك .

ياقوت — آتیز — باشقا ، آیری .

چاغاتای — آتیزماق ، آبروق ، آیری ؛ ایران .

قازان — آتیزم ، آتیزما .

غرب — آتیزمق ؛ آیری .

پوش — اویپر — آتیزمق .

آتشو — تخفیفی — آتیشما ؛ مصادمه ، ووزوشما ؛ معارضه ،
منازعه .

آتلیق ، آتولوق — لازم — آتیلیمق ، صیچرامق ؛ آتیلوب
دوشمك .

بولدوز آتلیق — ییلدیز دوشمك .

آتمق ، آتومق ؛ آتوندرمق ؛ آتوندرمق ؛ آتونوشمق ...

تاغان آتومق — باقكیز — تاغان .

آتولدurmق — متعدی — قوتله آتمق ، فیرلاقمق .

آتقلاقمق — متعدی — تکرار تکرار آتمق ؛ بربری آردینجه
آتمق .

آتقلاغانم بار — چوقدفعه آتدم ، مکرراً آتدیم واقعدر .

آتولغالامق — مجهول — آتیلیمق .

بولدوز آتولغالادی .

آتولمالی — آتیلمايه لایق .

آتوم ؛ آتوملق — اسم — آتیم ؛ آتیلیمق .

اوق آتومی — اوق آتیمی .

آتنه — [atna] — قازان — اسم — فارسی آذینه محرقی — هفته .

آتنه لقی — هفته لقی .

باقكیز — آتنه .

آتوره ، خاتوره — [ātonn, khātoun] — چاغاتای — اسم —

قادیق ، خاتون ؛ پادشاه زوجه سی ، باش قادیق ؛ قالفا .

باقكیز — اويغور — قاتون

— آتونی که کوبیل لارمیزینك والدم نینك خدمتیدا

ایدی واصل خانییم ایدی بومرته اولان ...

سمرقندته قالیب ایدی ...

بایرنامه

آتوره — [atoun] — چاغاتای — اسم — شفاعت ؛ توسط ، آرایا

گیرمه .

آتیرماق — [atyrmaq] — اويغور — متعدی — آتیرمق ؛ سچمك ،

اینتخاب ایتك .

آتیرقان یاراقلیق یاراقسیرکیشین !

قودا قوبيليك

آتیز ، آتیز — [atyz, iytz] — اويغور — صفت — بوكسك ،

مرتفع ؛ اوزاق .

قلاپروت — آدیز

آتیزباقنالیق شانی مان گور دوگوم

تیریکلیك تورور آی قاناش یوردوگوم

قودا قوبيليك

آسینقا یاقین سان کونکولدن آتیز !

قودا قوبيليك

آتیز آتماق — بوكسه لك ، بوكاری چیقمق ، آتمق .

ايتيزليك ، آتیزلیق — بوكسكلك ، ايرتفاع .

آج قارنینه ؛ آج آجینه - برشی یمیش اولدینی حالده .

دیرکن آج قارنینه بر تلکی گورنجه گلدی
بویله بر تازه اوزوم حسری بغرین دلدی
شناسی - آشک ایله تیلکی

آج اولقی ؛ آج دورمی ؛ آج قالمق ؛ آج یانقی ...

شوق اولور سوزش دل مانده
آج قالان زهری ده بر عالده !
عبدالحق حامد بك

آج صوسز - مجازاً - محتاج ، بی نوا .
آج گوزلی - مجازاً - گوزی دویماز ، حریص ، طمعکار .
آج گوزلیک - مجازاً - حرص ، طمع .
آج دوپورمی - فقرایه یدیروب ایچیرمک ، محتاج اولانلری
إطعام ایتک .

آج قومق ؛ آج بیراقق - بیه چک وایچه چک ویرمه مک .

چکمه هیچ گرسنه لکدن خشیست
قولن آج قورمی ولی نعمت ؟
نای - خیریه

آجیندن اولمک ؛ آجیندن تاب وتوانی قالمیق ...
آجاقی - لازم - مهجور - آج اولقی ، آجیقمق .

هرکه برسه بو آجاقچ یمشن
آجیه هیچ طوق اوله یازدن قشن
عاشق بشه

آجلق - اسم - آج اولان آدمک حالی ، جوع ؛ مجازاً - طمع ،
حرص ، آج گوزلیک ؛ قیتلیق ، قحط .

ضرب مثالر :

- آجلقدن کیمسه اوله ز .
- آجلقدن نفسی قوقار ، طوقلقدن گرت کرت گکیریر .
- آجلقدن کوپوک قوصار .
- آجلقدن نه خبر ؟
- آجلقده داری آنکی حلواند اعلا گگیر .
- آجلق صوفیلی بوزار .

آجلق چکمک ، آجلقه دایانق ، آجلقدن اولمک ...

آجیق - اسم - مهجور - اوروج .
آجیقمق - لازم - آج اولقی ، آجلق دورمی ؛

- عقم ابرمزسه ده اولاد ، بو ایشک پینه سنه
ایکی شیدن بری لازم ..
- او نه در ؟

- دیکله سه که :

انگلیز بکله که ، طویسون .. یا آجیقسین ..

- وای وای !

- بوتک امکاتی بول ، مسأله نک حلی قولای !

محمد عاکف بك

اوریق ، اوریق - آری .

چاغاتای - استقامق ؛ آییناق .

آج - [adj] - غرب - صفت - بوش ، تپی ؛ طوق ضدی ؛ ایستکلی ،
ایشتالی .

ضرب مثالر :

- آج آسنهر ، عاشق گهرینیر .

- آج ، آمان بیلیمه ز .

- آج اوله ز ، گوزی قاراریر .

- آجله آجلی کان سویله شیر .

- آجله دوست اولما .

- آج آتی اویساماز .

- آج کوپک فرون دیواری ده لر .

آجدر کوپک ایستکه یمک حجتی اولسون !
سروندی - زلیات

- آج طاووق کندی آربا آنبارینده صانیر .
فارسی . گربه همه شب بخواب بیند دنیه .

عاشق بخودش گریکند وصلتش امید
گربه همه شب بخواب بیند دنیه !
میرصادق

- آج دویمام ، طوق آجیقمم صانیر .

- آج ، قیلجه صاریزیر .

وقت ضرورت چو غاند گریز
دست بگیرد سر شمشر تیز
سعدی

ایتمز گرسنگان هوس غمزه ذن خذیر
مشهوردر : قایچه صاریلور دیمشیر آج
غلام

- آج قورت آرسلا نه صالیریر .

- آج قورت یاوروسینی بر .

- آج کیمکله اولسا صاواشیر .

- آج گزمکدن طوق اولمک یگدر .

- آجک قارنی دیوار ؛ گوزی دویماز .

جبر نفع اتمده در لیل ونهار

یعنی جبراز دگلدر جبار

آل آچار اولسه داخی محتاج

قارنی طوق اولسه بینه گوزلری آج

سنبه زاده هجی

- آج گوزلی دایه چوجوئی .

- آج ایله آرقاداش اولما ، بهم دیرده سومورور .

- آج ، یانیندن قاچ .

- آجک اویقوسی گلمه ز .

- آجک قویبیده آنک دورماز .

- آجه دو قوز بورغان اورمشارده اویوامامش .

ویرمک ؛ حَـدْـتَـلَـهَـنـدِـرـمَـک ، قِـزِـدِـرِـمَـق ؛ آجِـمَـق ، آجِـنـدِـرِـمَـق .
آجِـرَـغَـنَـاق - لازم - آجِـمَـق ، آجِـرَـغَـنَـاق ، مَـرَـحَـتِـ حَـسِـ اَـتَـمَـک .

اول دم آجیرغاندی بیر اهل قبول
کیم بو کیشی لار ابرور ابرکین فضول
مخزن میر حیدر

آجیرغا - اسم - یابان تورپی ، آجیرغا .
آجیتاق - متعدی - آجی بائق ، آجیتاق ؛ فاشیندیروب قاربارتق -
آجیشماق - لازم - التهاب حاصل اتمک .
آجیاق - لازم - آجی اولق ، آجیمق .

آج - [adj] - اوینور - طوق ضدی ، آج ؛ بوش ، خالی .
باقکیز - آج ، آچا ، آچین

تاج خلانت بو پراکنده ساج
معدده وزیر اول تاغی پیوسته آج
مخزن میر حیدر

آجیاق - لازم - آج اولق ، آجیمق .

پیرنادی آی شه عالی نژاد
قارنی آجوب نایاسون اول نامراد
مخزن میر حیدر

آجون ، آچون - اسم - بوشلق ، فضا - دنیا ، جهان ، عالم -

بولونک توزگیل ایدی یوروقینک کونی
اوزونک ایکی آجوندا بولقیل توره
قوداقوبیلیک

باربرمان آجوندین ایشیگیل اوزونک
اوگوش عبرت آقیل دا آجیل گوزونک
قوداقوبیلیک

باقکیز - آچاق

آجونلوق - قیاسی - آجون یفی دنیا به منسوب و متعلق اولان .
دنیاقلق ، دنیوی ؛ مجازاً - فانی ، بقای اولمایان ، هالک .
آجونچی - قیاسی - دنیا صاحبی ؛ دنیوی .
آجون توتقوی - مرکب صفت - دنیا به صاحب و مالک اولان ؛
مجازاً - پادشاه . فارسی - عالمگیر

بیلویر سا بیزدین اوزابار قوی
قارانوت یاباکلار آجون توتقوی
قوداقوبیلیک

آج - [adj] - آذری - اسم - طوق ضدی ، آج .

هفته لرله قالور ایدی قارین آج

نی نوا ، باش آجیق ، آکین یالاواج
مجید غنی زاده

آتام آج دور ، آتام آج ، کلغیم آج

مصیبت اوخلارینه اولدوم آماج
محمد باقر خلخالی

- مجازاً - آرزو و هوس اتمک .

آجیق دیرمق - متعدی - آج بیراقق ؛ ایشتها ویرمک ،
ایشتهاسینی آرتیرمق .
آجیقلمق - مجهول - بری آج اولق .

آج - [adj] - چاغانای - باقکیز - آج

آجلیق - اسم - آجلیق .

آجیقماق ، آجیقماق - لازم - آج اولق ، آجیمق .

بیرسانک آج دور ، بیرسانک توق !..

- ایسیغ ساووغ تن لاری غه تفاوت قیلماق ، آجلیق
یالانغا جلیق ضررینی جسم لاری بیلماق ...
نوابی - محبوب القلوب

آجیغ ، آجیق - صفت ، اسم - آجی ؛ کدر ، آجی ؛ اضطراب ؛
حَدَث ، غضب ، اوفکله .

مهر ایملکا کی قاتیغ یاراتقان
غم شربتینی آجیغ یاراتقان
نوابی - مجنون ولیلی

فراق اچره ابل زهرین توت آی ساقی که عشق آنداق
آجیغ شربت نی بو قاتیغ مرض غا سودمند ایتیش
نوابی

آجیق کف ایتدی ! - حدیثی اظهار ایتدی !

- سلطان محمد آجیقین باسیب ...
- قارینداش آجیقینه چیدای بیلماق ...
ابوالغازی - شجره ترکی

- آجیقیدان بیر مشت یوزیگا اوردوم ...
بارنامه

آجیق چوچوک - ترکیب - آجی طانی .

باقکیز - ایسیغ ساووغ

آجیق تیل - توصیفی - آجی دیل - مجازاً - عنف و آزار ، تکدیر .

- اول کونک گل گاکیم قاتیغ سوزدین ریش بولغای ،
آجیق تیل زهر آلود نیش بولغای ...
نوابی - محبوب القلوب

آجینی کیلمک - حدیثه نیک ، قیزمق ، تهور اتمک .

آجیق - بو سوزدین سلطان محمد عجب آجینی کیلیب ...
ابوالغازی - شجره ترکی

آجیقلیق - اسم - آجلیق ، مرارت و حدت ، تهور ، غضب .
آجیقلا نفاق ، آجیقلا نفاق - مطاوعت - حدیثه نیک ، قیزمق .

آج - آناسی آجیقلا نیب ...

ابوالغازی - شجره ترکی

آجیاق ؛ آجیقلاماق - لازم - آجیمق ، مَـرَـحَـتِـ اَـتَـمَـک ؛ آغری
و اضطراب دویق .

آجیقماق ، آجیقماق - باقکیز - آجیاق .
آجیق تورماق ؛ آجیقلا تورماق - متعدی - آجی و اضطراب

Ce terme s'applique, en turc, aux agents diplomatiques, des compagnies de navigation et d'assurances, des sociétés de banques etc.

بدروس آفندی کراستهمیان

آجونه، آجونه — [adjoun] - چاغانای - لاسم - دنیا، جهان، عالم.

باقکیز - آجاق ؛ آجون
باقکیز - اوینور - آج ؛ آجون ، آجون
همه آجون - بونون دنیا ؛ کافه ناس ، خلق عالم .

سین دیک آجوندا بیرگوزی عین بلاقانی ؟
مین دیک آتینک جغاسی بیله مبتلا قانی ؟
لطیف

بولسون آجون ایچره آریغ کونکلی شاد
بارچا اولوس اوستیگا سورسون مراد
عزیز میرحیدر

آجی — [adjy] - غرب - صفت - طائفی ضدی ؛ مجازاً - وجع ،
آغری ، صیزی ؛ ألم ، کدر ، اضطراب ؛ سرت ، شدید ؛
آجی آجی باغیرمی .

هر شی ویرر اولدی جانه فرقت
هر شی گلیر اولدی قلبه رقت

ایواه ! نه زهر ایمش حیاتم
بوینجه آجی به گلیری طاقت ؟

عبدالحق حامدیک

صوک قطره سوداسنی دوکشدی نهالان ،
صوک قطره گوهرله بزغشدی چنلر ...
یعنی بوچوجوق طوغدینی گون ، پنه و عریان ،
قیش ائک آجی بر فقرایله گلمشدی برابر ؛
اولشدی کوچوک عائله نیک قلبی مکدر .
توفیق حکمت

ضرب مثلر :

- آجی صوغان ، قورو آتمک .
- آجی باطلیجانی قیر آغی چاللاز .
- آجی آجی بی ، صو صانیجی [باصدیر بر]
صوفی ساقی بزم ایتده در جانه صفا
باصدیرر دیرلر ، آجی آجی بی مشهور مثل
خاتم

آجی آج - مرکب لاسم - قوآسیا .

- آجی آلا ؛ آجی بادم .
آجی چاچا - مرکب لاسم - نیلمه یز بر بالیق .
آجی یلین - مرکب لاسم - چیچکی بابادیاه بگزین براوت ،
اوردن یاوشانی .

آجی باقلا - باقکیز - باقلا
آجی خیار - مرکب لاسم - ابو جهل قارپوزی ، حنظل .
آجی دیل - مجازاً - عفت و عتاب ، تکدیر ، تعزیر . آزار .

بزمگر آجلارا وقف ایلیشیک مالزی ؟
تا که هر مستحقه بذل ایدهک اموالزی ...
بزمراعات ایدهریک آتجاق اوز احوالزی
دایما بسلیهریک نازایله اطفالزی

آناسیز طفللری باسدی پورانلق بزه نه ؟
تا پامپور ، آج یالاواجلر گذرانلق بزه نه ؟
صابر

ضرب مثلر :

- آجک آمانی اولماز ، توخک ایمانی .
- آج گزوب توخ سالانور .
- آج تویوق یوخوسنده داری گوردر .

آجاق ، آجیاق ، آجاللق - لازم - آج اولوق ، آجیق .

کیچدی براوچ گون داها
آجوب اونولکی آغا
شایق طالب زاده

ضرب مثل : آجان قلیجه چاربار .
آج آجنه - آج آجینه .

آج گوز ؛ آج گوزلوك - آج گوزلی .
آج یانق - مجازاً - فقیر ، محتاج ، بی نوا .

آج یانق کیسه دکدر بنگه وار چورگی
بنگه وار چورک آما بوکا دوزمیر یورگی
صابر

آجار (؟) — [adjar] - غرب - صفت - قونلی ، طوندینی قوبار بر ،
طیبر .

بزم او محکمه ؛ حاکم ، برکت و بر سین ، آجار ؛
گیجه دن حکمی ویرر ، گوندوزین اجرایه قوشار !
محمدعاصفیک

آجارسز (؟) — [adjarsyz] - قازان - صفت - چیرکین .

آجب — [adjib] - اوینور - لاسم - قوداتقوبیلک - عربجه :
حاجب محترمی - وزیر .
آجبلق - لاسم - وزارت .

آجر — [adjur] - غرب - لاسم - عربجه : آجره نیک جعی - توغلا ؛
کره مید . فارسی - آگور معربی - مفردیرینده قوللانیلیر .
— تاب و آتش کارگر اولیان مستحکم بنالر ، که حص و آجر
ایله مشید ایدی ...
نعیم - تاریخ

آجته — غرب - ایتالیانجه : agente - لاسم - برسیغورتاویا واپور
قومانیاسینک ، بر شرکت تجاریه نیک باشقا بر مملکتده بولونان
وکیلی ؛ بووکیلرک ایش گوردکلری دائره .

آجیق - اسم - کدر ، ألم ، اضطراب ؛ یأس ، ماتم .
آجیقلی - قیاسی - کدرلی ، مضطرب ؛ یاسلی ، ماتم زده ؛ مؤلم ،
نجیع ، اضطراب آور .

نه رتبه ایسه تعالی تهییجات خیال
طبیعتک ایده من لوح زارینی تصویر :
لسان شعره گبرن اُک آجیقلی بر تأثیر
بکاء قدر وبره من روحه زنده حسن ملال...
کمال زاده اکرم بک

آجیقلاق - لازم - کدر و اضطراب دویق ، یاسلی و ماتلی
اولق .
آجیناجق - مشتق - آجیابه لایق ، شایان مرحمت ؛ سفیل ،
پریشان .

آجی — [adjy] - آذری - صفت - آجی .
آجی سوز - توصیفی - آجی سوز ، مؤثر و عتاب آمیز سوز .
انجمنیدی هیچ آجی سوزندن دل شیرین
چون نخل خرام توشه سین ، آجی ثمرک وار
والهی
آجیلاماق ، آجیلاماق - مطاوعت - آجی اولق ، آجیلاماق ؛
مجازاً - زهرله مک ؛ دوقوناقلی و عتاب آمیز سوز سوله مک ؛
توبیخ و تکذیر ایتک .
آجیناجق - مشتق - آجینه جاق ، شایان مرحمت ، دردمند ،
بی چاره .
آجیتمه - اسم - اتمک مایاسی .
آجیتاق - متعدی - خوری مایالامق .

آجیک — [adjykh] - آذری - اسم - آجیق ، حدت ، غضب ،
اوفسکه .
آجیج ، آجیق - باقکیز - آجیج
آناگا نیچون گلمدی یازیغ
اوگا وارمیدی بوخسه برآجیغ
عباس نائب زاده

آجیفلو ، آجیقلی - قیاسی - آجینی اولان ، غضوب ، حدتلی .
آجیجینی چیغارمق - مرکب متعدی - آجیجینی چیغارمق ؛
اوجینی و انتقامینی آلق .

آجیق ایلک - مرکب لازم - دارلق ، کوسمک ، منفعل اولق .
آجیقلانماق - لازم - حدتله مک ، قیزمق .
آجیقلاندرماق - متعدی - قیزدیرمق ، اغصاب ایتک .

چوخ گوزل ، برشرطم وار ، اول اوئی دیرسن :
آجیقلاننده منی نه ایله دوگرسن ؟
شایق طالب زاده

کیمه بخش ایلدک برحبه عرفان ؟
آجیقلانده ! اُلکده واری برهان ؟
هادی عبدالسلیم زاده

آجی صو - ایچیمی طاقلی اولایان صو .
آجی مارول - مرکب اسم - هندبانک بر نوعی .
جان آجیسی - درد آلم ، اضطراب عظیم ؛ مجازاً - مصیبت ،
بلیه .

قویروق آجیسی - مجازاً - کین ، غرض .
اولاد آجیسی - اولادک ضیاعیله حس ایدیلن اضطراب .

حال غربت ، طالع بد ، آه اولاد آجیسی .
گوکلمی اوچ شیدر ، عاکف ، دائماً پر خون ایدن
عاکف بن عبداللطیف

آجی یونجا - بر اوت آدی .
آجی سس - توصیفی - آواز بد ، فریاد جانغراش .
آجی آجی گولک

حسن سوزی گوش ایدوب اوزولدی
زهر آغلدی ، آجی آجی گولدی .
غالب دده - حسن و عشق

آجی دویق - لازم - ألم و اضطراب حس ایتک .

آغلار ، گولرم ، آغلا دیرم بلکه ده بردم
هیچ برآجی طوماز فقط آغلاندم آدم
عبدالحق حامد بک - ایلخان

آجیجینی چیغارمق - مرکب متعدی - مجازاً - اوچ آلق ،
اخذنار ایتک ، انتقام آلق ؛ بر برده غائب ایتدیگیی باشقا
بر برده قازانق .

ایچیلر آجیسی - باقکیز - ایچ
آجور ، آجیر - اسم - خیارک بر نوعی .
آجیرغا - اسم - یابان تورپی .
آجیجه ؛ آجیراق ؛ آجیتراق - آز آجی .
آجیقلی - اسم - آجی اولان برشیک طعمی ، طاتلیق ضدی ؛
مجازاً - کدورت ، تلخکامی ؛ عنف ، شدت ، سرتک .
آجیلاماق - مطاوعت - آجی اولق ؛ مجازاً - حدت و شدت
گوسته رملک ؛ خویشترلاق ، خیرچینلایق .
آجیق - لازم - آجی و اضطراب دویق ، آغریق ؛ پورهک
صیرلامق ، ترجم ایتک ؛ برشیک طعمینه آجیق گولک .

ضرب مثل شریعتک کسیدیگی پارماق آجیاز .
آجیج شرع کسیدیگی یارمق .
ثابت - تادخ

آجیتمق - متعدی - آغری و اضطراب وبرمک ؛ اذیت
وبرمک ، جفا ایتک .
آجیتدیرمق - متعدی - بر کیمسه حقینده رحم و شفقت
دویرمق ، پورهک یاندیرمق .

آجیتمق - مطاوعت - آجیبوب متألم اولق ، یانق .
آجیتدیرمق - متعدی - باقکیز - آجیتدیرمق
آجیندلیق - مجهول - رحم و شفقت مظهر اولق ، شایسته
مرحمت گورملک .
آجیرغانق - باقکیز - آجیتمق

آجیق ، آجوق - مشتق - آجیق ، کشاده ، مفتوح ؛ آشکار ، واضح ، هویدا ، سربست ، آزاده .

ضرب مثلار :

- قولوم آجیق ، یوزوم آق .

- آجیق اغیز آج قالماس .

آجیق گوز - توصیفی - آجیق گوز ، گوزی آجیق .

آجیق یوز - توصیفی - مجازاً - بشاشت ، گولهر یوزلولک .

- آجوق یوز بدین خلایق غه نشاط و چوچوک سوز بدین اولوسغه اینسباط ...

نوی - محبوب القلوب

آجون - اسم - آجیق ، فست زار ؛ دنیا ، جهان ، عالم .
باقکیز - آجون

آجوقلوق - اسم - آجیق ، مجازاً - کشایش خاطر ، انشراح قلب .

- کونکل گما آندین آجوقلوق فایده سی پیتار و گوز آندین یاروغلوق نتیجه سی کسب ایتار ...

نوی - محبوب القلوب

آچالیق - مشتق - کبر و یاس آچان شیلر ، آچالاق ؛ صابون .
آچایی - اسم - بر اوز بک قبیله سینک آدی .

آج - [atch] - اوغور - اسم - طوق ضدی : آج ؛ مجازاً - محتاج ، بی نوا .

آچا ، آچین - باقکیز - آج

آرا آج آرا نوق نوگورگو گبراک !..

آچاق - متعدی - آجیق .

آچاق - اسم - آجیق ؛ فانی .

آجوق ، آجیق - مشتق - آجیق ، کشاده ؛ سربست ، آزاده ؛ آجیق ، بوشلق ؛ آیدین ، آیدینلق ؛ تیز ، پاك ، آری .

- نافی اول ایکی آریق کیم اوستونی آجوق تورور ، بیر - نیل دریایی تورور ...

معراجنامه

گارا کلک اوگوشلوك یوروشی اونکلای
یولاقا ناکوتاک آجیق کیلور آی
قوداقویلیک

بولارقا قاتیلقل قاریقل اوزونک
تیلین یاقشی سوزلا آجوق توت یوزونک
قوداقویلیک

آقیرلادی آرتوق بو آتولدی نی
آجیق بیردی تیلین ایلکین اوکتونی
قوداقویلیک

آجوق سوز - توصیفی - معنائی واضح سوز .

- باسا کیشی بیلا آجوق سوزلاشای تورور ...

آجون - اسم - آجیق ؛ عالم ، دنیا .
باقکیز - آجون

بوخدی سکا برسوزیم ، بیرجه باشا سال منی :
X نه ایله سن دوگرسن ، آجیقلا ندیرسام سنی ؟
شایق طالب زاده

آجیق - [adjik] - اوغور - صفت - آجی .

- آجیق یوزلولک - توصیفی - عبوس ، اکشی یوزل .

- تاموق نیشک ایشیگیندا بیر هیبت لیق ، آجیق یوزلولک
فرشته گوردوم ...
معراجنامه

آجیقلا نفاق - لازم - قیزمق ، حدتله نك ؛ گوجنمك ، داریلوق ،
منفعل اولوق .

اولدم آجیقلا ندی آنکا بیر فضول

کیم بوکیشی لار ایرور اهل قبول

مخزن میرحیدر

آجیق - غرب - ایتالیانجه : agio - اسم - بارانک حقیقی و
اعتباری قیمتلی آراسینده کی فرق ، آجقه فرق ؛ بارانک
مبادله سیندن حاصل اولان کار ؛ آجقه فرقینک آزالوب
جوغللا سیندن پایلان معامله صرافیه .

آج - [atch] - چاغاتای - صفت - بوش ، خالی ؛ تهی ؛ طوق
اولمایان ، آج .

باقکیز - آج

گوزی آج - مجازاً - حریص .

آج گوزلیک - توصیفی - آج گوزلی ، حریص .

خوان دیدارینکا کیشی تیلاما

بارمو عالما مین گیبی گوزی آج

مونس خواوزی

آجلیق ، آچلوق - اسم - آچلیق ؛ مجازاً - فقر و سفالت ،
احتیاج .

ضرب مثل : آچلوق نی بی دورماس ؛ توفلوق نی بی دورماس !
آجیقماق - باقکیز - آجیقماق

آچاق - متعدی - قاپامق ضدی ؛ آچیق ؛ گیده رمک ،
إزالة ایتک ؛ کشف ایتک ؛ دملک ؛ حل ایتک ؛ باشلامق .

- فرهادینک شهاب گلشنی دا کیم طرب گلبنی نینک نشاط گل لاری
آچاق متجلی دورور ...

نوی - فرهاد و شیرین

نیدین یوز گل آچار عشق اوتیدین بلبل گیبی وامق
یوزونکدین گر عذاری باغیدا گل آچادی عذرا

نوی

آچار - آذری - اسم - آناختار ، آچار .

آچار جیلق - مرکب اسم - قحط و غلا ، غلاء اُسعار .

آچیلماق - مجهول - آچیلماق ؛ اظهاری ؛ افضائیک ؛ انکشاف ایتک .
اوشول زمان یامغور توروب هوا آچیلماق بنیاد قیلدی ...

بارنله

ضدّی : تام ، تاموق - ظلمت ، عالم غیری ، جهنّم .
چاغانای - آچاق ؛ آچ ؛ آجیق ؛ آچار ؛ آجیقماق ؛ آسناماق ؛
ایسناماك .

یاقوت - آس ، آساین - آچق .

آس - آچ .

آچ چیق - آچ ، بوش ؛ آجیق .

قوببال - آس ، ئس - آچ .

آسارمن - آچق .

ئسارمن - آسنمك .

چووش - ئس - آچق .

ئوزه - آجیق .

آچ ، آچ - [atch ، étch] - قازان - صفت - بوش ، نسی ،

خالی ؛ طوق ضدّی : آچ .

آچ گوز ؛ آچ گوزلی .

آچ بوغداي - مرکب اسم - قوراق بیللارده قاورولوب
قالان دانهلر .

آچ یل ، آچلی یل - مرکب اسم - قحط ییلی .

آچلی طوقلی - ترکیب - یاری آچ یاری طوق .

آچلی - اسم - آچلیق .

ضرب مثل : آچاق نی بیدرماس ، بایلق نی دیدرماس !

آنده صوغشوده دوام ائتمکده آچلی عسکری ،

زوربلا ..! بتمکده شول مسکین آدمک یاشلری !

تیلرله آنده آچلقنک عذابنده آلا

تیلرله قزغانچ بیکره کیده اسلام آچلری .

آچ ، بختسزلیکده شوندى بزدهی اوق «رب» قوللری

برفکر ایشی ! آلارده نیندی دهشتلر جاری ...

آنده برکیره طویارلق آشفه محتاجلق سوره ،

مونده ، توری طانی نعمتلر و بهیرم آشلری .

توری عفتلر گیلله آنلرغه آچلی ارقلی ؛

آچ طورودن ، بوزلری صولغانده ، قالغان صابصاری .

گون طوق ، آنلرغه هیچ چیکسز عذابلر قارشولار

برعاجز ، مسکین کوتارگوسز عذابلرگه طاری .

موک ، صنیق ، غمکین هم آچلقدن طالانغانلر آلا !

باشقه توشمینچه سیزلی ، مونداعیلر شادباری .

.*

یالطری دهشت آراسندن آلا رغه بر امید

اویلیلر طوقلقده یارلقنی طوغان ، قرده شلری .

ئله شفت سوندینی ؛ گیتی بره ونک ده ایسی

بلسه چی ! طوق ، شادلری : توکله آلا رنک یاشلری ...

یتسه مسکینگه رحیم ، تیک طوربی دنیا ، ئیله نه

احتمال آنلرغه ده نوبت جیتور موندن آری .

عبدالرشید رمضانف

آجیقماق ، آچوقق - لازم - آچ اولقی ، آجیقماق .

آچقسهلر قارلغاچنک بالالری

چین ، چرکی طوقوب قایت آلالاری

نوقای

آچقدرمق - متعدی - آچقیدرمق .

آچقوشمق ، آچقشمق - لازم - آچیقماق .

بالالار آچقوشدیلار ، آنالاری اوده یوق ایش ، آلا رغه

آشارغه قالدیرماغان ...

آچق - متعدی - قابلمن ضدّی : آچق .

ضدّی : بیکلامک ؛ یایق ؛ قیلامق ؛ یورکامک ؛ اورتمک .

آوز آچق - اوروج بوزمق ، إفطار اتمک .

تل آچق - دیل اوزاتمق ، تعرض اتمک .

فال آچق ؛ سرآچق ؛ ایشیا آچق ...

گوکئل و یاخاطر آچق - گوکئل آچق ، ایشراح ویرمک ؛

تسلّی اتمک .

کیبت آچق - دکان آچق ، تجارت باشلامق .

گوزآچق - مجازاً - امکان و مساعد زمان بولق ، گوزآچق .

✕✕✕ جیل و بوراندن گوز آچار حال یوق ...

سین ئه لی اوس ، هم اوقو کوب شونده آکلارسلک بارن

معرفت نوری آچار کوب نرسه لر نك یالغان

نوقای

آجیب به شرن خزینه گئی یوره کدن

سویله شمه برده آرتق سوز گیر کدن

نوقای

آچار ابردی خدای بختگئی شاید

آشفدک ، ایشله دک بیک زور جنایت !

نوقای

آچدیرمق - متعدی - آچدیرمق .

آچشمق ، آچوشمق - فعل مشارکت .

آوز ، فال آچدیرمق

آچلیق ، آچولق - آچیلق ، برشیکل قویولنی و یا کدوری

زائل اولق ؛ گوکئل کدر و ایشطراب گیتمک ؛ غائب

و نابدید اولق ؛ اوزاقلاشمق ؛ الفت و ایشیناسه مساعد

اولق ؛ هنر و معرفت قازانق .

مانور گونده چغام قرغه آچلماسمی گوکئلر دیب

آچار حسرتلر منی بو آچاچلر ، ایسی گلر دیب

عجید غفودی

آچقچ - اسم - آچاق آلت ، آچار .

الله تل آچقچی بیرسون !

آشوقق اوگنوجنک آچقچیدر !

آچقاچ - مشق - آجیق ، واضح : آچقاچ تورکجه .

آچق ، آجیق ، آجوق - صفت - آجیق ، کشاده ؛ واضح

روشن ، عیان ؛ قویو اولمایان رنک .

گوک یوزی آچوق ، هوا صاف هم طن بولوب جیل داویدن

أژده یوق ایدی ...

- بسط و تمديد ايتك، بايق، يازمق؛ بربريندن اوزاقلاشديرمق،
آزالامق؛ كشف راز ايتك، دردني دوكمك؛

دردك كيمه آچسك سىكا دير حكمتي واردر
اولديردى بزي آه ييلنمى بو حكمت ؟
دوشى

- بحث ايتك، برشيدن حكايه ايتك؛ چوزمك؛
تير غمزه لك آتمه كيم باغم دله قائم دوكر
عقد زلفك آچه كيم آشفته حال ايلرني
فدولى

— برشيئك اوزرينده كي باسى و لكهني گيدهرمك ...

ضرب مثلر :

- آچما قوطلى، سويله نه كوتوبى .
- آچ گوزكى، آچارلر گوزكى .

آدميني آچق - مجازاً - بجه و شتاب ايتك .
آغيز آچق - سوز سويله مك، سوز سويله مه به باشلامق؛
مجازاً - طمن و تعريض ايتك، ديل اوزاقق، نيجاوز ايتك .
آغيز آچماق - سوز سويله مك، سكوت ايتك، ديليني
طونق؛ مجازاً - مساعده و مسامحه ايتك .

آل آچق - ديله نك، تسأل ايتك .

باش آچق - مجازاً - ايلك تمني ايتك؛ بددعا و لعنت ايتك .
باشيني آچق - باشينك اورتوسيني قالديرمق؛ مجازاً - إشاعه
و إعلان ايتك .

بايراق آچق - گوزلكلى عسكر طوبلامق؛ مجازاً - عصيان
و إختلال ايتك؛ اذ بسترلك ايتك .

باقكز - بايراق

باس آچق - برشيئك اوزرينده كي باسى گيدهرمك، پارلاقق،
جلا و برمك .

تارلا آچق - چاللق بربرك چاليلرني، اورمانك آغاچلرني،
سوكوب و كوكلرني چيقاروپ تارلا حالينه گتيرمك .

چيغير آچق - مجازاً - مقدمه بايق؛ وجود و برمك،
ميدانه گتيرمك .

دردني آچق - دردله شمك، اضطراب قاييني سويله بوب دوكمك .

دكئان آچق - مجازاً - صنعت و تجارتنه باشلامق .

دكئاني آچق - دكئانك قاپسني قيروب صويق .

سوز آچق - برشيدن بحث ايتك .

سوزي آچق - تفسير ايتك، معنا چيقارمق .

فال آچق - فاله باقق .

قلم آچق - قلمى بونوب يازاجق حاله گتيرمك .

قاي آچق - مجازاً - باقكز - چيغير آچق .

گوز آچق - مجازاً - متبسط و متدبه اولق؛ مساعده گورمك .

گوزني آچق - مجازاً - ايقاظ و تنبيه ايتك، اويانديرمق؛
اويقودن اويانق، بيدار اولق .

گوزلك آچق - مجازاً - إشراف و إنبساط و برمك .

آچوق ايشيك - توصيفي - آچيق قاني؛ مجازاً - علناً .
آچقدن آچق؛ آچقدن آچقه ..

آچق يوز؛ آچق يوزلى - مجازاً - رحم و شفقت؛ مرحمتي،
مروتكار .

- دوشمان ينيك آچق يوز گور سانكآنده و طاطلى سوزينه
آلدانوب آنكا گونكل باغلاما ...

عبدالقيوم ملا عبدالناصر اوغلي

اوزون عمر سوراييم بيرسون شوني خداييم
هر كيشيكه بولساندي آچق يوزلى، ملايم
عجيد غفوري

آچق گوز؛ آچق گوزلى

آچق كمي - مجازاً - قاپسني آچيق، مهمان پرور .

آچق ياشل؛ آچق ساري ...

آچق خط - آچق و اوقوناقلى يازى .

آچق قوللى - مجازاً - آلى آچيق، جومرد .

آچق آوز - آچق آغيز - مجازاً - بودالا، سرسم .

آچق بر - آچقلى، دوزلك، اووا .

آچق يازمق؛ آچق سويله مك؛ آچق يوز گور سانك ...

بولوت آچيني - گونشلى بر هواده، بولوتلر ك ازلرينده بربر
حاصل اولان آچيقلار .

آچيق تيشوك - تركيب دهليك ده شيك .

آچوقلو جوموقلى - ياغمورلى و صوغوق هوا .

آچومالى يا يولملى - آچلوب قاپانان .

آچار آچماس؛ آچيلور آچيلماس ..

آچيقلى، آچقلى، آچوقلى - آچيقلى، آزالق؛ مسافه؛ دوز
و آچيق بر، اووا .

آچما، اچر — [atcha-étché] - چاغاتاي - اسم - والده، آناه؛
آنا برينده اولان ياشلى قادين؛ زوجه .

آچراشمك — [atchréchméq] - چاغاتاي - لازم - آيريلق؛
جدا دوشمك، إفتراق ايتك؛ اوزاقلاشمق .

آچراشمك - باقكز - آچراشمك

- سودين شمال ساري غه كيم اوتولدى ياغي دين آچراشتوك ...

- لكلكان و تولاك چارباغي نواحي سيدا روبرو بولديلار اورووش

نوروش بولمى آچراشتى لار .

ببرنامه

آچم — [atchmak] - غرب - معدنى - قايماق شدى -

گورمه مه مانع اولان شيلري گيدهرمك، ميدانه چيقارمق؛

دهلك، يارمق؛ شرح ايتك؛ چيچك و ياراق بويوبوب
ميدانه چيچمق؛

ايلرسه غروب مهر آتور

تكرار طلوع دير مقرر

هيچ آچيه حق فقط بوگابن

هر آن ايدجك غروب او آختر

عبدالحق حلمد بك - مقبر

غنچه قېلمز شاد ، گل آجازه طوتولش گوكلى
آرزومند رخ آل ولب خندانكم
فضولى

بول آچق - مجازاً - مقدمه ياقق .

آچدېرمق - برى ، برشى آچايه سوق اتمك .

ضرب مثل : آچدېرما چووالك اغزىنى .

آچيلمق - مطاوعت ، مجهول - آچيلمق اولق ؛ ايكي شى
آراسينده فاصله حاصل اولق ، آيرىلق ؛ دوشونديگىنى
وخاطر يندن آچېردىگىنى سويله مك ، كشف راز و افشاى درون اتمك ؛

- آرافقه كندىنه دى اهانته ايدرلر شېه سيله آچيلامايوب
نهایت تسميخى تصميم ...

يوسف كامل باشا - ترجمه تلاق

- طومور چقار و گوزلر بويوبوب ياپراقلر و چيچكلر ميدانه
چيچقمق ، اويانق ؛

كشى آلبت آچيلير قورى آغاج اولسه بيله

بو هوالرده ، بو موسيمده نه ممكن آرام

يكيشيرى عوفى

- بولوتلر داغايوب گوك يوزى آچق و براق اولق ؛ ممنون
و منبسط اولق ؛

گلديار آچلديار بېرى بېرىنك شوقنه

عيش وعشرت قيلمديلر ، ذوق وصفالر سورديلر

روى

- حجاب زائل و آراده استيناس حاصل اولق ؛

آچيلور سن گوزلم سن دى صبر ايله بر آز

شمدينك شرم گيدوب مجله پمانه گلور

ندى

- برشيك اوزرينده كى ياس گيدوب بارلامق ؛ ميدانه چيچقمق ،
ظاهر و نمايان اولق ؛

ناجمره آچيلمه چوزوب سينه بندى

ايمه دوشك اسېرى قوچاك درد مندى

رسواى عالم ايلدن كندى كندى

قومشى بابانك اويوب آلن دكله بندى

اوله سوقاق سوپرگه سى قادين قادينچى اول !

وصف

آچيل اى پرده تاريك قضا

آچيل اى برقع رخسار رضا

عبدالحق حامد بك

- واقع و حادث اولق ؛

X - سلطان مصطفى عصرنده آچيلان روسيه سفرنده ايكي يوز

بيك قدر مجهول الاحوال نظامسز عسكر مجتمع اولدى ...

قوجه سكبان باشى - لايحه

- يايلىق ، منبسط اولق ؛

چكمه دامن ناز ايدوب ، افتاده لردن وهم قيل

گوكلره آچلمسون آلركه داماننده در

فضولى

- آرا بوزولمق ، آراده مبايت حاصل اولق ؛ برى و منصب
إخلال اتمك ؛ بايغىلقدن كندىنه گلمك ، آيلىق ؛ قوبو
رنك خفيقه شوك ...

آچق - مشتق - قابلى ضدى : اورتولو اولمايان ، كهاده ،
مفتوح ؛ عيان ، واضح ، روشن ؛ چيلاق ، عربان ،

دال ؛ گنیش ، كيك ؛ محافظه دن عارى ، قورونماش ؛
حياسز ، فاحش ؛ بربرينه اويمايان ، مخالف ، ميان ؛

حسابده ميدانه چيقان نقصان ؛ رنگلرده قوبولغهمقابل گورولن
آچقلىق و خفيقلق ؛ قولاي آكلاشيلابيلن ، معناسى واضح

اولان ، مغلق ضدى .

آچق توركيه - توصيفى - عرب و عجم سوزلربندن ،
طمطراق ألفاظدن ، معتقد إفاده لردن عارى ، ساده و بسيط
طرز بيان و إفاده .

لسانى أصلنه إرجاع ايجون هوسلنك

طلوعه منتظر اولق غروب ماضيدن

ديكدر ؛ ايشته حقيقت ، تأمل آيلده سن

اگر بو قابل ايسه ياز بوتون آچق توركيه

كامل زاده اكرم بك

آچق اوقومق - مركب متعددى - يوكسك سلسله وهر كسك

ايشيده بيله جكى گيچي ، جهراً اوقومق .

آچق آل - مجازاً - جومرداك ، سخاوت .

آلى آچق - مجازاً - سخى ، جومرد .

آچق آغيز - مركب اسم - برچيچك آدى ؛ مجازاً - بودالا ، آبدال .

ضرب مثل : آچق آغيز آج قالماز .

آچيغه چيچقمق - لازم - خدمت و مأموريتدن ، وقتاً چيقاريلق ،

عزل ايدىلك ؛ ظاهر و عيان اولق .

X - اُزهر جهت خيانت و خباثى بتون بتون آچيغه چيچقمش .

شائى زاده - تاريخ

آچيغه وورمق - ميدانه چيقارمق ، اظهار اتمك ؛ ظاهر

و آشكار اولق ، بللى اولق .

آچق سويله مك - فكر و مقصدنى صاقلاماق .

آچيغه بويامق - بوياده خفيف رنك قولانق .

آچق باش - باشينده صابى اولمايان ، دازلانق .

باشى آچق - باشينده اورتو اولمايان ، برهنه سر ؛ مجازاً -

حياسز ، سر باز ، بي پروا .

باشى آچق يالان .

باشى آچق كانب - مجازاً - تحرير فى نظير .

آچق گوز ؛ آچق گوزلى - مجازاً - متيقظ ، اويانيق ؛

ايلندن هر ايش گلن ، بجرىكلى ، كارگذار ؛ فرصتدن استفاده

يوللرخى بيلن .

— عقدى كيم بايدى ؟

— آچق گوزى آراسينكه ، طولو !

يالكنز گوسترن اولسين باره نك نرده بولى .

محمد كافي بك

باش آچق ؛ باش آچق يالين آياق .

آچىق خوى - لالاي، قىدىسىز، بى پروا، واسع مذهب، رند.
آچىق مشرب - باقكز - آچىق خوى

بزم رويكده ليكندن ايجلور گوز گوره جام
نه آچىق مشرب اولور خلقى ديار رومك
نوعى

آچىق آچىق - علنا، آشكارا، واضح و عيان اولارق.
آچىقدن - يانچى، بيگانه، يات.
آچىقدن آچىغه - واضحاً، عياناً.
آچىقلر لوانى ! - ايشىز گوجىز.
آچىقده قالىق - بىر بىر يورتىز قالىق؛ ايشى و خدمت بولاماق.
آچىق ده كئز - قارا گورونه بىن ده كئز، انگين، عجمان.
ده كئز آچىنى - انگين.
آچىق رنك - قوبو اولمايان رنك.
آچىق سوز - مجازاً - واضح، قولاي آكلاشيلير.
آچىق طون - قوبو اولمايان حيوان رنگى.
باقكز - طون

آچىق صاجىق - يارى اورتولو يارى چيلاق؛ پريشان قيافت،
پرمرده حال؛ قيافتده و تسترده گوسته ريلن ايهتماسلىق.

بذل ايدر وارن آلى آچىقدن
شوخ مشربدر، آچىق صاجىقدن
سليمان پاشا

سنگاهه آي متره ر لسان شوخ «ندى»،
سنگاهه بكر خيال، مال نازانك
گزيده فطرى بر جلوه خرام گي
عبان اولور، اوتر آويده حسن عريانك
ايدر روان وصالى آچىق صاجىق تليم،
عمود صبحه دوشن زهره غرام گي.
كال زاده اكرم بك

آچىق صاجىق گزمك، دولاشمق..
آچىق قاش - قاشلارنىك آراسى آچىق اولان.
آچىق قاني - مجازاً - مهمانوازلق، مسافر پرورلك، اكرام،
اعزاز، اغيرلايش.
قايىسى آچىق - مجازاً - مهمان دوست، مسافر پرور.
گوزى آچىق گيتمك - مجازاً - آرزوسينه نائل اولادن اولمك.
آچىق ليان - دوشمان سفائى حرييه سينه قارشى قلعه و استحكام
گي وسائط مداخله سى اولمايان ساحل شبرى.
آچىق مكنوب - بر شخسه خطاباً يازيلدىني حالده، هر كسك
نظر اطلالعينه عرض ايديلن و بوم مقصدله غزته لرله نشر اولونان
مكنوب.
آچىق بونو و بوليجه - نامه محرر اولمايان اوراق نقديه.
آچىق يوز - مجازاً - بشاشت، بهجت؛ خلوص، صفوت؛
النفات، خاطر توازلق.
آچىق يول - ايشلك جاده، شاهراه.
آچىق هوا - بولوتىز و گونشلى گوك.
آچىق هواده گوزنك.

آچىق ير - توصيفى اسم - بوش و منحل منصب و مأمورىيت.
آچىقلىق - اسم - آچىق اولان بر شيك حال و صفى؛
وضوح؛ مسافه، بوشلىق، آزالق؛ بوش و خالى ير،
ميدان؛ آبدىلىق، بولوتىز و گونشلى هوا؛ پرواسزلىق،
لالايللك، حياسزلىق؛ نظارت، گورونوش؛ شتلك..

آچاز - صفت و اسم - سر صاقلان، كتوم؛ شطرنج
اوينىك تعبيرلرلندن - شاه مات اولاجق بروضيتمده قالماسى.

- منصوبات لعب شطرنج آسا گوناگون آچازلر پيدا و باعث
تعويق و اشغال...

شانى زاده - تاريخ

گورونوش بىر اووين ايسرتسه كز گللك دامابه؛
زواللى آچازه دوشمش، باقك حسابلامايه؛
محمد عاكف بك

- خصم شيطنت برداز طارمه نطع امورده بر غرب آچاز
ايراز ايله...

شيا پاشا - آندلس توينى

آچازلىق - اسم - كتم، اخفا.
آچار - اسم - مهجور - آناختار.
آچاللىق - كبر و باس آچان شيلر؛ صابون.
آچىقلامق - باقكز - آچىغه وورمق.

آچماق، آچماق - [atchmakh] - آذرى - متعدى - آچىق.
آچدورماق، آچدورماق - متعدى - آچدورمق.
آچىقلامق - مجهول - آچىقلىق.

گل کى کوکله آچار صبح بهار رويك
دوشسه زلفك آرايه بر شب ديجور كيمى
سعدى قزلباشى

يازمشم سربسر فروغى
آچشام غامضات آيانى
سيد عظيم شيروانى

چيخدى تولكى قباغه بهجت ايله
آچدى دل تارف بلاغت ايله
مجيد غنى زاده

چاقچاقك نازدهن آچادى كينى
دوگديروب طبلى چاهى تارودنى
مجيد غنى زاده

بر و بردى نهال باغ مقصود
آچيلدى گل حديقّه جود
فضولى

هر كيم كه هريار ايله دوشسه دماغدن
هيچ آچيلورمى كوكنى اونك سيراغدن
بهار شيروانى

يوز موسم خوش خرم اولوب ايلار آچيله
يوز لاله بتوب سنبلى و سوسنلر آچيله

بوزباغ جهان تازه لوب گلر آچیلسه
کوئلکه آچیلماز نجبه مشکلر آچیلسه
ودادی

آچار ، آچارچی - اسم - آناختار ، آچار .
باقکیز - هاجار

ضرب مثل : ایشمزلک دولتی لیک آچاری در !

آچارین سکنا تاپشوراق قلعه نك
وهم اختیارین همین بقعه نك
عباس نایب زاده

آچوغ ، آچوق ، آچیق ، آچوخ ، آچیخ - مشتق -
قابلی ضدی ، آچیق .

آچیق ساجیق - آچیق ساجیق .

ضرب مثل : آچیق آغیر آچ قالماز .

تازه فکرة ساری ناصل چکرم ملتئی ؟
گردیم قزلار آچیق گزین ازرلر ائمی !
«ملانصرالدین» دن

لاله کیمی سنده لطف چوقدر
آما نه دیم یوزنك آچوقدر
فضولی - مجنون و لیلی

کربلای لاپ یان - قامتی مثل کمان
آچیق دیورم آناجان - قیزیل بوز اوغلان گرک
خوزوس گوز اوغلان گرک
علی واضی

تا قره توجه ایندیگیم چاغ
X یولوم آچوغ اوله ووزوم آغ
فضولی - مجنون و لیلی

دولتو دست جودین - آجیش طلافشاندیر
هر شام نذر ، احسان - بذل و کرم عیاندر
مهمانسرا بزه نمش - بیر روضه جناندر
سفره آچیق سراسر - هر دورلو قوت جاندر
اُک باشده آگله شنلر - اعیانیدی ، بگدی ، خاندیر
بیرجه نفر تاپولماز - مسکین و ناتواندر
بیر بزم خوب ودل خواه - په په تبارک الله !
صابر

آچیق اوز - توصیفی - آچیق یوزلی - مجازاً - بشوش ، شن ،
شاطر .

فارسی - کشاده روی
آچیق سوز - توصیفی - آچیق سوز ، واضح ، قولای
آکلاشیلیر .

آی کوئل گوزله دخی رسم لسان
مطلبی ایت آچیق سوزیله بیان
ایته لفظ غریبی استعمال
مونی سانما دلیل فضل و کمال
دیعه بو لفظ زشت او زیبا در

لفظدن بیل مراد معنادر
تورکی به اوزگه لفظ چوخ قاتما
عربیجه عبارلر سانما !
ممکن اولدیقجه اوز دیلکله دانیش
ممکن اولماز ایسه بو باشقه برایش
نجه که دایشورسن ایله ده یاز
یازیده اولما چوخ سخن پردازا .

آچیق دایشماق - آچیق سوبله مک .
X آچیق اورکلی - مجازاً - صفوت و مخالفت قلب صاحبی .
آچیق دیل - واضح و ساده طرز ایفا ده .
آچیق قاپو - مجازاً - مهمانوازلق ، مسافر پرورلک ؛ مروت ،
فتوت .
آچیم - اوروج بوزما ، افطار .

سحور ، آچیم ، باوان چورک
غدا سیدر اوروجلیقک
فقیرک اسکی اوروجوسی
لباسیدر اوروجلیقک
«ملانصرالدین» دن

آچیق ، آچیقلیق - آچیق ، آچیقلیق .
قائین ، قارا میده نك اورتاسینده کی آچینی
بولولتی گوگدن ایشیقلا ندیر بر آیک ایشینی
عباس صحت

X آچیر [نامی] — [atchou] - چاغانای - اسم - شاب .
آچو بیرماک - مرکب متعدی - قاشی بویامادن اول شابلامق .

آچیره — [atchoun] - قازان - اسم - دنیا ، عالم ، جهان .
باقکیز - آچون - چاغانای

X آچی ، آچی — [atchy] - چاغانای - اسم - [لفت فضل الله خان]
بو یوک اُرکک قارداش .

آچی — [atchy] - قازان - صفت - آچی ؛ مجازاً - سرت ، کسکین ،
شدید ؛

ضدی : توچی ؛ طاطلی
آچلی توچیلی - ترکیب آچی طاطلی ، تلخ و شیرین .
آچی آله ؛ آچی بال ؛ آچی سوز ؛ آچی ناوش ؛ آچی آواز ...
آچی قوزغالاق - بر اوت آدی .
آچی جیل - سرت و شدتلی روزگار .
- آچی جیللر ایوب ، قوتوروب کیتوب آغاچ باشنده غی
قوشلرنی قلهغه سوردیلر ...

- آغار صولر همان گوزگه قارامیچه آغارغه ، آچی جیللرده
ایساکه سوز بیرگانلر ...
نوقای

آچی قیار - توصیفی : اسم - آچی خیار .

آبی قاباق - توصیف: اوم - أبو جهل قارپوزی، خنظل.
باقکز - طاش قاباق

آبی بوران - باقکز - آبی جیل
- مجازاً - آغو، زهر؛
باقکز - آغو

آبی بیرمک - زهر ویرمک، زهرله مک.
آبی بیروب اوتورمک - زهر ویروب اولدورمک.
آچیتقی - خور مایاسی.
آچومق - متعدی - خوره مایا قومق، مایالاندیرمق.
آچیتقی - لازم - مایالانق، اُکشیتمک، تخمیر اتمک.

آچی — [atchy] - قازان - صفت، اسم - آچی؛ حدت، غضب،
کین، غرض؛ کدر، قایقو.
آچو - باقکز - آچی

عمر سوردم، جهان گیزدم، آول یوردم، شهر گوردیم
قلک نك هر آچیسندن الوش آلدیم، قهر گوردیم
ظریف البشیری

نی دیمک اغیاره دائم لطف و احسان ایلانمک
هیچ روای شتم و سبک هم آچو، قهرک بکا؟
غریب

گرلر اول ایکی یار چن آچودین
آغز بورنی تولی غیرت ساچودین
مجید غفروی

حاسد لر کوب دیوب حسرت ییه هیچ
اچکده صاقلاما آچو، کینه هیچ
ظریف البشیری

آچوبدن آیسین آتده مونسین مونده آتقی - جدتله اونی
اورایه، بونی بورایه آتقی، آلت اوست و دارما داغین اتمک.
آچوچان - توصیفی - واره بوغه حدت ایدن، اوصوروغی
جنی.

باقکز - قوقو
آچو آلتی - مرکب متعدی - اوج آلتی، آچیسنی چیقارمق،
اخذنار اتمک.

باقکز - اوج قاتارمق
آچو آلو - مرکب تخفیفی - اوج آلا، اخذنار، انتقام.
آچووی قاتارمق - جدتله مک، قیزمق.
آچووی کلمک - قیزمق، اوفسکه له مک.

مین آچووم کیلگانه، آوزم اچلغانه کوب سویلادم!

آچو اوطن قاتارمق - مجازاً - قیزدیرمق، اغصاب اتمک.
آچوون کیتورمک - مجازاً - اوفسکه له ندرمک.

آچولی - قیاسی - حدتلی، قیزغین، کیندار.
آچولانق - لازم - جدتله مک، قیزمق، کین طومق.
باقکز - تیرکامک

آچولاندیرمق - متعدی - قیزدیرمق.

باقکز - قوتورمق

آچولانوشمق - مشارکت.

آچولانوی - مشتق - قیزغین، اوفسکه لی، حدتلی.

آچیرلو [atchyryk] - چاغانای - مکان - چاییر، اوتلق، تیرقیل
و یونجا تارلاسی.

آحمک، آهماق — [ahmak-kh] - آذری - عربجه : احمق
محرفی - صفت - بودالا، سرسم، آبدال.

ای غافل اوزگدن سنک آنجاق خبرک وار
خوناب ترک وار
دردک، کدرک وار
چوخ دردسرک وار
بو کهنه باشکده
تازه خبرک وار

ملت بيله بادی، اامت ايله یادی!
خود سويله آي آحماق داشی کیم اویادی؟
دیمه خطرک وار!
صابر

آحمق — [ahmak] - قازان - عربجه : احمق محرفی - صفت -
بودالا، بوک، سرسم.
آحمق؛ آحمقلانق؛ آحمقلاندیرمق.

آخ ! — [akh!] - آذری - ندا - آه ! وای ! یازیق !
آخ وای !
آخ اوف ابله مک.

ضرب مثل: بابی تابنا ایشی آخ وای ايله کچر.
- آخ ! سنی گوریم، اَللهک بلاسینه گلیمسن، کورشیطان!!
«ملا نصر الدین» حق

×× ووردی گوگسینه آغلادی های های
دیدي: «آخ ! زورده بیره نای لهله وای وای !»
مجید غنی زاده

باشنه جم ایلیوب هر بری برخیلی سپاه
که نه وار؟ مدهلی ! دوش تختدن اولما بزه شاه
ایشیلر اوج گوگنک عرضه نده بوتون آمری تپاه
قاجدی آخ وای دیبه سلطانلاری ایرانلیلارک
در حقیقت پدس اینش قانلاری ایرانلیلارک!
صابر

آخ ! — [akh!] - چاغانای - ندا - تأسف إفاده ایدر و بعضاً
آفرین ! برینده قوللانیلر.

آخ ! آهما ! — [akh ! akhma] - قازان - ندا - تأسف
بیلدیرر و بعضاً تقدیر معنایینه گلیر.
باقکز - آخما !

باقکز - آختا ، آخته - چاغاتای
آختالاماق ؛ آختالاماق - متعدی - میوه ناک چکیده گئی
چیقاروب قوروتقی .

بیره بیر یادگا سال جمله اونوتدیقلارکی
ملتک قانین آلوب شیشه به دوتدیقلارکی
قیش ایچون آختالایوب یایدا قوریتدیقلارکی
گوزلرک کلاهده چیخسا قوس اونوتدیقلارکی
بوش دانیشما بوراسای اولدیروب آلدیقلارکی
بولوب آلدیقلارکی ، بولدیروب آلدیقلارکی
صابر - ظل السلطان خطابه

آختاپوت — غرب - رومجه : 'Οκταποδι ، 'Οκταπους
سکزی آیاقلی - اسم - حیوانات نامعه دن وذات الارجل الرأسیه
صنفتندن بر ده گیز حیوانی ؛ کوکلرله آلسجه به صوقولان
برنوع چیبان ؛ کیکسز آنه بکزه یین و بوغازده ، بورونده ،
قولاقده و رحده حاصل اولان اورلر .

آختارم — [akhtarmak] - آذری - متعدی - آفتارمق ،
آرامق .

آختاریلایق - مجهول - آفتاریلایق ، آرانیلایق ، آراقق .
آختاریش - تخیفی - آفتارما ، آراقق .
آختاریشایق - لازم - آراقق .
ضرب مثل : آختاران تاپار ، بلاسنده هولاسنده !

برقارا توك باشینده قاشینده
بر قزی وار اُرده آلی باشینده
آختاریر برخی دوقوز باشینده
ایشتمیشیم بزم کشی یونه نیر !
علی داضی

کیمییسی کعبه ده حقی کییی دیر ایچره گورور
هره بر نوعی گزر آختارار اول جانانی
سید عظم شیروانی

گور ملتک دردنی آختارمه دواسین
أل چکمه یتیمک باشنه ، کسمه صداسین
زنهار قویوب دهرده بر خیر بناسین
یاد آیله ، شاد آیلله ملت فقراسین
بو چرخ فلک ترسنه دوران ایدر ایدی !
فعله ده اوژین داخل افسان ایدر ایدی !
صابر

آختارماق — [akhtarmak] - چاغاتای - متعدی - آرامق ،
آفتارماق ؛ گوزگوزدیرمک .

دیدي اوشو زمان اوزوم بازاین
اول بیابان نی بیر بیر آختاراین ؟

آخ ! بیک یاخشی هوا !
آخ اتمک ؛ آخلامق .

آخار — [akhar] - غرب - فارسی : آهار محرفی - اسم - آلقی ،
بیاض دوزگون ؛ پرداخت قولاسی .

ترکیده کاغده سوریلانه [آهار] و اوثابه سوریلانه [حشیل]
تعیر ایدرلر .
[ترجمه برمان قاطع]

فارسی به نقل ایلله [آهار] دیشلردر . [لهجه عثمانی]
زمین سریر زیر پای آندرون
چو کرکاس آهار دارد بچون
فردوسی

آخارلامق - متعدی - کاغدی آخار ایلله پرداخت اتمک .
آخارلی - قیاسی - رنگ اوستینه آخار سورولوب مهره لشم کاغده .

آخار ، آقار — [akhar , akar] - چاغاتای - باقکز : آخار - غرب
بوزتینک آخاری آلامق - بزی بیاضلامق ، آغارمق .

آخاکلانماق — [akhaklanmak] - قازان - برشیشه پارلاقق گلک .

بولولطر آخاکلانغان ، آلتون قاتناش
چیره ملرک گوزی به شلی نور آراش
عزیزاوقامی

آخال — [akhal] - قازان - اسم - فارسی آخال - برایشه یارامایان ،
چورچوب قییلندن شیلر ؛ مجازاً - باد هوا قازاتیلان شیلر ،
مفت .

آ نکار آخالدان کیله ..
آخاله ترکک قیلا !

آختا ، آخته — [akhta] - چاغاتای - اسم - موغولجه - آختا ، ایگدیش .
آختاماق ، آختاماق - متعدی - اتمک ، ایگدیش اتمک .
باقکز - اناماک ؛ اناماک
آختاجی ، آخته چی - قیاسی - آتلی ایگدیش ایدن آدم ؛
میر آخور ؛ ساییس ، آت اوشاغی .

باغ آرا چونکه گیدی اول مخزون
آختاجی ایلکیدا ایدی گلگون
نوازی - سیمسیاده

- باباجان آخته چی یاراماس راق آت نارچی ...
- یونس خان قاشیدا آختاجیلایق قیادی ، - و نکار اتمک بولوب ایدی ...
بازنامه

آختا — [akhta] - آذری - اسم - باقکز - آختا ، آخته - چاغاتای
آختالاماق ؛ آختالاماق

آختا — [akhta] - آذری - اسم - چکیده گئی چیقارایوب قورودلش
میوه .

آفسان، آفسان — [akhsak] — آذری - صفت - طوبال ، آفساق ، لک .

آخساماق ، آقسامق - لازم - طوبالامق ، آقسامق .
آخساق - متعدی - طوبالامق ، آقساق .
آخساقق ، آخساقق - لازم - طوبالامق ، آقساقق .
گر ، فالیره مکا ، نسوان داشینی آتالی در
کچ قابیر قابیلاری حبسه ، داما آتالی در
کچ قابیر قانی ووروب سیندیروت آخساماقی در
کچ قابیر قایه طرفدار اولانی آتالی در ...

بوخه ایزانه باخوب سن دهی چاشدیک آخالا !
أصل شهره طرفتدن اوزاشدیک آخالا !
علی راضی

آفساورغا، آفساورغا — [akhsavurga] — چاغانای -
اسم - صادق باغی و قایشی ، قانچوغا .

آفسوم — [akhsoum] — چاغانای - صفت - سرخوش ، مست ،
أسریک .

باقکیز - آقشوم ، سوم

- آخسوم اوسروک لاردین خرج ترانه ، تیلبه ایستار اولو-
شقاندین نشانه ...

نوازی - محبوب القلوب

آخسوملامق - لازم - سرخوش اولقی ، أسریک .

آخشاب — [akhchab] - غرب - عربجه: خشب ، آخشب شرقی -
اسم - آغاجدن و تنه‌دهن بایلان او وایی . کارگیر ضدی .

آخشام — [akhcham] - غرب - زمان - باقکیز - آخشام

آخشام، آخشام — [akhcham] - آذری - زمان - آخشام .

آخشام اوستی - مرکب زمان - آخشام اوستی ، آخشام اوزری .
آخشام چاغی - مرکب زمان - آخشام وقتی .
آخشاملامق - لازم - آخشامی بربرده گچیرمک ، آخشاملامق .

× آخشاملار ، آی آخشاملار

چراغ بانار آخشاملار

ایوی ایوینه گیدر

اوکوز هازدا آخشاملار !

پانی

آخشام — [akhcham] - قازان - زمان - آخشام .

آخشام نمازی ، آخشام وقتی ، آخشام اوستی ...

آخشات، آخشات — **آخشات** — غرب - رومیجه : $\alpha\chi\sigma\alpha\delta\sigma, \alpha\chi\sigma\alpha\delta$ - اسم -
یابانی آرمود و آغاجی .

آخما! — [akhma] - قازان - ندا - آه ! باقکیز - آخ
آخما ! اول کیتوب بارغان ایکان !

- هنوز قندهار طرفی بارماققی ، باچاقون اوچون تاغونوزی
آختماققانی جزم قیلمايدور ايدوك ...
بازنده

آختماقق - متعدی - طرف طرف آریوب آختماقق ، آراغق .

آختیک — [akhtik] — چاغانای - اسم - طورون ، حفید .
قیر آختیق - حفیده .

آخیر — [akhir] - آذری - عربجه : آخر - اسم - صوگه ، نهایت .

آخرنجی ، آخرنجی - قیاسی - صوگده و نهایتده اولان .
آخیره دوشمک - مرکب لازم - گبری قالمق ، تأخیر ایتک .
آخیرین ایلهمک - صوگنی گتیرمک ، نوکته مک .
آخیره گتیرمک - باقکیز - آخیرین ایلهمک .
آخیره قالمق - صوگه و نهایت قالمق .

آختر ؛ آخترلک - اسم - آختر ؛ آخترلک .
آخری ؛ آخرده - صوگینه ، اثنایت ، بالاخره .

آخری قیلدی فوت توالکی لهله

میتی دوشدی قالدی مثل شاه

عجیدغی زاده

أجل آخرده ایلر دست بسته

چکر تخت شرفدن تخته اوسته

محمد باقر خلیلی

آخیر — [ākher] - فارسی - عربجه - ندا - تعجب إفاده ایدور ؛

آخچه شد ، که از سرمن باز گشته ؟

- أدات - أصلا ، قطعاً ، أبداً ، هیچ بروقت :

عشقبازی نهمن آخر بجهان آوردم !

آخیر — [ākhir] - قازان - عربجه - زمان - صوگه ، نهایت ؛

آخرنجی - قیاسی - صوگده کی ، نهایتده اولان ، اولسکی ضدی .
آخر زمان - مرکب زمان - قیامته تقدیم ایدور دوره ،
آخر زمان .

- أدات - تعجب إفاده ایدور :

اول کیلما دی آخر ؟ یاغفور توقنامادی آخر ؟ .

آختر - مکان - اوتوکی دنیا .

آخترنگا گیتیمک - مرکب لازم - اولمک .

آختر سفری - مرکب اسم - اولوم .

× آختر گولماگی - مرکب اسم - کفن .

آختر دوستی - آختر قارداشی ، غرض وعوضدن عاری
و مخلص دوست .

آختر آروغی - مجازاً - اوتوکی دنیاده فلاحه بادی اولان
صالح عمللر .

آختر کشیسی - مجازاً - متقی ، صوفی .

آخیرمک — [akhyrmak] - غرب - متعدی - نوکروک آتقی .

آخ تقو - آغزده نوکریگی جمع ایدوب نودیو آتقی ، که
ترکیده آخرمق تعبیر اولنور .

[ترجمه بردن قلمع]

آخور — [akhour] - چاغاتای - مکان - ملک ؛ آخور .	آخور — [akhmak] - آذری - لازم = باقکیز - آخماق
آخورماق — [akhourmak] - چاغاتای - لازم - ارسلان حقیقیده گومورده مک ، گومورده مک .	آخیماق ؛ آخیتدورماق ، آخیتدیرماق - متعدی - آخیمق ؛ آخیتدیرمق .
آخور ، آخور — [ākhoun-d] - قازان - اسم - باقکیز - آذری نورکنجه - کوی امامی ، کوی خواجہ سی .	آخیتی ، آخیتی - اسم - آخیتی . آخار باخار - گورونوش ، منظره . آخین - آخین . آخین آخین - آخین آخین ، سورو سورو .
آخور — [ākhound] - غرب - اسم - باقکیز - آذری .	آخر گونین اول ایلوب یاد آخیتدی سرشک قیلدی فریاد فضولی - مجنون ولی
آخور ، آخور — [ākhoun-d] - چاغاتای - اسم - باقکیز - آذری	آخیماق - باقکیز - آخماق
آخور — [ākhound] - آذری - اسم - ایرانده ، قافقاسیاده دین عالمرینه وبرین عنوان ، خواجہ ، ملا .	گورگچ رخنگی قانہ دونوب رنگی شربتک رشکندن آخیشدی گوزینک یاشی کبابک فایضی
آلات مجو ومسخره قیلدک شریعتی عدوان اولوب علومله ، سودک جهالتی سالدک اسارت آلتنه بیچاره ملت	آخور — [akhour] - غرب - مکان - فارسی ایله مشترک - حیوانلرک باغلاندینی بر ، حیوان دامی . اصطبل ، حیوان
دین فداي درهم و دینار ایدن آخوند ! ملتئر ایچره ملتئی خوار ایدن آخوند !	ملگی .
انصاف ایله بورته یالان ماجرا دیه پیغمبره ، امامه بونوخ افترا دیه منبرده هرچفنگ سوزی ، قبل حیا دیه هر بریالانی حضرتہ بیلمه زوا دیه	Cf. arménien-<i>ecurie</i>, étable; le vieux haut-allemand-<i>skiura</i> (d'où le bas-latin-<i>scuria</i> et le provençal-<i>escura</i>) ne paraît pas étranger à ce mot turc. Cf. aussi le grec-<i>ἀγύρις</i>=lieu de réunion.
ای ملتئی جهالت وادار ایدن آخوند ! هر دورلو فقر و محزه گرفتار ایدن آخوند !	Akhor (ou akhour) est commun au turc et au persan. بدروس آفندی کراسته بیان
بوخ بر آچیق دلبام سکامن ، سولیم عیان تاسن قانجه قالیاجاق ملتکده جان انصافه گل ، مروت ایله ، رحم قبل ، آمان ملتده یوخدی بونجه بودلتلره توان	أمیر آخور - مرکب اسم - لسان خلقده - ایراخور - تلفظ ایدیلیر . باقکیز - أمیر
ای منبر پیغمبری مردار ایدن آخوند ! ای ملتک ایشیق گوزینی تار ایدن آخوند ! سابر	بری دربان اولوردی بری میرآخوری گاسه لر عالمه دورنده پشک ودارا تغی
Seigneur, 'Dom'; 'Magister, Cf. grec - ἄρχων = chef, magistrat. (génitif ἄρχοντος)	او پاک دل که ایدرسه تواضعندن ایدر صطبل خاصنه آفراسیابی میرآخور نای
Dans sa remarquable histoire d'Un empereur bysantin du Xe siècle (p. 344), Mr. Schlumberger dit que, dans la correspondance officielle de la Chancellerie Impériale de byzance, les chefs magyars étaient désignés sous le nom de Archonstes des Turcs.	آخوره چکمک ؛ آخوره باغلامق ؛ آخورده بسلهمک... آخورلامق - لازم - آت ، آخورده چوق یانوب خاملامق ، هارینلامق . باقکیز - آغیلانق طاش آخوری - طاشاق بر .
Le titre d' 'Akhound' Synonyme du latin-<i>magister</i>, s'applique de nos jours exclusivement aux	آخور — [ākhoūr] - فارسی - مکان - حیوان ملک ؛ آت واکوز قونولان بر ، اصطبل ، آخور .
	مصرف آخوره اولدجه زبون یوریلور آتلو یایادن فزون نای
	آخورسالار - مرکب اسم - أمیر آخور ، طویله بگی .

آدسز پارماق - توصیف : اسم - اورتا پارماق ایله کوچوک
پارماق آراسینده کی پارماق .
آد چیققی - مرکب لازم - آئی ویا فنا شهرت قازانقی ،
ایشتهار ایتک .
آد باتقی - مرکب لازم - آدی اونودولقی .
آدی باتسین ! آدی باتاسی ! آدی باتاسیجه !
آد بوزولقی - مجازاً - اعتباردن دوشمک .
آد قومق - مرکب متعدی - چوجوغه اسم ویرمک ؛ مجازاً -
برشئی بللی ایتک .

چونکه بلب سن گوگل برگلستان لازم سکا
چونکه دل قومشلا آدک دلستان لازم سکا
ندیم

طوپلامش بردسته سنبل یار ، پرچم قومش آد
قطره قالمش باده دن آغزنده ، گلغم قومش آد
ضیا پاشا

کنج فراغک آکلامیانلر صفاسنی
دوات قومشلا آدینه غوغای عالمک
نای

آدنی قومق - مرکب متعدی - چوجوغه آدواسم ویرمک ؛
مجازاً - قرار ویرمک ، قرارلاشدیرمک ؛ قیمت بیجمک .
آدباغیشلامق - اسمینی بیلدیرمک ، آدنی خبر ویرمک .
آدویرمک - برینک اسمینی خبرویرمک ، اخبارایتک .
آدطاقق - هزل واستحقار متصدیه برینه اسم طاقق .
آد قانق - اولدوکنن صوکره آدی دیلدرده دولاشمق ،
یاد ایدیلک .
آدله صانله ، آدله صانیله - نام وشهرتیه .
آدنی آقامق - یاد ونخاطر ایتمهک ، خاطره گنیرمهک .

نوش ایدن دلنشته جانا جرعه لعل ترک
آدین آکمز بردنی عالمده آب کوثرک
معیدی

آدی - قیاسی - مجازاً - مشهور ، نامدار ، اوکلی ، معروف ،
شانی .
X آدی صانی - ترکیب - صانیله وشهرتیه آکیلان ، مشهور ،
نامدار .

آدی آدیله - صانیله وشهرتیه ، کندی آدیله .

یدی یرده آدی آدیله عیان

بیری صورت ، بیری نفس ویری جان
عاشق یشه

آداش - قیاسی - [آد - داش ، تاش - باقکیز - چاغاتای
تاش] بر آد طاشییان ، هم نام .
آداشلق - [لی] - آداش حال وصفی .

آدلامق - متعدی - آدقومق ، اسم ویرمک .
آدلاق - مجهول - اوک و شهرت قازانقی ، نامدار ومشهور
اولقی ، آدی چیققی .

آدای - اسم - آدی بیلدیریلن ووعده ایدیلن شی ، نذر .

lettrés et aux ministres du culte, chez les Persans
et les Turcomans, au lieu de دانشمند . La forme
et les *khound* n'est usitée qu'en persan.

Une autre forme écourtée de ce vocable nous
semble être le mot turc *akhou*, titre respec-
tueux donné aux vieillards, et qui s'emploie
seulement dans la locution بابا آخو

Si l'origine grecque d'*Akhound* n'était pas
agréée, nous proposerions l'élamite-*nakhunte*,
titre traditionnel des souverains de l'Elam, et dont
on trouve aussi la trace dans le chinois-*nai-
hwang-ti*: ou bien encore, le lycien-*khynta*, dont
le sens, au dire du savant professeur norvégien,
feu Sophus Bugge (*Lykische Studien*, ii, p. 16,
Christiania, 1901), serait 'le premier', 'le plus
marquant' et qui correspondrait au celtique-
kintu = le premier, Mais le mot '*akhonnd*'
existe aussi en chinois sous la forme *ahoung*.
Mr. Déveria a trouvé dans les rescrits mongols
le terme *arkous* désignant les prêtres nestoriens
du Khathāi et du Tangout.

بدروس افندی کرامتیهیان

آر - [ad] - غرب - اسم - نام ، مجازاً - شهرت ، اوک ، صان .

ضرب مثالر :

- آدی صانی بللیسز .

- آدی ، قاله آلتناز .

- آدی چیققی دوقوزده ایتنهز سکیزه .

نه فلک نام بلینگله مباحات ایلر

ایشته ثابت طقوزده چیققی سنکده نامک !
نایت

- آدک جیقاچمکه جاگ چیققی .

- آدی موسی ، بوی قیصا ، صاقالی کوسه اولاندن
کندیکی صاقین !

- مرحوم جنزار پاشا فی ذاته صاحب تجربه و دها اولغله
بین الجید والهزل : اسمی موسی ، بوی قیصا ، صاقالی کوسه ،
بویله آدمدن خیر گلمز دیش ایدی ...

عالم - تلویح

آدی وار - مرکب صفت - جسمی ووجودی اولمایان ، محیل .

بنده مجنوندن فزون عاشلق استعدادی وار

عاشق صادق نیم مجننک آنجی آدی وار
فدولی

آدی بلیرسز - مرکب صفت - معروف ومشهور اولمایان .

آدسز - قیاسی - شهرتسز ، آدی صانی یوق ؛ مجازاً - حقیر .

باقکیز - چاغاتای - آتسز

أبله شبيه يهودي تيز نگاهلن
خوږزړلنده ناکه قويا آد گوزلرک
يخود

آد ويرمک - مرکب متعدي - آد ويرمک، تسميه ايتک .
آد ابله مک - مرکب متعدي - آدامق، نامزد ايتک؛ تميز
واشتار ايتک .

ويزوب جانانه جان غافل گيل ايندي سنده برآد ايت
که اهل عشق نامندن سوا عالمده نام اولاز
غافل

وای اوگوندن که مې آد ابله دکنز
ایله بيله کزده که دلداد ابله دکنز
صابر

آدخي چکمک - کندندن بحث ايتک .
آد و آدخي باتيرماق - اونودلق، آدی باقمق؛ فنا آد و شهرت
فازانق .
آد آلامق - اشتهار ايتک، اولک آلق، نامدار اولق .

ساخلاما کافتار کي بر عورتی
پوشلا اونی، باسدي سنی نکبتی
تاب اوزگنا بر صنم خلونی
باغزگنا باس یاز ملک صورتی

× سنده ايگيتلر کي ايشن گور، آد آل
قوی بابالك بوينومه گيت آرواد آل
صابر

آداخ، آداق، ايسم - آداق، نذر .
آداخلي، آداقلي - قياسي - آداقلي، نامزد .
آداقلاخاق - مجهول - آداقلاخاق، نامزد اولق .

اول سرو آياغي باغلي اولدی
آزاده ايکن آداقلي اولدی
فتولی - مجنون وليلی

يکي آداقلاخيشام - لايحه قوجاقلاخيشام
کيجه نشان بازلله - باخ نه ياراقلاخيشام
علي وامي

آر - [ad] - چاغاناي - ايسم - آرقا؛ صوڤک، خاتمه، نهايت .

آر - [ad] - چاغاناي - ايسم - بوکسک بر، تپه .

آرا - [ada] آذری - ايسم - مهجور - آدا، جزيره .

آرا، آله - [ada] - غرب - ايسم - صو بوزينده و اوواده
بوکسه لوب نومسيلمش طوبراق و قارا، دورت طرفی
صو ويا ده گز ايله محاط اولان بر، جزيره؛ محله نك، بش
اون اودن تشکيل ايدن قسمی .
آدال - آرامی - باقکز - آرال
ياريم آدا - مرکب ايسم - يالکز اوچ طرفيندن صو ايله

آدامق - متعدی - وعد و نذر ايتک .
آدا بگا، آدام سگا !

ضرب مثل: دامتله مال توکنمه ز؛ حق صافلاسين ویرمکدن!
آدامق - متعدی - وعد و نذر ايتدیرمک .
آدامق - مجهول - وعد و نذر ايدیلک .

آر - [ad] - قازان - ايسم - آد، ايسم .
باقکز - آت

آداش، آنداش - قياسي - آداش، همنام .
آدارنق - متعدی - آدامق، نذر و وعد ايتک .
آدارنقش - ايسم - نذر ايدیلن شی، آداق .
باقکز - آتامق

آر - [ad] - آذری - ايسم - ايسم، آد؛ اولک، شهرت .
آدی سانی بوخ !
آدی، آدلو

ضرب مثللر :

- آدک نهدر؟ رشيد؛ بر دی بر ايشيت .
- آدک نهدر؟ داش دمير؛ يوموشاليسک يوموشالی .

بودر غرضيم که چار دانی
آدنک دونه عرصه جهانی
فتولی - مجنون وليلی

هم خاص آتی سويله مکده هم عام
هم روم دولو آديله هم شام
فتولی - مجنون وليلی

XX ياخشى ايگيت يامان ايتز آدخي
يامان آد ايتکدن اولوم ياخشى در
خسته قاسم

آدلامق - مجهول - آد و ايسم آلق؛ مجازاً - اشتهار ايتک،
آدلامق، اولک آلق؛ نامزد و آداقلي اولق .
آدلانديرماق - متعدی - آد و ايسم ويرمک؛ آد فازانديرمق،
اشتهار ايتدیرمک؛ نامزد ايتک .

گهی بابی، گهی مرتد، گاهی کافر آدلانديم

دو گولديم، شاشقالانديم، گوللاندیم، بلکه اودلاندیم
قيغيلجيملار کي قويدوم، اوجاقلار تک آلوولاندیم
يورول بيرجه مگا سوگمکدن اى ديوانه ملت دور!
اوسانديم اوستکه گولمکدن اى ديوانه ملت دور!
صابر

آد آبارماق - مرکب متعدی - آدخي آقمق، خاطرلامق .
آد چکمک - مرکب متعدی - ياد و تخطير ايتک .
X آدقازاناق - مرکب متعدی - آد و شهرت قازانق، اشتهار
ايتک، آدی چقمق .

آد چيخارماق - مرکب متعدی - اشتهار ايتک، اولک آلق .
آد قويماق - مرکب متعدی - آد قومق؛ مجازاً - عطف
قباحت ايتک؛ مشهور اولق .

آراغ — [adag] — چاغاتای - اسم - چو چوقلری یورومه یه آلیشد. یرمق ایچون قوللانیلان اوجلری تکرارلکی ایسکمله .

آراق — [adak] — چاغاتای - اسم - تورکستانده بر موقع آدی .

یوز ایکی یوز چاکیشی بیرلا قازاق
گه بیر یوز خوارزم ایدی گاهی آداق
نوابی - حیره‌الابرار

آراق — [adak] — چاغاتای - زمان - وقت ، چاغ ، زمان ، هنگام ، موسم .

ای محب لار یتساکتیز گریارده سیز
گل آداقی دا خاری یازده سیز
گرمین اولسام تربتم نینگ تاشیغه
کشته بر شوخ ابرور دیب یازده سیز
نوابی

آراق — [adak] — چاغاتای - اسم - آدا ، جزیره ، دره لیک
اورتالرینده میلدن و چاقیلدن وجوده گلن و اوزرینده اوت
و چالی بیتن آداچقار .
باققیز - قایر

آدامانتین — غرب - فرانسوزجه : adamantine - اسم - آلماسه
بگزه بن برطاش، شبه آلماس .

آدم ، آدیم — [addym] — آذری - اسم - آدم ، خطوه .
آدیملاقم - متعدی - آدیم آتقی ، آدیملاقم ؛ آدیم ایله اولچمک .

آدرا ، آدرا — [adra , adara] — چاغاتای - اسم - آرقا ،
صیرت ؛ گن ، یعنی سوروله یوب پوش بیراقلان تارلا .
مالینک آدرا قالسین ! - مالک آرقا گه قالسین ! وارنک
قالسین ! معناسینده بددعا .

آدرس — غرب - فرانسوزجه : adresse - اسم - برینک نام
وعنوانینی و اقامتگاهینی بیلدیره ن ایضاحات .

آدم ، آدام — [adam] — آذری - اسم - آدم ، آدام .
آدام گچی !

آدام باشی - هربری ، هرکس .
آدامجیل - باققیز - غرب

آدم — [ādém] — قازان - اسم - آدم ، انسان .

آدم اوغلانی ، آدم اوغلانلاری ...
آدم بولتی - مرکب لازم - آدم اولتی ، آداملغه و انسانلغه
یا قیشان اوصافی قازانق .

آدمک ، آدمجیلک - اسم - آداملق ، انسانلق ؛ مجازاً -
صروت ، کرمکارلق .

محاط و برطرفدن قاریه مربوط اولان یر ، شبه جزیره .
خیرسز آدا - مرکب اسم - ایسکانه صالح اولایان آدا .
آدا چایی ؛ آدا صوغانی - [عربیجه: بصل الفار، بصل العنصل]
آدا طوشانی - اوافق بر جنس طوشان .

بد حریت ایله مسح اولنان عاصیلر
بگجیسز بر قوجه اورمانده دگللر روباه
فیلطن ایتدیگمز اُسکی اعظم شیمدی
آطه طوشانلرینه دوندی فسبحان الله !
اشرف

آدالی - قیاسی - آدا خلقیدن اولان .

آدارماق — [adarmak] — چاغاتای - متعدی - آرقاسینی
چورمک ، دونک .

ایچینی آدارماق - گوگل بولاندیرمق ، ارغ دوندرمک .
ماجازجه - هات - آرقا ؛ هاترا - گیری .

آداشم — [adachmak] — قازان - لازم - یولدن چیقماق ،
صایق ، آزمق ، ضالنه دوشمک .

باققیز - صایق ؛ آزمق ؛ صاتاشق ؛ یازمق
نیچک صوگ مین آداشدم ایزگی بولنی ؟
بیروب ملعون خدایسزلرغه قولنی !
توقای

مین آداشدم ، طوغری بولغه اول طوروب گوندیرمه
دورت یاغم عصیان اولی ، سونمهس هیچ اول سوندیرمه
توقای

بعض وقت بوران بولور آداشورلق
فرصت برماس کشیلر گه گوز آچورلق
مجید غفوری

آداشدرمق - متعدی - آزدیرمق ، اذلال ایتک ، یولینی
شاشیرتمق .

آداشو - تخفیفی - ضالالت ، آزعینلق .
آداشقان - مشتق - ضال ، آزعین .
باققیز - صاتاشقان ؛ آزعون

آداشماق — [adachmak] — چاغاتای - مشارکت - قارشى قارشى یه
اوتوروب شرفی سوبله مک ، سازوسوزله بربرینه جواب ویرمک

آداشماق — [adachmak] — چاغاتای - لازم - یولینی شاشیرمق ؛
ضالنه دوشمک ، آزمق .

- هر قایس سی بیر طرف گایندی باراوتوروب اوغلی قاسم
سلطان آناسیندن آداشدی ...
آبولغازی - شبرغزی

آداغ ، آداغ — [adag-k] — چاغاتای - اسم - آداق ، نذر .
باققیز - آتاغ

آداقلیق - قیاسی - آداقی ، نامزد ، یاووقلی .
آداماق - متعدی - آدامق ، نذرایتک ؛ نشانامق ، نامزدایتک .

آدم — [ādém] - چاغانای - اسم - آدم ، انسان .

ضرب مثلر :

- آدم سوزلاشور ؛ حیوان یالاشور .

- آدم تیابندین ، حیوان مویوزبندین .

آدم — [ādém] - غرب - اسم خاص - عربجه - کتب مقدسه یه گوده ، ایلک یارادیلان انسان ؛ ایلک پیاغمبر :

آدم علیه السلام ؛

وعلم آدم الاسماء کلها

کلام حق

إن الله تعالى خلق آدم على صورته .

کلام شارع

وما آدم في مذهب العقل واحداً

ولكنه عند الناس أودم

أبوالمعلا، معری

- تصوف - خليفة الله ؛

واذ قال ربك للملائكة ائني جاعل في الارض خليفة

کلام حق

- انسان قسمی ، ناس ، ایل عالم ، خلق ؛ نوع بشردن هر بری ، انسان ؛ مجازاً - ایر ، آرکک ؛ مروتنلی ، کریمکار ؛ آبی خویلی ، خلوق ؛ برینک غیرینی گوده و برینه طرفدارلق ایدن ؛ خدمتکار ، اوشاق ..

غرب تورکجه سینده - آدم - تلفظ ایدیلیر .

ضرب مثلر :

- آدم ، آدم ، آدام سناه سینده آدم اولور .

- آدامک آییسی ، آلیش ویریشده بللی اولور .

- آدام ، آدامه لازم اولور .

- آدام ، آدامی برکیره آلدادر .

- آدام اوغلانینه آیلک یاراماز .

- آدامک کونوسی اولاز ، مگر زوگورد اولاز .

- آدامک قیمتینی آدام بیلیر .

- آدام ، یا کیلیقله آدام اولور .

- آدامی قوقلا گیبی اوینادر .

- آدام اوغلی چیک سوت آمش .

- آدام اوغلی حیاله کاردور ، کیسه بیلمه ز فندی .

- آدام اولانه بر سوز یتهر .

- آدام اولاجق چوجوق ، یوقیندن بللی در !

- آدام اولونجه یه قادار ، داجا دوقوز فرون ائمک ایستهر .

- آدام اقراربندن ، حیوان یولاربندن [طوتولور]

- آدامدن باشقا هر شیئه بکزه ر .

- آدم ، سوزبندن بللی در .

- آدم آدامدر ، اگر اولازسا بر بولی ؛

أشك ينه أشکدر ، أطلاسدن چولی اولسا [مظلوم] .

آدام اوغلی - مرکب اسم - انسان ، بشر ، بی آدم .

جانئیسین ، یا آدم اوغلی ، آی پری رخساره کیم

صورتک نقشنده انسان واله و حیران اولور

نیمی

آدام اوغلی آدم - مجازاً - ابر اوغلی ایر ، مرد ؛ مروتنلی ، فتوت مند .

آدام اولادی - مجازاً - کیشی زاده (؟) ، أصل ، نجیب ،

دوغوشلی ؛ آیی تربیه گورمش ، مؤدب .

آدام عقللی - انسانک عقلینه لایق بر طرزده ، لایقله ؛ حق

و انصاف اوزره ، حقیقه ؛ موافق ، مناسب ، اویغون .

آدام اولق - لازم - تربیه گورمک ، فیض آلتی ، کمالیله بيشمک .

آدام ائمک - مرکب متعدی - مجازاً - تربیه و تعلم ائمک ،

بیشدیرمک .

آدامدن صایق - مجازاً - اهمیت و یرمک .

آدام بولق - خدمتی و اوشاق بولق .

آدامسز قلمق - باقاجق وایشینی گوره چک کیسه سی بولونماق .

آدامسزلق - کیسه سزک ، یالکزلق .

- بعضاً ندا اولارق قوالانلیر :

هی آدم ! هایدی آدم ! آدم سنده ! آدم ! بنه لازم ! .

فقط ، یو مسخره نظر دوام ایدوب گیتیز

» آدم ، بنه نمه لازم ! » دیکله ایش یتیز

محمد عارف بک

آدم پیرا - مرکب اسم - [فارسی : پیراستن - خلق و ترتیب

ائمک] - الله ؛ مرشد کامل .

آدم خور - مرکب صفت - [فارسی : خوردن - یمک] -

آدام بین ، یام یام ، مردم خوار .

آدم گری - مرکب اسم - [گر - فارسی - أدات] - آداملق ،

انسانیت ، مروت ، کریمشعارلق .

آدمجک ، آدامجق ، آدامجکز ، آدامجفز - [باقکیز : چک ،

جگیز ، جق ، جفز - أدات] - اوافاجق ، قیصا بولی ، بودور ؛

عاجز ، بی وایه ، مرد فقیر ؛ بعض مزبانه مالک و فقط اعتبار

دوشکونی اولان فقیر .

آدمک ، آداملق - آدام حال وصفی ، انسانلق ، انسانیت ،

بشریت ؛ مجازاً - مروت ، مردک ، فتوت ، کرم ؛

آدم ، تربیه .

باقکیز - آدمیت

آدمزاد - مرکب اسم - [فارسی : زادن - دوغلق] - آدمندن

هوغان - آدام اوغلی ، انسان ، بشر .

آدمی - قیاسی - [یای نسبت] - آدامه منسوب و متعلق ؛ آدام

اوغلی ، انسان ، بشر .

آدمیان - اسم - آدم لک فارسی قاعده سینده گوره جمی .

آدمیانه - حال - [آنه ، أدات فارسی] - آدامه و انسانه

آده ! — [adé] - آذرى - ندا : آگده ! مخفى .

ديدى : آده ! بوتولكى دوغرو اولوب
قوب قورو قوروب آغاجه دونوب
عجيد نهي زده

آدوم — [adym] - غرب - اسم - انسانك وحيوانك، يورومك
ايچون آياقلىرى قالدېروب ايلهرى آتاسى ، خطوه ، بر
خطويه مساوى آيىقلىق .
باقكز - آتى .

بش آدىم برده - بك ياقينده ، شوراجقده .
آدىم باشينده - بربرينه بك ياقين يرده ، صبق صبق .

آدىم باشنده شقاوت ، آدىم باشنده قتال ؛
شعاعك نهدر قانلى شكلى وارسه : حلال !
محمد عاصف بك

آدىلاق - متعدى - آدىله اولچمك .
آدىم آتى - مركب لازم - يورومك ، ايلهرى وارمق ؛
آياق تعليمى يايىق .

براوزكه قالوهرك قولى باغلى مسيحيم
بن حقاك لاشطرابنه (مادلهن) سز آغلادم
روحم بوخاك محنتى ترك ايتك ايسته من
آتام ، سالار عرض عروج اينه ، بر آدىم
دوقنور عبدالله جودت بك

آدىمىمى آلىق - مجازاً تدبير و ملاحظه ايتك .
آدىمىمى آلاماق - مجازاً آواز كچه ميمك ، صرف نظر ايده ميمك ،
آياشيني بكميمك .

آدىم آتلاق - صيرامق ، قوشوب آتلاق .
آدىم آتلاما - براويون آدى .
آدىم آدىم - خطوه خطوه - آغبر آغبر ، ياواش ياواش .
آدىم آدىم يورومك ؛ آدىم آدىم ايلهر يله ميمك ...

بر آدىمده - بر صيراييده .
آدىم آلىق ؛ ديميك آلىق - مجازاً - باقكز - آدىمىمى آلىق .
آدىمىمى كيمى آلىق - مجازاً - قورقوب چكىنمك ، احترام
ايتك ؛ نادم و بشيان اولقى .

آديرو — غريب فرانسوزجه : A dieu - تركيباً الله ايصارلادق !
اللهه امانت اولكز ! معناينه وداع يرينه قوللايلىر .

آذر — [ādhār] - فارسى - اسم - عريده ده مستعملير . رويجه :
ādhār - مارت آنى ؛ نبطى و گلله داني تقويمنده سنه نك اون
ايكينيچي آيدى تاريخ عبرانيده شهور قريه نك اون برنجيسى .

آذر — [ādhér] - فارسى - اسم - آتش .

كشد بالطف او دوران گردون
جهان چون باشمند طبع آذر
آتورى

ياقشان طرز و صورتده .

آدامجىل - باقكز - جيل - آداب

خوي ديسهك ، بر آدامجىل كه صوقولاز آدامه ...
بارى برارچه آليسه يدي ياصوك صوك ، آدامه !
محمد عاصف بك

آدامجىلاين - حال - [باقكز - لايى ، لايى - آداب] -
آدامجىسینه ، آدام گيى ، آدامه و انسانه لايى طرز و صورتده .
آدامجه ، آدامجىسینه - باقكز - آدامجىلاين

دانه خالى اوپدرمگه سى ابدى رقب
قصدى شيطانى امش كافرك آدمجىسینه
مناسرتى نايى

آدميت - اسم - آدملاق ، انسانق ؛ مجازاً - فضائل و كالات
انسانيه ؛ طبيعت بشرينه ، نوع بشر ، عالم انسانيت .

هله آدميت ايدوب درد و غم
آن چكدى دامانزدن اودم
عزت ملا

X - بهره آدميت نيدوگيدين آگاه اوليانلره ايتار و اسبانى
لايى دگلدن ...
كالى - نو قلدن بكتوى

سير جاله محرم ايدوب آي برى نى
بر آدميت ايله ، نه وار كوردم سنى
احمد نيلى

مائل ايسه خياله ، خيال ايتيك كه سز
آگاه طالى دگلم آدميتك
عبدالحق حامد بك

حيفا كه بيلامامك ياشيدبر آدميتى
مقردر آدمك وار ايسه بر حقيقتى
كالى زاده اكرم بك

فوقيده لقلى سرمديت
زيرمده فناي آدميت

عبدالحق حامد بك

آدوم — [adom] - قازان - اسم - آدىم ، خطوه .
باقكز - آتلام

تار بر يول ! بو يولنى هر آدومده تاشلار قاپلانغان
بوندا يورومك كان بياذر ، تاش كسوب از سالمانغان
فخر الاسلام آكيف

آدوملاق - متعدى - آدىلاماق .
آدوملى - قياسى - آدىلارنى اوقلق اوقلق آتوب يوروين .
باقكز - جورغا

X آدومه — [adoun] - چاغاتاى - اسم - آت سوزوسى ، يياق ، ايلقى .
باقكز - ييلقى

آدونجى - قياسى - ايلقى جوانى ، بيگيرى .

آذرگده - مکان - جوسیلرک آتش یا قوب عبادت ایندیگری
بر ، آتشکده .

آذرپرست - مرکب صفت - آتش طابان ، آتشپرست ،
جوسی ، گبر ، زردشتی .
آذری - قیاسی - جوسی ، آتشپرست ، گبر ؛ آذربایجان
منسوب و متعلق .

آذری تورکجه‌سی - مرکب اسم - تورکجه‌نک دورت بویوک
لهجه‌لریندن آذربایجانده و قافقاسیاده قونوشولان دیل .

آذر — [ādher] - فارسی - زمان - فرس و جلای تقویمینده
دوقوزنجی آیک ایسمی ، آذر ماه .

آذینه، آذینه — [ādhi - dîne] - فارسی - زمان - جمعه‌گونی.

لهو و لمب آذربایده یکدل دگل بیلیم گوروب
رند و طفلک اختلاف مشرب آذینه‌دن
شریف

مبحث علم و هنر، فاکملی تعذیب ایدر
طفل مکتب ، شبه یوق ، منون اولور آذینه‌ده
دیوبکرلی سعید پاشا

آر — [ār] - فارسی - أدات - صفت مشبهه‌لر تشکیل ایدر ؛
نمودار ؛ بدیدار ؛ گرفتار ...
- أدات فاعلیت ؛
خریدار ؛ پرستار ؛ خواستار ؛ گردان ؛ فروختار ...
- أدوات زائده‌دن ؛
گفتار ؛ رفتار ...

آر، آب — [ar, air] - اویغور - اسم - أمک ، زحمت ، مشقت .
آرتاش - قیاسی - أمکدش ، آرقاداش ؛ دوست .
بالتکوز - آتاش ؛ قولداش
یاقوت - آراق - أمک

آر — [ar] - قازان - أدات - اوتوز - اوتوزار ، قرق - قرغار ...

آر — [ar] - چاغانای - اسم - بورون .
آراباغ - اسم - بورونه طاقیلان خلقه .

آرا — [ara] - چاغانای - ظرف - آرا، اورتا، میان، هتکام، آشاء.

هرنی سینی دیله‌رای صایب
اول سیندین وسین آرادا غایب
نوی - منون ولیلی

بو شکل و بو شاییل بیره بزم ناز آرا گیردینک
سهی قدلارنی قیلدینک سایه‌دار خوش کیلدینک
امیر

آزادا ؛ آرادین - آزاده ؛ آرادن .
آزاه ، آزاه - آرایه ، اورتیه .
آراسیدا ؛ آراسیدین - آراسینده ؛ آراسیندن .

آراسی - آراسی .

بیر جمعه آراسی گیتی - آرادن برهفته زمان گیدی .

آرامین - بن‌آزاده .

آراجیق ، آراجیک - بونک اوزرینه ، بوکاشنا ، ایمدی ؛
آوامی ؛ اورتاسی .

- شنبه گونی آیینک اون بیری آراجیق خبر کیلدی کیم بلخ
أهلی قربانی تیلاب بلخ‌قه گیتورمیش لار ...
بارنامه

آرالغ ، آرالیق - آرالغ ، فاصله ؛ آرا ؛ اورتا ، میان .
آراغه گیرماک - آرایه گیرماک ، صوقولق ، توسط و میانجی ایتماک .

- گاه سلاطین مخالفت لاریدا آراغه گیردیم و منازعت لارین
مواقت‌غه قرار بیردم ...
نوی - محبوب القلوب

آراغه توشماک - آرایه و اورتایه گیرماک ، مداخله ایتماک .

- بدیع الزمان میرزا آراغه توشوب یاراشیب تاشعاری توشکان
بیگیت‌لاری آلیشیب یاندیلار ...
بارنامه

آرا — [ara] - آذری - ظرف - آرا ، میان .

آزادا - آزاده ؛ اورتاده .

آراسنده - آراسینده .

آرالغ - آرالغ .

XX مشکدر ماه اوزره بیلیم بوخسه زلفک روی آرا
یا که سحرابه چکوبسن داره مهری موی آرا
غامی

گرداب بلاه اولدیلر غرق
قاللادی آرا زنده بر فرق
فضولی - منون ولیلی

کوتل اوهاه رخک زلفین ایلانه مسکن
محالدر او بریشان آرا قرار سکا
ینور

جان سور بیگیتی ، بیگانی جانی بیلیم
کیم سالوبدر بونجه الفت جان ایلاییکان آرا
سید عظیم شیریانی

بیگانه دو سوز عاشق و معشوق آراسنده
جان ویرمکی موقوف بر اینا گرتک اولسون
واجب

آزادا ، آزالنده ، قالمق - آزاده و آزالنده قالمق .

آرا بوزماق - آرا بوزماق .

آرالغ مالی ، اورتا مالی - مال متصرف .

اورتا مالی - مجازاً - فاحشه .

تیلورم ناله دعا یازماق

ایستورم آرائی بوزماق

باشلادی بو ایندی که یول آزمای

باشلارام منده قویو قازماغی
اویله قازیم که اوز اوزینی سالا !
گل ، قوجه مادیا تکی دوت نوختالا !
علی وائی

آراسازلاماق - مرکب متعدی - آرا بولق ، باریشدیرمق .
آرا کولک اولماق - آراری ائی اولق ، حسن معاشرت و آمیزش
ایتمک ، ائی گچیمک . ایران تورکری آراسینده ، بالعکس -
دارغینلق ، کوسکونلک و گچیمزلک - معنایه گلیر ، که
بوده عیملرک - کولک - تعبیرلریندن دولای در .
آرایه سالماق - آرایه سالماق ، اورتابه آغق ، میدانجه قیامق .
- بی کار ملالار ، اعتقاد و فروعات مباحثه سی آرایه سالوب
دین اسلام و توحید و ضیئه بخش ایکی مذهب ایجاد ایدوب ...
« ملا نصرالدین » دن

آراحی - قیاسی - آرا بولان ، باریشدیران ، تألیف بین ایدوز .
آراجیق - لاسم - آرا بولا ، تألیف بین .
ضرب مثل : آرادا آراجیق گوزی چیتار .
آابر ، آرادا بر - آرادا بر ، آرا صبرا .
آرالاماق ، آرالانماق ، آرالاندیرماق ، آرالانماق ، آرالاندیرماق ؛
آرالاشماق ، آرالاشدیرماق ، آراغاق ، آراشدیرمق ..
چالندی دهل ، گوچدی بوتون قافله لر ، من
گوچدن آرالاندیم ، دیدیم اللهه توکل !
صابر

آرا - [ara] - قازان - طرف - آرا ، اورتا ، فاصله ، مسافه ؛
بوشلق ؛ مجازاً - وقت ، زمان ؛ فرصت .
ایکی آی آراسنده هوا اوزگارا ..
بو آرادا نی ایشلی مین ؟
آرآورده ، آرانبره ، آراطورا - آراسیرا ، وقت وقت ، احياناً .

باشلگنده کوب کیزدم جوهر قازوب
آره نوره گناه گیتدم بولدن آزوب
محمدالحاق

آرادا ؛ آراسنده ؛ آرادا قانلق ؛ آرابوزمق ؛ آرابوزولق ؛
آرابوزوی .
آرادن چیتیق ؛ آراغه گرمک ؛ آراغه قاتوشق .
آراغه توشمک - مجازاً - حمایه و صحبت ایتمک .
باقکنز - یاقلامق
اوز آرا - کندی آرالینده .

برزمان گیتدی نزاع توغ لچنده اوز آرا
تهیه ایشانلارغه هرکم : « بدبخت ! بوزوک قارا ! »
محمد هادی شریفی

آرالاش - قاریشیق ، آلت اوست .
باقکنز - قاتش
گون آرالاش - گون آشیری ، برگون فاصله ایله .
آرامق ؛ آرالامق ؛ آرالاشدیرمق
باقکنز - قاتشدیرمق

آرالانماق ؛ آرالاشق .
باقکنز - قاتش
آرالانماق - آرالانماق .

آرا - [ara] - اویغور - طرف - آرا ، میان ، فاصله ؛ آرادا ،
اورتابه ؛ آرا صبرا ، وقت وقت .

بیر ایلیکی بیر آیاغی مبتلا
قالدی غریب لیغدا اعدای آرا
عزیز میر حیدر

تیلین اوکتوگوم هم آرا یاز توقوم
تیلایم سوز ابردی سانگما یورتوگوم
قوداغوریلک

آرانق ؛ آرتاق - اورتا ؛ اورتابه کی .
چاغانای - آرا ؛ آرالیق ؛ آرایش ؛ آرال ؛ آرالاش ؛
اورتا ؛ اورتابه ؛ اورتابلیق ؛ اورتابماق ؛ اورتابلاشماق ؛
اورتابچی .
آلتای - آرا ، آرا ، اورتا .

آرالا - آرالامق ، آرالی ایتمک ؛ آرایه گیرمک .
آراغایی - آرایه گیرمن ، توسط ایدمن .
آرغیس - توسط ، تألیف بین .
یاقوت - آرت - آرالیق ؛ آرا .
اورتا - اورتا ، میان .
اورتوتون - اورتابماق .

آری - کولک و یاده کیرک اورتابینده اولان آدا .
قوبیل - آرا ، آرازا ، آراسا - آرا ، آرالیق ، آجیق .
اورتا - اورتا ، میان .

آراق ؛ اورتولوق - آرادا و اورتابه اولان بر ، آدا .

آرا - [ara] - غرب - صفت اب مهجور - دوست ، یار ؛ رفیق ،
آرقداش .

- آرام . بولاشیم ، اودا ایشم دور ..
حکایت فضل الله صلی

آرا - [ārā] - چاغانای - فارسی : آراسن - سوسله مک ، بزم مک .
لاس - سوس ، بزمک ، مزینات .
آرایرماک - سوسله مک ، تزین ایتمک .

آرا - [ara] - چاغانای - ادا ، طرف - ده .

اینا بیرتوق ژنده کیگانلاردا معنی مخزنین
کیم بویاتکنیغ گنج البرور اولنوع ویرانلار آرا
نوالی

آرا ، آرای - [ārā , ārai] - فارسی : آراسن - سوسله مک ،
تزین ایتمک - تخفیف - سوسله من و بزمین معنایه مرکب
صفتلر آشکیل ایدمن .

آرا، آرایه [ara, aralyk] - طرف و اسم - ایکی شیئی

بربریدن آیران بوشلق، فاصله، مهلت، فرصت، زمان،
چاغ، هنگام، مسافه، بعد، اوزاقلق، آچیقلىق، فرجه،
خلل، انقطاع، نسبت، رابطه.

ضرب مثال:

- آراده دون بر خاطر.
- آرا لریندن قارا کدی گچدی.
- آراسینده داغلر وار.
- آرا لریندن صو صیرماز.

گوزم یاشینی بحر ایتدک فراقکله جدا نمندن
سنگله قانی آطالم صو صیرمازدی آرا لاندن
لطفی

کر بکلر مک حالی خراب اولدی باشمله
صو صیرمازینک برنجیه دملر آره لریندن
علوی

قانی آراسی، قانی آرایه.
آراده، آرا لنده.

بن ایسه دردایله قالدیم آرا ده زار وزبون
نه صبر و طاقته فرصت نه خود گریزه مجال
ندیم

آراضیرا، آرا ده صیراده - وقتاً بین الاوقات، أحياناً.
آرا آرا، آرا یرده، آرا ده بر، بر آرا ده، آرادن، آرا ده...
آرایاتا - آرا ده برگجه یاتیلد یقندن صو گرا واریلان بر و منزل.

أندوه همک همره جان و دلزدر
سرحد بقا آره یانه منزلزدر
دریای محیطاز دروحد تله لبالب
کونین ایکی جانبیده ایکی ساحل زدر
ووی

آرا آی، آرا لئی آی - دی القعه آی.
آرا آچیلماق - مجازاً - بوزوشماق.
آرا بولماق - مجازاً - آله فرصت گیرماق.
آراسینی بولماق - مجازاً - باریشدیرماق، تألیف بین ایتک.
آرایه آلتی - باشینه اوشماق، اوشوشماق.
آرادن چیقماق - قور بولماق، خلاص اولماق، بیراهق، ترک
و فراغت ایتک.
آرادن چیقارماق - دفع و تبعید ایتک، دور و مهجور ایتک.
آرایه صوقوشدیرماق - مجازاً - اتباع و تعلیق ایتک.
آرا ده قالمق - مسئول و معاتب اولماق.
آرایه قومق - توسط ایتک.
آرایه گیرماق - صوقولماق، مجازاً - تألیف بین ایچون توسط ایتک.

بارشدق روزگار ایله، آرایه گیردیلهر شمدی
گرک ساقی مجلسدر، گرک جام درخشاندر
دیلمی

سخن آرا، دل آرا، جهان آرا، مسند آرا، آنجمن آرا؛
عالم آرا، ملک آرا، سریر آرا، خرد آرا، مجلس آرا، بزم
آرا، شب آرا، ظفر آرا، چمن آرا، ولوله آرا، ملعبه آرا؛
آسمان آرا، سکونت آرا، عیون آرا، گلشن آرا، خارقه آرا؛
فلک آرا، افسیر آرا...

روی بنا و بزم را آرا

چون تویی ماء روی بزم آرا
نظمی

سرور معرکه آرا که دهان تیری
دشمنه نقل دم رستم دستان آیلر
جودی

آنجمن آرای حرم سماع
نوحه طراز لب گرم وداع
عرفی

أوج آرا، أوج دل آرا - موسیقیده بر مقام آدی.
آراسته - صفت - سوسله نیش، سوسلی، بزه نیش، صرین؛
مراتب، منتظم.

بتو آراسته همه آفاق
بتو پیراسته همه أشغال
وشیدالدین وطواط

آفرین ای ظفر آراسته خاتان دلیر
حیدر دور زمان پادشه عرش سریر
اسکداولی حق بک

آرایش - [ای] - اسم - زینت، بزه، سوس، رسم،
عادت، آیین، توره.
آرایش عالم، آرایش جهان، آرایش دنیا...

چو عشق تو همه بنائیت شاهد وصل
چو حسن ماهجه آرایش است جمله سور
عرفی

آن از جمال صورت، آرایش دیاری
وین از کمال معنی، آرایش جهانی
جایی

نامی آرایش پندانی عرش اولمش ایدی
ایتمدن کاتب حکمت دخی ترکیب مداد
نایی

کیمنی سودی خدا کیمنی سوداده قودی
گلی آرایش ایدوب بللی غوغاده قودی
جانی

رونق افزای صدارت که رواج بختی
گوهر ذاتی آرایش ارکان آیلر
جودی

ماه فلک آرای سعادت که زمانه
آیامنی آرایش دور قمر آیلر
نغمی

همد کیم که آراو یوی وفا طبع بشرده
بکزر آگاهیم دولت اومار ظل هادن
شیانشا - ترکیب بند

- بولایه و بیلیمه به چالیشیق ، سی و اجتهاد ایتک ؛

حق یول آرامق واجبه در عقل سلیمه
توفیقی ایسترسه خدا راهبر ایلر
شناس

- قید ایتک ، اهمیت ویرمک ، نظر اعتباره آلتق .
بومعاده اکثریا منق اولارق قولالایلیر .

X آغلاسم ، آم آزیق آغلا بیلیم ، عمرم
پوتون آلام ایله ، آکدار ایله گچین ، آرامام
آغلاسم ، بلکه براز یاغسه اورحت ، گورورم
شو بولولرله سون گونده آجیق بر آفتام
توفیق فکرت

ضرب مثلر :

- آرامقه اله کیمه ز .

- آرایان بولور ، بلاسین ده مولاسینی ده ..

فارسی : جوینده یابنده است .

X دل مجنون آرایوب لیلاین
یا بلاین بوله یا مولاسین
فاصل - دقت عشق

چنین زد مثل شاه گویندگان
که جویندگانند یا بندگان
دی

گرگران وگر شتابنده بود
عاقبت جوینده یابنده بود
جلال اللهین ووی

آرایوب بولق - ترکیب - مجازاً - بلایه - مصیبتیه اوغراق ..
کندی آزادی ، کندی بولدی !
حق آرامق ، حقیقی آرامق ؛ قسمت آرامق ؛ بهانه آرامق ؛
شفا آرامق ؛ چاره آرامق ...

شعرمه قافیه ایتمه نوله ماهی گاهی
بر بهانه آرامم آگمه عبداللهم
آدوی

موم ایله آرامق - مجازاً - جان و گوئلدن و جد و اهتمام ایله
آرایوب آراشدیرمق .

یانسم کیمه گویندز نوله شمع جماله
موملرله آزار یاغسه پروانه بوناری
واصف

آرای آرای ، آرایه آرایه .
آرای آرای بولدک بلای !

آرا ویرمک - فاصله ویرمک ، زمان بیراقتی .
آرایه گیتنک - آتیلق ؛ مجازاً - آراده غائب اولق ، نظر
دقتی جلب ایتمهک .

ضرب مثلر :

- حلاج اوصوروغی گیتی آرایه گیده .

- داوولجی اوصوروغی گیتی آرایه گیده .

آرادن گچمک - زمان حقیقده - مرور ایتک ، وقت گچمک .

آراسی صوئومق - اوزریندن زمان گچوب اونودلق ،

نسیان ایدیلک .

اول آرا ، اورا ، او آراده

بو آرا ، بورا ، بو آراده

شو آرا ، شورا ، شو آراده ...

باقکنز - او ؛ بو ؛ شو

آراباغی - اسم - بورونی ایکیه آیران پرده .

آرا نغمه سی - اسم - شرقینک زمین ایله میانی آراسینده

وَأُكْ صوگرا ، باکنز سازه یاپیلان ترم .

آردآردن - دولایسیه ، بالناسبه ، اوزاقدن ، اوزاقدن اوزاغه .

آرال ؛ آرال ده کیزی - باکنز - چاغانای

آرالاش - باکنز - چاغانای

آراجق - [جی] - آرا ؛ بو آراجقده - بو آراده ، بو صیراده .

X آرالامق - متعدی - آرا ایدوب آیرمق ، ایکیشیک آراسینی

آجیق ، آرایق ایتک ؛ داغیتیق .

X - یکیچری و سپاه بربرینه گیره یازدی ، ضابطلر آرادیلر ...

نعیم - تدبیر

- چیفت ایله سوروان باغلرده ، بو دامادن آول ، او محالرک
اوزون و لزومیز قوللری کیمک .

آرالانق - متعدی - آرالایی آجیدیرمق ، بربریندن

اوزاقلاشدیرمق ؛ داغیتیق .

آرالاشق - لازم - آرالای آتیلق ، سیره کله شک ، سکرملک .

آرالاشدیرمق - باکنز - آرالامق .

آرالانق - لازم - نهالاشق ، اورتالقی نهال اولق ؛ منفرد

و پراکنده اولق ، داغیلق .

آرالق ، آرایق - طرف و صفت - آرالانق ، آرای ؛ آرا ،

فاصله ، آجیق ؛ وقت ، زمان .

ضرب مثلر :

- آرانله گیتدی .

- آرالق ایلك ایلجیسی ، آجیق گونک قامچیسی .

آرالق آرالق - زمان - بعضاً ، گاه گاه ، گاه و بیگاه ، وقت
وقت ، آراصیرا .

برآرالق - زمان - برزمان ، بروقت ، وقتانق الاوقات .

آرالق ویرمک - باکنز - آرا ویرمک

آرانله گیتنک - باکنز - آرایه گیتنک

آرامق - متعدی - اشیانک آراسینه باقوب آفتارمق ، گوز

گوزدیرمک ؛ یوقلامق ، باقی ؛ صورمق ؛ ایستمهک .

طالب غواص دل قالدی درون بحر حیرتده
صانور آرای آرای بولام اول در یکتایی
باقی

آغیز آرامق - باقکیز - آغیز

گوکده آرابوب برده بولق - مجازاً - چوقدن بری ایستیلن
برشیشه ، هیچ بکله نیلمه دیگی و خاطرده اولمادی بر زمانده
نائل اولق .

آرامق ، آراتدیرمق - متعدی - ایستتمک ، طلب ایتدیرمک ؛
برخی صوردرمق ؛ تحری ایتدیرمک ؛ مجازاً - غصه سینی
چکدیرمک .

آراشدیرمق - متعدی - طرف طرف گزوب آرامق و صورمق ؛
آغیز آرامق ، فکر و مقصدی آکلمايه چالیشق .

آرامق - مطاوعت - اطرافینه باقنوب گوز گزدرمک ؛

آشنا چهره آراندیم . او ، مگر هیچ یوقش . .
یالکیز بر قورو جول وارکه ، نه صورسه ک : خاموش !
محمدماکفک

- کندی اوستینی و باشینی آرامق ؛ آرانیمق ، تحری و جست
وجو ایدیلک ؛

نقدینه جان آلدیه گزوب دهری طولاشدم

چوق شوخه صتا شدم

پرتو دل بی چاره یه بر چاره آراندیم

بیگ درد قراندیم

پرتو باشا

- انتظار ایدیلک ، بکله نیلمک ؛

آرانماز نشئه تمکین رند لالابیده

گهی مست و گهی هشیار ، گاهی راست ، گاهی گج
وامف

- اولدکدن صوگرا قدر وقیمتی بیلیمک .

کمال اهلی برگون آرامق گرک !

آرانوب طارامق - ترکیب - آرامق ، آراشدیرمق ؛ مجازاً -
دوشونمک .

آرانیمق - مجهول - ایستنیلمک ، آرزو ایدیلک ؛ تفتیش

و تحری ایدیلک ؛ اوست باش باقیلدق .

آرایچی - مشتق - گمرکلرده یولجیلرک آشیلارینی آرایان مأمور ؛

دکزه دوشن ضایعاتی چیقراق اصناف .

[لهجه عنای]

آرایچی بیلدیز - شهاب ثاقب .

آرایچی فیشک .

آرایچی پولوق - طوبراغک آلتینی اوستینه جویرمه یه جک

طرزده قاریشدیروب یوموشاذان و هوالاندیران پولوق .

رات - [arat] - اویغور - اسم - جرأت ، جسارت .

سو باشلار گورارگا یوراک کات کاراک

یوراکسین آرات آلتا آندین یوراک

قوداتقویلیک

آرات - [arat] - اویغور - اسم - خلق ، ناس .

قاپوتنا آرات بیلا ناگوتاک یاراشقوسین آپور .
قوداتقویلیک

آراس - [aras] - اویغور - اسم - قایلن بوک ؛ آت قیلی .

آرابا ، آرابه - [araba] - غرب - اسم - انسان و بوک طاشیمق

ایچون قوللانیلان ایکی ویا دورت تکرلکی واسطه ؛
بوک ، اوکوز ، آت ، آل ، طوب ، قوناق ، کرا . . . آراباسی .

- بر آرابانک آلابیلدیگی قادارشى :

بر آرابا صامان ؛ دورت آرابا کومور . . .

ضرب مثلر : - آرابا ایله طاوشان آولانماز .

- آراباسینی دوزه چیقاردی .

- آرابا ده وریلجه یول گوسته رهن چوق اولور .

شیطان آراباسی - دهوه دیکنی گیی بعض اوتلرک تخملری .

باقکیز - قارنه باتماز ؛ بوغا دیکنی

آراباسی - قیاسی - آرابایی قوللانان آدم . باقکیز - قوچاچ -

چاغانای .

آرابالقی - اسم - آرابا چکیلن بر .

Cf. grec - *ἀρῶνα* = Chariot de combat, char,
(racine *ἀρῶ* et *ἀρῶ* = veho). L'orthographe
usitée autrefois par les Turcs et actuellement,
par les Arabes, ne se justifie par aucune consi-
dération étymologique.

Un autre vocable grec - *ἀραβος* (= roule-
ment), pourrait aussi s'appliquer à notre mot
ture.

آراباسی اوجانی - مرکب اسم - یکیچرینک ، « آراباسی باشی »
قوماندانسینده بولونان و طوب آرابالارینی سؤته مأمور اولان
اورتالارینه ویریلن عنوان ، که بونکده « طوبیچی اوجانی »
طرزینده تشکیلاتی و متعدد ضابطلری واردی .

آرابا ، آرابه - [araba] - آذری - اسم - آرابا .

آرابا ، آرابا - [araba] - قازان - اسم - آرابا ؛ بر آرابانک

آلابیلدیگی قادارشى .

بر آرابانچان ، ایکی آرابا اوطون .

اوط آراباسی - آتش آراباسی - شمن دوفر ؛ لوقو و تیف .

آراباسی ، آراباسی .

آرابا ، آرابه - [araba] - چاغانای - اسم - آرابا .

- ضرب زن لیلی آرابالارینی بیر آرابیغه کچوروب آرادین

ضرب زن آنا گیریشتی . . .

بیرنامه

آرالاشق؛ آرالاشدیرماق - قاریشقی؛ قاریشدرمی؛
آراسینی آچقی، آرالاشدیرمی؛ آراسینه گیرمک، آرالاشق؛
اورتایه و آرایه آتیلدی.

- یاکلیب ایلگا آرالاشقان سونک قاجیب چیقایلمادی...
- چایدی تقی آلدی، آرالاشدی تیکاندا...
- یزگا چاپقان یاوغه آرالاشا بیلمادی...
ابوالغازی - شجره ترکی

آرالاش - بر آراده، فارما قاریشقی، آرالاش.
آرالاش بولماق - آلت اوست اولق، قاریشقی.
آرالاماق - آراسینی آچقی، آرالامق؛ آراسینه گیرمک؛
آیریمق، تفریق ایتک.

- تیل غه قوشولماق دین بورون آرالای آنلاندوق...
بازنامه

آراماق - متعدی - آرامق، آراشدیرمی، آقنارمق؛ یوقلامق،
تفتیش ومعاینه ایتک.
آرایجی یولدوز - مرکب اسم - دَب أَصغر برجینک ایکی
ییلدیزی، فرقدان.
باقکیز - آق آت؛ بوز آت

آرام — [ārām] - فارسی - آرامیدن - دیکله نیک؛ سکون و قرار
بولق - تخفیفی، مکان - دیکله نه، استراحت؛ سکون،
حضور؛ اعتدال؛ بر، مقام.

گل گئی آلهه خصوصاً اوله جام پری
عقلی باشنده اولان عارف ایدرمی آرام؟
نقی

بر برده که آرامه بو مقدار اوله مهلت
آربانی نه کسب کمال و هنر ایلر؟
نقی

ایلسون لجّه مَواج جهاندّه ابدی
لنگر بختی ایله کشتی دولت آرام
نای

آرام بخش - مرکب صفت - سکون و حضور و برنجی،
دیکله ندیرنجی.
آرام جان - اضافی اسم - استراحت و حضور قلب و سکون
فکر؛ مجازاً - جوق سهویلن گوزله.

گل ای آرام جام، نور چشم، درده درمان
بدن بیمار و جان بیزار دل غم خواردن سنسز
حاکم - وقعه نویس

گر بصحرا دیگران از بهر عشرت می روند
ماخلوت بانو ای آرام جان آسوده ایم
سمعی

آزمن جدا مشوکه توهم نور دیده
آرام جان و مونس قلب رمیده
حافظ

- اول فکر قلیب آراهه یاسادی، آندین گوروب بارچا
آراپا یاسادیلار؛ مالارنجی یوکلپ قایتدی لار. آراهه غه قانق
آت قوبدیلار؛ آندین ایلکاری آتیدایوق اوزیدایوق ایردی...
ابوالغازی - شجره ترکی

آرانا — [arata] - قازان - اسم - کیریش.
کوپر آراتاسی؛ آراتالق.

آرروت غرب — - إنکلیزجه: arrow-root - اسم - بعض
کوکلردن چیقاریلان نشاسته.

آراز، آراسی — [araz] - آذری - اسم - ایران ایله قافقاسیا
آراسینده آقان نهر.

ضرب مثلر:
- آراز آخیر، گوزوم باخیر.
- آراز آشیقیداندر، کورتوبوغومدان.

آرامه — [arasta] - غرب - اسم - یابانچی سوز - اردو بازاری؛
عسکر چارشویی و سلاح چارشوسنه دینور [لهجه عثمانی]؛ بلده
و قصبه انجیره اولره دینور، که آنده هر جنس اسباب و ائمتعه
و غلال و ثمار و سایر اشیا بیع و شرا اولنه؛ اصطلاحزده
آراسته تعبیر اولنور. [ترجمه برهان قاطع]

آراغاج، ابراغاج — [aragadj] - آذری - اسم - طبیی وقتیندن
آول بیتش حیوانات و محصولات.

آرامه تاراک — [arak tarak] - قازان - ترکیب - دارماداغین،
فارما قاریشقی، آلان تالان، آلت اوست.

آراقی — [araky] - قازان - اسم - عربجه: عرق - محرفی -
راقی؛ مسکرات انواعی.
آراقی کیتی؛ آراقی باصاوجی...

آراقیطوره — [arakiton] - غرب - روحجه - اسم - فصیله مرکبده
گن و سوروله مشیرلرده بیتبر اوت، طول عورت اوتی.

آرال — [aral] - چاغانای - اسم - آراده و آرافنده اولان گول
وده کیز؛ آدالر آراسی، آرال، آزالری یاقین آدالر؛
آدا، جزیره.
آرال تینگیزی - آرال گولی، بحر اورکنج.

- آشدین بورونراق ساجیق کلتورور ائناسیدا مست نیوه لارنی
و فیل لارنی اوتروداغی آرالدا اوروشقه سالدیلار...

- اوردو توغریسی سیزه لیلی اولوغ آرال بار ایکاندور،
کیمه بیله اوتوب اول آرال فی سیر قلیب بیر پهردا کیلیب
کیمه گئا گیردیم...

- اوشبو کینت توغروسیدا بیر آرال بار ایدی کین قانغان
ایل لار آرالدا گوروندیلار...

بازنامه

آرامیده ، آرمیده - مشتق - دیکله نیش ، حضور و سکون
بولش ، مسترخ .

بز آرمیده کشتی غفلت آما
نفس نفس جریان اوزره در سینه عمر
نابی

آرامه — [aran] - چاغانای - اسم - یابانی حیوانلرک گجه چکری
پوله قونولان اوجی سیوری قازیقار ؛ حیوانلرک گجه له دیکلری
یر ، توقات ؛ آغیل ، آخور ؛ اوزری اورتولو یر ، دام .

آرامه ، آرانیه — [aran] - آذری - اسم - صیفیه و یایلاق
مقابلی - قیشلاق .

ضرب مثل : آرانده توتدان اولدق ، داغاقورتدان [اوتدان]

ایندی کیغم کوك ، داماغیم چاغ دور
کیدیکیم اطلس ، یدیکیم یاغ دور
قیشده آران ، یایدا یریم یاغ دور !

بزم برلر قالین میشه - نخکده اوتور همیشه
آرانکده گل پیتسون - یایلاقکده بنفشه

بالام آلائی لا - آلائی لا !

کلیم آلائی لا - آلائی لا !

«کوچولو» دن

بوشلا آئی ملا دابی سنده بزى چکمه زورا
بز سنک حبله ایله دوشمه ریک اصلا بوتورا
باخاریق کوشه چشم ایله داهای زنگه زورا
قارلی داغلارده سووقدان اوله ننگ جانی گورا
اولمادی قسمت او بدبخته آرانلق بزه نه ؟
تا پامور آج بالا واجلار گدرانلق بزه نه ؟
صابر

آراول — [aravoul] - چاغانای - اسم - سواری کشف مفروضه سی ؟
ایله ری قاراغول ، پشدار .

آربانماک — [arbatmak] - چاغانای - متعدی - نصیحت
ورمک ، اوگو تلمک .

آرباغ — [arbag] - چاغانای - اسم - ییلانده لیگیندن چیقارمق
وایصیردینی بزه زهرک سرایتینی منع اتمک ایچون اوقونان
أفسون ؛ ماصال ، افسانه ، حکایه .
باقکیز - آرباغ - غرب

- نادان غه سوزدیمک آرباغ دور ...
نوابی - محبوب القلوب

زلفی سوداسیدا بیاماس لار نوابی نکته سین
کیم جنون گفتاری دور ، یاخود ییلان نینگ آرباغی
نوابی - بدایع الوسط

دور سبابه ، فکر ایتدیکه حسنک اضطرابندن
گوگل بریده ، آئی آرام جان ، سنسز قرار ایتیز
ضیا پاشا

آرامجو ، آرامجوی - مرکب صفت - حضور و سکون آرایان .
آرام دل - اضافی اسم - باقکیز - آرام جان .

دلدن آرام آلیجی دلبر زیباست سن
ینه آرام دل عاشق شیداست سن
جووی

صداقته خدمتده ر کام دل

صداقته حاصلدر آرام دل
معلم ناجی

آرامساز - مرکب صفت - بریده و طوران و اقامت ایدن ، مقیم .
آرامسوز - مرکب صفت - حضور و سکون گیده رهن
و ایزاله ایدن .

آرامش - [می] - نوعی - دیکله نه ، استراحت ، حضور ،
آسایش .

روی در میخانه کن و آرامش دلها بین
علی را فارغ از اندیشه فردا بین
صائب اصفهانی

صافی ، لکهنه قارلرک آلتنده جوانب
محفوظ سکونت ؛

برکوی بوسکونته آزلش گبی غائب .
هر بر بوسکونته هم آرامش جنت ...
نوفیق فکرت

آرامگاه ، آرامگه - مکان - دیکله نه چک و استراحت ایدله چک
یر ؛ مسکن ، مأوی ، بورت .

باقدقه بن دونوب دونوب آرامگاهمه
بیگ چهره الم گورونوردی نگاهمه
کمال زاده اکرم بک

گر از فتنه آید کسی در پناه
ندارد جزاین کشور آرامگاه
سعدی

آی شاه حسن بونه ذقندر ؟ دیدم ، دیدی :
آرامگاه روح روانکدر سنک
نظم

آرامگه مرغ ایدی دیرلر سر مجنون
میدان محبتده نه باشلر یووالاندی
باقی

آرامگزین - مرکب صفت - آرام اختیار ایدن ، بریده
اوطوروب و قالوب حضور آرایان .

- قدرت صانعیه کمال حیرت و تقدیس ایله تهلل خوان ایکن
آرامگزین مهد صفا برصی شیرخواره ننگ ترنمات والهانه سنی
ایشیدورمک ...
وجانی زاده اکرم - پژمرده

آرپارغانه — [arpargan] - غرب - اسم - بر نوع یابانی یولاف.

آرپارغانه — [arpargan] - چاغانای - باقکز - غرب .

آرت ، آرد — [art , ard] - غرب - اسم - اوک ضدی : آرقا ،
ظهر ، صیرت ؛ صوگ ، نیجه ، انجام ، عاقبت .

ضرب مثلار :

آرد آنگینده نماز قیل .

آردیندن صاپان طاشی یتیمهز .

غرب آردینده ! - دقت ایت ! متیظ اول !

آردین ؛ آردین آردین - آرقابه دوغرو ، گریسین گبری ؛
اوزاقدن ، دولایسینه . آردین آردین گیتیمک و بورومک .
آردینجه - آرقاسیندن ، عقبنجه ، متعاقباً ؛ مهجور - نیت ،
تصمیم ، قرار .

آنگروس سفرین دفع اتمگه قتی چوقی سی ایدوب مفید
اولماقله تدارکنی گوروب گیتیمک آردینجه اولدی ...
نعیما - تارغ

چره لر هر سنه تا بربرینک آردینجه

نوبهار ایردیگی مژده یله گلستانه گلور
ندیم

آردی صیرا ؛ آردیندن - حال - آرقاسیندن ، تعقیباً .
آردی صیرا بورومک و قوشمق ؛ آردیندن وارمق و دولاشمق
و یتیمک ..

آرتیز آراسز - ترکیب - بردوزی به ، بلافاصله ، متدیاً ،
بلا انقطاع .

آردی آراسی یوق - باقکز - آرتیز آراسز
اوکینه آردینه قتی - مجازاً - تلاش و تهاک ایتک ؛ دقت ایتک .
اوکینه آردینه باقامق - مجازاً - دقتسزک و ملاحظه سزلق
ایتک ؛ اولو اورتا و ساللایانی بوروبوب گیتیمک .
آردینه دوشمک - مرکب متعدی - قوغمق ، تعقیب ایتک ؛
اویق ، ایتفا ، ایتفا و ایتمال ایتک ؛ مجازاً - اوزرینه دوشمک ،
اقدام و غیرت ایتک ، ایش گوج ایتک .

کندندن ایراغ اول ، دوشوب آردینه بورله
اول بی خبرک گیتدیگی یول طتن و گماندر
دوسی

آردینده گزیمک ، دولاشمق ، بورومک و قالمق ..
آرتنه قالمق - مرکب لازم - برشیدن سوگرایه قالمق ، گبری قالمق .

ای کهنه بیزانس ، ای قوجه فرتوت مستخر
ای بیگ قوجه دن آرتنه قالان بیوه باکر
توفیق فکرت

آرتین گلمک ، دولاشمق ..

آردینه اتیق - مرکب متعدی - آرقاسینه فیرلاقمق ؛ مجازاً -
ترک ایتک ، بوشلامق ؛ اهمیت و برمه مک ، اعتبار ایتمه مک .

آرباغی - قیاسی - آرباغ او قویان ، آفونگر ، ساحر .
آرباماق - متعدی - آرباغ او قومق ؛ ماصال و افسانه سوله مک .

آریا ، آریه — [arpa] - غرب - اسم - فصیله نیلیته دن بوغدا ی ،
چاودار و یولاف گیبی آکیلیز بر اوت ، شعر ، جو .
آریا اونی ؛ آریا صامانی ؛ آریا تارلاسی ؛ آریا صوی ؛ آریا
آتمگی ؛ فرنک آریاسی ...

آریا وقی - آنلره یم کسیدیرین وقت .
آرباجق - [جی] - گوز قاپاغینده چقان سیویلیجه ؛ طوبک
ویا توفک ناموسینک اوجینده کی نشانگاه .

آرباجق صوغانی - تخمدن یتیشدیرین کوجوک صوغان .
آربالامق - حیوان یمدن خسته لاتیق .
آرباجی - آرباصاتان اُستاف .

ضرب مثل : آرباجی قومروسی گیبی دوشونور .

آربالق - [لی] - حیوانلرک اوک دیشلرینده یاشله حاصل اولان
چوقورلر و نشانلر ؛

قوجه لادن سینوب آربالی ناچارک

قالدی اصطلیل ریاضنده نه آریه نه صمان !
ثابت

- ای آریا یتیشدیره قوتلی و طابان بر ، منبت تارلا ؛ خاص
وزعامت گیبی معیشت مقابلی و بریلن تخصیصات عینیه و یانقدیه .

برینه و برردم هزار آریه لقی

بوصرفه اولورمی مدار آریه لقی
عزت سلا

بلکه بر آریه لقه نائل اولوردم بنده
مولوت یوله ایتسه ایدم عطف زمان
یکدمه لر عوف

دگل کیم آریه لقی جزوی معیشت و برمدی اُیواه
مترجم عاصم ایتیمک نیاز این صمانیدن
قط ازمیره مثلا اولدی اول نحریر بی همتا
جیم فنده معلومانی چوقکن قسطلانیدن
صفوت

آریا — [arpa] - آذری - اسم - آریا .

آریایه جو دبرلر - بوغدا یه گندم

داریه آد قویانده - من بری گلم !

آریا — [arpa] - قازان - اسم - آریا .

آریا اونی ؛ آریایاماسی ؛ آریاباشانی ؛ آریا صوی
[باقکز - صرا] ...

آریا کوربا - باقکز - کوربا ، کوربه

آریا ، آریه — [arpa] - چاغانای - اسم - آریا .

موغولجه - اینجه .

آرباجانی - مرکب زمان - آنلره یم کسیدیرین زمان ؛ مجازاً -
اقتسام اوزری .

✕ دنیا وعقباً برده سین، آردینه آتار جمله سن
قورما سوا آگنجه سین، آگنجه سی توحید اولور
نیازی

✕ جهان سودالرین هب آردیکه آت
ایکی عالم صفاسین بر پوله صات
صاری عبدالله افندی

آردی کیلمک - مرکب مجهول - صوکی کله مک، منقطع
اولق، نهایت بولق.

آرتماق - لازم - مهجور - آرده قالمق، باقی وایدار اولق؛
فضله قالمق، آرتق.

آرتق - لازم - فضله و زیاده گلمک، برشدن بقیه قالمق؛
زیاده له شمک، چوغالمق؛ آرتق، ایشتماد ایتک؛ توسع
ایتک؛ کار ایتک، تجارتدن فضله برشی قالمق.

آرتدیرمق - متعدی - چوغالمق، زیاده ایتک؛ برشدن
فیثاتی بوسه لیمک؛ ترقی ایتدیرمک؛ گورولتوی و دعوائی
حددن آشیرمق، قانی آرتدیرمق.

آرتیلمق - مطاوعت - چوق و زیاده اولق.

آرتدیرلمق - مجهول - چوق و زیاده ایدلک.

آرتق، آرتیق - مشتق - آرتوب قالان شی، بقیه؛ فضله،
زیاده، چوق؛ آدات - ائی صوگرا، اوله ایه، احوالده،
ایندی، بوندن صوگرا، داهانه لر!

آرتیق اوزون ایدیورسک! آرتیق خلط ایدی ها!

علم وصنعت بهره سی گرچه دگل بی فائده
انجیور گوکدن ولکن شیجی آرتق مائده
فاضل احمد بک

زیرا، بگی بر صدمه یه آرتیق دایانیماز
زیرا، بو سفر اویقو اولومدر: اویانیماز
محمد عاکف بک

آرتیق اکیک - ترکیب - آرتچوق؛ آرتی چوغی، جمله سی.

آرتیق اکیک حقیقی حلال ایت!

آرتان - مشتق - آرتوب فضله قالان شی، بقیه.

آرتما - تحفینی - چوغالما، نرید؛ آرتوب فضله قالما.

آرت — [art] - اویغور - اسم - آرت، آرقا.

آرتوق - مشتق - آرتوب گریده قالان، آرتیق، بقیه؛

زیاده، فضله.

- ساینک مرته تکی باوچادین آرتوق قیلیم ...
مراجنامه

آرتوقلوق - اسم - آرتیق، فضله لق، زیاده لک.

آرتاماق - متعدی - آرتیرمق؛ گریده، بیراق.

بوراک سیز کیشیلار چریک آرتانیر

چریک آرتان ایر ایریک آرتانیر

قوداقویبلیک

آجون بارچا بوترو توکال آرتادی!

قوداقویبلیک

آرتماق - لازم - آرتق، زیاده اولق.

ناجا آقسا نوشدا آقار قوت گیبی

آقیرلیق آرتار بولور یوز سوبی

قوداقویبلیک

آرقا - اسم - آرقا.

یارب! ایشدا دوات توکال قیل تیلک

قاموق ایشکا بوتقیل سان آرقا بولاک

قوداقویبلیک

آرقوق - صفت - آرقاده و گریده قالان؛ مجازاً - حبله کار،
دهکچی.

بولاردین ایکینگا بو آرقوق قیلینچ

بو آرقوق قیلینچلیق نامونعلوق ایرینچ

قوداقویبلیک

چاغاتای - آرت؛ آرتقا؛ آرتقارو

آرتاماق؛ آرتوق؛ آرقا، آرقالاماق

قازان - آرقا، آرقالی؛ آرقان؛ آرقون

آلتای - آرقا - آرقا، ظهر.

آرت - آرد.

آرتین - آرقاسینه آلتی، بوسه لیمک.

آرتیقفا - آرقابه بیراق؛ صاقلامق؛ آرتیرمق.

یاقوت - آرغا - آرقا؛ گونشه یوزینی دوش بر آدامک آرقا

طرفی، مغرب.

اورد - آرقاده قالمق.

اوردوق - اوردو - آرتیق، بقیه.

قویبال - آرغا - آرقا.

آرغانده - حبله کار.

آرتا - آرقاسینه چویرمک.

آرتاق - آرتوب قالمش شی، فضله، آرتیق.

آرتارمن - آرقابه بیراق، بورویوب کیمک؛ بول آلتی.

آرت، آرد — [art .ard] - چاغاتای - اسم - آرت، آرد، آرقا.

آرتقا، آرتقارو - آرقا، آرقاده.

آرتاماق - لازم - آردده قالمق، آرتق؛ آلورمک، کفایت ایتک.

آرتماق - لازم - آرتق، زیاده گلمک.

آرتودماق - متعدی - آرتیرمق، چوغالمق؛ بیریکدیرمک؛

تصرف ایتک.

- باری معالجه کیم قیلدیلار، سود ایتادی؛ مرضی آرتی

وایسیتیا گیتادی ...

نوبی - محبوب النلوب

آرتیلماق - لازم - آرتیق و زیاده اولق، آرتیلمق؛ شورابه

بورابه قوشوب بلیک، سگیرتمک.

بوگورور هرک پیگیم گا آرتیلیب بیرقطره یاش

شوخی یاشلاردیک که اویسارلار چوبوق مرکب قیلیب

نوبی

آرتوق - مشتق - آرتیق ، زیاده ، فضله .

آندوه ویلا گماندین آرتوق
ضعف آنجا که بولماس آندین آرتوق
نوابی - مجنون دلیلی

کرچه که یوق شوکت سرمایه سی
سیندین ایرور آرتوق آیینک بایه سی
نوابی

- یتنگری حکمی سیندینک یالباریب آندیر گالینک دین آرتوق تورور ..
ابوالغازی - شجره تری

تکلیف هر چه صورت نه بولسا آندین آرتوق سین
سینی جان دیرلار آما بی تکلیف جاندین آرتوق سین
سلطان بابر

آرتوق اوکوک ترکیب - آرتیق کسک ، زیاده نقصان ، آرزوق .

- عاقل بو طریقنی شعار قیلماق و یشی یامانی حق یارانتاندین
آرتوق اوکوک بیلماق ...
نوابی - محبوب القلوب

اوشالبدین آرتوق ایماس سین ! - اوندن زیاده ده گرک یوقدر !
آرتوقلوق - اسم - زیاده لک ، چوقلوق ؛ بوللوق ، فضله لقی .
آرتوقسی ؛ آرتوقسیلیق - فضله سی ، زیاده سی ؛ فضله لقی ،
زیاده لک .

- اوچونجی قیزی سیند میرزادگیان آندخوی سیند لاری
گابیریب ایدیلار آرتوقسی سیند میرزاغه مشهور ایدی ...
بایرنمه

× آرت - [art] - چاغاتای - موغولجه - اسم - داغک صیرتی ، خط
تقسیم میاه ؛ گچید ، دربند ، بیلان .
گوک آرت - مرکب اسم - چونغ لیغ داغلری ، کوه بلور .
موزارت - مرکب اسم - جودیه .
آرتاماق ، آرتانماق - متعدی - آرت یعنی گچیدی اوتیه
گچمک ، آشمق ، یول آلتی .

یتنگیز ایلابان قطع و تاغ آرتانیب
بورور ایردی یول روم عزیمی قیلیب
نوابی - سداسکندری

آرت ، آرط - [art] - قازان - اسم - آرت ، آرقا ؛ آرقا طرف ،
قیچ ؛ سوک .

ضدی : آلد .

آرتی خیرلی بولسون ! - سوکلی خیرلی اولسون !

ضرب مثل : آرتنده پادشاه فی ده سوگالر .

آرتدان - آرتادان .

آرتدان گیلوب یتدی - آرتادان گیلوب یتیشدی .

آرتدان جیل ایسه - آرتادان روزگار آسیبور .

آرتنده ؛ آرتندان ؛ آرتده ؛ آرتدانی ، آرتقی .
آرتیغه ، آرتینه - آرتینه .

قویاش طاو آرتیغه بابودی - گونش ، داغک آرقاسینه باتدی .
آرتینه آلدینه قارامای یوگورمک - اوکینه ، آردینه باقاییوب
قوشق ؛ مجازاً - ملاحظه سز و تأمل سز ایش یایق ، اولو
اورتا یورومک .

- آرتک آرتندن تانی شوندی آتاجلر ، تانی شوندی ایرته نگی
چقعه یزدنگان یافراقلر ، تونلی نوسده کی چه کورنه ایدی .
آلر آرتندن زورگول یالتری . اول کوزگی گیک شو ما هم
تیکیز گورنه ، یوقلان گکی برده سلکنسی طور ، طغنه ،
اوزنک بوینیه سوزلوب یاتقان گکی ...
عیاض اسحاق

آرتون آلدون قارامق - ترکیب - اوکینه آردینه باقیق ؛
مجازاً - تأمل و ملاحظه ایتک .

سوزنک آرتون آلدون قاراب سولیش !

آرت بیرمک - مرکب لازم - آرقا بیرمک - قاجق .

آرتینه توشمک - مرکب لازم - آردینه دوشمک ، تعقیب ایتک .

آرتینه تاشلامق - مرکب متعدی - آردینه آتقی ؛ مجازاً -
اهمیت و برمه مک .

بارا طورغاچ اوصال ایشدن تمام طویغان مونک جانی
صقلعه آق ده کر گناچ طاشلاغان آرتینه دنیانی
توقای

آرتدن ایارمک - مرکب لازم - اویق ، ایتدا و ایتباغ ایتک .
آرتندن یورمک ؛ آرتندن بارمق .
آرتدا ، آرتقه قالمق ..

جاهل لکدن قوتقاره - هریشکه تابه چاره
آرتده قالغان بزلری - بیک تیز آلهه چغاره
مجید غفوری

آرتلی ؛ بربر آرتلی - آرقا آرتایه .

آلتلی آرتلی - اوکلی آرتالی - متعاقباً ، متوالیاً .

گون وتونلر بربر آرتلی توقنامی اوتنه شولای
اول مامق توشه کلا اوستنده ایل کونه بوغای
نجیب دوماوی

آرتقی ، آرتلمق - لازم - آرتده یعنی گبریده قالمق ، آرتقی ،
بقیه قالمق ؛ چونماق ؛ بویمک ؛ باقکیز - اوسمک ؛
قالماق ؛ جوانایق ؛ کوبایمک ؛ ایشایمک ؛ اورچیمک .
- آرتوب تاشمق .

آرتو - تخفیف - آرتما ، چوغالما ، تراید .

مسکیم کورگناچ بو حالنی آرتغه آرتدی گوچی ؛
مین قویاندن ده جهاندا بارایکان دیب قورقوچی !
توقای

قوتکیز آرتقانجه آنلرغده خیر خواه بولکیز !
چیلک ، چیلک بولوب یا کفر یاوغانندن
صولار آرتوب طاشوب چیقیدی یارلارندن
توقای

آرتام ، ایرتام ، ایردام - اسم - کار ، قازانچ ؛ إستحقاق .
تیل آرتا ملارین ، سوز آسقلارین آتور !
قوداقویبلیک

قاموق تورلوك ایرتام نوکال اورگانیب
یورور ایردی ایرتام ایلیک گنا آلیب
قوداقویبلیک

موغولجه - ایردام
ماجارجه - ایردام

آرتسه ، آرطسه — [artych] - قازان - اسم - آردیج ،
آرتش جیلاگی ؛ آرتش مایی ..

آرتماق — [artmak] - آذری - لازم - آرتیق ، چوغالقی ؛
آرتوب بقیه قالمی ، فضله گلیمک .

آرتورماق ؛ آرتیماق ؛ آرتیریلماق ، آرتدیرلماق ..

آرتدیقجه حیاسیزلیق اولور ایل متحمل
هرظلمه دوزن جانلاری نیلردک لکسی !
صابر

أبلرل ایدی خط وفا مشق
آرتاردی دمام آنلره عشق
فضولی - مجنون ولیلی

أی قدری بلند پادشه ، دور
لطف ایت ، شب قدر قدرن آرتور
فضولی - مجنون ولیلی

گورنده عارض آلون اوجالدور ناله سین راجی
نجه کیم گل گورنده داد و فریاد هزار آرتار
راجی

آرتق ؛ آرتوق ، آرتیق ، آرتخ - مشتق - زیاده ، آرتیق .
آرتقلق ، آرتخلق - اسم - فضله لقی ، زیاده لک .

سکا بودر آخر سوزیم مختصر
نه لازمدر آرتیق دخی درد سر
عباس غائب زاده

شانی ، شرفی خلعت شاهانه دن آرتوق
پیرایه شوکت

فرورحی سیب عروسانه دن آرتوق
سر دفتر زینت
واقف [ملاپناه]

آرتقلاما ، آرتقلاماسنجه - حال - فضله سیاه ، مع زیاده .
آرتق باشی - مبالغه - آرتیق ، نهایه السهابه ، ألك صوك .
آرتق أسكیک - ترکیب آرتق ، آرتیق أسكیک ؛ آشای
یوقاری .
آرتق أسكیک دانیشماق - ترکیب - ایلدری گیری سوبله مک ،
مناسبتی مناسبتسز سوزلرده بولونمق .
آرتیم - مشتق اسم - آرتوب قالان شی ، بقیه ؛ اولچودن

آرتقاندن آرتاغنه بارا - ترکیب - آرتدیقجه آرتدی ، گیتدیجه
زیاده له شدی .

آرتدرمق ؛ آرتدرللق ؛ آرتدرتمق .
باقکیز - کویاتمک ..

آرتدرو - تخفیفی - آرتیرما ، چوغالتما ؛ مبالغه .
آرتدرلغان - مشتق - مبالغه لی .
چامادن طش آرتدرلغان !

صاندوغاچ هم صایردی طاغن لطافت آرتدروب
حسنکی مدحنده ، بیکره کده فصاحت آرتدروب
عبدالرشیدرمضاف

آرتوق ، آرتق - مشتق - آرتوب قالان ، فضله ، آرتیق .
آرتوقاتی ، آرتوقتی - اسم - فضله لقی ، زیاده لک .
آرتقلانقی - لازم - فضله لاتیق . زیاده له نک .
آرتق ، آرتق ، آرتق - مجازاً - آئی ، گوزدل ؛ داهائی ،
داهاه گوزدل ، یک .

ضرب مثل : عقلسز دوستدان عقلای دوشمان آرتوقدر .
دنیا اهلندن برفاستی متواضع ، متکبر زاهددن آرتوقدر !

ضعیف ، قربان بولو آرتق خدایم
بولودن آندن گوجلی همده ظالم !
توقای

آه کعبهم ! آرتق مأبوسم بن
ایشلمیدر طاوش ، طنلرک
ئلله آنده طنلق ، راحتلکی
نیگه کبلی زاورل ، موکلرک ؟
ظریف البشیری

آرتوقراق - تفضیلی - داهاه آئی ، بیکره ک .
آرتق بولقی - مرکب لازم - داهاه آئی اولقی ؛ مرجع اولقی .
آرتوق پورتوق - ترکیب - مهملندن - چورچوب ، برایشه
یارامایان شیلر .

آرتوق پورتوق نرسه سین همه سین صاندی !
آرتق ، آرتوق - أدات - آرتق ، بوندن زیاده ، اوبله ایسه ،
اوحالده ، ایمدی .

بودنیاده طورو ، دوست ، یارسز آرتق
ایکه و بولغانچه بولقی یالغز آرتق
توقای

آرتاق — [artak] - اویغور - اسم - ضرر ، زیان ، خسار .
ماجارجه - آرتاتی - زیان .

اویغور - قازاق - ضرر .
آرتاماق - متعدی - ضرر و زیان ویرمک ؛ فنالقی یاقیق .
آرتاتماق - متعدی - ضرر ویردیرمک .

بیری گویچ بیرینی اوسالیق قیلور
بو ایکی بیلا باک حالین آرتاتور
قوداقویبلیک

آرځا — [arkha] - آذرى - اسم - آرځا ، صيرت ؟ مجازاً -
استادگاه ، حامى ، ظهير .

جهانده گزرسن منم آرځاما
نه ناز و تحکم ساتيرسان مگا ؟
عباس غائب زاده

× دوش آغ ، گوزى قاره ، آرځاسى بوز
دشې انځى تڼک ، آغزېنه بوخدى سوز
«کوچرلو» دن

× - مسلمانلاره لازمدر ، گېجه گوندوز اتحاد بواندا چاليشوب
برى برلرېنه آرځا اولاق و نفاقى ارادن گوتورمک ...
«ملائصرالدين» دن

يانسون ايرانيلارځ آرځاسى ، ياندى چگرم
اوينم مده ليدن وار گنه برپرس خبرم
بيله ديرلرکه قويوب تخنى قاجوب تاج سرم
سيغېنوب قونوله خاقانلارى ايرانيلارځ
در حقيقت پس ايئش قانلارى ايرانيلارځ !
صابر

آرځا آرځايه ويرمک - ترکيب - آرځا آرځايه ويرمک ؛ مجازاً -
حامى و ظهير اولقى .

آرخاداش - قياسى - آرځاداش . باقکز - تاش ، داش .
آرخالق - اسم - آرځايه گييلن شى ، آرځالق ؛ خرځه .

- من بر مسلمان اوشانې کوجه ده گورنده ديورم : بالا ،
بورنکځ ترلغى سيل و جان اوشانې آرځالځځځ سول قوليله
باشليور بوزي سيلمکه ...

«ملائصرالدين» دن

اوشاماسين قارنى لاقه يالغه
ياماق وورسون داغيلمش آرځاليغه
فته فساد سالامين اورتاليغه
داغيدوب يغمايه خانان گرک !
على دوشى

- مجازاً - جد و اجداد ؛ نسل ، ذريت .

باقکز - چاغاتاي - آرځا

- آناک ، آناک ، بويوک نهک ، باباک ، دهدهک ، بېش .
ايکى آرځاځ ...

آرځاج — [arkhadj] - آذرى - اسم - قوين آغېلى ، ماندير .

آرځايه — [arkhaiyn] - آذرى - صفت - امين ، مطمئن ، مسترخ ..
آرخاين اولاق - مطمئن اولقى ،

آرد — [ard] - آذرى - اسم - آرت ، آرد ، آرځا .
آرد بن ، آردنجه - طرف - آرديندن ، آرځاسيندن .

× آردنجه قوشون قوشون اوشاغلار
آحواله کم گول ، کم اغلاز
فضولي - مجنون وليلى

فضله قالان ؛ برکت ، فيض .

آرتيلى - قياسى - برکتلى ، فيضلى .

آرتمو — [artmak] - قازان - متعدى - يورمق .

آروتمق - اتعاب اتمک .

آرتيزم — غرب - فرانسه : puit artésien ، artois - اسم -
بورغو ايله آچيلان و متاديا صو فيشقيران قويو ، آبارنافورده .

× آرتوچ — [artoudj] - چاغاتاي - اسم - انجه و اوزون حربه ،
ميزراق .

× آرتوچماق — [artoukmdj] - چاغاتاي - صفت - برچسندن بر
چوق شيلر آراسنده اځ ده گرتى اولان .

آرتيست — غرب - فرانسه : artiste - اسم صنايع بديعه دن
برينده اختصاصى اولان ؛ تياترو اويونچيسى ؛ مجازاً - حسن
طبيعت و ذوق سليم صاحبي .

آرتماطيقي — عربجه - روجه : 'Arithmetiqi - حکماء اسلاميه نځ
حسابه و بالخاصه خواص اعداددن بحث ايدهن قسم رياضياته
ورديکاري اسم ، علم اعداد .

آرجم ، آرجم — [ardja] - چاغاتاي - اسم - چام آغاجي ؛ تخته
قوطلو و صندوق .

- تاغلارى تمام آرجهلى ...

- قالين بيغاجي و آرجهسى هم يوقتور ...

- تاغلاريدا بيغاج هم کم دور ، آرجه بيغاجي خود يوقتور ...
بارنامه

× آرچيماک — [artchymak] - چاغاتاي - متعدى - بر شيځځځ
دهريسي و قابوغي صويق ؛ رنده ليمک .

آرچيمو ، آرچيمو — [artchymak] - قازان - متعدى - بر شيځځځ
دهريسي و قابوغي صويق ؛ تيز ليمک ، سيلوب سوپورمک ؛
آلوب گوتورمک ؛ مجازاً - وارسته اولقى .
نه چيمک . باقکز - آرچيمق
برانگى ، يومورفا ، آکا ، تش .. آرچيمق .
آرچيمق ؛ آرچيمق ؛ آرچولق ، آرچولق ؛ آرچيمدرمق ؛
آرچيمدبرغلامق .

آرخ — [arkh] - آذرى - اسم - آرق ، جدول ، صوبولى .

چاي کنارينده ائبره قوروبن

قازوبن خندق آرخلار ووروبن

مجيد غنى زاده

فلکځ چرخى دونسون سولگدين آرځى دونسون
لېلرېځ سال آغزېنه آغزېځځځ نلخى دونسون
بياني

آرد، آرت — [ard, art] — چاغاتای - اسم - آرد، آرت، آرقا. باقکیز - آرت

آردلاشماق - مشارکت - آردآرده ویرمک، بربرینه آرقاسینی دایماق؛ آرقا آرقابه آته بینمک.

آرد — [ard] — چاغاتای - اسم - داغ گچیدی، بیلان، دربند. باقکیز - آرت

آردا — [arda] — غرب - اسم - مهجور - اوزون آل ده گنگی. نشان ایچون دیکیلن ده گنگ. [لهجه عثمانی] آردالی - اسم - آلی ده گنگلی چاوش. [لهجه عثمانی]

آرداقلاماق — [ardaklamak] — قازان - متعدی - تعلیم و تربیه ایتک.

گوکرکده صاقلاب - قازا گدین آقلاپ
یچون آرداقلاب - اوستوردم قزم
توقای

مانور آردا قلم - آلتون بالدا قلم!
نیکه گوگلیمز - فی بولدی سیک؟
اونوت خطامنی - گچیر عیبی
قاوشو گونینک - اوقیق عیدنی!

صاندوغاچ، قارلغاچ! - اولطر سوبله شیک
دردنی گوبله شیک!
ظریف البشیری

آردیج، آردیج — [ardydj] — غرب - اسم - فصلیه ضوبریدن قوقولی بر اوت، داغ سرویسی.

چالی؛ هند .. آردیچی؛ دیکلی، قارا، قیزیل آردیج .. آردیج نخعی، صوبی، قطرائی، قوشی ..

آردواز — غرب - فرانسزجه: ardoise - اسم - کره مید برینه اولرک اوزرنی اورته به، قورشون قلم و سیاه یازی تخته سی باغما به یارایان یوموشاق و سیاه رنگلی طاش.

آردویج — [ardoudj] — چاغاتای - اسم - آردیج.

آرده — [arda] — غرب - اسم - تورنو قلی.

عرضه - جیقریقجیلرک و سائر اصنافک چوردرکلی طربزان و کهربا و چوق گچی شیئی بوختق و کونوک سیلمک ایچون آکا طوندقلری تور قلم. [لهجه عثمانی]

آردیج — [ardydj] — آذری - اسم - آردیج.

آرنامه — [arzan] — قازان - صفت - فارسی: آرزان محترقی - اوجوز. باقکیز - اوجوز، اوچز. آرزانلق - اسم - اوجوزلق.

آرزانلق - لازم - اوجوز اولق، اوجوزلاقی.
آرزانلدرمق - متعدی - اوجوزلاقی.
آرزانلق - متعدی - اوجوزلاقی.

آرزو — [ārzu] — فارسی - اسم - حسن طرزینده و یوقلنی دویولان برشیته قارشی حاصل اولان تحسرو اشتیاق، امل؛ ائی طن ایدیلن برشیته قارشی روحک میلان طبعیسی؛ صدی: نفرت - گوگل دیلگی، خواهش، ایستک، هوس. آرزو ایتک و گوسنه رمک.

مارا زآرزوی تو پروای خواب نیست
بی روی دل فریب تو بودن صواب نیست
حافظ

آرزوی وصلیک گیتمز دل مهجوردن
دور اولورمی فکر صبا خاطر غمخوردن
قوجه و اغاباشا

آرزودار؛ آرزو کش؛ آرزو مند - ایستکلی، هوسلی، گوگلینده دیلگی اولان، خواهشگر.

ایکی جهانده بودر آرزوی جان و دم
نه آرزو کش سیم وزرم نه طالب حور
یکیشهرلی عوفی

نه چندان آرزو مند که وصفش درمیان آمد
وگر صدنامه بنویسم حکایت پیش آزان باشد
سعدی

مجنون حزین ایشیتدی سوکند
گوردی آتی شعره آرزومند
فضولی - مجنون ولی

ضعف طلم مانع توفیق اولور هر چه کیم
إلتفاتک آرزومند وصال ایلر بی
فضولی

عاشق آنتست فارغ از جانش
آرزومند درد هجرانش
میر تقی

آرزوادی — [arzvady] — تورکجه - اسم - شرقی، تورکو. باقکیز - آرزوادی

آرزوه — [arzouk] — چاغاتای - اسم - اگر اورتوسی، غاشیه.

آریمانه — [arzymak] — چاغاتای - فارسی: آرزدن - لازم. ده گمک، لایق، شایان و سزاوار اولق. باقکیز - آرزیماک

آرزیك، ایزیک — [ar-érziq] — اویغور - صفت - صوفی، زاهد، متقی؛ ائی خوبلی.

آرسنه — [arslan] - چاغاتاي - آڻ ، لان - أدات: آرسلان
قابلان ؛ صيرتلان - آرسلان ؛ مجازاً - بيگيت ، جسور .

آرسنه — [arslan] - اويغور - اسم - آرسلان .

کور آرسلان بولو بېر سا آت قابايي
بوات بارچا آرسلان بولور اوزتوچي
قوداقويليك

آرسنه — [arslan] - آذري - اسم - آرسلان .

آرسنه ، آرسنه — [arslan] - قازان - اسم - آرسلان .

آتا ، آتا آرسلان - تركيب - اركاك وديشي آرسلان .
آرسلان تشي: آرسلان آوزي ؛ آرسلان قوبروغي - بروت آدي .
آرسلان بالاسي - مركب اسم - آرسلان ياوروسي .
آرسلانلاق - لازم - مجازاً - ايريله شمك ، بويوك قوتلەنك .

آرسنيق — غرب - فرانسجه : arsenic - اصلي رويجه - اسم -
طبيعي حرارته صلب ودهمير ياسي رنگينده ، معدني برضايه
مالك برنوع معدن ، كه تخمض ايتديكي زمان زهرلي اولور ،
صيجان اوقى ، زرينيخ .

حامض آرسنيق ؛ آكل آرسنيق ..
آرسنيق ، آرسنيقه - تسمم آرسنيق ، حامض آرسنيق ،
مركبات آرسنيقه ..
آرسنيقت ، آرسنيقت - حامض آرسنيق ايله بر اساسدن
تشكيل ايدهن ملح .

آرسنه ، آرسونك — [arsoun] - چاغاتاي - اسم - قازانك ديبني
قازياچق آلت .

آرسه ، آرسه ، آرشين ، آرشونه — [arych , archyn] -
غرب - اسم - ديرسكدن بارماقلاڭ اوچينه قادار اولان ير ،
قول ؛ اوزونلق اوچلوسى ، ذراع ؛ مجازاً - خوليا ، خيال ؛
ملاحظه ، تفكر .

ضرب مثللار :

- حلب اوراده ايشه آرشين بوراده .

مالك اولدم بوراده بن هنر مختازه

اشته ميدان سخن گتميلم شيرازه

حلب آنده ايشه بونده بولور آندازه

اشته ميدان سخن گتميلم شيرازه

سليمان هم

- ايشته آرشين ، ايشته ميدان .

فارسي : اينك ترازو ؛ اينك گز وينك ميدان .

سخن آزماه ميجوي وپروين

اگر منكر شوي اينك ترازو

كامل خندي

موغولجه - آرسى - عزيز ، ولي .
آرسين - اصل ، نجيب ؛ عالي ، علوى .

پورى بېراوقيقين آنى سان مانگفا
تاپوققا گورونتور اى آرزيك تونگفا
قوداقويليك

ايليك آلدى آچنى اوقيتى بيتيك
سوزون اوقتي آبدى اى آرزيك تاتيك
قوداقويليك

ايليك گما ياقين خاص حاجب ايردى بير
اچى آرسين ايليك بيرلا سوزگا بير
قوداقويليك

آرسنه — [arslan] - غرب - اسم - آسلان اوقويكز - ات بين
دورت آياقلى جوانلرلك اك قوتلىسى ، شير ، آسد ؛ مجازاً -
بيگيت ، جسور ، آلب ، شجاع .
هايدى آرسلام ! آرسلان گيبي ماشاء الله ! گل آرسلام گل !

بر دشت ايچنده ديو وپرى
آرسلان ، قپلان وحوش برى
تالپ دده

ضرب مثللار :

- آرسلان آغريندن شكار آليناز .

- آرسلان پوستينده ياقشير .

- آرسلان پوستينده ، گوكل دوستينده .

- آرسلان دوغان آرسلاندر .

- آرسلان ياتاغيندن بللى در .

- آرسلان ياتاغينده ، بيگيت چاغينده .

- آرسلانك اولوسيندن تيلكينك دريسى يكدر . (تسمى يكد)

آرسلان پوستى ، آرسلان ياوروسى ..

آرسلان پنجهسى - مركب اسم - فصله وردينه دن بروت .
آرسلان آغزى - مركب اسم - حوض كنارلرله قوتولان
قايچندن صواقان مهر آرسلان باشى ؛ فصله خنازيرينه دن
بر اوت .

آرسلان ديشى - مركب اسم - فصله هندبايه دن بروت .
گمى آرسلانى - مركب اسم - بعضى گمىلرلك باشلرينده
اولان قاپارتما حيوان صورتى ؛ مجازاً - قالىبي قيساقى يرينده
وقفط هيچ برايشه ياراماين آدام .

آرسلانخانه - مكان - آرسلانلرلك صاقلاڭوب بيله نديكى ير .
آرسلانچى - قياسى - آرسلانخانه ده آرسلانلر باقان آدام .
آرسلانلى - اسم - اوزرينده آرسلان وگونش رسمى محكوك
اولان گوموش سلجوق سگهسى ؛ اسكيدن بين العوام غروشه
ويريلن اسم .

آرسلانلاق - لازم - مجازاً - صوگردن بويوب گليشمك ؛
آزمتق ، ياؤوزلانمق .

آرسلانلى (?) - اوزرينده آرسلان رسمى بولونان فلنك دولارى .

آرشونه ، آرشین — [archoun-chyn] - قازان - اسم - آرشین . آرشین یاریم - یارم آرشین . آرشونلی ؛ آرشونلی مال - باقکیز - قزل مال آرشونلامق - متعدی - آرشین ایله اولچمک ، آرشینده وورمق ، آرشینلامق . آرشونلاتمق - متعدی - آرشین ایله اولچدرمک ، آرشینلاتمق . که کری توکلدر مونک بارماقاری بیک توز توزون نیک گیلشسز هر بری ده یارمی آرشیندن اوزون توقای آرشین یاریم قارلار یایوسه صاری آطلار پول باشلار یاش وقتنده سویگان یاریم کم دیوانه شول طاشلار! خلق شرلرندن	لاف اگر زد ز قدرت سروچن گویش اینک گز و اینک میدان کال خجندی آرشین بویوک - ترکیب اوزون باجاقلی . آرشینلق - صفت - آرشینله اولچولن و آلینوب صاتیلان شیلر ؛ بر آرشین بوننده ویا چاپنده اولان . آرشینلامق - متعدی ، لازم - آدیلرخی آچوب یورومک ؛ آرشینله اولچمک ، آرشینده وورمق . آرشینده وورمق — مرکب متعدی - آرشین ایله اولچمک . آرشینلاتمق - متعدی - آرشینده ووردرمق ، آرشین ایله اولچدرمک .
آرشیدوق — غرب - فرانسزجه : archiduc - اسم - آسکیدن آوستریا خاندن حکمداریسینه منسوب پره نسلره ویریلن عنوان . آرشیدوشس — غرب - فرانسزجه : archiduchesse - اسم - آرشیدوق زوجیه سی ؛ آسکیدن آوستریا خاندان حکمداریسینه منسوب پره نسل .	آرشه ، آررسه — [arych] - قازان - اسم - عربجه : ارزحرقی - چاودار . آرش ایکماگی - مرکب اسم - چاودار آتمگی . آرش باصوی - مرکب اسم - دوگن . یازغی یا سغیر طامچیسی بر باشقه طامچیدن صوری ئله بلججه صوری ، ئله شایارینی جوری : « نی سبب ، اوقلرگی بز بریولی گوکدن توشوب بوتزه که گیلیده ، بهریله بز ، « شبده شب ؟ » بو سؤالینه جوابده اییده شی ئه یته موکار : « بوناچارلؤنیک ایچنده ایکمه گی یوق یاری بار جتگره بزبز آکار بر بیک ماطورینشی خبر آلدغی گوزکه آرش هیچ شبهه سز بولور چییه ! » توقای
آرشین — [archyn] - آذری - اسم - آرشون ، آرشین . ضرب مثل : سوز سوزی گوتورور ، آرشین بز . آرشینمالی - مرکب اسم - آرشین ایله آلینوب صاتیلان شیلر . آرغا ، آرغار — [arga-v] - چاغانای - اسم - ایرماغک کوچوگی ، دره ؛ صوبولی ، آرق ، جدول . باقکیز - آرق ، آریغ	آرشه ، آررشه — [arych , archoun] - چاغانای - اسم - آرشین . آرشونلامق - متعدی - آرشونه وورمق ، آرشینله اولچمک ، آرشینلامق .
آرغاج — [argadj] - آذری - باقکیز - غرب . آرغاج — [argadj] - چاغانای - باقکیز - غرب . باقکیز - آرقاق ، آرقاو آرغاج — [argadj] - غرب - اسم - مکیک ایپلیگی . باقکیز - آرغامق .	آرشه — [arych] - چاغانای - اسم - آرابا اوقی . باقکیز - آریش . - آرابانینک ایکی آرشی بوتون بولسا توزوک کوچار... ابولغازی - شجره ترکی
آرغادامام — [argadamak] - چاغانای - متعدی - آلداتمق ، قاندریمق ، اغفال ایتک . مین بی دل سینگا جان اویناماق بیرلا یارای دیره یین بلی سین طفل نی بوتخفه بیرلا آرغادای دیره یین نوای - فواید الکیر	آرشه — [arch!] - غرب - فرانسزجه : Marche! - محرقی - ایله ری قومانداسی : آرش ایله ری ! آرش یگنیلر وطن ایمدادینه ! نامق کال آرش ایتک ، آرش قومانداسی ویرمک - عسکری ایله ری یورومک .
آرغالی — [argaly] - چاغانای - اسم - یابانی قویون . آرغاماق ، آرغماق — [argamak] - چاغانای - اسم - صوی و جنس آت . ضرب مثل : قالوق آلمان قاریماس ؛ آرغاماق مینگان هاریماس !	La suppression de la labiale dans le turc a également lieu en français, sur le champs des manœuvres. Comme exemple de ces altérations, comparez le terme de commandement turc هاستور! راست طور! پدروس افندی کراسته جیان

آرغمال — [aroudal] - چاغانای - باقکیز - آروغدال	آرغامان — [argamak] - قازان - اسم - صوی آت.
آرغوجان — [argoudjak] - چاغانای - اسم - آل ده گیرینی . باقکیز - یارغوجاق	آرغام — [argamak] - غرب - متعدی - مهجور - صارمق؛ ایلیک بوکک و صارمق.
آرغوشنک — [argouchtéq] - چاغانای - اسم - گوزده گمهک ایچون چوچوقلرک تاکیه لرینه دیکلن آغاج بارچاسی، نظرلی. باقکیز - اورغوشنک	آرغاج - اسم - برك اوستینه آتیلان آتی، مکیک امله آتیلان ایلیک. باقکیز - آریش فارسی - بود ؛ تاروبود - آریش و آغاج.
آرغوبه — غرب فرانسجه : argon - اسم - هوانک ، تقریباً یوزده بری تشکیل ایدن رنگسز ، قوقوسز و لذتسز برغاز.	آرغامار — [argarmak] - قازان - لازم - بورولق، قوتدن دوشمک . آرغایمق - باقکیز - آرغارمق
آرغونوت — غرب فرانسجه : argonaute - اسم - حیوانات نامعه دن ده کیز صالیانغوزی .	آرغایفاندر اوزی - صارغایفاندر اوزی بوکره یگاندر بیل - نورسز لانغان گوزی توقای
آرغید — [argyd] - غرب - مهجور - اسم - داغک گچید ویردیکی بر ، بیلان . باقکیز - چاغانای - آرغدال	آرغامین ، آرغمین — [argamtchyn] - چاغانای - اسم - قالین ایپ ، اورغان . آرغامچی - باقکیز - آرغامچین
آرک — [ark] - غرب - اسم - تارلایه و بوستانه دره دن صو کتیرمک ایچون آچیلان یول ، جدول ، قنال . بالجه یی باشدن باشه دوزندلر آرقلر خوش طوتوبون اوزاندلر عاشق بده	قرا آرغمچین سالیب چوساچ باغ گوروب بوچی غه اول آرغمچین جاغ بواپی - قصصی للملوك
آرق ، آریک — [ark , aryk] - قازان - اسم - صوبولی ، آرق. باقکیز - اولاق	- فرمان بولدی کم روم دستوری بیلله آراه لارینک آراسیدا زنجیر اورنیغه اوی نینک خامی دین آرغامچی لار آسیب بیریریگنا باغلاغا یلار... - بیر آغاره چی بلند قبادین بیریکیرمان سویی شاریلداپ توشادور... بیرنامه
آرق — [aryk] - قازان - صفت - آریق ، ضعیف ؛ قوتسز . دوشگون . باقکیز - سویا کچان ؛ یاقی ، یاقی آرق بر - توصیفی - قوتسز ملو براق .	آرغانه ، آرله — [argan , arghan] - اوینور - اسم - روجه : اورغانون - آرغنون.
بورون زمان برابر برلن خاتون طورغان طورمشلری شاقطیغه فقیر بولغان آسراغانلر برگجه برله بر صارق بولار بولغان پرسندنده برسی آرق ! توقای	آرغتمی ، آرغتمی — [argytmak] - قازان - متعدی - آتی، فیرلامق . باقکیز - تاشلامق آرغوتدرمق - متعدی - آتدیرمق. آرغتمشق، آرغوشمق - مشارکت - بربرینه آتی، آتیشمق. آرغلمق ، آرغولمق - مجهول - آتیلدی . باقکیز - آبولق ؛ تاشلامق آرغولمق ، آرغوتولمق - مجهول - آتیلدی. آرغی - اشاری - اونه ، اونه سی ، اونه طرف ، اونه کی . باقکیز - آری آرغی یاقته ؛ آرغی یاغنده - اونه طرفه ؛ اونه طرفینده.
آرقلامق - لازم - آریق و ضعیف اولق . باقکیز - ناچارلامق گوزملو نغان، اوزوم آکسز، تهنه قاطغان گبک جانسز آرقلاقان ، ضعیفله نکان ، تمام حالسز ، گبک قانسز میر حیدر فیضی	آرغی یاقته باصمه صالحم ، بیرگی یاقته یتیمه دی بر مأنورغه یاوچی قوشدم ، خدای نصیب اتمه دی ! خلاق شرع لریندن
آرقلامق - لازم - ضعیفلامق. آرقلامق - متعدی - آریق و ضعیف یاقتی. آرغا ، آرق — [arka] - غرب - اسم - اول و یوز ضدی - آرت،	

آرد، صيرت، مجازاً - ظهير، حامى، معين؛ مظاهرت،
جايه؛ آرقادن و صوگرادن گلن، نسل، بطن، صوى.

ضرب مثلاً:

- آرقاسز اولانك آياغينه وورمشلر، وای آرقام ديش؛

قارينه وورمشلر ينه، وای آرقام ديش!

- آرقاكي كوركه، قاييكي توركه آليشديرما!

- آرقامدهكي گوملگه اينام قالادى.

- آرقاسينده يومورتا كوفسى يوقيا، دونووبرير.

- آرقاسى ميرايد.

- آرقاسى بره گلمهز.

- آرقايه قالان قضان قورقا.

آرقادن؛ آرقادن گلمك، سويلهك، يورومك..

آرقاده؛ آرقاده قالق، بولونق، يرافق..

آرقايه؛ آرقايه قالق، باقى، آتق..

آرقاسينه؛ آرقاسينه وورمق، يوكلمك، باقى، دوشمك..

آرقادهكي

آرقاسيندن؛ آرقاسيندن گلمك، يورومك..

آرقاسيندن سويلهك - مجازاً - فصل و مدمت ايتك.

آرقاسيني بره گيتيرمك - گوره شده يكمك.

پهلوانلى ايله مشهور ايدى دوقتور ادهم

يكلوب هر كسه بي چاره كوسردى قهره

پهلوانلقدن ايدوب كنفيد اولدى دوقتور

هر كسك صيرتنى شيمدى او گيتيرمكده بره!

اشرى

آرقا ويرمك - مركب لازم - آرقاسيني داياق؛ مجازاً -

معين و ظهير اولق.

آرقاسى كسيلمك - مركب مجهول - منقطع اولق، صوگى

و نهايتى گلمك.

- فقطع دابر القوم الذين ظلموا والحمد لله رب العالمين

كلام حق

آرقا آرقا؛ آرقا آرقايه...

آرقا آرقايه ويرمك - بربرينه آرقايله داياق.

آرقاداش - [تاش، داش - اداش مشاركت] - رفيق،

آياقداش؛ معاون، يارديمجي. آرقاداش اولق، ايتك..

آرقاداشلى - [لى] - رفاقت؛ شركت، مشاركت؛ مجازاً -

الفت، معاشرت.

آرقالى - صيرتى و آرقاسى قالين، گوجللى قوتلى؛ مجازاً -

طرفى و معينى اولان.

آرقالچ، آرقاليج - جمال سمرى. باقكز - آرقالچ

آرقالچ - خرقة وصالناو عيندن آرقايه آيلان و يالگزاوموزلى

اورتنشى؛ زرهك آرقايه گلن طرفى؛ يلكك اوستينه گييلن

شى؛ جمال سمرى.

آرقا - [arka] - چاغاتاى - اسم - آرقا، صيرت؛ قبله دونولديكى

زمان آرقاده قالان جهت، شمال؛ اجداد، اسلاف؛ نسل،

صوى؛ مجازاً - معين، ظهير.

باقكز - آذرى - آرخا

باقكز - چاغاتاى - آرقان

گوزونكيزدين چيقارمايك قطره ياش

چنازم آرقاسى دين آيتنكيز تاش!

صوفى اللهيار

- بيزنيك اولوغ آبا هلا گو خان مغولستاندين كيلكادين

بيرى ايكي اوچ آرقا اوتى...

ابوالغازى - شيرى نركى

آرقا بيرماك - آرقا ويرمك، داياق، استناد ايتك.

آرقادا قويماق - مجازاً - ايتك.

آرقا گورسانك - آرقاسيني گورسته رمك، يوز چويرمك؛

اهميت ويرمهك.

آرقالانق، آرقالامق - آرقا - ينه آلتى، آرقالامق، يوكلمك؛

آرقا ويرمك، داياق؛ گيرى دونك؛ آرقاسيني چويرمك؛ مجازاً -

استناد ايتك، گورمهك.

× كيم گار آرقالانديك؟ - كچه گورمهك؟

× تيلنى آرقالايب مينكا و مينيك دولت خواه لار يمه جفا

و عذاب قيلور ايردى...

بارنامه

آرقاليج، آرقالوچ - آرقالچ، آرقاليج، جمال سمرى.

آرقا، آرقا - [arka] - قازان - اسم - آرقا، صيرت، ظهير؛

مجازاً - استنادگاه، حامى، ظهير.

ضرب مثل: آرقاننى بت آشى، ايشلا گاننى بت آشى!

آرقا تايانچى - پشت و پناه، ظهير، حامى، معين.

آرقاسنده - مجازاً - سايسينده، مظاهرت و حمايتله.

ضرب مثل: برآت آرقاسنده منك ات صوايچكان.

آرقا آورو - آرقا آغريسى.

آرقاداش - آرقاداش، رفيق، هميا.

آرقان - آرقا اوستى: آرقان يوزمك.

جيل آرقان ايدى - روزگار آرقادن گليوردى.

آرقون، آرقان - آرقاده، گيريده.

آرقا سويكى - آرقا كيمكى، عمود فقارى، بل كيمكى.

آرقالچ - آرقالچ: قايش آرقالچ - گوندن و دهردين ياپيلان

آرقالچ.

آرقالانق - آرقا ويرمك، داياق؛ مجازاً - اينانق، اعتماد

ايتك.

آرقالانديرمق؛ آرقالانشمق، آرقالانوشمق.

آرقا غلج - [arkargyldja] - چاغاتاى - اسم - برنوع قيزيل

گييك.

- هندوستان نيك تاغ دامنه لاريدا كچيك راك گييك بولور

آرقارغاچه نيك بير ييل ليق توقلى سچه اولوغلوي بولغاى..

- تل بلەن توگىل ، گوكىل بلەن گوزلرمن آرقىلى سويىش ،
ياراشو ومىنى آكلاشە ايدك ...
تل يويىش

بو شەرنى ، هم بوگونى جريلدر مەكت تىلى
بيك ياراطوب ، ئللە ايندى ايىكى شەرت آرقىلى
توقاي

آرقودو — [arkoudouk] - چاغاتاي - اسم - ايکيز، توأم،
جوزا برى .

آرقورى — [arkoury] - غرب - صفت - اگری ، مائل ،
چارىق ؛ برکوشەدن برکوشە ، چارازواری ؛
آرقورى گىلمك - ياك وچارىق گىلمك .
اول نيانده سرنگون طورمىدى اورو
جوانه گلدیه دوندی آرقو
عاشق یشە

- مناسبىز ومعناىز ، عبث .
[آقيرى | تلفظى ياكلىش اولق لازمدر .
باقىز - آرقىلى - قازان

آرقوه — [arkouk] - اويغور - صفت - يامان - کوتو، خائى،
غدار ؛ جيله کار ، آلهادىچى .
موغولجە - آرقا
باقىز - آرت

آرقونه — [arkoun] - اويغور - اسم - كند، چاغاتاي - آرقام .

آرقىسە — [arkych] - اويغور - اسم - كاربان ، قانله ؛ خلق ، ناس .
قناى - آرقىشى - چين كاربانى .

قناى آرقىشى كازسا آرقىش تورور
قايون كالكو ايردى توماندو آقى
قوداقويىليك

ياقير يار ياشيل توقار يوزگا باقى
خىناى آرقىشى ياندى تايچاق آقى
قوداقويىليك

آرك ، ارك — [arq'érq] - چاغاتاي - اسم - قلعه نك اورتاسينده
اُك مستحکم موقع ، ارغقله ؛ برشهرک اُك يوكك ومستحکم
برى ؛ خانلره وامرايه مخصوص مستحکم سراى ، كه اُكثريا
شهرک اُك مرتفع نقطه سنده بولونور ؛ بخاراده اميرک سرائى .

قى قورغان بير حصين ويىرك قورغان
فلک حصينى اُرك ديك ياشورغان
توقاي - فردادىريرين

اُركى بىيك راک توقوز اُفلاکدين
ايلاکه گردون کرک خاک دين
توقاي - حيرة الامراو

- گوز و باز فصل لاريدا قىزىل گيىك كيم آرقارغىلجە بولغاي
قىشلاققە و يايلاققە اورتادا معيىن توقاول لارى باردور ...
بارنلە

آرقانە ، آرقار — [arkak, arkav] - چاغاتاي - اسم - آرقاج -
باقىز - آرقاج

آرقام [اورغام ؟] — [arkam] - چاغاتاي - اسم - قالين،
اىپ ، اورغان ؛ كند ؛ قوش و ككليك آقى .

آرقانە — [arkan] - قازان - اسم - باغ ، كوستك ؛ كند ؛
قالين اىپ .
آرقانلاق - متعدى - آرقانله باغلامق .
آرقان تارلق - آرقان چىمك .
آت آرقانلاق - آقى كوستكلكم .

آرقانە — [arkan] - چاغاتاي - اسم - آرقا ، صيرت .

- چالە سويى نىنك اورتاسيدا شاخقە ، و ، يابىد اوچون قاققان
قازوققە مواوروندى ، شاه حسين بيك آرقانە اوق باردى ...
بارنلە

آرقار — [arkav] - قازان - اسم - سىمىك ايله آتيلان ايليك، آرقاج .
بويى جفاك، آرقاوى مامق - آرقىشى ايلك ، آرقاىسى ياموق .
آرقاولامق ؛ آرقا و صالىق ؛ آرقاولى ..

آرقايىن — [arkaïin] - چاغاتاي - صفت - مطمئن ، مستريح القلب .
آرقايىن بولماق - مطمئن ومستريح اولق ؛ گووه نك .
آذرى - آرخايىن

آرقىلمق — [arkylmak] - قازان - متعدى - اورتا طرفه گچمك، آشمق .
آرقولق - باقىز - آرقلق
آرقلدرمىق ، آرقولدرمىق - آشىرمىق ، گچىرمك .
باقىز - آشمق ؛ آشدرمق

اِختيارسىز اِچلرمىن آه ، فغانلار آرقولا
جىرى آوزم طوقطاماسدان هم قورايلار طارطولا
فريد ايراهيمى

آرقىلى .. اسم - قطر ، قطر دائره ؛ آرابا تىكرلىكىنىك اوقلىرى ؛
عرض ، گىن ، گىنىشلك .

آرقىلى - آرقورى ، معكوس ، ترس ، مخالف .
آرقىلى نوشمك - آرقورى ومعكوس اولق ، مخالف دوشمك .
آرقىلى نوشوب سويلامك - معكوس جواب ويرمك .
كشى نىنك سوزىنە آرقىلى گيله - آدامك سوزىنە آرقورى
ومخالف گىلير .

- بالالار ايسگان جيللر آوقلى غنە آتالربنە اوزلربىنك حسرنلى
سلاملرن جيبه روب طورالار ...
توقاي

- خسرو ، قورغاننى قاپاب توشوب دورى داياپا بىر قورغان
ايكېرگانى وئارمىيە قورغانى اركىدېك خسرو ايکېرگان قلعە يېنىك
دوريغە گېرگانى ...
نوابى - فرەدوشېرىن

آرلات - [arlat] - چاغاتاي - اسم - براوزېك قىيەسىنىڭ آدى.

أى نوابى مېنى زار ايلادى بىر لولى وش
كه هم آرلات اونوت بولدى مېنگا هم بېلگوت
نوابى - بدايم الوسط

كېم گونىكل صېد ايتسا لولى بولسا كېم توت مېنم
ايمان آراسلا يابرلاس دېن مېرزادە تاپ
نوابى - نوادر الشهاب

آرما - غرب - ايتاليانچە arma - اسم - بىلگىن، دېرەك و سېرەن
گېيى بر گىمىنى دونادان شېلر، بر نشان و علامت مخصوصەنى
حاوى لوحە و بونارلک اوزرلىرىندە مەككوك اولان رىسملر و نقشلر،
حکومتلرلک، بعض شېرلرلک و بوبولك عاىلرلک علامەت مخصوصەلرنى،
نقوش و تصاویری و جل و رموزى حاوى لوحەلر؛ يېکېچرىدە
يگىرى يىشك طوبوزى مثلاً هر خاندانك اسلحه، معادن و حيوان
رىسملرىدن عبارت نشانى - تركيدە [اونون] دىنور، [لهجە]
عثمانى .

آرماني آلمى - مرکب مەئىدى - گىمىنى صوبوب و آرمالرىنى
قالدېروب تىكنە حالىندە يېراقق.

آرمادور - ايتاليانچە : armatore - اسم - بر گىمىنى
دونادان مەئەد؛ گەيلردە خلاطايلىشىدېرمەيە مخصوص آغاج
و يا دەمىر قول.

آرمان - [armak] - چاغاتاي - لازم - آرىق و ضعيف اولق.

آرغىمق، آرغىمق، آرقومق، آرغىن اولق.
باقىز - هارماق

- آرغان و قالغانىغە باقادی قاچى ...
ابوالغازى - شجرە نرى

آرمانە - [arman] - چاغاتاي - فارسی : آرمان - اسم - آرزو،

أمل، هوس؛ حسرت.

آه آرمانم ! - آه سوگىلم !
آرمانىڭ قالماغى ! - إن شاء الله مرادكە ابرەرسك !

ھىرا اېھرا قويوب رىمدە جاندىن
آرمان بىلا باردىلار جھاندىن
نوابى - بىنئون ولىلى

سېن سالىب قول بوينومغا گە مېن سالىب بوينونىڭما قول
ساغ و سول دوران سالىب اولساك نى آرمان ايكېمىز؟
نوابى

قارىلىق دردې نى درمەندور آخر
بىر ايش گونىكلو مداكوب آرمەندور آخر
نوابى - فرەدوشېرىن

دردە تولىسام ، غمدە سولسام ، تېلپە بولسام عشقىدا
حسرتىدا مونداغ اولسام يوقتور آرمانم مېنىڭ
صوفى الشار

- ھەلەل اېنگەنىڭ آرمانى بار كېم سېزنىڭ بىلە چاغىر
ايچكاي ...
بارنامە

آرمانلىغ ، آرمانلىق ، آرمانلىك - خواھىش ، اېستىك، آرزو،
آرزوكش، خواھىشگر، اېستىكى، مشتاق ؛ حسرتزدە، متحسّر.

آرمسترونغ - غرب - اېنگىلىزچە : armstrong - اسم - بوجدىنىڭ
اسمىلە ياد ايدىلان طوب .

آرمغانە - [armagan] - غرب - فارسی : آرمان - اسم -
ھدىيە ، پىشكىش ، رە آورد .

آرمو - [armak] - قازان - لازم - يورولق ، قوتىدن دوشمىك.

باقىز - آرمامق ؛ تالچىمق ؛ تايىق

اگر قايناق عمر صحرالزندە مېن گېز آرمام
عمر بولندە برموقف ياصاب آلتقى اويلا نسام
نوقاي

برگون شولاي اشلەب ، اشلەب قاتى آرماع
گوتلى قاينغان اشدن تمام جالدىن طايىناچ
نوقاي

آرورلىق - مشتق - يورولق ، متعب .

آرولق - لازم - يورولق .

آردرمق - مەئەدى - يورمق، ائەباب ائىك. باقىز - تالچىق دىرمق
آرغان - مشتق - يورغون ، آرغىن .

آرغانلىق - اسم - يورغونلىق ، تعب .

آرمى تالى ؛ آرمى تالى اشلەمەك - تركىب - دوروب دېگەنەدن،
يورولوب قاللادن؛ بىجاز - بردوزىيە ، بلافاصلە :

- بولشكە ، آرمى تالى آرتىدان يورى طورغان كىي گېرەك !
- آنا تېلېرگە ، خەلقىزغە آرمى تالى خىدمەتلر ايتوب ئولدى ...
نوقاي خەندە [نوياش]

آرمى طالى ، گون تونى بو جېر يوزندە طرشكز !
اقتصاد ، غېرت وجدىتەلە ايشكە گرشكز !
محمد توفىقى

آرمود - [armoud] - غرب - فارسی : أمروت ، أمروء -

اسم - معروف مېوہ و آغاجى .

ضرب مثلاً :

- آرمود پىش ، آغزىمە دوش .

- آرمودك ايسىنى داغدە آبى ير .

- آرمودك صاپى ، اوزومك چوپى [وار]

- آرمود آغاچىندن اوزاق دوشمەز .

آرمود قوروسى ؛ قىش، بوزطغان، آچە، مصطفى بک آرمودى .

آرمودى - [موللەندىن] - آرمود شىكلىندە اولان .

- آرولاشمق - لازم - پا كەلەمەك، تەيزلەمەك .
 آرولاندرمق - متعدى - تەيزلەمەك .
 آروسزلامق - متعدى - پەسلەمەك، تالووت ايتەك، كەيرلەمەك .
- آرو — [aron] - چاغاتاي - صفت - آرى، تەيز .
 آرولوغ - اسم - تەيزلەك، باكلەك .
 باقكەز - آرىغ .
- آرو — [arou] - اوينور - صفت - آنى، خوش؛ گوزەل .
 آروراق - تفضيلى - داها آنى، داها گوزەل .
 سوزلاماك موآرو، شوك تورماق مو؟
- آروات، آرۋار — [arvat] - آذرى-عربىچە : عورت محترقى -
 اسم - قارى، قادين؛ زوجە .
 آرۋادلىق - اسم - قادينلىق؛ زوجەلەك .
 ضرب مثل : ار آدۋادك ساۋيشى، يازگونىك ياغيشى .
 - هر كس اوز آرۋادىنى دوگوب باش گوزون داغيتسا،
 ابلە بېلسون يوز كەنيز آزاد ابلەدى و اگر ووروب اولدېرسە
 قيامت گونى اوگا سوال جواب بوخدر! ..
 ملا «نصرالدين» دن
- دېرلر بو ايدى عربدە عادت
 كيم ار اگر اولسە قالسە عورت
 بر ايل، ايكي ايل دوتاردى مام
 فرياد وغان ايدوب دمام
 ھادى عبدالسليم زادە
- آرۋادىر ئەپولى، ملكى، نەدە جاھ و جلالى
 اوزگە حاجيلار تەك نەدە وار وزرووبالى
 آنجاق بودر عالمده اونك فكر و پيالى
 كيم حاشى حسن تەك نيه دورت آرۋادى بوخدر
 كاسب كيشى در، دولتى، ھېچ برزادى بوخدر
 سابەر
- آرۋاتلار ك برى من ساچىم، يالم آغاردى
 انجە دوشن كيشى فرياد ايدوب قاچاردى !
 على دوشى
- لاغلامى، دېنگىلىش، سقىيە، ھېوەرە
 آرۋاتلىق ايلەك باشار مېر ارە !
 على دوشى
- آروات — [arvat] - چاغاتاي - عربىچە : عورت محترقى - اسم -
 قادين؛ زوجە .
 قېزىل آروات
- آرۋانە — [arvan] - چاغاتاي - اسم - ديشى دەوہ .
- آرۋخانە — [aroukhan] - چاغاتاي - اسم - كيات قىبىلەسىنىڭ
 بر قولى .
- آرمود — [armoud] - آذرى - اسم - آرمود .
- آرموز — غرب - لايىنجە : armus - اسم - گىمى قابلاماسىنىڭ،
 قالاڧات ياپىلدىنى صېرادە، استوپى طيقادىلان آرالىقلىرى .
 موزدیانە دوشەمە تخته سى واسع مسكن .
 كەنە آرموزلى بر چوق حشرانە مامن
 محمد عاكف بك
- آرمونيك — غرب - فرانسىزچە : harmonium - اسم -
 كورۋوكلى اوفاق آل چالغىسى .
- آرنا — [arna] - چاغاتاي - اسم - آرماڭك ودرەكك آچدىنى
 آرق؛ بر درەكك قولى .
- آرنەك — [arnéq] - چاغاتاي - اسم - بارماقلىك اوجى .
- آرندەك — [aryndak] - چاغاتاي - اسم - شرقى؛ آھنەك .
- آرنەك — [ārēng] - فارسى - [رنك-آ] - اسم - رنك،
 لون، طون؛ مجازاً - طرز، روش، تورە؛ حيلە،
 دھك، قىرب؛ رنج، محنت، اضطراب .
 آسمان پايە، ھاسايە، ھاپون آرنەك
 مصرع - اسكندارى حق بك
- آرنىسېن — غرب - فرانسىزچە : arnicine - اسم - آرنىقاند
 چىقاريلان آجى مادە .
- آرنىقا — غرب - فرانسىزچە : arnica - اسم - نصيلە مر كېتەن،
 قان دېكەن بىرمەك خاھسەنە ماللەك بر اوت، او كوز گوزى .
- آرو — [arou] - قازان - صفت - آرى، تەيز، پاك؛ صاف، خالص .
 آروصو - توصيفى - تەيز و صافى صو .
 آرو آشلىنى - مر كېتەب - اسم - سابان آشلىنى دىنيلن و آرشدن
 باشقا حبوبات .
 آروسز - قياسى - ناپاك، پېس .
 آرۋلىق - اسم - پاكلك، تەيزلەك؛ صافىت .
 آرۋلامق - متعدى - تەيزلەمەك، پاكلكەمەك .
 آرىغق، آروغق، آرولامق - لازم - آرىغق، تەيزلەمەك، پاكلكەمەك .
 باقكەز - چىستارمق
 توبەبلان گناھدان آرىغق - توبە ابلە گناھدن پاك اولمق .
- بارچە مؤمن گوگلىنە طولغان عاليلك الھامى
 بارچەسى واقلىق، توبەلەنكەن آرنغاندر بوگون
 ظريف البشيرى
- آرۋندورمق، آرندرمق، آرېندرمق - متعدى - آرىغق،
 تەيزلەمەك .
 آرۋلامق - متعدى - آرى يعنى تەيز ايتەك، پاكلكەمەك .

آری — [ary] — چاغانای - اسم - آری . آری — [ary] — چاغانای - أدات تصدیق: اُوته، بلی. باقکڑ - آری - فارسی . آری — [ārī] — فارسی - أدات تصدیق: اُوته، بلی . گویند ، سنک لعل شود در مقام صبر آری ! شود ولیک بخون جگر شود حافظ آز کیمیای مهر تو زرگشت روی من آری ! بین لطف شما خاک زرشود حافظ آری — [ārī] — قازان - أدات تصدیق: فارسی - اُوته، اوبله، آئی، پک آئی . آری ! درست ایته سین - اُوته ! دوغرو سویلیورسک . آری — [ary] — قازان - زمان - صوکه، صوگرا، صوگرا . گیتندی اول به یلی صیلیق گونلری ایندی گیلهمس برطانی موندن آری عبدالرشیدرمضانف آری — [ary] — قازان - اسم - بال یابان سینک، آری . آری، آری — [ary-k] — آذری - صفت - آری، آریقی، تمیز، پاک . آپ آری - متابعان - تمیز . توکوبدر یوزینه قارا تللرین یوموب تمیز، آپ آری آللرین «کوچرلو» دن آرتماق، آریدماق - متعدی - تمیزلهمک، پاکلهمک، آرتیق. آرتیلاماق - باقکڑ - آرتماق . آری، آریغ — [ary-g] — غرب - صفت - مهجور - پاک، تمیز، طاهر، مجازاً - مطبوع، پاکیزه، بری الذمه، منزه، مبرا . خانقاهک بودر ودیواری قلب مؤمن گئی اولسون آری بیجی قانی لایق گوزکه سنی گوزلیه قانی آری دلکه سنی سویلیه عاشق بشه ای خدا سن آری دیرلک روزی قبل آریلره ییزه برلک روزی قبل عاشق بشه	روغدال، آرغدال؛ آرغدال لیور — [aroudal] — چاغانای - اسم - [آرق، آروق - خندق؛ دال - آرقا - خندق آرقا سینه] - پوصو، کین، سین؛ آنگبه لی و عارضه لی بر؛ دره ایچی؛ داغ لی، گجید؛ یول اوزرینده کی مانعه لر؛ داغ صیرتلنده پوصو قورمایه یارایان تپه جگر . زلفی نیک هر چینی دا یوز فتنه دور درد اهل غه آرغدال ایچره قراغی ایلاگان یانگلیغ کین نوابی - غرقاب الصغر - کولاک دس اول وقت دشت آرا کوب آرغدال نموداری... نوابی - سدا سکنودی ره ارمتر — غرب - فرانسه زجه: aréomètre - اسم - فیزیک - مقیاس کثافت مایعات . ری — [ary] — غرب - اسم - مغشیه الجناحدن بال و بال موی یابان سینک، سینکک پاک، [لهجه عثمانی] ضرب مثلار: - آری گیی سوقار . - آری قووانی گیی ایشلر . درگاه نفاق آری قووانی گیی ایشلر صیاد مکس ناظر دیوان صداقت! کافی آری قووانی - آریلرک بال یا یوب دولدوردقلری بر؛ مجازاً - خلفک چوق گیروب چیقیدینی بر . آری بیتی - ذوالجناحدین، بال و یابان آریلری اوزرینده و طقیلی حالینده یاشایان بر حشره . آری بوجکی - مغشیه الجناح صنفیدن بر بوجک . پک آری - دیشی آری . أشک آریسی - یابانی آری . باقکڑ - أشک دیلمکی أشک آریسی صوقسون ! - دو قوناقلی برسوز سوله ندیگی زمان، توبیخ برینده قوللانیلیر . قوان نخله سورمه آلکی کویلو طویارسه قیرار بلکی أشک آریسی صوقسون دیلمکی زنبور عشقم، طاغیر مکاتم! «دبوژن» غزله سی اوغول آریسی - مرکب اسم - بر دیشی آرییه او یوب قواندن چیقان گنج آریلر . یابان آریسی - مرکب اسم - بال یا پامیان بر جنس آری . آری قوشی - مرکب اسم - رنگلی بر قوش . آری — [ary] — آذری - اسم - آری . آریچی - قیاسی - آری بیله یین . آری پاراغی - مرکب اسم - پتک، قووان .
--	---

آریلق - اسم - آری و آریق یعنی پاك اولقى حال وصفى،
پاكلك، تمیزلك، طهارت؛ مجازاً - براث.
آریق - لازم - آری یعنی تمیز اولقى، پاكلكك؛ خسته لقدن
قالقمق، إفاقت بولقى؛ دیکله نك، إستراحت ایتك.
آرىق - متعدى - آری و پاك ایتك، تمیزلەمك؛ صو ايله
ييقامق؛ تصفيه ایتك؛ تمیزه چيقارمق، تیرله ایتك، برشیك
فضله سینی گیده رەمك، تنقیح ایتك.

هم مؤثر در آنك فعلی تنه
آرقون آرقون بگزددر كندوزنه
عاشق بیه

قافله دن گبرو قالدی آسوزن
آرقون آرقون گیدریدی یالگوزن
عاشق بیه

گلورك آرخون آرخون گوردی ناگاه
صو اینده تیحلی قیلدی اول ماه
شیخی - خسرو و شیرین

یورغون آرغین - باقکاز - یورغون
آریقمق، آرغیمق، آرقومق، آرمق - مهجور - آری
و آرغ اولقى، ضعیفلامق؛ دوشگون و حالسز اولقى، قوتدن
دوشمك.
آریقلامق؛ آریقلانق - لازم - ضعیفلامق؛ قوتدن دوشمك.
آریقلانق - متعدى - ضعیفلامق؛ قوتدن دوشورمك،
حالسز بیراقق.

آریا - غرب - ایتالیانجه : aria - اسم - یلکن ایندی ریمه؛ یلکنلری
روزگار لاتما.

آریخ، آریخ، آریخ - اسم - [aryteh.aryntch] اویغور - اسم -
صلح، آشتی؛ صلاح؛ حضور، سکون، إستراحت؛
إشلاف، موافقت.
ایرماک - لازم - ده گمک، قیمت و اعتباری اولقى.
ایرتوک - اسم - ده گر، قیمت، اعتبار.
آرتام، ایرتام - ده گر، قیمت.
ایرتەنى - سوس، بزهك، زینت.
چاغاتانی - آریق؛ آرتاق؛ آریق؛ آری
یاقوت - آر - برشیكك اُك اییسی.
ایراس - آری، تمیز، پاك.
ایراستا - آریق.
آلتای - آرو - آری، پاك.
آرولا - آریق.
قویبال - آراق - آری، تمیز.
چوواش - ایرا - آنی، عالی جناب، مروتلی.

آریخ، آریخ، آریخ، آریخ - اسم - [arykh-aryk] آذری -
صفت - آریخ، آری، آرغین، ضعیف.
آریخلاماق - لازم - آریقمق، آرغیمق، آرقومق، آرغین اولقى.
آریخلانق - لازم - ضعیفله مەك.

آریق - اسم - آری و آریق یعنی پاك اولقى حال وصفى،
پاكلك، تمیزلك، طهارت؛ مجازاً - براث.
آریق - لازم - آری یعنی تمیز اولقى، پاكلكك؛ خسته لقدن
قالقمق، إفاقت بولقى؛ دیکله نك، إستراحت ایتك.
آرىق - متعدى - آری و پاك ایتك، تمیزلەمك؛ صو ايله
ييقامق؛ تصفيه ایتك؛ تمیزه چيقارمق، تیرله ایتك، برشیك
فضله سینی گیده رەمك، تنقیح ایتك.

بیریمی بیر یوزینك فتراتی در
هم سولر، هم سوپرر، هم آردر
عاشق بیه

آریلق؛ آریلامق - لازم - خسته لقدن قالقمق، إفاقت بولقى،
شغایاب اولقى.
آریق - مطاوعت - بونق، ییقانق؛ تمیزلەمك؛ مجازاً -
إصلاح نفس و تهذیب أخلاق ایتك.

قینی گوکل آرندی دعویدن
اول گوکل طوبیدی خبر بو معنیدن
عاشق بیه

دولت آنك کیم نساددن آرته
ایناه اول اولولر إقرارنه
عاشق بیه

آری، آرغی - [ary-arghy] - قازان - إشاری - اوزاق،
اوزاقده؛ اوتە، اوتەده.

باقکاز - آرغی
آری تابا گیتدی - اوتەده دوغرو گیتدی.
آری بیرى، آری بیرى، آری بیرى - بریاشدن بریاشه.
آری بیرى یوری - ایکی طرفه ساللانهرق یوروپور.

معلوم ایندی، مین قوشقانجه طورمیسك سین
نفاق برله یالغان سولیلد یورمیسك سین
جاندن قورقوب، قویان توسلی، درددر تترەب
چن مسلكنى آری بیرى یورمیسك سین
نوقای

- قایسیلری شوشی وقتنك ماطورلغندن خوشلانوب آری بیرى
اوچقهده لر...
عبدالرشید ومضاف

گوز آلدنده یوریلر آری بیرى
قاری آنلار بلهلم نیندی برى
فرید ابراهیمی

آری، آرغی، آریخ - اسم - [ary.aryk] - غرب - صفت - یاغی
و آتی سوزولوب آریمش، ضعیف، لاغر، زبون؛ دوشگون،
قوتسز.

ضرب مثلر:
- آریق اوکوزده بچاق اولماز.
- آریق طاووقدن ملاتسز ترید اولور.

آریغلاماق - متعدی - ضعیفه تمک؛ حالدن و قوتدن دوشورمک.
آرغون، آرغین - آرغون، آرغین، ضعیف.
× ضرب مثل: خان آریغلاماق رعیئتک جانی چیغار!

کاروانده دوه ایله برایشک
آریغ دوشمشدی منیم یام نک
«کوچرلو» دن

یاتدیقجه خواب غفلت ایله ملتک سنک
وقف اولدی لایلا سولمگه خدعتک سنک
هرگون گنه لدی دائرة حرمتک سنک
ایل اوغرادیقجه فقره شیشوب ثروتک سنک
ملت آریغلاماقجه کوه لدی آنک سنک
رشوت حرامدر دیدک آلدک اوتامادک!
مال یتیمه اود دییه اوتدکده یامادک!
سایر

آریسین - غر - فرانسیزجه: aricine - اسم - قینا قینادن
چیقاریلان برأساس عضوی.

آریش - [arych] - آدری - اسم - آریش. باقکیز - آریش

آریش - [arych] - چاغانای - اسم - آرابا اوقی. باقکیز -
آرا، آرش
آریشگا توشماک - مجازاً - مشکاته اوغراماق، زوره قالمق.

آریش - [arych] - تورکنجه - اسم - قاریش.

آریش - [arych] - غرب - ارمنیجه: արիշ - اسم - قاش
و بر دوقوندینی زمان بوینه آتیلان آتی.
باقکیز - آراغ
فارسی - تار؛ تاروپود

آریغ، آریه، آرو - [aryg, arouk] - چاغانای - اسم -
صوبولی، آرق، جدول.

هم اول خاراکن پولاد بازو
آریق غه مین یتیمای سالماسون سو
نوابی - فرهادوشیرین

فرات آریغین اول روان ایلادی
شجر ایکتی و بوستان ایلادی
نوابی - اسکندرنامه

نیمیدین آریغلاری کیم قیلدی آریغراق
جان شرجی پیوسته آلاز انجیره رواندور
مولس خوادزی

درد یاشورماق یوزین ایلاب ساریق
اشک آقیزمانی گوزین ایلاب آریق
نوابی - حیره الا براد

بل آرینی دورکه آقار جان سوبی
یوق دیماکیم جان سوبی حیوان سوبی
نوابی - نوادوالشباب

آریغلیق سو - توصیفی - برآرقک آلابیلدیگی سو.
باقکیز - آونا؛ ابراق
آلتای - ایرا - اوزاقلاشمق، ایراغه گیتمک.
ایراق - ایراق، اوزاق.
یاقوت - آراتنا - بولم؛ بارچالامق.
آرتیق - داغ بلی، دربند، گچید، بیلان.
باقکیز - چاغانای - آرت

قوببال - نهرامن - یارمق.
نهراک - یاریق، یارما.
نهراق - ایراق، اوزاق
نهریرین - ایراقلاشمق، اوزاقلاشمق.

آریغ، آریه - [aryg, aryk] - چاغانای - صفت - آریغ،

آری، آرغین، ضعیف؛ مجازاً - عبث، بیپوده؛
آریغ سوز آیتادور - بوش لاقیردی ایدیور.
- مجازاً - سیرهک، نادر.

آریغ ساقاللیق کیشی ایردی - سیرهک ساقاللی آدمدی.
آریغلیق - اسم - آریق، ضعیف.
آریماق، آریغلاماق، آریقلاماق - آریق یعنی ضعیف اولمق،
آریقلاماق، آریقلامق.

ای تیری زخمیدین آریب
أعضای خراشدین قیزاریب
نوابی - مجنونوللی

آریلای - اسم - شول خسته لفه درلر، که برگشیه أمراض
مختلفه عارض اوله، بری تمام گتمدین بری دخی گله.
[اللغات النوائیه]

نرگس آریلای مرضی دین آریق
گوزلاری عینی برقاندین ساریق
نوابی - حیره الا براد

آریغ، آریه - [aryg, aryk] - چاغانای - صفت - آری،
آریق، پاک، ظاهر.

نا آتی آخر بو آریغ یتیتی
بیله حیا شیوه سی خاصیتی
نوابی - حیره الا براد

نور بچریدین آریق ذاتینک دورور در یتیم
مین یتیب ایتای آیتینک دیک گوه آتین ماء وطن؟
نوابی - نوادوالشباب

آریغلیق، آریغلیق - اسم - آریق، پاک، طهارت،
تمیزلک.
آریغاق - متعدی - آری و آریق ایتک، آریق، تمیزلکم.

اولتورسا یوزینک گاکرد خاری
کیم آریتور ایرکان آتی باری
نوابی - مجنونوللی

آز — [az] - غرب - صفت - چوق صدی؛ بر بارچا، قلیل، آندک .

ضرب مثالی:

- آزه دیشلر، که: نرده گیدیورسک؟ چوڭک یاتینه!
- آزی بیلیمین چوغی هیچ بیلیمز .
آز اولسون اوز اولسون .

غزلده شرط سخن اختصاردر ثابت

مقال اهل هنردر بو، آزا اولور اوز اولور
ثابت

- آزا سولدر، اوز - سولدر .

✗ - آلتک - شول کسه به دیتور، که [سولدر سولدر آما
در مکتون سولدر] ناطقه سنجه، آزا - سولدر پ وسولدرکجه
گوزل و مضبوط و معنیدار سولدر اوله؛ اصطلاحدرده [آز سولدر
اوز سولدر] تعبیر اولور . - عاصم - ترجمه قاموس

- آزا ویر، چوق یالوار .

- آزا ویردن جاندن، چوق ویردن مالدن [ویریر] .

- آزا بده بر خدمتکار طوت .

- آزا طمع چوق زیان گتیریر .

صبرم دوکنسون دیر ایکن گتدی نقد جان

علوی نه چاره که آزا طمع چوق زیان ایدر
علوی

بر آزا - صفت، حال - جزئی، مقدار قلیل، بر بارچا .

رضایه حکم قضاده موافقز آما

برآزده مذهب انصافده مساع آراز

قوجا واطع پاشا

برآزدن - طرف - سوگردن، برمدت سوگرا .

آزا آزا؛ آزا آزا - حال - پک جزئی مقدارده؛ یاواش

یاواش، تدریجاً؛ حسن ایدیلده به حله طرزده .

✗ آزجق، آزیجق، آزاجق - صفت، حال - پک آزا،
آقل قلیل .

آزیجق معدلتندن بحث ایت

لطیف ایله مرحمتندن بحث ایت

عبدالحق حامد پک

ضرب مثل: آزیجق آشم، آغریسر باشم .

آزا بوجوق - یارم یا مالاق .

آک آزا؛ آک آزی؛ آک آزدن؛ آزدن آزا .

آزا بوجوق - حال - بر مقدار، آزیق آکسک؛ هر نه قادار؛
تقریباً، تخمیناً؛ بر درجه به قادار .

آزا بوجوق نیرسه یحیی لطیفدر، ایمسانیدر

دیبه اوله مهر و جفای بوجوق، وفای آزا ایدر .

شیخ الاسلام یحیی الهندی

آزدن چوقدن - هر نه قادار اولورسا .

آزا قلیق - آزاماق، گیری به چوق قالماق .

- انسان جایز الخطادور، وایکن ندامت آشکی کیم عبارت توبه
سوییدن بولغای، گناه جرکین آرتور؛ اوزونک بو نوع
آزیق قیلسانک ...
نوابی - منشات

آزیماق - لازم - آری یعنی تمیز اولوق، آریق، آریغق؛
خسته لیدن قالمق، شفا یاب اولوق .
آزیماق - باقکیز - آزیماق

جسمم کردین اوچوردی آهم

ای چرخ! آریما دیمو گناهم؟

نوابی - مجنون و لیلی

یار عکسی نینک اولوب جلوه گهی

کیشی کیم خاطری مرا آری

نوابی - غرائب الصغر

- خلقتی ریاضت توری بیلا نفسایت لوئی دین آریمای، کوتکلی
اویگا آشنالیغ شمی دین نور یتنگای ...
نوابی - محبوب القلوب

آریک — [aryk] - اویغور - اسم - آری، صوبولی .

- یانا اول ایکی آریق کیم اوستونی یابوق تورور ...
معراجنامه

آریک — [aryk] - اویغور - صفت - آری، ناپاک، تمیز، آریق؛
آی، گوزله؛ مجازاً - آتی خوبلی، پاکطینت؛ صاحب فضیلت .

بولار نینک بیرلا قاتیل سان ای قاتاش

آریق بولقا بو قزونک حلال بولقا آش

قودا تقوی بیلیک

آریق توتقو باکلار کونی خلق قیلیق

بوتون پاک قولیندین توزار یول بوریق

قودا تقوی بیلیک

آزیماق - لازم - آری یعنی تمیز اولوق، پاکلکم، آریغق .
آزیماق - متعدی - پاکلکم، تمیزلکم، آریغق .

- توکورماک، برون آزیماق بولغای ...

معراجنامه

آریقسیر - صفت - ناپاک، کیری؛ مجازاً - بهره سز، فضیلت سز .

آریقسیر وزیر یازاقسیر بولور!

قودا تقوی بیلیک

✗ آریبه، آریبه — [aryn-aroun] - چاغانای - صفت - گوزله،
آی؛ صاف، پاکیزه .

آریبه، آریبه — [arin, irin] - اویغور - صفت - سرت،
قانی؛ قایا، غلیظ .

اوزونک تین اولوققا تیلین اوزانما

جواب قیلغو ییردا آرین سوزلاما

قودا تقوی بیلیک

آز قالدی ؛ آزالسین - جان ، اوآنده .

باقکز - دیکیش قالدی

برگونه نشاطه اولدی دمساز

آز قالدی که روحی ایده پرواز

نای

آز گلمک - مرکب لازم - یتیمه مک ، کفایت اتمه مک .

گويا که بونجه محنت و غم آز گلوب اولور

برده تخم جهلا ايله بغری خون

ضیا باشا

آز ویرمک ؛ آز سوله مک ؛ آز اوقومق ...

آزالقی - لازم - آز اولقی ، آز قالمی ، تنقص اتمک ؛

تدقی و تنزل اتمک آشغیلامق ؛ شدت آزالقی ، خفیفله مک ،

باغلر بوزلوب بزم وفا شکلی آلدی

گلزار محبتده یتنه شلک آزالدی !

؟

آزالتیق ؛ آزاله بلیق - متعدی - آز اتمک ، آز بیراقق ؛

قیصالتی ، اختصار اتمک .

آز برغانق - آز ویرمک ، آسیرک مک ، دریغ اتمک .

آز ساق ، آزی نساق - آز گورمک ، نقصان و غیر کافی

سایق ؛ بگنمه مک ، حقیر و ناجیز گورمک .

آز گورمک - باقکز - آزی نساق .

آز - [az] - چاغانای - صفت - چوق ضدی : آز .

آز وکوب هر تی دیدی قاصد وصالینک موده سین

صبریم آز واضطراییم نی فراوان ایتی شوق

نوابی - نواد و الشباب

آز او ، آز اولاق ، آزاللاق - آز ، برآز ، جزئی .

- سلطان علی میرزا ترخان بیک لاری بیله یاساب جیقتی لار ،

آز اولاق اوروش بولدی ...

- آزاللاق اوروش تاندیک قیلوربات اوق ایباغلر بیله یتارلار ...

- آزاللاق چیققان کیشی اوروشقه توزمای ...

بیرنله

آزغینه ، آز گینه [غینه ، گینه - أدات] - آزیجی ، پک

جزئی ، پک آز .

آزلیغ - چوقلق ضدی : آزالقی .

آزلیغ اتمک - کفایت اتمه مک ، آزو نقصان گلمک .

آز دین آز - آزدن آز ، چوق آز ، پک نقصان .

- هنرور صنعت پرداز ، یالغانلاری کوپدین کوپ و چین

لاری آزدین آز ...

نوابی - محبوب القلوب

آز کیلماک - آز گلمک - آلورمه مک ، کفایت اتمه مک .

آزراق - چوق آز ، پک جزئی .

آز آز ؛ آز آز غینه - باقکز - آزغینه .

آزالماق - لازم - آز اولقی ، آزالقی ، تنقص اتمک .

آز برغانق - متعدی - آزو ویرمک ، آزی برغانق ، دریغ اتمک ،

آسیرک مک ؛ آزی نساق ، آز گورمک ؛ حقیر و اعتبارسز

گورمک .

- آگر کامران ، بلخ نی آزی برغانسا ، عرضه داشت قیلینک

إن شاء الله آتینک قصوری اوشال ولایت لار دین اوق راست

قیلغومیز دورسا ...

بیرنله

آز - [az] - قازان - صفت - چوق ضدی : آز .

مشققی آز بولغان نرسه نیک حاصلی هم آزدور ...

برآز - برآز ، جزئی .

برآزدن - آز بر زمان صوگرا ، مؤخرأ .

برآزدن صوگ قاراپ دیدم : آی حضرت

نیده ایکن سینک عندکده لنت ؟

محمد وسم سلطانف

آزغنه - آزیجی ، پک آز .

آزماز ، نهمه ز - مهملا تندن .

آچ یالانچ توکل ایدی بوئنی نیک یاتسه ده

خط یازا ، اوغل صالا ، آزماز قزل ، گوک آچده ده

توقای

بلغه لرده طوکار صو

برده آزماز قاطادر

طاشده صائفون ، یش بالالار

بارده اوپوده باطادر

یعقوب مامیشف

گرچه آنده طوغماسامده مین برآز طورغان ایدم

جیرنی نهمه ز طور مالاب چه بگه ن ایدم ، اورغان ایدم

توقای

آز آز ؛ آزالاب آزالاب

آز آواده - آز زمانده ، عن قریب .

ایک آز ، ایک آزنده - آک آز ؛ هیچ بوقسا ، لأقل .

آزلی - چوقلق ضدی : آزالقی ، قلت .

آزالقی قیلدی - تمام ویرمه مک ، احتیاجینی تأمین اتمه مک .

آزایقی ، آزالایقی - لازم - آزالقی ، آکبیلماک .

باقکز - کیومک

آزایقی - متعدی - آزالتیق .

باقکز - کیومک

آز سنستی ، آز سوغتی ، آز صانقی ، آزغه صانماق - آز

گورمک ، آزی نساق .

بزلر آزغه صاناساقده سینک ایکنان خدمتک

حق قاشنده عالی اورنک ، عالی سینک حرمتک

عارفی عین الدین چقال

آز - [az] - آذری - صفت - چوق ضدی : آز .